

วารสารสังคมวิจัยและพัฒนา

Journal of Multidisciplinary Academic Research and Development

ថ្ងៃទី ៨ ឆ្នាំទី ៣

กรกฎาคม-กันยายน 2569

Vol. 8 No. 3 July-September 2026

สถาบันวิจัยและให้คำปรึกษา แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

หน่วยงานหลักในการให้บริการด้านการบริหารงานวิจัย
และดำเนินการวิจัยในนาม “มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์”

Quality Matters, Always

TU-RAC ขึ้นทะเบียนที่ปรึกษา กับศูนย์ข้อมูลที่ปรึกษา
เลขทะเบียนที่ปรึกษา 668 ครอบคลุม 19 สาขา

SCAN
ME

อาคารอเนกประสงค์ 1 ชั้น 7 เลขที่ 2 ถนนพระจันทร์ แขวงพระบรมมหาราชวัง
เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200

โทรศัพท์ : 0-2223-3757, 0-2221-6111-20 ต่อ 7500-2

E-mail : turac.project2022@gmail.com

ได้รับ
มาตรฐานสากล

ISO
9001:2015
CERTIFIED

สารบัญ

ปีที่ 8 ฉบับที่ 3 กรกฎาคม-กันยายน 2569

ก

บทบรรณาธิการ

นิธิดา แสงสิงแก้ว

01

การเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อส่งเสริม
การอ่าน: จาก ‘เชียงใหม่อ่าน’ สู่ ‘สภาการอ่าน
และการเรียนรู้จังหวัดเชียงใหม่’ ในฐานะ
ปฏิบัติการทางวัฒนธรรมจากฐานราก

พิสิษฐ์ นาสี

26

โครงสร้างพื้นฐานสังคมและมนุษย์ในฐานะ
ฐานรากสำคัญสำหรับเศรษฐกิจสร้างสรรค์:
วิเคราะห์ผ่านกลุ่มแม่บ้านทอเสื้อกอกโถง
ระดับสี่ดาว

ฐานิดา บุญวรรณ

52

Vlog Key Components and
Communication Tactics for Agricultural
Tourism Promotion

Kotchaphan Wilaphan
and Apiwat Meoupphakarn

75

การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมสำหรับ
การพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์:
กรณีศึกษากระจุยโฮมสเตย์วรรณ
จังหวัดพัทลุง

ธิดาพร เรืองเรืองกุลฤทธิ และคณะ

99

แนวทางการเสริมสร้างความสำเร็จของ
วิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพรต้นแบบเพื่อ
การพัฒนาและการแข่งขันในอุตสาหกรรม
ท่องเที่ยวสุขภาพที่ยั่งยืน

รัชฎยา พรหมพิทากร และสุวัฒน์ จรรยาพูน

สารบัญ

ปีที่ 8 ฉบับที่ 3 กรกฎาคม-กันยายน 2569

121

แรงจูงใจและการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องพื้นที่
ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วนาคินทร์อำเภอบ้านดุง
จังหวัดอุดรธานีของคนไทยวัยทำงาน

พงศ์เสวก เอนกจำนงค์พร และคณะ

192

การทบทวนบทบาทนักบริหารทรัพยากร
มนุษย์ในการนำนโยบายไปปฏิบัติเพื่อการ
คุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติ

คชตรัย เจริญสุข และบุญอนันต์ พิณภัทรพย์

137

ผลของโปรแกรมสุขศึกษาตามทฤษฎีแรง
จูงใจเพื่อป้องกันตนเองต่อพฤติกรรมสุขภาพ
ของผู้สูงอายุที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง

อภิรดี วงคะหาต และคณะ

224

แนวทางการป้องกันการคัดลอกผลงานทาง
วิชาการเพื่อการขอวิทยฐานะของข้าราชการ
พลเรือนสามัญสังกัดกระทรวงสาธารณสุข
ประเทศไทย

เรืองสิทธิ์ เนตรนวลไย

160

ความร่วมมือกับภาคีสาธารณะกับการพัฒนา
เกษตรกรสู่ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์

อุทิศ ทาหอม และสุจิตรา ยางนอก

บทบรรณาธิการ

สิ่งที่เรียกว่าความรู้อาจเริ่มต้นได้จากการสะสมประสบการณ์ของผู้คน จากปัญหาที่ชุมชนต้องเผชิญ หรือจากคำถามที่เกิดขึ้นเมื่อความเข้าใจเดิมไม่อาจอธิบายความเปลี่ยนแปลงรอบตัวได้อีกต่อไป เส้นทางของการเรียนรู้จึงมีหลากหลายทาง บางเส้นทางพาเราไปพบคำตอบ บางเส้นทางชวนนักวิจัยตั้งคำถามใหม่ เพิ่มมุมมองในความคุ้นเคยเพื่อนำไปสู่การตีความด้วยความเข้าใจที่เปลี่ยนไป

วารสารฉบับนี้นำเสนอบทความ 10 เรื่อง ครอบคลุมประเด็นการอ่าน เศรษฐกิจสร้างสรรค์ เทคโนโลยี การท่องเที่ยว สุขภาวะ เกษตรกรรม แรงงาน และจริยธรรมทางวิชาการ บทความแต่ละเรื่องมีโจทย์และวิธีการศึกษาที่แตกต่างกัน แต่เมื่ออ่านประกอบกันจะเห็นคำถามร่วมที่น่าสนใจ นั่นคือ เราจะใช้ความรู้เพื่อทำความเข้าใจชีวิตของผู้คนและสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงได้อย่างไร

เมื่อความรู้ผนวกกับความจริงของชุมชน

งานของ **พิสิษฐ์ นาดี** ชวนมองการอ่านว่าสามารถเป็นจุดเริ่มต้นของการพบปะ สนทนา และรวมตัวของผู้คน เมื่อหนังสือกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตชุมชน การอ่านจึงเชื่อมโยงคนไปสู่ความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงในระดับฐานราก กรณีศึกษากลุ่มแม่บ้านทอเสื่อกกของ **ฐานิดา บุญวรรณ** ทำให้เห็นอีกด้านหนึ่งของการสร้างสรรค์ ความคิดใหม่จะเกิดผลได้ยาก หากขาดผู้คน ทักษะ ทรัพยากร และเครือข่ายที่ช่วยกันประคับประคอง ความสร้างสรรค์จึงไม่ใช่เรื่องของความสามารถเฉพาะบุคคลเท่านั้น แต่เกี่ยวข้อง กับสภาพแวดล้อมที่เอื้อให้ความคิดนั้นได้เติบโต

Kotchaphan Wilaphan และ Apiwat Meoupphakarn พิจารณา vlog ในฐานะพื้นที่เล่าเรื่อง และสร้างความน่าเชื่อถือในการท่องเที่ยวเชิงเกษตรกรรม ขณะที่ **ธิดาพร เรืองเรืองกุลฤทธิ์ และคณะ** เสนอให้มองการพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ผ่านกรณีกระจุตโฮมสเตย์วรรณ จังหวัดพัทลุง โดยให้ความสำคัญกับบริบทและความต้องการของผู้คนควบคู่กับการใช้เทคโนโลยี งานศึกษากลุ่มนี้ทำให้เห็นว่า ความรู้จะมีความหมายมากขึ้นเมื่อสามารถเชื่อมต่อกับชีวิตจริง และเมื่อผู้คนมีส่วนร่วมในการนำความรู้นั้นไปใช้

บทบรรณาธิการ

การพัฒนาที่มองเห็นผู้คนเป็นศูนย์กลาง

งานของ **รัฐยา พรหมหิตาทร และสุวัฒน์ จรรยาพูน** ที่ศึกษาความเข้มแข็งของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพรต้นแบบ ชี้ให้เห็นบทบาทของการจัดการ องค์ความรู้ เทคโนโลยี และเครือข่ายที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพ ความเข้มแข็งของชุมชนไม่ได้ผูกติดอยู่กับรายได้หรือผลประโยชน์เท่านั้น แต่ยังอยู่ที่ความสามารถของผู้คนในการจัดการทรัพยากรและกำหนดทิศทางของตนเอง ในขณะที่ **พงศ์เสวก เอนกจางค์พร และคณะ** ศึกษาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวสู่คำชะโนด จังหวัดอุดรธานี โดยชวนมองการท่องเที่ยวผ่านความศรัทธา ความทรงจำ และประสบการณ์ที่ผู้คนแสวงหา โดยเฉพาะในกลุ่มนักท่องเที่ยวทำงาน การเดินทางจึงมีความหมายระหว่างทางที่มากกว่าการเคลื่อนย้ายนักท่องเที่ยวจากสถานที่หนึ่งไปอีกสถานที่หนึ่ง

ในประเด็นสุขภาวะ **อภิรติ วัชระฮาด และคณะ** นำแนวคิดแรงจูงใจเพื่อป้องกันตนเองมาใช้ทำความเข้าใจพฤติกรรมสุขภาพของผู้สูงอายุที่มีโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง ขณะที่ **อุทิศ ทาหอม และสุจิตรา ยางนอก** ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ร่วมกันและความร่วมมือระหว่างภาคีสาธารณะในการพัฒนาเกษตรกรสู่ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ เมื่อพิจารณาการศึกษาในกลุ่มนี้จึงเห็นว่าการพัฒนาเป็นกระบวนการที่ต้องให้ความสำคัญกับผู้คน โดยกำหนดเป้าหมายของการพัฒนาร่วมไปกับเงื่อนไขตามบริบทเฉพาะของแต่ละกลุ่มเป้าหมายต้องเผชิญ

ความรู้ที่ต้องมาพร้อมความรับผิดชอบ

คำถามสำคัญของการสร้างความรู้ไม่ได้อยู่เพียงว่าได้ค้นพบอะไร แต่อยู่ที่ว่าความรู้นั้นจะถูกนำไปใช้อย่างไร ด้วย งานของ **คชตริย์ เจริญสุข และบุญอนันต์ พินัยทรัพย์** ว่าด้วยสิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติ ชวนทบทวนแนวทางของการพัฒนาที่ไม่ควรจำกัดอยู่กับการเติบโตทางเศรษฐกิจ ประเด็นเรื่องสิทธิ ศักดิ์ศรี และความเป็นธรรมเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาที่ควรให้ความสำคัญ

เรืองสิทธิ์ เนตรนวลไย ศึกษาแนวทางการป้องกันการคัดลอกผลงานทางวิชาการเพื่อขอวิทยฐานะของข้าราชการพลเรือนสามัญ สังกัดกระทรวงสาธารณสุข ผลการศึกษาทำให้เห็นเงื่อนไขหนึ่งของการสร้างความรู้ นั่นคือ ความน่าเชื่อถือของกระบวนการ ความซื่อสัตย์ทางวิชาการสัมพันธ์โดยตรงกับความไว้วางใจที่สังคมมีต่อบุคลากรที่ทำงานวิชาการและวิจัย การศึกษาในกลุ่มนี้เน้นย้ำประเด็นจริยธรรมความรับผิดชอบในกระบวนการแสวงหาความรู้เพื่อพัฒนาสังคม

บทบรรณาธิการ

ในโลกที่ข้อมูลเคลื่อนที่อย่างเร่งรีบ งานวิชาการอาจไม่จำเป็นต้องไล่ตามทุกความเปลี่ยนแปลง หากควรเป็นพื้นที่ให้สังคมได้หยุดคิด มองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ และพิจารณาผลกระทบของการตัดสินใจอย่างรอบด้าน ท้ายที่สุด คุณค่าของความรู้จากการศึกษาวิจัยคงไม่ได้จำกัดอยู่ที่คำตอบ หากอยู่ที่ความสามารถในการเปิดมุมมองให้เห็นความสัมพันธ์ของสังคม และความหมายบางอย่างที่อาจถูกมองข้าม ในกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เป็นพลวัต

นิธิตา แสงสิงแก้ว

บรรณาธิการ

การเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อส่งเสริมการอ่าน: จาก ‘เชียงใหม่อ่าน’ สู่ ‘สภาการอ่าน
และการเรียนรู้จังหวัดเชียงใหม่’ ในฐานะปฏิบัติการทางวัฒนธรรมจากฐานราก¹
A Social Movement for Reading Promotion: From ‘Chiang Mai Reads’
to the ‘Chiang Mai Reading & Learning Council’ as a Grassroots
Cultural Practice

พิสิษฐ์ นาสี

Pisith Nasee

คณะศึกษาศาสตร์ และศูนย์วิจัยพหุวัฒนธรรมและนโยบายการศึกษา

สถาบันวิจัยพหุศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Faculty of Education & Research Center for Multiculturalism and Education Policy,

Multidisciplinary Research Institute, Chiang Mai University

E-mail²: pisith.nasee@cmu.ac.th

Date Received : 27 October 2025

Date Revised : 24 July 2026

Date Accepted : 24 July 2026

Date Published online : 25 September 2026

บทคัดย่อ

การอ่านเป็นทักษะพื้นฐานและปฏิบัติการทางวัฒนธรรมที่สำคัญ อย่างไรก็ตามประเทศไทยยังคงเผชิญกับความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงการส่งเสริมการอ่านอย่างต่อเนื่อง งานวิจัยนี้ใช้กรณีศึกษาของเมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็นเมืองใหญ่ แต่ยังคงสะท้อนปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงการอ่าน ขณะที่กลไกของรัฐยังเผชิญกับความท้าทายหลายมิติ บทความนี้มุ่งศึกษาบทบาทของกลุ่มนอกรัฐในปฏิบัติการทางวัฒนธรรมเพื่อเปิดพื้นที่และส่งเสริมการอ่านเพื่อตอบสนองต่อข้อจำกัดของเมืองผ่านกรณีศึกษาเครือข่ายเชียงใหม่อ่านและสภาการอ่านและการเรียนรู้จังหวัดเชียงใหม่ การวิจัยเชิงคุณภาพนี้ใช้การวิเคราะห์เอกสารร่วมกับการวิจัย

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของหัวข้อวิจัยย่อย “การส่งเสริมวัฒนธรรมการอ่านในชุมชนคนชายขอบของเมืองเชียงใหม่” ภายใต้ชุดโครงการศึกษาระบบนิเวศและโครงสร้างพื้นฐานที่ส่งเสริมศักยภาพวัฒนธรรมการอ่านและอุตสาหกรรมหนังสือในฐานะฐานรากของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ได้รับทุนสนับสนุนจากหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนากำลังคน และทุนด้านการพัฒนาสถาบันอุดมศึกษาการวิจัยและการสร้างนวัตกรรม (บพค.) ประจำปีงบประมาณ 2568

² ผู้ประพันธ์บรรณกิจ (Corresponding author)

ภาคสนาม ผ่านการสำรวจเชิงกายภาพและการสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างกับกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย ทั้งบรรณารักษ์ ครู ตัวแทนเครือข่ายและเยาวชนในโรงเรียน โดยอาศัยกรอบแนวคิดการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่และทุนทางวัฒนธรรม ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มนอกรัฐมีบทบาทสำคัญในการเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่เพื่อท้าทายความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้าง โดยแสดงออกผ่านบทบาทหลัก ได้แก่ 1) การขับเคลื่อนเชิงสัญลักษณ์ด้วยการใช้นิทานเชื่อมโยงปัญหาทางสังคมในท้องถิ่นเพื่อเปลี่ยนความหมายของการอ่าน 2) การสร้างกลไกบ่มเพาะอุปนิสัยรักการอ่านในระดับฐานรากผ่านการทำงานร่วมกับเครือข่ายครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและนักปฏิบัติกร และ 3) การสร้างพื้นที่ใกล้เคียงและเปลี่ยนผ่านสู่สถาบันโดยการจัดตั้งสภาการอ่านฯ เพื่อเชื่อมโยงการทำงานร่วมกับองค์กรรัฐ ผลักดันนโยบายและกำหนดทิศทางการอ่านของเมือง เพื่อตอบสนองต่อกลุ่มคนชายขอบและพหุวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การเคลื่อนไหวทางสังคม, กลุ่มนอกรัฐ, การส่งเสริมการอ่าน, การลดความเหลื่อมล้ำ, เชียงใหม่

Abstract

Reading is a fundamental skill and an important cultural practice. However, Thailand continues to face persistent inequality in access to reading promotion. This research employs a case study of Chiang Mai - a major city that nonetheless reflects the problem of unequal access to reading, while state mechanisms continue to face multidimensional challenges. This article aims to examine the role of non-state actors in cultural practices to open spaces and promote reading in response to the city's limitations, through case studies of the Chiang Mai Reads Network and the Chiang Mai Reading & Learning Council. This qualitative research utilizes documentary analysis together with field research through physical surveys and in-depth interviews using semi-structured interview guides with diverse target groups, including librarians, teachers, network representatives, and school youth, drawing on the conceptual frameworks of new social movements and cultural capital. The findings reveal that non-state actors play a significant role as a new social movement in challenging structural inequality, expressed through three main roles: 1) symbolic mobilization through the use of local narratives to connect with social problems and reframe the meaning of reading; 2) the construction of grassroots mechanisms for cultivating reading habits through collaboration with networks of child development center teachers and practitioners; and 3) the creation of mediating spaces and institutional transition through the establishment of the Chiang Mai Reading & Learning Council, in order to link collaborative work with state

organizations, advance policy, and shape the city's reading direction in ways that sustainably respond to marginalized groups and multicultural communities.

Keywords: social movement, non-state actors, reading promotion, reduced inequality, Chiang Mai

บทนำ

การอ่านได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางว่าเป็นทักษะพื้นฐานและปฏิบัติการทางวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อการสร้างความรู้ จินตนาการ และการมีส่วนร่วมของพลเมืองในสังคมสมัยใหม่ อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยยังคงเผชิญกับปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงหนังสือและกิจกรรมส่งเสริมการอ่านอย่างรุนแรง ดังที่ข้อมูลสถิติระบุชัดเจนว่าพื้นที่ที่ยังห่างไกลจากกรุงเทพมหานคร ประชากรยังไม่มีโอกาสเข้าถึงหนังสือน้อยลง (ดิลกะ ลัทธพิพัฒน์, 2560; ทศนีย์ เศรษฐพงษ์ และวิภาวรรณ เอกวรรณัง, 2562; เบนาร์นิวส์ อ้างถึงใน ประชาไท, 2567; ศรันภัทร โชติมนกุล, 2568; สำนักงานอุทยานการเรียนรู้, 2562ก; 2562ข) แม้ที่ผ่านมาภาครัฐพยายามกระจายโอกาสผ่านกลไกของสำนักงานส่งเสริมการเรียนรู้ (สกร. หรือ กศน. เดิม) เช่น ห้องสมุดประชาชนและโครงการบ้านหนังสือชุมชน แต่กลไกของรัฐกลับเผชิญกับความท้าทายหลายมิติ ทั้งจากข้อจำกัดด้านงบประมาณ ความล่าช้าของระบบราชการ การขาดแคลนบุคลากร และรูปแบบกิจกรรมที่มักเป็นการตอบสนองนโยบายเชิงรับ ซึ่งยังไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชนอย่างแท้จริง (ถาวร พลดี, 2567; น้อย คันชังทอง และปราณี ชี้อุทิศกุล, 2564; วิเชียร มั่นแหล่ และพงศ์ศักดิ์ สังขวิทยุ, 2565; อภินพ นิลพันธ์ และคณะ, 2565; Boonaree, 2018; Boonaree et al., 2018)

การวิจัยนี้ใช้เมืองเชียงใหม่เป็นพื้นที่ศึกษาด้วยเพราะมีเอกลักษณ์และความซับซ้อนเฉพาะตัวสูง ด้านหนึ่งเชียงใหม่เป็นเมืองศูนย์กลางของการพัฒนาระดับภูมิภาคที่มีความพร้อม แต่อีกด้านหนึ่งกลับมีความเหลื่อมล้ำซ่อนอยู่ โดยเฉพาะความเป็นเมืองพหุวัฒนธรรมที่มีประชากรหนาแน่น ส่วนหนึ่งคือ กลุ่มคนชายขอบ ทั้งคนจนเมือง แรงงานข้ามชาติ และกลุ่มชาติพันธุ์ที่กระจายตัวอยู่ตามชุมชน แค้มป์คนงานและหอพัก กลุ่มคนเหล่านี้เผชิญข้อจำกัดทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และสิทธิตามกฎหมาย ทำให้กลไกการส่งเสริมการอ่านของรัฐไม่สามารถเข้าถึงและตอบสนองต่อกลุ่มคนเหล่านี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในขณะที่กลไกของรัฐมีข้อจำกัด กลุ่มนอกรัฐและภาคประชาสังคมในเชียงใหม่ได้ก้าวเข้ามามีบทบาทในการจัดการปัญหานี้ตั้งแต่ปลายปี 2566 ในนาม “เครือข่ายเชียงใหม่อ่าน” ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาหนึ่งทศวรรษ กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน นักกิจกรรม ครู และภาคประชาสังคมได้ทดลอง พัฒนานวัตกรรม และปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำงานจากฐานรากมาอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งเกิดการริเริ่มครั้งสำคัญในปี 2568 คือการยกระดับความร่วมมือไปสู่การจัดตั้ง “สภาการอ่านและการเรียนรู้จังหวัดเชียงใหม่” (สอรช.) เพื่อเป็นพื้นที่กลางในการบูรณาการความร่วมมือและกำหนดทิศทางนโยบายการอ่านของเมือง

บทความนี้มุ่งถอดบทเรียนปฏิบัติการทางวัฒนธรรมตลอดสิบปีที่ผ่านมา เพื่อทำความเข้าใจว่าการที่กลุ่มนอกรัฐก้าวเข้ามาทำงานด้านการอ่านในพื้นที่ที่มีความซับซ้อนอย่างเชียงใหม่ นั้น พวกเขาได้พบปัญหา

เรียนรู้ และมีบทบาทในการต่อสู้กับข้อจำกัดของเมืองอย่างไร ซึ่งถือเป็นแนวทางการจัดการที่แตกต่างไปจากกลไกของรัฐอย่างมีนัยสำคัญ โดยการวิจัยนี้ให้ความหมายของกลุ่มคนนอกรัฐวาคือ การรวมตัวกันของภาคประชาสังคม กลุ่มครู นักกิจกรรม บรรณารักษ์ ผู้ปฏิบัติการด้านการส่งเสริมการเรียนรู้ นักเขียนท้องถิ่น และหน่วยงานท้องถิ่นที่ไม่ได้อยู่ภายใต้โครงสร้างการสั่งการของระบบราชการส่วนกลาง เช่น เครือข่ายเชียงใหม่อ่าน และ สอธ. โดยบทบาทของกลุ่มนอกรัฐในที่นี้หมายถึง ปฏิบัติการ การแสดงออก และกลยุทธ์ที่กลุ่มคนเหล่านี้ใช้เพื่อท้าทายความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้าง เปลี่ยนความหมายของการอ่าน สร้างอุปนิสัยรักการอ่าน และต่อรองนโยบายกับรัฐผ่านพื้นที่สาธารณะใหม่

สำหรับการทบทวนวรรณกรรม ในส่วนแรก คือ งานด้านการส่งเสริมการอ่านและข้อจำกัด พบว่างานศึกษาในประเทศไทยส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับกลไกของรัฐ นั่นคือสำนักงานส่งเสริมการเรียนรู้ (สกร.) ซึ่งมีพันธกิจในการส่งเสริมการอ่านสำหรับคนทั่วไปผ่านห้องสมุดประชาชน รวมทั้งโครงการแยกย่อย เช่น บ้านหนังสือชุมชน ห้องสมุดเคลื่อนที่ชาวตลาด และรถห้องสมุดเคลื่อนที่ ซึ่งทำงานร่วมกับศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ระดับอำเภอและตำบล เช่น วิเชียร มั่นแท้ และพงศ์ศักดิ์ สังขวิทยุ (2565) ในกรณีจังหวัดนครศรีธรรมราช น้อย คันชังทอง และปราณี ชี้อุทิศกุล (2564) ในจังหวัดพิษณุโลก อภินพ นิลพันธ์ และคณะ (2565) ในจังหวัดยะลา และถาวร พลดี (2567) ในจังหวัดขอนแก่น งานข้างต้นต่างชี้ให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของ สกร. ในการส่งเสริมการอ่านสำหรับท้องถิ่น เพื่อลดช่องว่างของการเข้าถึงทรัพยากรการอ่าน ในขณะที่เดียวกันก็มองหารูปแบบการพัฒนาโครงการที่เหมาะสมกับท้องถิ่น อย่างไรก็ตามเหล่านี้ยังสะท้อนให้เห็นว่ากลไกของรัฐยังเผชิญกับท้าทายอย่างมาก ทั้งด้านงบประมาณ บุคลากร และความร่วมมือกับท้องถิ่น ซึ่งส่งผลต่อการบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ อย่างไรก็ตามเสียงงานศึกษาของ Boonaree et al. (2018) และ Boonaree (2018) ได้ขยับมุมมองจากการศึกษาองค์กรและกิจกรรมส่งเสริมการอ่านภายใต้กลไกของรัฐมาสู่การขับเคลื่อนของภาคประชาสังคม นั่นคือห้องสมุดชุมชนที่เหมาะสมสำหรับคนชายขอบ/ด้อยโอกาสในพื้นที่ชนบทของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเชื่อมโยงกับการอ่านเล่นหรือการอ่านเพื่อความเพลิดเพลิน

ในส่วนต่อมา คือ บทเรียนการส่งเสริมการอ่านโดยชุมชนและภาคประชาสังคมในต่างประเทศ พบงานทบทวนอย่างเป็นระบบต่อกรณีศึกษาห้องสมุดเคลื่อนที่ โดย Loh & Koh (2025) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการส่งเสริมการอ่านด้วยห้องสมุดเคลื่อนที่ในหลายประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร กรีซ โดมินิกัน เคนยา ซิมบับเว ปากีสถาน บังคลาเทศ แอฟริกาใต้ กานา ญีปุ่น สิงคโปร์ ไต้หวัน และไทย ซึ่งเกิดขึ้นทั้งในสถานการณ์ปกติและสถานการณ์ฉุกเฉิน โดยเฉพาะในกลุ่มและชุมชนคนชายขอบทั้งในพื้นที่เมืองและชนบท การดำเนินโครงการเช่นนี้เน้นย้ำให้เห็นถึงความหลากหลายของต้นแบบการส่งเสริมการอ่านและการเข้าถึงหนังสือผ่านห้องสมุดเคลื่อนที่ และปฏิบัติการที่เน้นตอบสนองเชิงพื้นที่ การทำงานร่วมกันเพื่อสร้างความยั่งยืนตั้งแต่รัฐบาล องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคประชาสังคมและภาคธุรกิจในระดับพื้นที่

ในขณะที่โครงการ Books in Motion ซึ่งเป็นการริเริ่มเพื่อส่งเสริมการอ่านในชุมชนโดยห้องสมุดสาธารณะในเมืองเล็ก ๆ ของสหรัฐอเมริกา อันมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มการเข้าถึงหนังสือสำหรับเด็กในครอบครัว

ผู้มีรายได้น้อย โดยมีจุดเน้นที่การสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนต่างวัยและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน โดย Ness (2010) ศึกษาผลของโครงการนี้และพบว่าสามารถช่วยเพิ่มปฏิสัมพันธ์ผ่าน การอ่านและ การรู้หนังสือ จูงใจให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ เพิ่มการเข้าถึงทรัพยากรเพื่อการอ่านและการรู้หนังสือ และเปลี่ยนการอ่านจากกิจกรรมส่วนบุคคลสู่กิจกรรมของชุมชน

เช่นเดียวกัน ในเมืองใหญ่อ่างนิวยอร์กของสหรัฐอเมริกา ปรากฏการริเริ่มโครงการส่งเสริมการอ่าน ตั้งแต่ ค.ศ. 2014 ในนาม Reads Initiative ซึ่งเป็นโครงการเพื่อส่งเสริมการอ่านและการรู้หนังสือในกลุ่มเด็ก ในเมือง โดยเฉพาะที่มาจากครอบครัวยากจนในชุมชนคนผิวสีและผู้อพยพ โครงการนี้มีความน่าสนใจเพราะ มุ่งเน้นการจัดหาสื่อการอ่านที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของผู้คนในชุมชนและเสริมสร้างความร่วมมือกับ ครอบครัว จากรายงานชี้ว่าโครงการนี้มีผลให้เกิดการพัฒนาในทักษะการอ่านและการรู้หนังสือของเด็ก รวมถึง เพิ่มการเข้าถึงทรัพยากรสำหรับการอ่านที่มีคุณภาพได้ด้วย (Educators for Excellence-New York, 2024; NYC Reads Initiative, 2025)

งานศึกษาทั้งในและต่างประเทศข้างต้นช่วยขยายมุมมองให้เห็นประเด็นสำคัญ ได้แก่ 1) การขับเคลื่อน บนฐานชุมชนที่สามารถดึงทรัพยากรอันหลากหลายในท้องถิ่นมาใช้ รวมทั้งช่วยยกระดับการสร้างความร่วมมือ และการสร้างสรรค์นวัตกรรมเพื่อสร้างสภาพแวดล้อมที่ช่วยส่งเสริมการอ่านได้ดีขึ้น 2) โปรแกรมที่มุ่งเน้นการ ทำงานร่วมกับครอบครัวและมิติความสัมพันธ์ระหว่างรุ่น สามารถส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดี การมีส่วนร่วมและการ เข้าถึงทรัพยากรเพื่อการอ่านซึ่งเป็นผลดีกับทั้งเด็กและผู้ใหญ่ 3) การสร้างความร่วมมือกับกลุ่มคนที่หลากหลาย ทั้งโรงเรียน ห้องสมุด และองค์กรระดับชุมชน ทำให้การขับเคลื่อนมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากกว่าการ แยกกันทำ และ 4) การสรรค์สร้างโครงการและรูปแบบกิจกรรมที่หลากหลายช่วยให้เกิดการพัฒนาที่ครอบคลุม หลายมิติของการอ่าน ดังนั้นการทำความเข้าใจการเคลื่อนไหวเพื่อส่งเสริมการอ่านในประเทศไทย โดยเฉพาะใน ระดับท้องถิ่นที่มุ่งหวังให้การอ่านลดช่องว่างของความเหลื่อมล้ำและส่งเสริมการอ่านให้เกิดขึ้นได้จริงกับคนทุก กลุ่ม จำเป็นต้องขยายขยายการวิเคราะห์ไปไกลกว่ากลไกหลักของรัฐรวมถึงการค้นหาดัชนีหรือแนวทางในการ พัฒนาและการประเมินความพึงพอใจ ไปสู่ขบวนการเคลื่อนไหวจากฐานรากและสร้างความเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย ระหว่างภาคีที่หลากหลายทั้งในและนอกระบบราชการ มีปฏิบัติการและการออกแบบกิจกรรมที่หลากหลายและ ครอบคลุมหลายมิติของการอ่าน และครอบคลุมกลุ่มคนที่หลากหลาย โดยเฉพาะคนชายขอบที่เข้าไม่ถึงการอ่าน แม้จะอยู่ในพื้นที่เมืองขนาดใหญ่เช่นกัน

สำหรับกรอบแนวคิด การเคลื่อนไหวทางสังคมจากฐานรากจะได้รับการขับเคลื่อนในปฏิบัติการเชิงรุกเพื่อ ส่งเสริมการอ่าน โดยนำสองแนวคิดหลักมาร่วมวิเคราะห์ได้แก่ การเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ (New Social Movements: NSMs (Melucci, 1994; Melucci et al., 1989) ซึ่งจะช่วยอธิบายขบวนการส่งเสริมการอ่านจาก ฐานรากซึ่งมุ่งเน้นมิติวิถีชีวิต จริยธรรมหรืออัตลักษณ์ แทนที่จะเป็นเป้าหมายทางเศรษฐกิจอย่างแคบ ๆ โดยการ เคลื่อนไหวเหล่านี้ท้าทายการแบ่งแยกทางการเมืองแบบดั้งเดิม (ซ้าย/ขวา) และขยายคำจำกัดความของการเมือง ให้ครอบคลุมประเด็นที่เคยถูกมองว่าอยู่นอกขอบเขตของการกระทำทางการเมือง โดย NSMs มักได้รับการ วิเคราะห์ในฐานะการต่อสู้เพื่อดำรงประชาสังคม (Civil Society) ไว้ให้มีความอิสระจากอำนาจรัฐและเศรษฐกิจ

โดยมีเป้าหมายเพื่อปฏิรูปเชิงโครงสร้างและการสร้างความตึงเครียดที่จำเป็นต่อการเปลี่ยนแปลง (Calhoun, 1993) แนวคิดการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่นี้จึงให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงความหมาย คุณค่า และวัฒนธรรมในชีวิตประจำวัน การสร้างอัตลักษณ์ร่วม (Collective Identity) ในหมู่ผู้เคลื่อนไหว ภายในกลุ่มมีความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายที่ยืดหยุ่นและไม่รวมศูนย์ (Decentralized Network) และการสร้างพื้นที่เชิงสัญลักษณ์ (Keane, 2019)

ในขณะที่อีกแนวคิดหนึ่ง คือ ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) ที่เสนอโดยบูร์ดิเยอ (Bourdieu, 1986) ช่วยสร้างความเข้าใจต่อการดำเนินการสร้างทุนทางวัฒนธรรมในบริบทของการเข้าถึงการอ่าน ทุนทางวัฒนธรรม เช่น ความรู้ ทักษะ รสนิยม อุปนิสัย และทรัพยากรเชิงสัญลักษณ์ซึ่งมีผลต่อความสามารถในการเข้าถึงโอกาสทางสังคม ช่วยสร้างคำอธิบายต่อความเหลื่อมล้ำทางวัฒนธรรมที่ผลิตซ้ำโดยระบบการศึกษาและสถาบันทางวัฒนธรรม ในที่นี้คือภาพของการเข้าถึงหนังสือ พื้นที่การอ่าน และกิจกรรมส่งเสริมการอ่านระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกันในเมือง โดยเฉพาะคนชายขอบ โดยความเป็นชายขอบในเมืองหมายถึงกลุ่มคนที่มีทุนวัฒนธรรมน้อยไม่สามารถเข้าถึงห้องสมุด หนังสือและกิจกรรมส่งเสริมการอ่านที่สร้างสรรค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ แนวคิดนี้จึงมีมิติเชิงวิพากษ์ต่อโครงสร้างทางสังคมที่ทำให้การอ่านกลายเป็นกิจกรรมของชนชั้นกลางเป็นหลัก ชี้ให้เห็นกลไกทางสังคมที่มองไม่เห็น (Invisible Power) ซึ่งกีดกันคนบางกลุ่มจากการเข้าถึงวัฒนธรรม และทำให้มองเห็นว่าการสร้างพื้นที่การอ่านต้องไม่ใช่เพียงการเพิ่มหนังสือ แต่ต้องสร้างทุนวัฒนธรรมไปพร้อม ๆ กัน นอกจากนี้ในบริบทของเมืองที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติ/ชาติพันธุ์และวัฒนธรรม ทุนทางวัฒนธรรมจึงมีความซับซ้อน (Racialized Cultural Capital) เนื่องจากมีการวิจัยที่แสดงให้เห็นว่าการปฏิบัติตามวัฒนธรรมที่สังคมให้คุณค่าอาจให้ผลที่ไม่เท่าเทียมกันสำหรับกลุ่มคนชายขอบ แม้จะมีการควบคุมตัวแปรทางเศรษฐกิจและสังคมแล้วก็ตาม สิ่งนี้จึงเป็นกลไกที่ซับซ้อนของเมืองที่ผลิตความเหลื่อมล้ำทางเชื้อชาติ/ชาติพันธุ์ผ่านการประเมินของสถาบัน (Planson, 2023)

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาโครงสร้างพื้นฐานและระบบนิเวศของเมืองเชียงใหม่เพื่อการเข้าถึงหนังสือและทรัพยากรที่ส่งเสริมวัฒนธรรมการอ่าน
2. เพื่อเปรียบเทียบวัฒนธรรมการอ่านระหว่างกลุ่มคนชายขอบและกลุ่มคนชั้นกลางในเมืองเชียงใหม่
3. เพื่อศึกษาบทบาทของกลุ่มนอกรัฐในปฏิบัติการทางวัฒนธรรมเพื่อเปิดพื้นที่และส่งเสริมการอ่านเพื่อตอบสนองต่อข้อจำกัดของเมืองผ่านกรณีศึกษาเครือข่ายเชียงใหม่อ่านและสภากาอ่านและการเรียนรู้จังหวัดเชียงใหม่

อย่างไรก็ตาม ด้วยข้อจำกัดในเนื้อที่ของบทความ และผู้เขียนตระหนักถึงความสำคัญของแต่ละวัตถุประสงค์ซึ่งต้องการพื้นที่ในการอภิปรายอย่างละเอียด บทความนี้จึงขอมุ่งอภิปรายในวัตถุประสงค์ข้อที่สามเป็นหลัก

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยนี้ตั้งอยู่ในบริบทของเมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็นเมืองขนาดใหญ่ที่สะท้อนปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงหนังสือ พื้นที่การอ่านและกิจกรรมส่งเสริมการอ่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มคนชายขอบและพหุวัฒนธรรม ปัญหาดังกล่าวเชื่อมโยงกับข้อจำกัดเชิงนโยบายและการกระจายทรัพยากรการอ่านของรัฐและการออกแบบเมือง ตลอดจนกิจกรรมของห้องสมุดโรงเรียนที่ไม่สามารถตอบสนองต่อผู้อ่านที่หลากหลายได้อย่างเท่าเทียม การวิจัยนี้ใช้วิธีการเลือกกรณีศึกษาแบบเจาะจง โดยเลือกเครือข่ายเชียงใหม่อ่านและสภาการอ่านและการเรียนรู้จังหวัดเชียงใหม่ เป็นกรณีศึกษาหลักด้วยเกณฑ์การพิจารณาสามประการ คือ 1) เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ริเริ่มจากฐานราก (กลุ่มนอกรัฐ) ที่มีการรวมตัวและขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่องมานานกว่าสิบปี 2) มีการสร้างสรรค์นวัตกรรมทางวัฒนธรรมที่ชัดเจน (เช่น นิทานสร้างเมือง) เพื่อตอบสนองต่อปัญหาของเมืองพหุวัฒนธรรมและกลุ่มคนชายขอบ และ 3) เป็นกรณีศึกษาที่มีพัฒนาการเชิงประจักษ์ในการยกระดับจากเครือข่ายภาคประชาชนไปสู่การจัดตั้งเป็นพื้นที่เชิงสถาบันร่วมกับภาครัฐ (สภาการอ่านฯ) อย่างเป็นรูปธรรม สำหรับกรอบการวิเคราะห์หาค่าศักยภาพแนวคิดการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ (New Social Movements) และทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) เพื่อทำความเข้าใจว่าการเคลื่อนไหวดังกล่าวสามารถท้าทายความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้างและวัฒนธรรมได้อย่างไร พร้อมกับการสร้างพื้นที่การมีส่วนร่วมเชิงประชาธิปไตยใหม่ ๆ ในสังคมท้องถิ่น

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การวิจัยเอกสารเพื่อสำรวจทั้งแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงเอกสารต่าง ๆ จากหน่วยงานภาครัฐเพื่อสกัดข้อมูลเกี่ยวกับนโยบายการส่งเสริมการอ่านของรัฐ รวมทั้งรายงานการก่อตั้งสภาการอ่านฯ และรายงานสภาพปัญหาความเหลื่อมล้ำทางการอ่าน

2. การวิจัยภาคสนาม ระหว่างเดือนมกราคม - กันยายน 2568 ประกอบด้วย 1) การสำรวจโครงสร้างพื้นฐานและระบบนิเวศของเมืองที่ส่งเสริมการอ่าน โดยเฉพาะที่สามารถเข้าถึงได้โดยคนชายขอบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน บ้านหนังสือชุมชนและตู้หนังสือ รวม 15 แห่ง การสังเกตการณ์ในห้องสมุดประชาชนจังหวัดเชียงใหม่ ห้องสมุดประชาชนอำเภอเมืองเชียงใหม่ ห้องสมุดประชาชนศาลาแดง หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก เชียงใหม่ ห้องสมุดประจำโรงเรียน 4 แห่ง บ้านหนังสือชุมชน 9 แห่ง ตู้หนังสือสาธารณะ 2 แห่ง ห้องสมุดเฉพาะทางและร้านหนังสือคาเฟ่ 5 แห่ง และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการอ่านที่จัดขึ้นโดยเครือข่ายกรณีศึกษา เช่น วันรักการอ่าน (2 เมษายน 2568) การอบรมเชิงปฏิบัติการ “Learning Together” ครั้งที่ 1 (26 กรกฎาคม 2568) และเทศกาลนิทานสาระท้องถิ่น ภาคเหนือ (28 กันยายน 2568) โดยใช้แบบ

สังเกตการณ์ เช่น สภาพแวดล้อมทางกายภาพและควมมีชีวิตชีวาของห้องสมุด บ้านหนังสือชุมชนและตู้หนังสือสาธารณะ (เช่น ความเก่าใหม่ของหนังสือ จำนวนผู้ใช้บริการ) รวมถึงการสังเกตบรรยากาศในกิจกรรมส่งเสริมการอ่าน 2) การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลที่แบ่งออกเป็นสามกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มนอกรัฐ ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักตามวัตถุประสงค์ ได้แก่ ตัวแทนเครือข่ายเชียงใหม่อ่าน (2 ราย) และตัวแทนภาคีภาคประชาสังคม Spark U Lanna (1 ราย) เพื่อเจาะลึกเกี่ยวกับบทบาท ปฏิบัติการทางวัฒนธรรม นวัตกรรม (เช่น นิทานสร้างเมือง) และการก่อตั้งสภาการอ่านฯ ต่อมา คือ กลุ่มกลไกรัฐและเป็นส่วนหนึ่งของสภาการอ่านฯ ได้แก่ ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก เชียงใหม่และบรรณารักษ์ (2 ราย) บรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนจังหวัดเชียงใหม่ ห้องสมุดประชาชนอำเภอเมือง ห้องสมุดประชาชนศาลาแดง ห้องสมุดโรงเรียนในเมือง 4 แห่ง (9 ราย) เพื่อให้เห็นข้อจำกัดของโครงสร้างพื้นฐานเดิมและเหตุผลที่จำเป็นต้องมีการทำงานร่วมกันเป็นเครือข่ายนอกรัฐ และกลุ่มสุดท้าย คือ กลุ่มเป้าหมายหรือผู้รับผลประโยชน์ ได้แก่ เยาวชนในโรงเรียนของรัฐและเอกชนในเมืองจำนวน 4 แห่ง (8 ราย) เพื่อสะท้อนปัญหาการเข้าถึงทรัพยากรการอ่านในมิติของคนชายขอบและเยาวชนทั่วไป การสัมภาษณ์ใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ตัวอย่างคำถามสำหรับกลุ่มนอกรัฐ เช่น เครือข่ายเชียงใหม่อ่านมีจุดเริ่มต้นและกลยุทธ์ในการเปลี่ยนความหมายของการอ่านผ่านนิทานท้องถิ่นอย่างไร และ การก่อตั้งสภาการอ่านฯ มีเป้าหมายเพื่ออุดช่องโหว่ของกลไกภาครัฐอย่างไร สำหรับตัวอย่างคำถามสำหรับบรรณารักษ์ห้องสมุดของรัฐ เช่น ห้องสมุดเผชิญกับความท้าทายใดบ้างในการดึงดูดผู้ใช้บริการ โดยเฉพาะเยาวชนและคนชายขอบ

3. การวิเคราะห์ข้อมูล ประยุกต์ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยมีการอ่านข้อมูลทั้งหมด จากนั้นกำหนดประเด็นหลัก (Theme) ที่ต้องการวิเคราะห์ ดำเนินการคัดแยกข้อมูลและจัดหมวดหมู่ (Coding) จากนั้นเขียนบรรยายผลการวิเคราะห์และนำเสนอข้อสรุปหรือข้อค้นพบตามกรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์การวิจัย

ผลการศึกษา

ข้อจำกัดของกลไกการส่งเสริมการอ่านแบบบนลงล่าง

เมืองเชียงใหม่คือเมืองใหญ่ที่ครอบคลุมพื้นที่กว่า 152.359 ตารางกิโลเมตร นี่คือศูนย์กลางของการพัฒนาในระดับภูมิภาคพร้อมประชากรกว่า 223,363 คนในปี 2566 (กรมการปกครองกระทรวงมหาดไทย อ้างถึงใน สำนักงานสถิติจังหวัดเชียงใหม่, 2567) และประชากรแฝงที่ประกอบด้วยนักเรียน นักศึกษา (เฉพาะในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่มีสถาบันอุดมศึกษาและอาชีวศึกษาของรัฐและเอกชนรวมกันมากกว่า 13 แห่ง) แรงงานข้ามถิ่นและข้ามชาติ (จังหวัดเชียงใหม่มีจำนวนแรงงานข้ามชาติมากที่สุดในภาคเหนือ โดยส่วนใหญ่เป็นแรงงานสัญชาติเมียนมา) และนักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นประชากรที่เข้ามาใช้ทรัพยากรและบริการสาธารณะด้านต่าง ๆ และยังเป็นกลุ่มสำคัญและมีผลกระทบต่อการเจริญเติบโตของเมือง (พิสิษฐ์ นาสี และชัยพงษ์ สำเนียง, 2567; อดิศักดิ์ กันทะเมืองลี, 2564; Johnson, 2014)

จากการลงพื้นที่สำรวจและสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มกลไกรัฐและผู้ได้รับผลประโยชน์ในมิติการอ่าน พบว่ามีความเหลื่อมล้ำเนื่องจากมีพื้นที่อ่านเพียงสี่แห่งเท่านั้นที่มีศักยภาพในการส่งเสริมการอ่านที่เหมาะสมสำหรับบุคคลทั่วไปและให้บริการฟรีอย่างแท้จริง จึงถือว่าน้อยมากเมื่อเทียบกับการเป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่ เช่นนี้ สถานที่เหล่านั้น ได้แก่ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดเชียงใหม่และห้องสมุดประชาชนอำเภอเมืองเชียงใหม่ โดย สกร. ห้องสมุดประชาชนศาลาแดง โดยเทศบาลนครเชียงใหม่ และหอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก เชียงใหม่ โดยกรมศิลปากร ในขณะที่พื้นที่การอ่านอื่น ๆ สร้างข้อจำกัดทั้งการเดินทาง ค่าใช้จ่ายและการให้บริการเฉพาะกลุ่มบุคคล เช่น ห้องสมุดในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ร้านคาเฟ่หนังสือ และห้องสมุดเฉพาะทาง เช่น ศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ (TCDC) ห้องสมุดสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศ (EFEO) และ Chiang Mai Christian International Library ซึ่งไม่เหมาะสมสำหรับกลุ่มคนทั่วไปและผู้มีรายได้น้อย รวมถึงผู้ที่มาจาก ครอบครัวชาติพันธุ์และข้ามชาติ

นอกเหนือจากการกระจายตัวของพื้นที่การอ่านแล้วยังพบว่าห้องสมุดเหล่านี้ประสบกับความท้าทายสำคัญที่ทำให้ผู้ใช้มีจำนวนลดลง ได้แก่ 1) การแพร่หลายของสื่อสังคมออนไลน์และสื่อดิจิทัล ทำให้คนส่วนใหญ่หันมาใช้อินเทอร์เน็ตและสื่อดิจิทัลแทนการอ่านในรูปแบบหนังสือ โดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่นและคนวัยทำงาน นอกจากนี้การค้นคว้ายังทำได้รวดเร็วกว่า ทำให้ได้ข้อมูลเพียงพอกับความต้องการโดยไม่ต้องเดินทาง 2) แม้จะมีความพยายามปรับตัวอย่างต่อเนื่องทั้งในเชิงกายภาพและกิจกรรม แต่หลายอย่างอาจยังไม่ตรงกับความต้องการของกลุ่มคนที่หลากหลาย เช่น กลุ่มแรงงานหรือเด็กและเยาวชนในครอบครัวยากจนและต่างวัฒนธรรม การกำหนดเนื้อหาหรือกิจกรรมและพื้นที่อาจไม่ได้มาจากกระบวนการมีส่วนร่วมหรือการสำรวจความต้องการที่ชัดเจน 3) ครอบครัวรายได้น้อยสะท้อนความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและเวลา เพราะจำเป็นต้องทำงานตั้งแต่เช้าถึงค่ำ และเป็นงานที่ต้องใช้แรงงานเข้มข้น ไม่มีเวลาพักเพื่อเข้าห้องสมุดหรือไม่มีเวลาว่าง ในขณะเดียวกันก็ไม่มีเวลาพาเด็กเข้าไปใช้ และ 4) ห้องสมุดที่มีศักยภาพเหล่านี้อยู่ภายใต้ข้อจำกัดด้านงบประมาณและบุคลากร (งบประมาณลดลงทุกปี) ทำให้ขาดการพัฒนาด้านเทคโนโลยี การจัดหาทรัพยากรสำหรับการอ่านที่เพียงพอ และการสร้างสรรค์กิจกรรมเชิงรุก นอกจากนี้ระบบและระเบียบราชการยังทำให้เกิดความยุ่งยากในการใช้งบประมาณและการบริหารจัดการพื้นที่ ในขณะที่ห้องสมุดประชาชนสองแห่งยังเน้นการตอบสนองภารกิจของ สกร. เป็นหลัก และห้องสมุดของเทศบาลยังขาดการเชื่อมโยงการทำงานเป็นเครือข่ายกับภายนอก (บรรณารักษ์ประจำห้องสมุดประชาชนศาลาแดง, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 1 พฤษภาคม 2568; บรรณารักษ์ประจำห้องสมุดประชาชนอำเภอเมืองเชียงใหม่, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 13 พฤษภาคม 2568; บรรณารักษ์ประจำห้องสมุดประชาชนเชียงใหม่, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 24 เมษายน 2568; ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก เชียงใหม่และบรรณารักษ์, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 26 กุมภาพันธ์ 2568; วิเชียร มั่นแหล่ และพงศ์ศักดิ์ สังขวิญญู, 2565)

ในส่วนของกิจกรรมเพื่อสร้างบรรยากาศส่งเสริมการอ่านในเมือง พบว่า ส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่ในงานมหกรรมหนังสือ โดยในแต่ละปีเชียงใหม่จะมีงานมหกรรมหนังสือใหญ่ ๆ สามครั้ง ได้แก่ งานเชียงใหม่บุ๊กแฟร์ จัดโดยสมาคมผู้จัดพิมพ์และผู้จำหน่ายหนังสือแห่งประเทศไทย (PUBAT) มหกรรมหนังสือไทยและ

ภาษาอังกฤษ จัดโดย Plan for Kids และ Big Bad Wolf Books และ CMU Book Fair จัดโดยสำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในขณะที่กิจกรรมส่งเสริมการอ่านอื่น ๆ สำหรับคนทั่วไปในช่วงหลังพบเพียงกิจกรรมมหกรรมการอ่านและการเรียนรู้เพื่อเด็กเชียงใหม่ ซึ่งจัดโดยเครือข่ายเชียงใหม่อ่าน (พ.ศ. 2567 จัดเป็นครั้งที่ 5 ในเดือนธันวาคม) ซึ่งเมื่อพิจารณาในภาพรวมแล้วแสดงให้เห็นว่ากิจกรรมเหล่านี้ไม่สามารถสร้างการเข้าถึงหนังสือและส่งเสริมบรรยากาศของการอ่านได้อย่างต่อเนื่อง และยังเป็นกิจกรรมที่เน้นการซื้อมากกว่า ดังนั้นกลุ่มคนทั่วไปที่มีรายได้น้อยและมาจากครอบครัวแรงงาน โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนซึ่งกระจายตัวอยู่ในเมืองจำนวนมากจึงยังมีข้อจำกัดในการเข้าถึงทรัพยากรและกิจกรรมส่งเสริมการอ่านในระดับชีวิตประจำวัน ผู้ให้ข้อมูลสี่รายซึ่งเป็นนักเรียนระดับมัธยมศึกษาของโรงเรียนขนาดกลางในเมืองเชียงใหม่ที่มีสัดส่วนของเด็กยากจนและหลากหลายชาติพันธุ์สูงให้ข้อมูลที่ตรงกันว่าไม่เคยเข้าร่วมงานมหกรรมหนังสือและกิจกรรมส่งเสริมการอ่านใด ๆ แม้แต่ครั้งเดียว ด้วยข้อจำกัดด้านเศรษฐกิจ เวลา และการเดินทาง นอกจากนี้ยังไม่ทราบมาก่อนว่าเมืองเชียงใหม่มีห้องสมุดประชาชนที่สามารถเข้าใช้บริการได้ฟรี (การสื่อสารระหว่างบุคคล, 9 กุมภาพันธ์ 2568, 18 กุมภาพันธ์ 2568, 23 กุมภาพันธ์ 2568, 21 เมษายน 2568, 26 เมษายน 2568) ในขณะที่ผู้ให้ข้อมูลอีกสี่รายในระดับมัธยมศึกษาของโรงเรียนเอกชนขนาดใหญ่ที่มีชื่อเสียงในเมืองระบุว่าเคยเข้าร่วมงานมหกรรมหนังสือบ้าง (แต่ไม่เป็นประจำทุกปี) ในขณะที่มีทางเลือกมากกว่าในการซื้อหนังสือตามความสนใจจากร้านต่าง ๆ รวมถึงการซื้อผ่านระบบออนไลน์ นอกจากนี้ยังสามารถเดินทางเข้าใช้บริการห้องสมุดในมหาวิทยาลัย แต่เป็นส่วนน้อยเมื่อเทียบกับการนั่งอ่านและทำงานในร้านกาแฟที่ไม่มีหนังสือให้บริการ (การสื่อสารระหว่างบุคคล, 23 กุมภาพันธ์ 2568, 25 กุมภาพันธ์ 2568, 28 กุมภาพันธ์ 2568, 20 เมษายน 2568, 29 เมษายน 2568)

อย่างไรก็ตาม สกร. ระดับอำเภอเมืองเชียงใหม่ได้พยายามริเริ่มภารกิจในการกระจายทรัพยากรการอ่านเข้าไปในชุมชนมากขึ้นผ่านโครงการบ้านหนังสือชุมชน (ดำเนินการทั่วประเทศ) ซึ่งตั้งอยู่ใน 16 ตำบลทั่วอำเภอเมืองเชียงใหม่ โดยในแต่ละช่วงปีจะมีการสลับสับเปลี่ยนไปทำกิจกรรม ณ บ้านหนังสือชุมชนพร้อมการหมุนเวียนหนังสือ “เพื่อให้คนในชุมชนเกิดนิสัยรักการอ่าน สามารถหาข้อมูลจากในชุมชนก่อน ถ้าไม่มีค่อยมาที่ห้องสมุดใหญ่ เพราะว่าแต่ละชุมชนในเมือง การเดินทางมันลำบาก แม้แต่รอบนอกก็ตาม...ทุกที่ทั่วประเทศไทยก็ต้องทำเหมือนกัน” (บรรณารักษ์ประจำห้องสมุดประชาชน, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 24 เมษายน 2568; ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ระดับอำเภอเมืองเชียงใหม่, 2568) โดยสถานที่ตั้งอยู่ในบริเวณบ้านของผู้นำชุมชน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล และอาคารอเนกประสงค์ประจำชุมชน ซึ่งถือเป็นโครงการที่ใช้ในการแก้ปัญหาการเข้าไม่ถึงพื้นที่การอ่านที่ริเริ่มกันเองโดยไม่มีงบประมาณสนับสนุน นอกจากนี้คือโครงการห้องสมุดชาวตลาดที่มีการหมุนเวียนกิจกรรมไปจัดตามตลาดสดและตลาดนัดในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วเมืองเชียงใหม่ โดยกิจกรรมประกอบด้วยการนำหนังสือไปให้บริการและการอบรมเชิงปฏิบัติการ เช่น ทำขนมประดิษฐ์ของเล่น ของที่ระลึก ของตกแต่งตามประเพณีในท้องถิ่น ซึ่งเป็นการให้บริการฟรี โดยที่ผ่านมามีดำเนินการด้วยงบประมาณที่จำกัด (บรรณารักษ์ประจำห้องสมุดประชาชน, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 24 เมษายน 2568; ห้องสมุดประชาชนจังหวัดเชียงใหม่, 2568) อย่างไรก็ตาม จากการลงพื้นที่สำรวจบ้าน

หนังสือชุมชนจำนวน 9 แห่งในเวลาปกติ พบว่ามีบรรยากาศเงียบเหงา ไม่มีผู้คนเข้ามาใช้เพื่ออ่าน เหลือเพียงการเป็นที่นั่งพัก หนังสือส่วนใหญ่เป็นหนังสือบริจาค หลายเล่มมีสภาพบวมพองจากความชื้น ประเภทของหนังสือมีปะปนกันระหว่างนิยายและหนังสือประเภทหาความรู้ด้านจิตวิทยาและพัฒนาตนเอง อีกส่วนคือหนังสือประวัติศาสตร์สังคมทั่วไป หนังสือธรรมะ และหนังสือเตรียมสอบเมื่อหลายปีก่อน เมื่อลองจับดูพบว่าแทบไม่มีร่องรอยของการหยิบใช้เพราะมีฝุ่นจับหนาทั้งหมด สภาพพื้นที่โดยรวมไม่ได้รับการดูแลให้อยู่ในสภาพดี ในขณะที่หนึ่งแห่งซึ่งจัดไว้ในสุสานชุมชนกลายเป็นพื้นที่โล่งสำหรับจัดกิจกรรมเป็นครั้งคราว ดังนั้นจึงคาดการณ์ว่าพื้นที่เช่นนี้อาจไม่ได้เน้นให้เกิดการส่งเสริมการอ่านอย่างจริงจัง แต่เป็นเรื่องของการตอบสนองนโยบายและมีการใช้เฉพาะเมื่อมีการจัดกิจกรรมเป็นครั้งคราว อย่างไรก็ตามผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่าบ้านหนังสือชุมชนที่ตั้งอยู่ในสถานที่ราชการมักจะได้รับการดูแลที่ดีกว่า แต่กระนั้นก็มีเพียงสองในเก้าแห่งจากการสำรวจครั้งนี้ ซึ่งถือว่าน้อยมาก

ทั้งหมดจึงสะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดในการส่งเสริมการอ่านของเมืองเชียงใหม่ผ่านกลไกของรัฐแบบบนลงล่าง ไม่ว่าจะเป็นจากงบประมาณที่ลดลงอย่างต่อเนื่อง การติดขัดในระบบราชการ การมีจำนวนห้องสมุดประชาชนที่จำกัด และโครงการบ้านหนังสือชุมชนที่เงียบเหงาและเต็มไปด้วยหนังสือบริจาคสภาพทรุดโทรมซึ่งเป็นช่องว่างที่นำไปสู่การเข้ามาของกลุ่มนอกรัฐและการทำงานจากฐานล่างเพื่ออุดช่องว่างเหล่านี้

การเข้ามาของกลุ่มนอกรัฐ: จากเครือข่ายเชียงใหม่อ่าน สู่อำนาจการอ่านและการเรียนรู้จังหวัดเชียงใหม่

การก่อตัวของเครือข่ายเชียงใหม่อ่านมีฐานมาจากการขับเคลื่อนโดยภาคีภาคประชาชนด้วยความเชื่อร่วมกันว่าการอ่านสามารถเปลี่ยนแปลงชีวิตของผู้คนโดยรอบและพัฒนาเมืองให้ดีขึ้นได้ (อนิรุทธิ์ เอื้อวิทยา, 2565) จุดเริ่มต้นในปลายปี 2556 จากการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของการขับเคลื่อนแผนงานสร้างเสริมวัฒนธรรมการอ่านของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) (สองแกนนำเครือข่ายเชียงใหม่อ่าน, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 19 กุมภาพันธ์ 2568) การรวมตัวในครั้งนั้นโดย สสส. ต้องการให้เครือข่ายการศึกษาทางเลือกในภาคเหนือรวบรวมเครือข่ายภาคประชาสังคมและประชาชนที่ทำงานด้านการเรียนรู้ การอ่านและการเขียน ซึ่งในช่วงแรกมีหน่วยงานเข้าร่วมหรือกว่า 40 องค์กร แต่แกนนำหลักในการขับเคลื่อนงานในครั้งแรกมีเพียง 11 แห่ง ซึ่งรวมถึงกลุ่มบ้านเรียน โรงเรียนชุมชนมอวาคี ห้องสมุดพื้นบ้านย่านเวียง โขงเขียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา สโมสรนักเขียนเชียงใหม่ และร้านหนังสืออิสระ (ร้านเล่า) (ทัศนีย์ แซ่ลิ้ม, 2564) กิจกรรมแรกในนามเชียงใหม่อ่าน คือ “ผ้าป่าหนังสือ” ในปี 2557 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อปลุกกระแสให้คนเชียงใหม่หันมาเห็นความสำคัญของการอ่าน และระดมหนังสือและกองทุนเพื่อจัดซื้อหนังสือสำหรับกลุ่มที่ขาดแคลน (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ, 2557) สามารถอธิบายผ่านพัฒนาการสำคัญสามช่วง ได้แก่

ช่วงที่หนึ่ง การเรียนรู้และก้าวมาทำงาน โดยในช่วงปีแรกที่เครือข่ายใช้การมอบหมายให้แต่ละองค์กรแยกย้ายไปจัดกิจกรรมตามความถนัดของตนเองในพื้นที่ แต่ผลลัพธ์ที่ได้ออกมาค่อนข้างคลุมเครือและไม่นำไปสู่เป้าหมายที่ชัดเจน จากการถอดบทเรียนร่วมกัน ทำให้ได้นวัตกรรมส่งเสริมการอ่านสี่รูปแบบเพื่อใช้

ยึดในการออกแบบกิจกรรมต่อไป ได้แก่ 1) การเสริมสร้างพื้นที่น่านอ่าน การจัดสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมกับการอ่าน (เช่น ตู้หนังสือสาธารณะ) เน้นการเข้าถึงหนังสือได้ง่าย สะดวก ทั่วถึง และมีชีวิตชีวา 2) การส่งเสริมการอ่านผ่านภูมิปัญญาท้องถิ่น/นิทาน โดยเฉพาะนิทานท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้ผ่านการฟังเล่า เขียน และพูดคุย 3) การส่งเสริมการอ่านผ่านการเล่า คือการพบปะระหว่างนักเขียนและนักอ่านเพื่อบอกเล่าและเขียน กระตุ้นความสนใจในการอ่าน และ 4) การส่งเสริมการอ่านในบ้าน/ห้องสมุดมีชีวิต เป็นการทำให้หนังสือเป็นสภาพแวดล้อมรอบตัวเด็ก และสร้างกิจกรรมให้ห้องสมุดมีความเคลื่อนไหวเพื่อดึงดูดผู้คน โดยที่กล่าวมามีกิจกรรมเชิงปฏิบัติการที่หลากหลายตามนวัตกรรมเหล่านี้ เช่น “บาทเดียวก็อ่านได้” (ขายหนังสือบาทเดียวเพื่อสร้างความสนใจ) “ล้อมวงเล่าเรื่องหนังสือ” การจัดทำตู้และชั้นหนังสือสาธารณะ (ตู้หนังสือในสวนสาธารณะและสถานชุมชนสงเคราะห์) ที่หมุนเวียนหนังสือไปตามจุดที่มีผู้คนเยอะ และ “ปั่นปั่นสุข” เพื่อระดมทุนและหนังสือ (ทัศนีย์ แซ่ลิ่ม, 2564; สองแกนนำเครือข่ายเชียงใหม่อ่าน, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 19 กุมภาพันธ์ 2568; อนิรุทธิ์ เอื้อวิทยา, 2565)

ช่วงที่สอง การเน้นพัฒนาคนและกิจกรรมเชิงพื้นที่ ด้วยแม้กิจกรรมจะทำให้เชียงใหม่อ่านได้รับความสนใจและถูกผลักดันให้เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายระดับจังหวัดในแผนงานปฏิรูปการศึกษาขององค์การบริหารส่วนจังหวัด แต่ในทางปฏิบัติจริงกลับ “เจี๊ยบกริบ” และไม่เกิดอะไรขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม ทำให้เครือข่ายเริ่มลดบทบาทลง หลังจากนั้นจึงมีการเข้ามารับบทบาทหลักในช่วงที่ขาดทิศทาง (2560- 2561) โดย “อ่อง” ทัทยา อนุสรราชกิจ และ “เสย” รยา ผกัรมาศ สมาชิกจากสโมสรนักเขียนเชียงใหม่ หลังจากนั้นจึงมีการปรับเปลี่ยนทิศทางมามุ่งเน้นที่เด็กปฐมวัยและการพัฒนาศักยภาพครูเพื่อส่งเสริมการอ่าน โดยเป็นการกลับมาเน้นนโยบายหลักของ สสส. คือ เด็กปฐมวัย (0- 6 ขวบ) เนื่องจากพบว่าปัญหาไม่ได้อยู่ที่การขาดหนังสือ แต่อยู่ที่การเข้าถึงและวิธีการใช้หนังสือมากกว่า นอกเหนือจากนี้คือการทำงานเพื่อปรับเปลี่ยนทัศนคติของครู โดยการออกแบบหลักสูตรพัฒนาศักยภาพเพื่อการส่งเสริมการอ่านของครู โดยเน้นย้ำว่าครูคือ ผู้สร้างอนาคตของเมือง และการอ่านต้องเป็นเครื่องมือที่เชื่อมโยงกับชีวิต ไม่ใช่แค่การอ่านเพื่อความเพลิดเพลินอย่างเดียว ในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นต้นมาพวกเขาได้อาศัยการทำงานร่วมกับครูในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก (ศพด.) ใน 24 อำเภอ จำนวนกว่า 800 คน เพื่ออบรมและสร้างความมั่นใจให้ครูในการใช้นิทานกับเด็ก (สองแกนนำเครือข่ายเชียงใหม่อ่าน, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 19 กุมภาพันธ์ 2568; อนิรุทธิ์ เอื้อวิทยา, 2565) จากนั้นจึงมีการขยายผลในประเด็นสังคมโดยการใช้นิทานเป็นเครื่องมือในการทำงาน เช่น การสร้างสรรค์ “นิทานดอยสุเทพ” ในช่วงปี 2560- 2562 เพื่อใช้เป็นกิจกรรม “อ่านทั้งเมืองเรื่องเดียวกัน” ในหัวข้อ “อ่านดอยสุเทพ” (ร่วมกับภาคประชาสังคม Spark U Lanna) โดยจัดทำหนังสือนิทานที่สร้างแรงบันดาลใจให้ครูและนักเรียน และที่สำคัญคือการจัด “มหกรรมนิทานสร้างเมือง” โดยนำเนื้อหาจากนิทานมาขยายเป็นฐานกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมของเมือง (จัดเป็นครั้งที่ 5 ใน พ.ศ. 2567) นอกจากนี้ยังมีการจัดทำนิทานเพื่อสร้างจิตสำนึกเรื่องปัญหาขยะ (มาช่วยเพื่อนเรากันนะ) ความมั่นคงทางอาหาร (น้องหล้าหามาผักแกงแค) และปัญหาฝุ่นควัน (สงสารปอดน้อย) รวมทั้งยังมีการทำงานร่วมกับกลุ่มเปราะบาง โดยการริเริ่มโครงการทำหนังสือนิทานเพื่อช่วยแก้ปัญหาการอ่านไม่ออกของเด็กที่มีความบกพร่องทางการเรียนรู้ โดยการประกวดนิทาน “นิทานดีดีเพื่อน้องแอลดี” (สองแกนนำเครือข่ายเชียงใหม่

อ่าน, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 19 กุมภาพันธ์ 2568; อนิรุทธิ์ เอื้อวิทยา, 2565) ช่วงหลังจากนั้นมีการสร้างสรรค์หนังสือนิทานสาระท้องถิ่นภาคเหนือร่วมกับสถาบันอุทยานการเรียนรู้ (TK Park) เชื่อมโยงกับเครือข่ายการอ่านในจังหวัดเชียงรายและจังหวัดแพร่ เช่น “ศุภร์แสนสุขของน้องซอมพอ” (ธรรมชาติ วัฒนธรรม สถาปัตยกรรม อาหาร และผู้คนเมืองแพร่) “อยู่ดีมีรอยยิ้ม” (สุขภาวะ ส่งเสริมทักษะด้านอารมณ์- สังคม) “ผืนควนรังแกหนู” (ปัญหาสิ่งแวดล้อมร่วมสมัย) “โลกของน้องหล้า” (สะท้อนชีวิตล้านนาระหว่างภูมิปัญญากับวัฒนธรรมพื้นบ้าน) “มาลีแอ่ดอย” (ความหลากหลายทางชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง) และ “ทรายน้ำกก” (วัฒนธรรมท้องถิ่นเชียงราย-วันสงกรานต์) เป็นต้น สองแกนนำได้สะท้อนพัฒนาการของกลุ่มในช่วงที่สองนี้ว่า

“คือถ้าเราบอกให้อ่านสนุก ๆ อ่านช้า ๆ มันไม่มี มันอาจไม่ตอบโจทย์ชีวิตเขา ดังนั้นสื่อของเราจึงถูกออกแบบมาเพื่อตอบสนองโจทย์ที่เรากำลังโฟกัสตอนนั้น อย่างปอดน้อยว่าฤดูหมอกควันกับปอดของเราเกี่ยวกันอย่างไร สรุปคือออกมาเป็นนิทานสร้างเมือง เพราะอย่างเรื่องฝุ่นเราก็ชวนคุยต่อถึงการสร้างห้องปลอดฝุ่น... แม้จะออกไปทำข้างนอกแต่ครูคือตัวต่อสำคัญ เราจึงคิดถึงคุณภาพของครู หนังสือบางเล่มครูยังอ่านไม่ได้ เราจึงต้องพัฒนาความเชื่อมั่นของครูในการอ่าน เพราะนิทานมักถูกมองว่าเป็นของชนชั้นกลาง เราจึงยังไม่ต้องพูดถึงนิทานดี ๆ นิทานระดับโลก สำหรับพี่กลุ่มคนเหล่านี้ยังเป็นขายขอบแล้วก็ทำให้เด็กเป็นขายขอบ และคนส่วนใหญ่ยังมองกับคนขายขอบว่าให้อ่านหนังสือไปบริจาคเท่านั้น และเชียงใหม่อ่านไม่เคยไปแย่งครูเล่านิทาน เราต้องทำให้คนที่มิบเทาอยู่แล้วทำได้ดีขึ้น สมมติเราไปโรงเรียนนี้เราเล่าได้หนึ่งวัน แต่ถ้าครูเล่า ครูเล่าได้ทุกวัน จะเป็นในชุมชนไหนครูก็เล่าได้ทุกวัน” (สองแกนนำเครือข่ายเชียงใหม่อ่าน, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 19 กุมภาพันธ์ 2568)

ช่วงที่สาม การพัฒนาโครงสร้างสู่สภากาอ่านและการเรียนรู้จังหวัดเชียงใหม่ (สอธ. - Chiang Mai Reading & Learning Council- CMRL) เนื่องจากเครือข่ายเชียงใหม่อ่านเป็นเพียงการรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ เพื่อให้การขับเคลื่อนงานเป็นไปอย่างยั่งยืน มีกลไกรองรับและสามารถสร้างความเท่าเทียมในการเข้าถึงการอ่านให้กับกลุ่มเปราะบางและผู้ด้อยโอกาสได้ จึงเกิดแนวคิดการจัดตั้ง “สภากาอ่านและการเรียนรู้จังหวัดเชียงใหม่” เพื่อเป็นพื้นที่กลางในการเชื่อมโยงทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐและภาคปฏิบัติการเข้าด้วยกัน สภากาอ่านฯ เปิดตัวอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 2 เมษายน 2568 เป็นผลผลิตโดยตรงจากประสบการณ์และความสำเร็จในการทำงานเชิงปฏิบัติการที่ยาวนานของเครือข่ายเชียงใหม่อ่าน จากการเข้าร่วมสังเกตการณ์และการวิเคราะห์เอกสารประกาศการก่อตั้ง (สภากาอ่านและการเรียนรู้จังหวัดเชียงใหม่, 2568) เป้าหมายและวัตถุประสงค์หลักคือการสร้างรากฐานที่มั่นคงสำหรับการพัฒนาเชียงใหม่ให้เป็นเมืองแห่งการเรียนรู้ และผลักดันให้เชียงใหม่กลายเป็นเมืองแห่งการอ่านและการเรียนรู้ที่ยั่งยืนในอนาคตอันใกล้ นอกจากนี้ยังมีเป้าหมายจำเพาะที่สำคัญ คือ 1) การสร้างความเท่าเทียมในการเข้าถึงการอ่านและการเรียนรู้ของทุกคน โดยเฉพาะกับกลุ่มคนเปราะบาง เช่น เด็กที่มีความต้องการพิเศษ คราวเรือนเปราะบาง และกลุ่มผู้ด้อยโอกาส 2) การแก้ปัญหาพื้นฐาน นั่นคือการอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ของประชาชนไทยและประชาชนผู้อพยพในแผ่นดินไทยทุกคน เพื่อเพิ่มความสามารถในการสื่อสารและยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น 3) การพัฒนาคุณภาพบุคคลผ่านการส่งเสริมให้เกิดปัญญา ความคิดที่

ทำให้เกิดความสร้างสรรค์ แรงบันดาลใจและจินตนาการที่ช่วยให้ผู้อ่านพัฒนาตนเอง รู้จักปรับตัวให้อยู่ในสังคมและอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข และ 4) สร้างวัฒนธรรมการอ่านตลอดชีวิตให้เกิดขึ้นในสังคมสำหรับเด็ก เยาวชนและประชาชนทุกช่วงวัย

ในส่วนของบทบาทหลักเชิงนโยบายและการประสานงาน คือ 1) ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการกำหนดแนวทาง นโยบาย และมาตรการต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนการพัฒนาวัฒนธรรมการอ่านและการเรียนรู้ในพื้นที่ 2) เป็นพื้นที่กลางในการเชื่อมโยงทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ องค์กรของรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคประชาสังคม และภาคีนักวิชาการที่ทำงานด้านการอ่านและการเรียนรู้ให้สามารถร่วมมือกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้การดำเนินงานสอดคล้องกับการกำหนดวิสัยทัศน์ของจังหวัด 3) ผลักดันนโยบายสู่การปฏิบัติ และ 4) พัฒนากลยุทธ์และนโยบายด้านการอ่านและการเรียนรู้ที่มีความยั่งยืน ในส่วนของปฏิบัติการและการสร้างสรรค์ คือ 1) ทำหน้าที่พัฒนาและส่งเสริมกิจกรรมที่หลากหลาย และส่งเสริมสนับสนุนองค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ ให้ดำเนินกิจกรรมการอ่านและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง 2) ขับเคลื่อนให้เกิดการขยายการเข้าถึงห้องสมุดและห้องสมุดสามารถเข้าถึงประชาชนได้มากขึ้น 3) เพิ่มพื้นที่การอ่านและสร้างชุมชนการอ่าน และ 4) สร้างความตระหนักผ่านการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ สื่อสารสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องการอ่านและการเรียนรู้ให้กับเด็ก เยาวชนและประชาชนทั่วไป (สถานีวิทยุเสียงสื่อสารมวลชน คณะการสื่อสารมวลชน, 2568; สองแกนนำเครือข่ายเชียงใหม่อ่าน, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 19 กุมภาพันธ์ 2568)

เครือข่ายที่ร่วมกันจัดตั้งเป็นสภาการอ่านฯ ประกอบด้วย 18 องค์กร ได้แก่ 1) เหล่ากาชาดจังหวัดเชียงใหม่ 2) สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ 3) สำนักงานศึกษาธิการจังหวัด 4) สำนักงานส่งเสริมการเรียนรู้ประจำจังหวัดเชียงใหม่ 5) สำนักงานส่งเสริมการเรียนรู้ระดับอำเภอเมืองเชียงใหม่ 6) สำนักงานศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม องค์กรบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ 7) สมาคมสถานศึกษาเอกชนจังหวัดเชียงใหม่ 8) หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษกจังหวัดเชียงใหม่ 9) ชมรมห้องสมุดเชียงใหม่ 10) สมาคมครูผู้ดูแลเด็กศรีนครพิงค์ 11) มูลนิธิสืบสานล้านนา 12) ศูนย์ธรรมชาตวิทยาดอยสุเทพเฉลิมพระเกียรติฯ 13) มูลนิธิหนอนหนังสืออำเภอพร้าว 14) เครือข่ายเขียวสวดยหอม 15) มูลนิธิสื่อชาวบ้าน มะขามป้อม อำเภอเชียงดาว 16) เครือข่ายชุมชนเมืองรักษ์เชียงใหม่ 17) กลุ่มคนวัยใส อำเภอสารภี และ 18) เครือข่ายเชียงใหม่อ่าน

สรุปผลการศึกษา

บทความนี้ได้วิเคราะห์การเคลื่อนไหวเพื่อส่งเสริมการอ่านในเมืองเชียงใหม่ ผ่านกรณีศึกษาเครือข่ายเชียงใหม่อ่านและการก่อตั้งสภาการอ่านและการเรียนรู้จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อทำความเข้าใจบทบาทของกลุ่มนอก รัฐในการตอบสนองต่อปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงการอ่านและทรัพยากรในเมือง สรุปผลการศึกษา คือ กลไกของรัฐในการส่งเสริมการอ่านมักเป็นรูปแบบบนลงล่าง ซึ่งประสบกับปัญหาสามประการ คือ 1) ข้อจำกัดเชิงพื้นที่ นั่นคือการมีห้องสมุดที่สามารถเป็นพื้นที่การอ่านสำหรับคนทั่วไปและคนชายขอบเพียงสี่แห่ง ในขณะที่เมืองมีขนาดใหญ่และกำลังขยายตัวเนวราบอย่างต่อเนื่อง 2) ความท้าทายของห้องสมุดประชาชนทั้งสี่แห่งที่ขาดแคลนงบประมาณและบุคลากร นอกจากนี้กิจกรรมยังไม่สอดคล้องกับความต้องการและวิถีชีวิตของกลุ่มคนที่

หลากหลาย โดยเฉพาะครอบครัวที่มีรายได้น้อยหรือกลุ่มแรงงานข้ามชาติ และ 3) โครงสร้างเชิงรับ เช่น โครงการบ้านหนังสือชุมชนที่แม้จะกระจายไปยังทุกตำบลแต่ก็มีสภาพเงียบเหงา ขาดการดูแลและเต็มไปด้วยหนังสือบริจาคที่มีสภาพทรุดโทรม พื้นที่เหล่านี้จึงไม่ได้ส่งเสริมการอ่านอย่างจริงจัง แต่เน้นการตอบสนองนโยบายและใช้พื้นที่เฉพาะเมื่อมีการจัดกิจกรรมเท่านั้น

ด้วยข้อจำกัดของกลไกภาครัฐ เครือข่ายเชิงใหม่อ่านจึงเข้ามามีบทบาท โดยมีพัฒนาการสามช่วงสำคัญ ได้แก่ ช่วงที่หนึ่งเป็นการเรียนรู้และก้าวมาทำงาน โดยเริ่มจากการรวมตัวกันจัดตั้งเครือข่ายเพื่อทำกิจกรรมระดมทุนเฉพาะกิจและปลุกกระแสการอ่าน เช่น งานผ้าป่าหนังสือ ในช่วงที่สองเป็นการเน้นพัฒนาคนและกิจกรรมเชิงพื้นที่ โดยการปรับทิศทางมาเพิ่มศักยภาพของคนทำงาน ที่สำคัญคือครูในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเล็กกว่า 800 คน และสร้างสรรค์กิจกรรมและสื่อที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์ของพื้นที่ นั่นคือนิทานสร้างเมืองที่ช่วยส่งเสริมการอ่านและสะท้อนปัญหาขยะ หมอกควันและความหลากหลายทางชาติพันธุ์ และช่วงที่สามเป็นการพัฒนาโครงสร้างสู่สภาพการอ่านและการเรียนรู้จังหวัดเชิงใหม่ โดยยกระดับบทบาทสู่การเชื่อมประสานแนวระนาบ ติงภาครัฐและภาคประชาสังคมกว่า 18 องค์กรเข้าร่วมกันจัดการ ซึ่งถือเป็นตัวอย่างการสร้างกลไกที่สำคัญเพื่อจะทำให้เกิดความยั่งยืน

การอภิปรายผลการวิจัย

(1) การเปลี่ยนผ่านจากการสั่งการของรัฐสู่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่

(1.1) การเคลื่อนไหวของกรณีศึกษามีลักษณะที่เด่นชัดของการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่นั้นคือการริเริ่มและดำเนินการโดยภาคประชาสังคมเพื่อท้าทายรหัสทางวัฒนธรรมที่ครอบงำ (Dominant Cultural Codes) โดยมุ่งเป้าไปที่วิถีชีวิต อัตลักษณ์และคุณค่า ซึ่งสะท้อนการต่อสู้เพื่อคุณค่าในระดับชีวิตประจำวันอันเป็นหัวใจสำคัญของแนวคิดการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ (Melucci, 1994; Melucci et al., 1989; Calhoun, 1993) นอกจากนี้ยังเป็นการท้าทายเป้าหมายเดิม กล่าวคือปัญหาหลักของการอ่านในสังคมไทยคือการถูกผูกติดอยู่กับการเรียนเพื่อท่องจำและการสอบ ซึ่งทำให้ผู้คนไม่เห็นความจำเป็นในการอ่าน นอกเหนือจากหลักสูตรการเรียน (พงศ์ศักดิ์ สังขวิทยุ, 2563) ดังนั้นปฏิบัติการเชิงสัญลักษณ์เพื่อสร้างความหมายใหม่ของกรณีศึกษา คือ ความพยายามเปลี่ยนความหมายของการอ่านจากการเป็นภาระทางวิชาการให้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการมีส่วนร่วมทางสังคมผ่านการริเริ่ม เช่น “นิทานสร้างเมือง” และการใช้เรื่องเล่า/นิทานเชื่อมโยงกับปัญหาสังคม (ขยะ หมอกควัน และความมั่นคงทางอาหาร) การดำเนินการนี้สอดคล้องกับแนวคิดการรู้หนังสือในฐานะปฏิบัติการทางสังคมเชิงอุดมการณ์ (Ideological and social practices) โดยไม่ได้มองการอ่านเป็นเพียงชุดทักษะ แต่เป็นการกระทำที่สะท้อนโครงสร้างและอำนาจ (Ness, 2010) การริเริ่มนี้จึงเป็นมากกว่าการรณรงค์แต่เป็นการต่อสู้เชิงสัญลักษณ์เพื่อกำหนดทิศทางการอ่านและการเรียนรู้ของเมือง

(1.2) ลักษณะสำคัญของสังคมหลังอุตสาหกรรมและการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ คือ ข้อมูลและทรัพยากรเชิงสัญลักษณ์ (Flynn, 2011; Keane, 2019; Vahabzadeh, 2001) โดยเครือข่าย

เชียงใหม่อ่านและสภากาอ่านมีจุดเน้นด้านการอ่านและเรื่องเล่า เพื่อช่วยให้ผู้คนเข้าใจเมือง สังคม และวัฒนธรรมประจำถิ่น อันหมายถึงคุณค่าและความหมายที่สร้างขึ้นทางสังคมและวัฒนธรรมเพื่อสื่อสารและสร้างความเข้าใจในโลกของผู้คน รวมถึงการสร้างตัวตนและอัตลักษณ์ให้กับบุคคลและกลุ่ม (เช่น ชุมชนบ้านเฮา ชุมชนสาระท้องถิ่นภาคเหนือ) ปฏิบัติการทั้งหมดดำเนินการในฐานะสัญลักษณ์หรือข้อความ (Message) ซึ่งช่วยให้เห็นความขัดแย้งที่ซ่อนอยู่ เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม ความมั่นคงทางอาหาร ความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรมภายใต้ระบบสังคมที่ซับซ้อน

(1.3) โครงสร้างของเครือข่ายมีลักษณะเป็นเครือข่ายการเคลื่อนไหว (Movement Network) โดยจัดไว้อย่างหลวม ๆ ซึ่งแตกต่างจากโครงสร้างของขบวนการทางชนชั้นแบบเก่า (Class-based) ผู้ปฏิบัติการเหล่านี้ เช่น ครู ผู้ปฏิบัติการด้านส่งเสริมการอ่าน/การเรียนรู้ และบรรณารักษ์ สอดคล้องกับ “ชนชั้นกลางใหม่” หรือผู้เชี่ยวชาญด้านทุนมนุษย์ที่ทำทลายการควบคุมแบบระบบราชการและเทคโนโลยี (Calhoun, 1993; Keane, 2019; Kriesi et al., 1995; Vahabzadeh, 2001)

(1.4) โครงการของรัฐที่มุ่งส่งเสริมการอ่าน เช่น บ้านหนังสือชุมชน ซึ่งดำเนินการโดย สกร. พบปัญหาด้านประสิทธิภาพและความยั่งยืนอย่างมากในหลายพื้นที่ เช่น ยะลา และพิษณุโลก (น้อย คันชังทอง และปราณี ชี้อุทิศกุล, 2564; วิเชียร มั่นแหล่ และพงศ์ศักดิ์ สังขวิทยุ, 2565; อภินพ นิลพันธ์ และคณะ, 2565) ปัญหาเหล่านี้รวมถึงการขาดแคลนงบประมาณอย่างต่อเนื่อง การขาดสื่อที่หลากหลายและตรงกับความต้องการ และการขาดแคลนบุคลากรในการจัดกิจกรรมเชิงรุก การที่กรณีศึกษาเน้นการสร้างสภาการอ่านฯ จึงเป็นการตอบสนองต่อปัญหาเชิงโครงสร้างนี้ โดยพยายามจะขับเคลื่อนและสร้างความยั่งยืนภายใต้อุปนิสัยทางสถาบัน (Institutional Habitus)

(1.5) กลยุทธ์ของเครือข่ายเชียงใหม่อ่านและสภากาอ่านฯ คือ การพึ่งพากลไกรัฐเพื่อเข้าถึงประชาชนให้มากที่สุด โดยความพยายามในการสร้างสภาพแวดล้อมที่พร้อมและมีพลวัตด้านการรู้หนังสือหนังสือนั้นก้าวไปไกลกว่าการทำให้สื่อสิ่งพิมพ์พร้อมใช้งาน แต่จำเป็นต้องสร้างความต้องการที่มีประสิทธิภาพสำหรับการอ่านและการเรียนรู้ โดยเชื่อมโยงเข้ากับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่ผู้คนต้องการหรือจำเป็นในระดับชีวิตประจำวัน ด้วยการมุ่งเน้นการเรียนรู้ข้ามรุ่นและการใช้รอบการทำงานขององค์กรในท้องถิ่นที่มีอยู่ (UNESCO, 2017) กรณีศึกษาจึงตั้งเป้าหมายไปที่ความยั่งยืนในระยะยาว แนวทางเชิงระบบนี้เป็นสิ่งสำคัญ เนื่องจากการเคลื่อนไหวตระหนักดีว่า ความพยายามแบบแยกกันทำนั้นไม่อาจยั่งยืนได้หากขาดการสนับสนุนเชิงโครงสร้างที่จำเป็นเพื่อบรรเทาข้อจำกัดที่กลุ่มคนต่าง ๆ ประสบอยู่เพื่อเข้าถึงหนังสือและกิจกรรมส่งเสริมการอ่านของเมือง (น้อย คันชังทอง และปราณี ชี้อุทิศกุล, 2564; ถาวร พลดี, 2567) ซึ่งมีส่วนในการปกป้องและทำให้ประชาสังคมเป็นประชาธิปไตยมากขึ้นด้วย (Calhoun, 1993)

(2) การสร้างทุนทางวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับสังคมพหุวัฒนธรรมและคนชายขอบ กรณีศึกษาเป็นพื้นฐานสำคัญในการบ่มเพาะและกระจายทุนทางวัฒนธรรม โดยเน้นย้ำว่าการซึมซับภายในเพื่อให้แน่ใจว่าการอ่านจะเกิดความยั่งยืน โดยมีรายละเอียดดังนี้

(2.1) การบ่มเพาะการมีส่วนร่วมในการอ่านสำคัญกว่าความสามารถในการอ่าน จากการเปรียบเทียบกรณีของเมืองเซียงใหม่กับการวิจัยระหว่างประเทศมีประเด็นสำคัญ คือ ปฏิบัติการจริงและอุปนิสัยที่มีผลต่อการอ่านส่งผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้มากกว่าการมีสื่อเพื่อการอ่านเพียงอย่างเดียว นั่นเพราะปัจจัยสำคัญคืออุปนิสัย ซึ่งเครือข่ายเซียงใหม่อ่านและสภากาชาดอ่านฯ มีการมุ่งเน้นสร้างสังคมแห่งการอ่านและการเรียนรู้ตลอดชีวิต และมีการใช้เรื่องเล่า/นิทานเพื่อเชื่อมโยงเด็กกับวัฒนธรรม สอดคล้องกับผลการวิจัยระหว่างประเทศที่เน้นย้ำถึงการมีส่วนร่วมในการอ่าน (Loh & Sun, 2020) การมีส่วนร่วมในการอ่านซึ่งกำหนดให้เป็นความปรารถนาที่จะอ่านโดยสมัครใจ ในฐานะเครื่องมือสำหรับการเรียนรู้เพิ่มเติมหรือความเพลิดเพลิน/พักผ่อน (Boonaree et al., 2018) ถือเป็นรูปแบบทุนทางวัฒนธรรมที่แตกต่างและมีพลวัต ซึ่งมีคุณค่ามากกว่าความสามารถพื้นฐานในการอ่านเพื่อการศึกษาในโรงเรียน (Loh & Sun, 2020)

ดังนั้นทุนทางวัฒนธรรมที่ฝังตัว (Embodied Cultural Capital) จึงมีอิทธิพลมากที่สุด ในขณะที่ทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ (หนังสือ/สื่อ) มีอิทธิพลน้อยที่สุด (Jheng et al., 2023) สิ่งนี้จึงสนับสนุนแนวทางของกรณีศึกษาในการทำงานร่วมกับครูและนักปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมการอ่านและภาคีภาคประชาสังคมของเมือง โดยเฉพาะการฝึกอบรมครูให้สามารถส่งเสริมการอ่านผ่านนิทานได้ รวมถึงกิจกรรมอื่น ๆ ที่ออกแบบมาเพื่อส่งเสริมอุปนิสัยมากกว่าการพึ่งพาการแจกจ่ายทรัพยากรจำนวนมากเพียงอย่างเดียว โดยกลยุทธ์ของกรณีศึกษาในความพยายามเชื่อมโยงเรื่องราวเข้ากับทักษะชีวิตและประเด็นทางสังคม แสดงให้เห็นถึงการมุ่งเน้นการบ่มเพาะทักษะที่ใช้งานได้จริงเหล่านี้

(2.2) การทำให้อุปนิสัยสามารถมองเห็นได้เพื่อการเปลี่ยนแปลงเชิงสถาบัน โดยประเด็นนี้สะท้อนประสบการณ์ของเมืองเซียงใหม่กับความท้าทายที่เกิดขึ้นทั่วโลกในความพยายามบ่มเพาะนิสัยการอ่านในสภาพแวดล้อมที่มีข้อจำกัดสูง โดยเน้นย้ำถึงความจำเป็นในการเปลี่ยนอุปนิสัยเชิงสถาบัน (Institutional Habitus) ประการแรก คือ การทลายมายาคติเกี่ยวกับแนวปฏิบัติของชนชั้นกลาง การศึกษาในบริบทเช่นสิงคโปร์เปิดเผยว่านักเรียนชนชั้นกลางมีความได้เปรียบผ่านการซึมซับอย่างเข้มข้น ซึ่งเป็นอุปนิสัยในครอบครัวที่การเข้าถึงหนังสือและการจัดการเวลา/ทรัพยากรการอ่านกลายเป็น “ธรรมชาติที่สอง” (Second Nature) ประสบการณ์ของเมืองเซียงใหม่ที่ครูในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขาดความมั่นใจหรือขาดทรัพยากรเน้นย้ำถึงการขาดกระบวนการซึมซับอย่างเข้มข้นนี้ บทเรียนสำคัญ คือ การทำให้แนวปฏิบัติในบ้านของชนชั้นกลางเหล่านี้สามารถมองเห็นได้ ซึ่งจะมีความสำคัญต่อการทบทวนและปรับโครงสร้างอุปนิสัยทางสถาบันเพื่อการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา (Loh & Sun, 2020) บทเรียนนี้สอดคล้องโดยตรงกับความพยายามของเครือข่ายเซียงใหม่อ่านในการฝึกอบรมครูมากกว่า 800 คน และทำงานร่วมกับภาคีเพื่อบ่มเพาะผู้ปกครองให้เป็นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ซึ่งคล้ายกับโครงการ เช่น VoorleesExpress ในเนเธอร์แลนด์ หรือ Reach Out and Read ในสหรัฐอเมริกา ที่ใช้นักวิชาชีพเพื่อให้คำปรึกษาแก่ผู้ปกครองเกี่ยวกับการอ่านออกเสียง (UNESCO, 2017)

(2.3) การมีส่วนร่วมเชิงสถาบันอย่างมีกลยุทธ์และโครงสร้างเครือข่าย โดยกรณีศึกษานำเสนอรูปแบบที่ชัดเจนสำหรับการรักษาการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมให้ยั่งยืนในสภาพแวดล้อมทางการเมืองที่ซับซ้อน ประการแรก การใช้ประโยชน์จากกลไกของรัฐเพื่อความยั่งยืน บทเรียนหลักในที่นี้คือความพยายามใน

การส่งเสริมการอ่านของเมืองที่ไม่สามารถพึ่งพาความพยายามแบบแยกกันทำของแต่ละองค์กรได้ โดยเฉพาะการขยายปฏิบัติการให้ครอบคลุมกลุ่มคนชายขอบ ประการต่อมา คือ การบูรณาการเชิงระบบ เนื่องจากการเคลื่อนไหวดำเนินการเพื่อปฏิรูปเชิงโครงสร้างโดยทำงานภายใต้ประชาสังคมเพื่อท้าทายห้วงวัฒนธรรม (Touraine, 1985; Calhoun, 1993) กลยุทธ์ที่สำคัญที่สุดของกรณีศึกษาคือการสร้างสภากาอ่านฯ เพื่อเป็นพื้นที่ในการกำหนดนโยบายและทิศทางการอ่านและการเรียนรู้ กลไกนี้สร้างความมั่นใจว่าการส่งเสริมการอ่านจะได้รับการขับเคลื่อนและยั่งยืนภายใต้อุปนิสัยทางสถาบันของหน่วยงานภาครัฐ เช่น กระทรวงศึกษาธิการ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อีกประการหนึ่ง คือ การสร้างพื้นที่สาธารณะสำหรับการใกล้ชิดและต่อรองโดยสภากาอ่านฯ จะทำหน้าที่เป็นรูปแบบหนึ่งของตัวเชื่อมทางการเมือง โดยการจัดตั้งพื้นที่สาธารณะใหม่ในประชาสังคม แพลตฟอร์มนี้ช่วยให้การเคลื่อนไหวสามารถนำเสนอความต้องการทางวัฒนธรรมที่ไม่เป็นทางการ (เช่น การเข้าถึงการอ่านและกิจกรรมส่งเสริมการอ่านที่เท่าเทียมและเกิดประสิทธิภาพที่แท้จริง) สามารถเชื่อมต่อกับหน่วยงานที่กำหนดนโยบายของรัฐได้ เพราะการเคลื่อนไหวจะสร้างความตึงเครียดเชิงโครงสร้างที่จำเป็นและสร้างแรงจูงใจที่ระบบอันซับซ้อนต้องการ (Calhoun, 1993; Keane, 2019)

(2.4) แบบจำลองบทเรียนและการระดมทรัพยากร โดยเครือข่ายเชียงใหม่อ่านและสภากาอ่านฯ ดำเนินการผ่านเครือข่ายที่จัดไว้อย่างหลวม ๆ ซึ่งเป็นลักษณะของการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ในปัจจุบันที่เพิ่มการเข้าถึงและการจัดการทรัพยากรให้ได้สูงสุด ประการแรก การกระจายอำนาจและความยืดหยุ่น เนื่องจากโครงสร้างเครือข่ายนี้สร้างประสบการณ์ทางเลือกของการกระทำร่วมกัน (Keane, 2019) เครือข่ายอนุญาตให้มีการระดมทรัพยากรที่ยืดหยุ่น เช่น การระดมทุนสาธารณะ การจัดตั้งตู้หนังสือสาธารณะ ซึ่งสะท้อนแบบจำลองห้องสมุดชุมชนในเนปาลและเวียดนามที่ระดมทรัพยากรจากระดับรากฐาน (เช่น กองทุนของตระกูล-ผู้ปกครอง) และดำเนินการด้วยต้นทุนต่ำ (UNESCO, 2017) ประการต่อมา การใช้ประโยชน์จากทุนประเภทต่าง ๆ ซึ่งในประเทศที่มีระบบรวมศูนย์อำนาจเช่นนี้ ทรัพยากรสาธารณะ (ห้องสมุดและกิจกรรมต่าง ๆ) ควรทำหน้าที่เป็นสิ่งทดแทนทรัพยากรของครอบครัวได้ระดับหนึ่ง (Jheng et al., 2023) กรณีศึกษานี้เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม มีเป้าหมายเพื่อจะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรสาธารณะเหล่านี้เพื่อประโยชน์ของเด็กและกลุ่มคนชายขอบ ซึ่งคล้ายกับศูนย์พัฒนาชุมชนในเนปาลที่มุ่งเน้นการให้สินเชื่อรายย่อยและการฝึกอบรมทักษะอันหลากหลายควบคู่ไปกับการรู้หนังสือ (UNESCO, 2017)

(3) สภากาอ่านฯ กำหนดเป้าหมายอย่างชัดเจนในการอุดช่องว่างการอ่านสำหรับกลุ่มเปราะบางและชายขอบ เช่น คนจนเมือง กลุ่มชาติพันธุ์และแรงงานข้ามชาติ โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนของพวกเขา ดังนั้นการศึกษานี้จึงจำเป็นต้องวิเคราะห์ความพยายามนี้ภายใต้แนวคิดทุนทางวัฒนธรรมที่มีความซับซ้อนตามเชื้อชาติ/ชาติพันธุ์ (Racialized Cultural Capital) (Planson, 2023) ดังนี้

(3.1) ผลลัพธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันจากการอ่าน โดยการศึกษาในต่างประเทศพบว่าความตั้งใจในการจัดหาหนังสือและการเข้าถึงทุนทางวัตถุเป็นสิ่งสำคัญ แต่ไม่ควรคาดหวังผลลัพธ์ที่เท่าเทียมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับกลุ่มประชากรข้ามชาติ เช่น การวิเคราะห์ในฝรั่งเศสที่พบว่ากลุ่มเด็กที่มีพื้นหลังจากประเทศอื่น เช่น เติจิโดมินิกัน มีผลลัพธ์ต่ำกว่าอย่างมีนัยสำคัญจากการปฏิบัติทางวัฒนธรรมที่ให้คุณค่าสูง (เช่น การอ่าน

การใช้อินเทอร์เน็ตและสื่อดิจิทัล การเล่นเกม การเล่นดนตรี) นั่นคือแทบไม่ให้ประโยชน์โดยพื้นฐานเลยเมื่อเทียบกับกลุ่มคนส่วนใหญ่ ตัวอย่างเช่น การอ่านทุกวันสำหรับกลุ่มเด็กเหิดอาจให้เกรดเฉลี่ยต่ำเมื่อเทียบกับนักเรียนกลุ่มหลัก (Planson, 2023) ดังนั้นบทเรียนสำคัญจากงานศึกษาระหว่างประเทศเกี่ยวกับการบูรณาการความหลากหลายของกลุ่มคนต่าง ๆ ประการแรก คือ การทำให้มั่นใจว่าสื่อมีความสอดคล้องทางวัฒนธรรมหรือที่เรียกว่า “ความเกี่ยวข้องทางวัฒนธรรมของสื่อ” (Cultural Relevance) (Educators for Excellence-New York, 2024) โดยต้องตระหนักเสมอว่าทุนทางวัฒนธรรมมักถูกแบ่งแยกด้วยเชื้อชาติ/ชาติพันธุ์ (Planson, 2023)

(3.2) เนื้อหาต้องสอดคล้องกับบริบท ประสบการณ์ของนักศึกษาที่หนังสือบางเล่มอาจถูกมองว่าไม่เกี่ยวข้อง เช่น เน้นเรื่องไกลตัวหรือเรื่องเฉพาะของกลุ่มกระแสหลัก เช่นเดียวกับการศึกษาในจังหวัดยะลาที่แสดงให้เห็นการจัดหาสื่อที่ยังขาดความยืดหยุ่นและขาดการสำรวจความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง (อภิณพ นิลพันธ์ และคณะ, 2565) ในกรณีของเนปาลก็พบประเด็นเดียวกันคือห้องสมุดชุมชนประสบปัญหาหนังสือไม่น่าดึงดูด และไม่เหมาะสมกับอายุหรือระดับทักษะของผู้เรียน ในขณะที่โครงการที่ประสบความสำเร็จ เช่น Free Minds Book Club (ในเรือนจำของสหรัฐอเมริกา) มุ่งเน้นการจัดหาหนังสือที่มีผู้เขียนและตัวละครที่มีพื้นหลังและเผชิญอุปสรรคคล้ายกับชีวิตของกลุ่มเป้าหมาย (UNESCO, 2017) การมุ่งเน้นของกรณีศึกษาในการเชื่อมโยงเรื่องเล่า/นิทานเข้ากับประเด็นท้องถิ่น เช่น การจัดการขยะและปัญหาฝุ่นควัน ถือเป็นตัวอย่างที่ทำให้สื่อการอ่านมีความสอดคล้องและใช้งานได้จริงกับประสบการณ์ชีวิตของคนชาติพันธุ์แรงงานข้ามชาติและคนจนเมือง แต่ก็ควรมีการสร้างสรรค์เพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้คืออาจพิจารณาความจำเป็นในการใช้สื่อในภาษาถิ่น/ภาษาแม่เพิ่มเติมเช่นบทเรียนที่ประสบความสำเร็จในเอเชียและลาตินอเมริกา จากการปรับทรัพยากรการอ่านให้เป็นภาษาท้องถิ่น เช่น โครงการ FundZa ในแอฟริกาใต้ซึ่งแปลเรื่องเล่าให้เป็นภาษาท้องถิ่นต่าง ๆ ในฮอนดูรัสมีการแปลภาษาพูดของชาวมายันและผลิตเป็นหนังสือสองภาษาควบคู่กับภาษาสเปน

(3.3) พลังของการแสดงออกด้วยตนเองผ่านการสร้างสรรค์สื่อการเรียนรู้ โดยผู้เรียนเช่นในเอธิโอเปียและเนปาลถือเป็นแรงจูงใจที่ทรงพลัง ในโครงการเรือนจำของสหรัฐอเมริกาเช่นกันที่สมาชิกหลายคนรายงานว่าพวกเขาไม่เชื่อว่าตนเองสามารถเขียนได้จนกระทั่งพวกเขาเห็นบทกวีของตนเองในสื่อสิ่งพิมพ์ (UNESCO, 2017) กลไกนี้สะท้อนให้เห็นถึงแนวทางศักยภาพของเครือข่ายเขียนใหม่อ่านและสภากาอ่านฯ ในการเชื่อมโยงการอ่านและการเขียนเข้ากับการแสดงออกส่วนบุคคลและวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มได้ในอนาคต การวิจัยก่อนหน้านี้จึงสนับสนุนการออกแบบจำลองทุนทางวัฒนธรรมที่คำนึงถึงเชื้อชาติ เพื่อทำความเข้าใจว่าผลลัพธ์จากปฏิบัติการทางวัฒนธรรมอาจไม่เท่าเทียมกันสำหรับนักเรียนกลุ่มชายขอบเมื่อเทียบกับกลุ่มคนส่วนใหญ่ (Planson, 2023)

ข้อเสนอแนะ

กรณีศึกษาข้อเสนอแนะที่สำคเญเมื่อนำมาวิเคราะห์ควบคู่กับการเคลื่อนไหวในระดับฐานรากที่ส่งเสริมวัฒนธรรมการอ่านในพื้นที่อื่น ๆ ทั่วโลก ข้อมูลเชิงลึกเน้นย้ำว่าความคิดริเริ่มในท้องถิ่นที่ประสบความสำเร็จจะต้องก้าวข้ามการแจกจ่ายหนังสือแบบธรรมดา ๆ ไปสู่การมุ่งเน้นที่การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง และการมีส่วนร่วมเชิงสถาบันอย่างมีกลยุทธ์ การอ่านจึงควรถูกนิยามใหม่ในฐานะปฏิบัติการทางสังคมที่ไม่สามารถอธิบายแยกออกจากเครือข่ายทางสังคมและความสัมพันธ์ได้ (Ness, 2010, p. 137) นอกจากนี้การเข้าถึงการอ่านของกลุ่มคนชายขอบที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรมอาจไม่ส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการอ่านและการเรียนรู้ตามที่คาดหวังได้ ดังนั้นการเคลื่อนไหวจึงจำเป็นต้องจัดการกับความตึงเครียดระหว่างทุนทางวัฒนธรรมที่ไม่ใช่กระแสหลัก (มองเห็นความมั่งคั่งทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ของกลุ่มชายขอบ) และแนวปฏิบัติที่ถูกให้คุณค่าในระบบโรงเรียน สถาบัน และสังคมโดยรวมด้วย (Planson, 2013, pp. 22-23, 38-39) โดยการวิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

(1) ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

(1.1) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย คือ การเข้าใจวัฒนธรรม บริบท และข้อจำกัดของคนในพื้นที่การเคลื่อนไหวเพื่อส่งเสริมการอ่านต้องก้าวข้ามการแจกจ่ายหนังสือแบบธรรมดาไปสู่การจัดหาสื่อที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับภูมิหลังทางวัฒนธรรม ภาษา และวิถีชีวิต เพื่อไม่ให้เกิดความแปลกแยก นอกจากนี้ คือ 1) การริเริ่มสภาการอ่านและการเรียนรู้ระดับจังหวัดซึ่งควรได้รับการผลักดันให้เกิดขึ้นในที่อื่น ๆ ทั่วประเทศ โดยเฉพาะเมืองใหญ่ที่มีความซับซ้อนทางประชากร โดยสภาการอ่านฯ ควรทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางกำหนดนโยบายและพื้นที่กลางที่เชื่อมโยงทุกภาคส่วนเพื่อกำหนดวิสัยทัศน์ นโยบาย และทิศทางในการส่งเสริมการอ่านอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ 2) การกำหนดงบประมาณอย่างต่อเนื่องและมีกลไกตรวจสอบ โดยรัฐบาลควรจัดสรรงบประมาณสนับสนุนกิจกรรมและโครงการส่งเสริมการอ่านอย่างจริงจังและต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสนับสนุนงบประมาณให้กับโครงการจากฐานรากต่าง ๆ และมอบหมายให้คณะกรรมการ/คณะทำงานของสภาการอ่านฯ ทำหน้าที่กำกับ ติดตาม และประเมินผลเชิงคุณภาพอย่างเป็นระบบ เพื่อหลีกเลี่ยงการดำเนินงานที่ขาดความชัดเจนและขาดความต่อเนื่องของโครงการตามที่เคยเป็นปัญหาในอดีต

(1.2) ข้อเสนอแนะระดับสถาบันและปฏิบัติการ คือ ต้องระดมการมีส่วนร่วมของเครือข่ายแนวราบ โดยไม่ควรรอคอยเพียงการสั่งการแบบบนลงล่างจากรัฐหรือปล่อยให้องค์กรภาคประชาสังคมทำงานอย่างโดดเดี่ยว แต่ควรสร้างพื้นที่กลาง (เช่น สภาการอ่านฯ) เพื่อบูรณาการทรัพยากรระหว่างภาครัฐ องค์กรท้องถิ่น และภาคประชาสังคม ซึ่งจะนำไปสู่ความยั่งยืนอย่างแท้จริง นอกจากนี้ คือ 1) ส่งเสริมกิจกรรมเชิงรุกและนวัตกรรม โดยห้องสมุดประชาชนและภาคีเครือข่ายควรจัดกิจกรรมเชิงรุก เพื่อเข้าถึงชุมชนแรงงานและคนจนในเมือง โดยกิจกรรมควรมีความหลากหลาย ทันสมัย และสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน 2) การพัฒนาทักษะและความรักในการอ่านของครูและบรรณารักษ์ โดยรัฐบาลและสถาบันผลิตครูควรให้ความสำคัญกับการ

พัฒนาครูและบรรณารักษ์ โดยสร้างครูยุคใหม่ให้เป็นผู้รักการอ่าน เนื่องจากครูคือหัวใจสำคัญในการวางรากฐานการอ่านและครูที่ไม่รักการอ่านไม่สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับผู้เรียนได้ จึงควรมีการสนับสนุน Professional Learning ที่มีคุณภาพสูงและต่อเนื่อง เพื่อให้ครูและบรรณารักษ์มีทักษะในการออกแบบนวัตกรรมกิจกรรมการอ่านที่สอดคล้องกับบริบทและกระตุ้นแรงจูงใจ

(2) ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

(2.1) การวิจัยในเชิงโครงสร้างและขอบเขตสถาบัน เนื่องจากการส่งเสริมการเข้าถึงหนังสือและกิจกรรมส่งเสริมการอ่านในประเทศไทยยังผูกติดกับภารกิจของรัฐ การวิจัยครั้งต่อไปควรขยายขอบเขตการศึกษาไปยังหน่วยงานหรือผู้ปฏิบัติงานอื่น ๆ ที่มีบทบาทในการดูแลการอ่านของชุมชน นอกจากนี้ยังสามารถขยายให้เห็นการเคลื่อนไหวทางสังคมในระดับพื้นที่ ซึ่งเป็นการรวมตัวกันระหว่างภาคีที่หลากหลายเพื่อสร้างความเป็นไปได้ในการอ่านสำหรับประชาชนทุกกลุ่ม

(2.2) การวิจัยเชิงประเด็นด้านทุนทางวัฒนธรรมและความเหลื่อมล้ำ เพื่อต่อยอดการวิเคราะห์การเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่และทุนทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะในบริบทเมืองใหญ่ที่มีความซับซ้อนด้านประชากร การวิจัยครั้งต่อไปควรเจาะลึกในมิติความเหลื่อมล้ำของกลุ่มคนชายขอบในเมือง (คนจนเมือง แรงงานชาติพันธุ์และข้ามชาติ ผู้พิการ ฯลฯ) ให้มากขึ้น และควรมีประเด็นเพิ่มเติมเพื่อวิเคราะห์ว่าการมีส่วนร่วมในการอ่านและการใช้สื่อของกลุ่มคนชายขอบในเมือง (หนังสือและ/หรือสื่อดิจิทัล และกิจกรรมต่าง ๆ) นำไปสู่ผลลัพธ์ทางการอ่านและการเรียนรู้ที่เท่าเทียมกับประชากรหลักหรือไม่ การศึกษาเชิงเปรียบเทียบกับกรณีศึกษาจากต่างประเทศจะช่วยให้ยืนยันว่าปัญหาของเมืองเป็นเพียงการขาดทรัพยากรหรือเกิดจากกลไกทางสังคมที่มองไม่เห็นที่กีดกันคนบางกลุ่ม

(2.3) การวิจัยด้านความพร้อมและปัจจัยสนับสนุนในการจัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่าน โดยเฉพาะในกลุ่มครูและบรรณารักษ์ในโรงเรียนที่อาจขาดทักษะและความมั่นใจในการใช้นวัตกรรมการอ่านที่สอดคล้องกับบริบทของโรงเรียนและนักเรียน เนื่องจากงานวิจัยพบว่าความมั่นคงและคุณภาพของ Professional Learning เป็นสิ่งสำคัญสำหรับความสำเร็จ

เอกสารอ้างอิง

- ดิลกะ ลัทธพิพัฒน์. (16 มกราคม 2560). ความเหลื่อมล้ำของคุณภาพโรงเรียน: นัยต่อผลสัมฤทธิ์ที่วัดโดยคะแนน PISA 2015. <https://www.pier.or.th/abridged/2017/02/>
- ถาวร พลิตี. (2567). กลยุทธ์การขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพการอ่านโดยใช้นวัตกรรมชุมชนเป็นฐาน สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จังหวัดขอนแก่น. *วารสารรัชต์ภาคย์*, 18(57), 415-430. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/RJPJ/article/download/271236/182248>

ทัศนีย์ แซ่ลี้ม. (4 มกราคม 2564). จังหวัดชัยเคลื่อนการอ่าน องค์ความรู้จากกระบวนการทำงานเชิงพื้นที่.

<https://www.thekommon.co/reading-area-based/>

ทัศนีย์ เศรษฐพงษ์ และวิภาวรรณ เอกวรรณง. (2562). การวิจัยและพัฒนาความสามารถในการรู้เรื่องการอ่านตามแนวทางการสอบแบบ PISA โดยใช้แนวคิดการอ่านจากต้นแบบของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น: รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.

https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:166522

น้อย คันชั่งทอง และปราณี ชี้อุทิศกุล. (2564). รูปแบบการดำเนินงานบ้านหนังสือชุมชนในจังหวัดพิษณุโลก.

วารสารห้องสมุด, 65(2), 101-123. [https://so06.tci-](https://so06.tci-thaijo.org/index.php/tla_bulletin/article/view/250539)

[thaijo.org/index.php/tla_bulletin/article/view/250539](https://so06.tci-thaijo.org/index.php/tla_bulletin/article/view/250539)

ประชาไท. (21 ธันวาคม 2567). ไทยเผชิญความเหลื่อมล้ำด้านการเข้าถึงหนังสือ ‘ยิ่งห่างกรุงเทพฯ ยิ่งห่างหนังสือ’. <https://prachatai.com/journal/2024/12/111787>

พงศ์ศักดิ์ สังขสิญญ. (2563). ปัญหาการอ่านในสังคมไทย: บริบทระบบการศึกษาและปัจจัยสนับสนุน.

วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี, 12(1), 1-32.

<https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jhsc/article/view/226838>

พิสิษฐ์ นาสี และชัยพงษ์ สำเนียง. (2567). มนุษย์ล่องหนในระบอบวิทยา “ความเปลี่ยนแปลง” ของคนชายขอบในเมืองเชียงใหม่. ศูนย์วิจัยพหุวัฒนธรรมและนโยบายการศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

<https://icdi.cmu.ac.th/e-book/มนุษย์ล่องหน%20ในระบอบวิทยา/>

วิเชียร มั่นแหล่ และพงศ์ศักดิ์ สังขสิญญ. (2565). รูปแบบการจัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่านของห้องสมุด

ประชาชนในจังหวัดนครศรีธรรมราช. วารสารนาคบุตรปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ

นครศรีธรรมราช, 14(2), 102-115. [https://so04.tci-](https://so04.tci-thaijo.org/index.php/nakboot/article/view/260251)

[thaijo.org/index.php/nakboot/article/view/260251](https://so04.tci-thaijo.org/index.php/nakboot/article/view/260251)

ศรันภัทร โชติมนกุล. (26 มีนาคม 2568). เหลียวหลังแลหน้า ทบทวนงานวิจัยและการสำรวจการอ่านของไทย

ในรอบ 20 ปี. The Kommon. [https://www.thekommon.co/review-of-research-and-](https://www.thekommon.co/review-of-research-and-surveys-thai-reading-over-the-past-20-years/)

[surveys-thai-reading-over-the-past-20-years/](https://www.thekommon.co/review-of-research-and-surveys-thai-reading-over-the-past-20-years/)

ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ระดับอำเภอเมืองเชียงใหม่. (2568). แบบรายงานบ้านหนังสือชุมชน ศูนย์การเรียนรู้ระดับอำเภอเมืองเชียงใหม่ ประจำปี 2568.

https://anyflip.com/cgizn/igfb/?fbclid=IwY2xjawNRoN5leHRuA2FlbQlXMAbicmlkETFKcUFNd0FDcELZbDRnUmhoAR6SsBlgeq5INH9N0ZotlympwHyoirSovDgR5l6ohCcPZhnQ8M_5StaF-XyxGA_aem_mwvuO9cl6OCh6knUOCpgkw

สถานีวิจัยเสียงสื่อสารมวลชน คณะการสื่อสารมวลชน. (4 เมษายน 2568). เชียงใหม่เปิดตัว “สภากาอ่านและการเรียนรู้” มุ่งสร้างสังคมแห่งการอ่านและเรียนรู้ตลอดชีวิต.

https://fm100cmu.com/activitydetail.php?acmain_id=1&act_id=3791

- สภาการอ่านและการเรียนรู้จังหวัดเชียงใหม่. (2568). *การก่อตั้งสภาการอ่านและการเรียนรู้ จังหวัดเชียงใหม่* [เอกสารพิมพ์เผยแพร่].
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (6 มีนาคม 2557). 'เชียงใหม่อ่าน' ฝ่าป่าแบ่งปันบุญทานหนังสือ. <https://www.thaihealth.or.th/เชียงใหม่อ่าน-ฝ่าป่า/>
- สำนักงานสถิติจังหวัดเชียงใหม่. (2567). *รายงานสถิติจังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. 2567*.
https://chiangmai.nso.go.th/images/2025/SPB2567-50-%2008-11-67_compressed.pdf
- สำนักงานอุทยานการเรียนรู้. (17 เมษายน 2562ก). *การอ่านกับความเหลื่อมล้ำ*.
https://www.tkpark.or.th/tha/articles_detail/409/การอ่านกับความเหลื่อมล้ำ
- สำนักงานอุทยานการเรียนรู้. (2562ข). *เข็มสำรวจปรากฏการณ์และความเปลี่ยนแปลง 10 ปี ทศวรรษแห่งการอ่าน พ.ศ. 2552-2561*. บริษัท ภาพพิมพ์ จำกัด.
- ห้องสมุดประชาชนจังหวัดเชียงใหม่. (21 พฤษภาคม 2568). *จดหมายข่าว ฉบับที่ 6*.
https://www.facebook.com/photo/?fbid=1120316266806955&set=a.463545459150709&locale=th_TH
- อดิศักดิ์ กันทะเมืองลิ้. (17 ธันวาคม 2564). *พลวัตเมืองเชียงใหม่: ช่วงเวลาของการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงเมือง*. <https://theurbanis.com/insight/17/12/2021/5712>
- อนิรุทธิ์ เอื้อวิทยา. (11 มีนาคม 2565). *เชียงใหม่อ่าน*. <https://readthecloud.com/social/little-big-people/readforlife-chiangmai/>
- อภิณพ นิลพันธ์, สุมาลี สังข์ศรี และชนกนารถ บุญวัฒนะกุล. (2565). *สภาพและปัญหา ความต้องการ และแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานโครงการบ้านหนังสือชุมชนเพื่อส่งเสริมการอ่านแก่ประชาชนจังหวัดยะลา*. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา*, 17(3), 71-79. https://so04.tci-thaijo.org/index.php/yr_u_human/article/view/252583
- Boonaree, C. (2018). *Factors affecting reading for pleasure practices in community libraries in Thailand* [Unpublished doctoral dissertation]. Victoria University of Wellington.
- Boonaree, C., Goulding, A., & Calvert, P. (2018, June 24). *Community library spaces for promoting reading for pleasure in Thailand* [Paper presentation]. IFLA WLIC 2018, Kuala Lumpur, Malaysia.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241- 258). Greenwood Press.
- Calhoun, C. (1993). "New social movements" of the early nineteenth century. *Social Science History*, 17(3), 387-427.
- Educators for Excellence-New York. (2024). *Reading between the lines: Teacher perspective on NYC reads implementation*.

- <https://static1.squarespace.com/static/674df5ead700492889246004/t/675c9cb758aab02da6455b8f/1734122679718/E4E-NY+Reading+Between+the+Lines+Survey+.pdf>
- Flynn, S. I. (2011). New social movement theory. In *Sociology reference guide theories of social movements* (pp. 88-99). Salem Press.
- <https://cir.nii.ac.jp/crid/1970304959857513916>
- Jheng, Y.-j., Lin, C.-w., & Liao, Y.-k. (2023). The way cultural capital works: A meta-analysis of the effects of cultural capital on student's reading performance. *International Journal of Educational Research*, 122, Article 102259.
- <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2023.102259>
- Johnson, A. A. (2014). *Ghosts of the new city: Spirits, urbanity, and the ruins of progress in Chiang Mai*. University of Hawaii Press.
- Keane, J. (2019). New social movements and everyday life: A dialogue with Alberto Melucci. In C. F. Fominaya, & R. Feenstra (Eds.), *Routledge handbook of contemporary European social movements* (pp. 168-182). Routledge.
- Kriesi, H., Koopmans, R., Duyvendak, J. W., & Giugni, M. G. (1995). *New social movements in western Europe: A comparative analysis*. Routledge.
- Loh, C. E., & Koh, Y. Q. (2025). *Mobile libraries bridging literacy divides and fostering social cohesion: A PRISMA review of mobile library initiatives*.
- <https://repository.nie.edu.sg/server/api/core/bitstreams/2b6c0ace-4c8b-4a2e-b025-6758e272e422/content>
- Loh, C. E., & Sun, B. (2020). Cultural capital, habitus and reading futures: Middle-class adolescent students' cultivating of reading dispositions in Singapore. *British Journal of Sociology of Education*, 41(2), 234-252.
- <https://doi.org/10.1080/01425692.2019.1690426>
- Melucci, A. (1994). A Stranger kind of newness: What's "new" in new social movements? In E. Larana, H. Johnston, & J. R. Gusfield (Eds.), *New social movements: From ideology to identity* (pp. 101-130). Temple University Press.
- Melucci, A., Keane, J., & Mier, P. (1989). *Nomads of the present: Social movements and individual needs in contemporary society*. Temple University Press.
- Ness, M. (2010). Books in motion: How a community literacy projects impacts its participants. *Community Literacy Journal*, 5(1), 133-149. <https://doi.org/10.1353/clj.2010.a471049>

NYC Reads Initiative. (2025). *The power of collaboration to achieve impact*.

<https://nycreads.org/about/>

Planson, S. (2023). Race, cultural capital, and school achievement in race-blind France.

Sociology of Education, 96(1), 19-42. <https://doi.org/10.1177/00380407221139220>

Touraine, A. (1985). An introduction to the study of social movements. *Social Research*,

52(4), 749-787. <https://www.jstor.org/stable/40970397>

UNESCO Institute for Lifelong Learning. (2017). *Fostering a culture of reading and writing:*

Examples of dynamic literate environments. UIL.

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000257933>

Vahabzadeh, P. (2001). A critique of ultimate referentiality in the new social movement

theory of Alberto Melucci. *The Canadian Journal of Sociology / Cahiers Canadiens*

de Sociologie, 26(4), 611- 633. <https://doi.org/10.2307/3341494>

โครงสร้างพื้นฐานสังคมและมนุษย์ในฐานะฐานรากสำคัญสำหรับเศรษฐกิจ สร้างสรรค์: วิเคราะห์ผ่านกลุ่มแม่บ้านทอเสื่อกกโอท็อประดับสี่ดาว¹

Social and Human Infrastructure as the Foundation of the Creative Economy: Lessons from a Four-Star OTOP Women's Reed Mat Weaving Group

ฐานิดา บุญวรรณ

Thanida Boonwanno

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Faculty of Political Science, Chulalongkorn University

E-mail² : Thanida.B@chula.ac.th

Date Received : 25 November 2025

Date Revised : 8 August 2026

Date Accepted : 18 August 2026

Date Published online : 25 September 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ในการวิเคราะห์ว่าโครงสร้างพื้นฐานสังคมและโครงสร้างพื้นฐานมนุษย์ในฐานะโครงสร้างพื้นฐานการสร้างเสริมมีความสำคัญต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจสร้างสรรค์ บทความนี้ใช้ข้อมูลภาคสนามจากงานวิจัยเชิงคุณภาพที่ศึกษาสมาชิกกลุ่มแม่บ้านทอเสื่อกกบ้านพรสวรรค์ ตำบลนิคมพัฒนา อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก ผู้ผลิตสินค้าแปรรูปจากเสื่อกกและได้รับการจัดระดับสี่ดาวภายใต้โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ หรือ โอท็อป โดยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยเทคนิคการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่ม ผลการวิจัยพบว่า แม่บ้านในฐานะหน่วยการผลิตระดับชุมชนจะสามารถผลิตสินค้าโอท็อประดับสี่ดาวได้ แต่ก็อยู่ในเส้นทางการผลิตที่ผันผวนด้วยการถูกคัดสรรจัดระดับดาวรวมทั้งยังขาดการพัฒนาความรู้ในเรื่องการพัฒนาผลิตภัณฑ์ บรรลุภัณฑ์ ความคิดสร้างสรรค์ที่ตอบสนองความต้องการของตลาด และการเสริมพลังเครือข่ายทางสังคมจากภายนอกหมู่บ้าน ด้วยเหตุนี้ ข้อเสนอแนะใหม่

¹ บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย “ไปไม่ถึงโอท็อป-โอท็อปประชารัฐ: ข้อจำกัดในโครงสร้างพื้นฐานของการสร้างสรรค์และขีดจำกัดในศักยภาพชุมชน” ภายใต้ชุดโครงการ “จากคุณค่าทางวัฒนธรรมสู่มูลค่าสากล: คน ทรัพยากรและโครงสร้างพื้นฐานสำหรับการสร้างเศรษฐกิจสร้างสรรค์” โดยมีรองศาสตราจารย์ ดร. เก่งกิจ กิติเรียงลาภ เป็นหัวหน้าชุดโครงการวิจัยสนับสนุนงบประมาณโดย หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนากำลังคน และทุนด้านการพัฒนาสถาบันอุดมศึกษา การวิจัย และการสร้างนวัตกรรม (บพค.) ปี 2568

² ผู้ประพันธ์บรรณกิจ (Corresponding author)

ต่อการสร้างเศรษฐกิจสร้างสรรค์จึงอยู่ที่การลดช่องว่างระหว่างความสร้างสรรค์แบบรัฐ-ตลาด และความสร้างสรรค์แบบท้องถิ่นด้วยการเสริมความแข็งแกร่งไปที่โครงสร้างพื้นฐานมนุษย์และโครงสร้างพื้นฐานสังคมแก่กลุ่มผู้ผลิตเพื่อให้โครงการโอท็อปสามารถสร้างรายได้แก่คนในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ : โครงสร้างพื้นฐานสังคม, โครงสร้างพื้นฐานมนุษย์, เศรษฐกิจสร้างสรรค์, โอท็อปสี่ดาว

Abstract

This research article aims to analyze the crucial role of social and human infrastructure as the foundation of creative infrastructure in fostering the creative economy. The study draws on qualitative fieldwork conducted among members of the Ban Phonsawan women's reed mat weaving group, which holds a four-star rating under the One Tambon One Product (OTOP) project in Nikhom Phatthana Subdistrict, Bang Rakam District, Phitsanulok Province. Field data were collected through in-depth interviews, participant observation, and focus group discussions. The findings reveal that, although the group can produce four-star OTOP products at the community level, its production process remains vulnerable to fluctuations associated with the OTOP rating system. Moreover, the women's reed mat weaving group faces limitations in developing knowledge related to product innovation, packaging design, market-responsive creative thinking, and the expansion of social networks beyond the village. Therefore, a key challenge in promoting the creative economy is bridging the gap between state- and market-driven creativity and local creativity. This can be achieved by strengthening the human and social infrastructure of producer groups, thereby enabling the OTOP project to generate sustainable income and improve the livelihoods of community members.

Keywords: Social Infrastructure, Human Infrastructure, Creative Economy, Four-star OTOP products

บทนำ: โอท็อปกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานสังคมและมนุษย์ในฐานะฐานรากสำคัญสำหรับเศรษฐกิจสร้างสรรค์

โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (One Tambon One Product: OTOP) เริ่มดำเนินการในราวปี พ.ศ. 2546 สมัยรัฐบาลของ พ.ต.ท. ดร. ทักษิณ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรี เป็นโครงการที่มีหลักการพื้นฐาน 3 ประการ คือ *หนึ่ง* ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่สากล Local yet global *สอง*พึ่งพาตนเองและมีความคิดสร้างสรรค์ Self-reliance and creativity และ *สาม* พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ Human resource management ด้วย

เหตุนี้จึงออกแบบโครงการให้ชุมชนในชนบทนำภูมิปัญญาที่มีอยู่แต่เดิมมาพัฒนาสร้างสรรค์เป็นผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างงาน และสร้างรายได้แก่คนในชุมชน สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) ที่ได้วางวัตถุประสงค์ในการฟื้นฟูเศรษฐกิจให้มีเสถียรภาพและมีภูมิคุ้มกันด้วยการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจเพื่อให้เศรษฐกิจระดับฐานรากมีความเข้มแข็งและพึ่งพาตัวเองได้มากยิ่งขึ้น ในแผนพัฒนาฯ ฉบับดังกล่าวมีการกล่าวถึงแนวทางในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมด้วยการสร้างความเข้มแข็งจากฐานราก ผ่านการพัฒนาชุมชนให้เกิดการไหลเวียนของกองทุนต่าง ๆ ควบคู่ไปกับการดำเนินธุรกิจ ตลอดจนพัฒนาผลิตภัณฑ์และการบริการ ทำให้ชุมชนสามารถแปรรูปผลผลิตอันนำไปสู่การสร้างตลาดที่เชื่อมโยงระหว่างชุมชนและระดับภูมิภาคของประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2544, น. 21) จะเห็นว่าโดยเนื้อหาแล้ว โครงการโอท็อปเกิดขึ้นมาในห้วงเวลาที่แผนพัฒนาฯ กำหนดเป้าหมายในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก แม้ว่าโดยหลักการพื้นฐานแล้ว ความสร้างสรรค์จะเป็นหนึ่งในสามเป้าหมายหลักของโครงการโอท็อป ทว่าคำว่าเศรษฐกิจสร้างสรรค์ยังไม่ได้ถูกกล่าวถึงและยังไม่ได้ถูกทำให้เชื่อมโยงกับโครงการโอท็อปในห้วงเวลาดังกล่าว

การพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์เพิ่งถูกกล่าวถึงและถูกกำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566-2570) และแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์แห่งชาติ (พ.ศ. 2566-2580) ในลักษณะที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ยกตัวอย่างเช่น แผนย่อยการพัฒนาเมือง ชนบท เกษตรกรรมและอุตสาหกรรมเชิงนิเวศที่ระบุว่าให้มีการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยเน้นเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2566, น. 107) จะเห็นว่าวัตถุประสงค์ในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากผ่านโครงการโอท็อปได้ถูกทำให้เคลื่อนสู่วัตถุประสงค์ของการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ร่วมด้วยในเวลาเดียวกัน นั่นหมายความว่า โครงการโอท็อปไม่ใช่แค่โครงการที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้คนในท้องถิ่นสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์เพื่อจำหน่ายสร้างรายได้ ลดการว่างงานและลดการย้ายถิ่นออกนอกพื้นที่เท่านั้น แต่ยังเป็นโครงการที่เข้าไปยกระดับมูลค่าทางเศรษฐกิจของสินค้าท้องถิ่นผ่านการคัดสรรสุดยอดผลิตภัณฑ์ที่มีความสร้างสรรค์และมีแนวโน้มว่าจะสามารถเป็นสินค้าส่งออกได้ ซึ่งความสร้างสรรค์นี้ถูกสะท้อนออกมาได้ในหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็นการนำเสนอสินค้าที่แสดงถึงอัตลักษณ์ท้องถิ่น การทำให้สินค้าของชุมชนตัวเองนั้นมีความแตกต่างจากของชุมชนอื่น ด้วยเหตุนี้เราจึงมักเห็นสินค้าโอท็อปของแต่ละชุมชนพยายามสร้างสิ่งที่เรียกว่า สตอรี่ (story) หรือเรื่องเล่าความเป็นมาของสินค้าในชุมชนตัวเอง เบื้องหลังก็เพื่อแสดงให้เห็นว่าสินค้าของชุมชนตัวเองนั้นมีที่มาที่ไปที่แตกต่างจากพื้นที่อื่น ๆ

อย่างไรก็ดี เป็นที่น่าสนใจว่า กว่า 20 ปีที่โครงการโอท็อปได้ดำเนินการมานั้นสามารถบรรลุเป้าประสงค์ในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้จริงหรือไม่ จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่ามีการศึกษาหลายชิ้นที่ชี้ช่องว่างของโครงการนี้ในหลากหลายประเด็น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการบริหารโครงการที่เน้นการรวมศูนย์อำนาจและกระบวนการแบบบนลงล่าง การเน้นการส่งออกมากกว่าพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การควบรวมกิจการชุมชนเป็นของผู้ประกอบการรายเดียว การลอกเลียนแบบสินค้า ฯลฯ งานศึกษาเกี่ยวกับโครงการโอท็อปหลายชิ้น (Son, 2011; Denpaiboon & Amatasawatdee, 2012; Jaiborisudhi, 2012;

Ponark & Ahmad, 2025) ซึ่งไปในทางเดียวกันว่านโยบายโอท็อปของไทยเป็นนโยบายแบบบนลงล่าง (top-down policy) และเนื่องจากโครงการโอท็อปของไทยเป็นนโยบายระดับชาติจึงทำให้เกิดการสร้างระบบการทำงานแบบบนลงล่างโดยกำหนดกลไกและกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ส่งเสริมการผลิต สร้างระบบการบริหารจัดการงบประมาณ และส่งเสริมการตลาด

ในด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ แม้ว่าโครงการโอท็อปของไทยจะให้ความสำคัญกับการอบรมฝึกทักษะอาชีพแก่คนในชุมชน แต่การอบรมนั้นมิได้มีลักษณะเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในรูปแบบสถาบันเหมือนอย่างโครงการโอวอป (One Village One Product: OVOP) ซึ่งเป็นโครงการต้นแบบจากประเทศญี่ปุ่นที่ริเริ่มในจังหวัดโออิตะ โครงการโอวอปของญี่ปุ่นเสริมพลังทรัพยากรมนุษย์ในเชิงสถาบันด้วยการก่อตั้งสถาบันการศึกษาที่ชื่อว่า Toyo no Kuni Development School เพื่อเป็นศูนย์การเรียนรู้โดยมีผลลัพธ์ที่คาดหวังว่าผู้ที่จบการศึกษาจากหลักสูตรแล้วจะกลับมาเป็นผู้นำที่มีศักยภาพให้แก่ชุมชน ในงานบางชิ้น (Tanwattana, 2012) วิพากษ์ไปไกลกว่าเรื่องกระบวนการทำงานแบบบนลงล่างว่าโครงการโอท็อปมีกระบวนการทำงานแบบมุ่งเป้าหมายมาตรฐาน (standard-oriented process) ที่อยู่ภายใต้ระบบการจัดเกรดที่กำหนดโดยส่วนกลาง และอาศัยกลไกการประเมินคุณภาพด้วยระดับดาว

อย่างไรก็ดี งานศึกษาที่สะท้อนปัญหาฐานรากโครงสร้างพื้นฐานมนุษย์ของโครงการโอท็อปคืองานของ Claymone and Jaiborisudhi (2011, p. 54) ที่ชี้ว่า สิ่งหนึ่งที่ทำให้โครงการโอท็อปของไทยต่างจากโครงการโอวอปของญี่ปุ่นคือ ความสามารถในการพึ่งพาตนเองและความคิดสร้างสรรค์ของชุมชน ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นหัวใจสำคัญของโครงการโอวอปของญี่ปุ่น แต่กลับมีความสำคัญรองลงมาสำหรับโครงการโอท็อปของไทย ในขณะที่โครงการโอวอปของญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น โครงการโอท็อปของไทยกลับมุ่งเน้นที่เศรษฐกิจ ตลาดเมืองและตลาดภายนอกเป็นหลัก ในงานศึกษาของ Ponark and Ahmad (2025) พอจะช่วยอธิบายได้ว่าสาเหตุส่วนหนึ่งที่โครงการโอท็อปยังไม่สามารถช่วยพุงและพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากได้อย่างแท้จริงนั้นเป็นเพราะกลุ่มผู้ผลิตในท้องถิ่นนั้นยังไม่ได้รับทุนอัดเสริมแรงทักษะที่มากเพียงพอ

ด้วยเหตุนี้ ประเด็นสำคัญที่บทความพยายามจะเสนอก็คือ สิ่งที่ทำทลายสำหรับโครงการโอท็อปอาจไม่ใช่แค่เพียงกระบวนการทำงานเชิงนโยบายแบบมุ่งเป้าจากส่วนกลาง (central-oriented policy) แทนที่จะเป็นนโยบายที่มุ่งเป้าจากท้องถิ่น (local-oriented policy) เท่านั้น แต่คือการไม่เสริมสร้างโครงสร้างพื้นฐานมนุษย์และโครงสร้างพื้นฐานสังคมแก่กลุ่มผู้ผลิต ผู้เขียนเลือกศึกษากลุ่มแม่บ้านทอเสื่ออกโอท็อประดับสี่ดาวที่มีความรู้และศักยภาพสูงเพื่อจะชี้ให้เห็นว่าแม้แต่กลุ่มผู้ผลิตที่มีโครงสร้างพื้นฐานสังคมและมนุษย์ระดับหนึ่งก็ยังคงต้องการการเสริมแรงให้โครงสร้างเหล่านั้นแข็งแกร่งมากพอจึงจะสามารถขับเคลื่อนเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้

โครงสร้างพื้นฐานการสร้างสรรค์ที่ไม่ใช่แค่โครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ: กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในช่วงปี พ.ศ. 2552 สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) และศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบซึ่งเป็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจและความสร้างสรรค์ของประเทศได้กำหนดนิยามคำว่า เศรษฐกิจสร้างสรรค์ หมายถึง แนวคิดการขับเคลื่อนเศรษฐกิจบนพื้นฐานของการใช้องค์ความรู้

(Knowledge) การศึกษา (Education) การสร้างสรรค์งาน (Creativity) และการใช้ทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual Property) ที่เชื่อมโยงกับพื้นฐานทางวัฒนธรรม (Culture) การสั่งสมความรู้ของสังคม (Wisdom) และเทคโนโลยี/นวัตกรรมสมัยใหม่ (Technology and Innovation) (สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์, 2563, น. 15) จากนิยามข้างต้นจะเห็นว่า เศรษฐกิจสร้างสรรค์นั้นไม่ได้ขับเคลื่อนด้วยทุนทางเศรษฐกิจเท่านั้น ทว่าสิ่งที่เป็นฐานรากสำคัญกลับเป็นความรู้ ภูมิปัญญา ทักษะ และความคิดสร้างสรรค์ สอดคล้องกับ Whitaker (2017) ที่นิยามว่า เศรษฐกิจสร้างสรรค์ คือ เศรษฐกิจที่ใช้จินตนาการเป็นวัตถุดิบ ในขณะที่ทักษะ คือ โครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญ คำสำคัญที่ควรต้องถูกขบขันนมากนอกจากราคาว่าทุนทางปัญญา (ที่ประกอบไปด้วยองค์ความรู้ ภูมิปัญญา ศิลปะ ฯลฯ) คือ คำว่า “สร้างสรรค์ หรือ creativity” งานของ Strauf and Scherer (2010) อธิบายว่า ความสร้างสรรค์ คือ ความสามารถในการสร้างรูปแบบใหม่ที่มีความหมาย เมื่อพิจารณาถึงการสร้างสินค้าโอท็อปให้เป็นเศรษฐกิจสร้างสรรค์จึงต้องหมายถึงการทำให้สิ่งเดิม ๆ อย่างภูมิปัญญาหรือวัตถุดิบที่หาได้ในท้องถิ่นแปรเปลี่ยนสภาพ/แปรรูปเป็นสิ่งใหม่ที่มีคุณค่าแบบใหม่ เมื่อนำความสร้างสรรค์ผสมผสานเข้ากับสินค้าโอท็อปงานเขียนของ Kurokawa (2012) ที่ชี้ว่า ความสร้างสรรค์ของสินค้าโอท็อปนั้นต้องอาศัยการสนับสนุนในเชิงโครงสร้าง (structural support)

โครงสร้างที่ว่่านี้เรียกรวม ๆ ว่าเป็น โครงสร้างพื้นฐานการสร้างสรรค์ (creative infrastructure) ในงานของ Essig (2022, p. 4) ชี้ว่าโครงสร้างนี้ประกอบด้วยศิลปิน งบ และการกระทำแบบผู้ประกอบการ ทั้งสามนี้ยึดโยงกันด้วยความสัมพันธ์แบบงูกินหาง ถ้าศิลปินคือหัว งบก็คือหางที่หล่อเลี้ยงส่วนหัวให้สามารถดำรงตนเป็นศิลปินได้ ไม่ใช่แค่อยู่รอดไปวัน ๆ เท่านั้น แต่ต้องเจริญงอกงามด้วย ระหว่างหัวที่หมายถึงศิลปะและหางที่หมายถึงงบนี้มีส่วนของลำตัวที่หมายถึงนวัตกรรมและความเป็นผู้ประกอบการ ซึ่งความเป็นผู้ประกอบการนี้สามารถถูกอธิบายได้ว่าหมายถึงการค้นพบหรือการสร้างโครงสร้างที่เป็นสื่อกลางบางอย่างที่สามารถปรับเปลี่ยนนวัตกรรมทางศิลปะให้กลายเป็นเม็ดเงินได้ เอสสิกเรียกว่าเป็น art entrepreneurship หรือ ความเป็นผู้ประกอบการศิลปะ ซึ่งมีคุณลักษณะสำคัญคือ การเชื่อมต่อผลงานศิลปะของตนเองกับผู้ชมให้ได้ ดังนั้นศิลปินที่มีความเป็นผู้ประกอบการจึงต้องเป็นศิลปินที่สามารถเชื่อมต่อผลงานของตัวเองเข้ากับผู้คนได้ (Essig, 2022, p. 118)

ในงานศึกษานี้เห็นว่าโครงสร้างพื้นฐานการสร้างสรรค์สามารถแบ่งฐานรากออกได้เป็น 2 โครงสร้างพื้นฐานหลักคือ โครงสร้างพื้นฐานมนุษย์และโครงสร้างพื้นฐานสังคม ในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจสร้างสรรค์นี้ จำเป็นต้องอาศัยโครงสร้างพื้นฐานที่สอดคล้องกับการพัฒนาที่เน้นการขับเคลื่อนด้วยทรัพยากรมนุษย์ ภายใต้ยุทธศาสตร์ที่ 5 ของแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาศาหกรรมสร้างสรรค์ สาขางานฝีมือและหัตถกรรม เสนอว่าควรมีโครงสร้างพื้นฐานสำหรับการศึกษาหาความรู้ (Information & Learning centre) หรือห้องทดลองที่สามารถปฏิบัติงานได้จริง (Lab / Workshop) เพราะเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยต่อยอดความคิดสร้างสรรค์ให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ต้นแบบ (สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์, 2562, น. 171) ในขณะที่งานของ Kurokawa (2012, p. 4) เขียนไว้ได้อย่างน่าสนใจว่า ความคิดสร้างสรรค์ที่เป็นหนึ่งในสามหลักการของโครงการโอท็อปนั้นต้องอาศัยความช่วยเหลือจากภูมิภาคที่ต้องเปลี่ยนจากการสร้างถนนและสิ่งปลูกสร้าง

ไปพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยเน้นย้ำที่การพัฒนาสิ่งที่เรียกว่าทัศนคติของความคิดสร้างสรรค์ (attitude of creativity) ดังนั้น โครงสร้างพื้นฐานมนุษย์ในที่นี้จึงไม่ใช่แค่ความรู้ หรือฝีมือ แต่ยังรวมถึงทัศนคติของความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นเรื่องของชุดความคิดที่ยอมรับให้เกิดการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ

ในส่วนของโครงสร้างพื้นฐานสังคม งานของ Latham and Layton (2022, p. 659) ชี้ว่ามันคือสถานที่ที่เปิดโอกาสให้ผู้คนมารวมตัวกัน สถานที่ที่สนับสนุนชีวิตชุมชน สถานที่ที่เปิดโอกาสให้เพื่อน ๆ ได้ใช้เวลาด้วยกัน และดูแลซึ่งกันและกัน หากย้อนดูที่กลุ่มแม่บ้านทอเสื่อกกที่เป็นกรณีศึกษาพบว่าทางกลุ่มมีสถานที่ที่ทำการเป็นหลักแหล่ง เป็นพื้นที่กว้างขวางมากพอที่จะรองรับรถยนต์ รถจักรยานยนต์ รถเครื่องทางการเกษตรสำหรับสมาชิกกลุ่มและแขกผู้มาเยือน มีพื้นที่สำหรับนั่งพูดคุยกัน มีอุปกรณ์การทอเสื่อและขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ที่ครบครัน มีส่วนครัวที่แยกออกจากตัวเรือนซึ่งต้อนรับให้ทุกคนสามารถเข้าไปทำอาหารร่วมกันได้ มีพื้นที่สำหรับปลูกต้นกก มีพื้นที่เก็บฟืนและกระเพาะต้มสีย้อมกก มีลานที่เพปูนซีเมนต์สำหรับรองรับการตากกก ย้อมสีให้แห้งสนิท มีพื้นที่จัดเก็บเส้นกกที่ย้อมสีแล้ว Latham and Layton (2022, p. 667) ชี้ว่าการศึกษาโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมจะช่วยให้เข้าใจได้ดียิ่งขึ้นว่าเหตุใดพื้นที่เหล่านี้จึงมีความสำคัญต่อผู้คน และเอื้อต่อชีวิตทางสังคมและส่วนรวมที่หลากหลาย นอกจากนี้ยังช่วยให้ตระหนักถึงความเครียดและความท้าทายที่ต้องเผชิญเพื่อให้พื้นที่เหล่านี้ยังคงเปิดกว้าง เข้าถึงได้ และได้รับการดูแลรักษาอย่างดี อย่างไรก็ตาม โครงสร้างพื้นฐานสังคมไม่ได้หมายถึงแค่เรื่องสถานที่หรือพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้ผู้คนมารวมตัวกันได้เท่านั้น ที่จริงแล้วความหมายของโครงสร้างพื้นฐานสังคม หรือ social infrastructure ก็ถือนิยามไปได้หลากหลาย งานของ Enneking et al. (2025) จึงพยายามปริทัศน์และจัดแผนที่แนวคิดนี้อย่างเป็นระบบด้วยการค้นคว้าวรรณกรรมเพื่อระบุบทความเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมจำนวนทั้งสิ้น 100 บทความ หลังจากนั้นสร้างรูปแบบการจัดประเภทพื้นที่ของโครงสร้างพื้นฐานทางสังคม ได้แก่ สถาบันที่เป็นสาธารณะ การพาณิชย์ สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ สถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การคมนาคมขนส่ง โครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล และ (กลุ่ม) บุคคล ซึ่งไม่ว่าโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมจะมีรูปแบบที่หลากหลายอย่างไรก็จะมีหน้าที่สำคัญ คือ เพื่อความเป็นสังคม เป็นที่ให้บริการที่จำเป็น เป็นแพลตฟอร์มสำหรับการกระทำร่วมกัน (collective action) เป็นพื้นที่ที่บ่งบอกอัตลักษณ์และการเป็นสมาชิกของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง รวมทั้งยังมีหน้าที่ในการควบคุมทางสังคมอีกด้วย

ผู้วิจัยใช้วรรณกรรมปริทัศน์ข้างต้นเพื่อสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัยว่าโครงสร้างพื้นฐานการสร้างสรรค์นั้นมีได้มีแค่โครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สิ่งที่สำคัญไม่น้อยไปกว่ากันคือ โครงสร้างพื้นฐานมนุษย์และโครงสร้างพื้นฐานสังคม โดยโครงสร้างพื้นฐานสองโครงสร้างนี้จะถูกนำไปวิเคราะห์ผลการศึกษาว่ากลุ่มตัวอย่างนั้นมีลักษณะเป็นแรงงานผู้ผลิตแบบใด รวมทั้งใช้ความรู้ ทักษะและความสร้างสรรค์ในการสร้างผลิตภัณฑ์อย่างไร ภายใต้โครงสร้างพื้นฐานสังคมที่พวกเขายึดโยงกันไว้ด้วยความเป็นเครือญาติและความเป็นผู้อพยพจากอีสาน ทว่าก็ยังต้องการเครือข่ายทางสังคมจากภายนอกเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เช่นเดียวกัน

วิธีวิทยาการวิจัยและวิธีการวิจัย

บทความวิจัยชิ้นนี้ใช้ข้อมูลภาคสนามที่ศึกษากลุ่มแม่บ้านทอเสื่อกกบ้านพรสวรรค์ ตำบลนิคมพัฒนา อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก ผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญเป็นสมาชิกของกลุ่มซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 10 ท่าน การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้เทคนิคการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยได้ออกแบบเครื่องมือการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง ข้อคำถามสำหรับการสนทนากลุ่ม

การได้มาซึ่งผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญนั้นใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) โดยผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดเป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านทอเสื่อกกที่ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มได้รับมาตรฐานสินค้าโอท็อประดับ 4 ดาว การเก็บรวบรวมข้อมูลนั้นดำเนินการจนกว่าข้อมูลจะอิ่มตัว (data saturation) และสามารถตอบคำถามการวิจัยได้ ข้อมูลดิบที่ได้จากการทำงานภาคสนามถูกนำมาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพตามแนวทางการวิเคราะห์แบบแก่นสาระ (thematic analysis)

ข้อมูลจากการศึกษาภาคสนามที่ถูกนำมาเขียนในบทความวิจัยนี้อยู่ภายใต้โครงการวิจัยที่ได้รับการรับรองจริยธรรมการวิจัยในคนเลขที่ COA No.218/68 จากคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน กลุ่มสห สถาบัน ชุดที่ 2 สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หมู่บ้านนิคมสร้างตนเอง ผู้อพยพชาวอีสาน และกลุ่มแม่บ้านทอเสื่อกกโอท็อประดับ 4 ดาว

หมู่บ้านนิคมสร้างตนเอง และผู้อพยพชาวอีสาน

ย้อนกลับไปในปี พ.ศ. 2524 ตำบลนิคมพัฒนาเป็นตำบลที่ได้รับการแยกออกจากตำบลบึงกอก อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก ตำบลนิคมพัฒนาเป็นพื้นที่นิคมสร้างตนเองของอำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก ในลักษณะพิเศษเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและแก้ไขปัญหาทางการปกครอง ในปี พ.ศ. 2544 หมู่บ้านพรสวรรค์ ได้รับการกำหนดเขตให้เป็น 1 ใน 12 หมู่บ้านภายในตำบลพัฒนานิคม (ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง การกำหนดเขตตำบลในท้องที่อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก, 2544, น. 27) การจัดตั้งนิคมสร้างตนเองบางระกำขึ้นนี้ดึงดูดคนมากมายเข้าสู่พื้นที่เพื่อเข้าจับจองทำประโยชน์ในที่ดิน ผู้คนที่เข้ามาในพื้นที่นี้ไม่ได้มีแค่ชาวบ้านที่ยังไร้ที่ดินทำกินในจังหวัดพิษณุโลกและจังหวัดใกล้เคียงเท่านั้น แต่นิคมสร้างตนเองบางระกำยังเป็นพื้นที่ดึงดูดคนอีสานให้อพยพมาตั้งถิ่นฐานที่พื้นที่แห่งนี้ ในบริบทเชิงพื้นที่ ตำบลนิคมพัฒนาเป็นพื้นที่ตอนไม่ประสบกับปัญหาน้ำท่วม ชาวบ้านส่วนใหญ่ในตำบลทำการเกษตรเพาะปลูกข้าว อ้อย ข้าวโพด มันสำปะหลัง ใช้น้ำจากระบบชลประทานที่ผันน้ำจากแม่น้ำปิงเข้าสู่คูคลองและลำรางสาธารณะ ที่ตั้งของหมู่บ้านพรสวรรค์ในปัจจุบันมีถนนตัดผ่านเชื่อมโยงผู้คนจากอำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลกไปยังอำเภอกงไกรลาศ อำเภอดงรัก จังหวัดสุโขทัย และอำเภอลานกระบือ จังหวัดกำแพงเพชรได้

สมาชิกกลุ่มแม่บ้าน ก. อายุ 81 ปี เล่าว่าเธอเกิดที่จังหวัดบุรีรัมย์ และย้ายมาอาศัยอยู่ในพื้นที่นี้ราวปี พ.ศ. 2493 นับเป็นคนกลุ่มแรกที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แห่งนี้ สมาชิกกลุ่มแม่บ้าน ก. เล่าย้อนอดีตว่า เธอเดินทางมากับบิดาและมารดา โดยบิดาเป็นผู้เดินทางสำรวจพื้นที่ล่งหน้ในหลายจังหวัด เพื่อหาทำเลที่

เหมาะสมต่อการประกอบอาชีพทำนา เนื่องจากพื้นที่บ้านเกิดที่จังหวัดบุรีรัมย์มักประสบปัญหาขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูแล้ง สุดท้ายจึงตัดสินใจอพยพมายังอำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์และเหมาะแก่การเพาะปลูกมากกว่า ครอบครัวของสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน ก. อพยพยกครัวมาใช้เวลาทั้งสิ้นสามวันผ่านการโดยสารทั้งรถไฟ รถยนต์ เรือ เกวียนจึงจะเข้าถึงพื้นที่

“มากับพ่อและแม่ ซึ่งพ่อได้เดินทางลัดเลาะมาดูแลก่อนหลายพื้นที่ หลายจังหวัด เนื่องจากที่บุรีรัมย์ในช่วงหน้าแล้งจะไม่มีน้ำประกอบอาชีพทำนา พ่อให้เหตุผลว่าที่บางระกำมีที่นาที่กว้าง และมีน้ำเพียงพอต่อการทำนา จึงได้พากันขึ้นรถไฟมา” (สมาชิกกลุ่มแม่บ้าน ก., สัมภาษณ์, 2 มิถุนายน 2568)

ผู้สูงอายุอีกท่านอย่างสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน ข. อายุ 85 ปี เกิดที่ อ.สตึก จ.บุรีรัมย์ พ่อเป็นขมแม่เป็นคนอีสานจากบุรีรัมย์ เดินทางโยกย้ายถิ่นฐานมาตั้งแต่อายุ 14 ปี ขึ้นรถไฟมาใช้เวลาร่วมครึ่งเดือน มานอนในตัวเมืองพิษณุโลกอยู่ 5 คืน เพื่อนเก่าของพ่อแม่ที่มาถึงอำเภอบางระกำก่อนหน้านี้เอาเกวียนเทียมโคไปรับที่ตัวเมืองพิษณุโลก ใช้เวลา 1 วันจากตัวเมืองพิษณุโลกด้วยเกวียนหลังจากนั้นลงเรือข้ามแม่น้ำยมกว่าจะถึงอำเภอบางระกำ ในช่วงแรกก่อตั้งหมู่บ้าน บ้านพรสวรรค์มีชื่อว่าบ้านโนนสวรรค์ก่อนที่คุนยายสำราญจะเป็นผู้เปลี่ยนชื่อเป็นบ้านพรสวรรค์

“ที่ดินที่นี่ คือ ที่ราบสูง เขาบอกกันว่าที่ดินที่นี่มาจับจองเอาได้เลย มาหักร้างถางพง 200 กว่าไร่ ขายไปขายมาเหลือ 70 ไร่ มาเฮ็ดนากัน เลี้ยงหมอนเลี้ยงไหมตามบ้าน ทอเสื้อ เก็บขัดหมอน ทอผ้าขาวม้า” (สมาชิกกลุ่มแม่บ้าน ข., สัมภาษณ์, 2 มิถุนายน 2568)

การอพยพของคนจากภาคอีสานเข้าสู่พื้นที่ตำบลนิคมพัฒนาดำเนินอย่างต่อเนื่องจนกลุ่มผู้ที่อพยพตามมาทีหลังในช่วงปี พ.ศ. 2518 นั้นเข้าถึงพื้นที่แต่ไม่มีที่ดินให้เหลือจับจองแล้ว สมาชิกกลุ่มแม่บ้าน ค. อายุ 64 ปี เกิดที่อำเภอศรีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ มาถึงตำบลนิคมพัฒนาตอนอายุ 13 ปี ต้องมารับจ้างหักข้าวโพดและรับจ้างทำนา โดยสาเหตุที่ครอบครัวของนางสุปราณีตัดสินใจโยกย้ายถิ่นฐานมาเพราะ “ที่ดินที่ศรีขรภูมิ 4 – 5 ไร่ แต่พื้นน้ำมันหลายมันบ่พอกิน”

ภาพที่ 1 บ้านพรสวรรค์ ตำบลนิคมพัฒนา พื้นที่ที่ประชากรส่วนใหญ่อพยพมาจากอีสาน
เพื่อเข้าจับจองที่ดินทำนา

ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้เขียน (2568)

การอพยพของผู้คนจากหลายจังหวัดทางภาคอีสานได้หอบหิ้วเอาวัฒนธรรมแบบอีสานอย่างประเพณี บุญบั้งไฟ วัฒนธรรมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การทอผ้าถุง รวมทั้งภูมิปัญญาและทักษะการจักสานที่มีติดตัวมา ด้วย ความเข้มแข็งของการแปลงทุนทางวัฒนธรรมที่มีเป็นสินค้าที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจเกิดจากการที่คนรุ่นแรกที่ย้ายเข้ามาในพื้นที่ได้ถ่ายทอดความรู้และทักษะแก่คนรุ่นหลัง และคนเหล่านี้ยังคงสานต่อผ่านการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์แปรรูปจากเสื่อกก ผู้เขียนพบข้อมูลว่านอกจากคนอีสานที่อพยพมาจะถ่ายทอดองค์ความรู้และทักษะจากรุ่นสู่รุ่นระหว่างคนอีสานด้วยกันเองแล้ว คนอีสานที่อพยพเข้ามายังถ่ายทอดวัฒนธรรมทอเสื่อกกแก่คนในพื้นที่ภาคกลางแห่งนี้อีกด้วย สมาชิกกลุ่มแม่บ้าน ง. อายุ 74 ปี เกิดที่อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร ย้ายถิ่นมาพื้นที่แห่งนี้เพื่อทำนาในช่วงปี พ.ศ. 2511 และเห็นว่ามีคนอีสานจากบุรีรัมย์ ยโสธร มาอยู่ที่นี่ก่อนหน้านี้แล้ว และสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน ง. ก็เรียนรู้การทอเสื่อกกจากคนอีสาน

การทอเสื่อกกมิใช่แค่การทำสินค้าเพื่อขายแลกเงิน แต่การทอเสื่อกกเป็นวัฒนธรรมที่แฝงฝังอยู่ในระบบคิดของชาวบ้าน สมาชิกกลุ่มแม่บ้าน ข. เล่าว่าเรียนรู้ตั้งแต่การเลี้ยงหม่อนไหมตามบ้าน ทอเสื่อกก เก็บขิดหม่อน ทอผ้าขาวม้า ปลูกไผ่ (คนไทยเรียกกก) สานกระติบข้าว กระดัง ทุกอย่างนี้เรียนรู้จากพ่อแม่โดยตรง รวมทั้งเรียนรู้จากพี่น้องที่อพยพมาจากอีสานด้วยกัน การเรียนรู้ที่เกิดจาก “พ่อแม่พาทำ” นี่เป็นส่วนหนึ่งของการสอนผู้หญิงให้สามารถออกรับเงินได้ เพราะถ้าทอผ้าไม่เป็นก็ไม่รู้จะใส่เสื้อผ้าอะไร สอดคล้องกับสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน ก. ที่เล่าว่า ในปีหนึ่ง เธอจะทอเสื่อกกได้ประมาณ 20 ผืน เธอใช้เป็นของฝากญาติพี่น้องและของเอาติดมือไปทำบุญ เสื่อกกไม่ต่างอะไรกับเสื้อผ้าที่ต้องมีไว้จำนวนหนึ่ง เธอเห็นว่า “เสื่อกกต้องมีทุกบ้านทำไว้ให้ลูกใช้ เรามีลูกผู้หญิงทั้งหมดสี่คน กลางคืนมันเยียวก็ต้องเปลี่ยนบ่อย แล้วฉันก็ทำแจกเขา ให้เขาเอาไว้ใช้ไม่อย่างขาย เคยมีขายบ้างเพราะเขาไม่อย่างเอาของเราฟรี ช่วงหลังหลังนี้มาขายผืนละ 20-25 บาท” (สมาชิกกลุ่มแม่บ้าน ก., สัมภาษณ์, 2 มิถุนายน 2568) การทอเสื่อกกและทักษะการจักสานนี้เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาในครอบครัวของคนบ้านพรสวรรค์ สมาชิกกลุ่มแม่บ้านได้รับการถ่ายทอดทักษะและองค์ความรู้จากเครือญาติ

ทั้งปู่ ย่า ตา ยาย รวมถึงมารดาตั้งแต่อายุยังน้อย จึงมีความชำนาญในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การเหลากก การย้อมสี ไปจนถึงการทอเสื่อกกอย่างประณีต ด้วยประสบการณ์ที่สั่งสมไม่น้อยกว่า 50 ปี

กลุ่มแม่บ้านทอเสื่อกกโอท็อประดับ 4 ดาว

การทำหัตถกรรมในหมู่บ้านพรสวรรค์เปลี่ยนผ่านจากการทำหัตถกรรมเพื่อใช้ภายในครัวเรือนมาสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ที่สร้างรายได้เสริมให้แก่ครัวเรือน การรวมกลุ่มเกิดจากความสมัครใจ และจากคำแนะนำของผู้ใหญ่บ้านในอดีตด้วยเป้าหมายเพื่อต้องการให้ผู้หญิงในหมู่บ้านใช้เวลาว่างจากการทำนามาทำงานหัตถกรรมเพื่อสร้างรายได้เสริมในครัวเรือน ต่อมาจึงมีการรวมกลุ่มอย่างเป็นระบบและมีการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนอย่างถูกต้องตามคำแนะนำของพัฒนากรอำเภอ หลังจากนั้นพัฒนากรอำเภอก็ผลักดันให้ใช้กลุ่มที่จัดตั้งอย่างเป็นระบบแล้วนี้ไปขึ้นทะเบียนผู้ผลิตสินค้าโอท็อป และผ่านการรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน โดยสินค้าของกลุ่มจะได้รับการจัดระดับดาวอยู่ที่ 2-4 ดาว (แล้วแต่ผลิตภัณฑ์และปีที่น่ายื่นขอการรับรอง) ที่ผ่านมากลุ่มแม่บ้านยกระดับทักษะของกลุ่มผ่านประสบการณ์การออกจัดแสดงสินค้าและจำหน่ายสินค้านอกสถานที่หลายครั้ง รวมทั้งมีโอกาสดำเนินการโดยพัฒนาชุมชนอำเภอเพื่อเข้าร่วมอบรม KBO (Knowledge-Based OTOP) ในระดับจังหวัดพิษณุโลกเพื่อยกระดับคุณภาพและความสร้างสรรค์ของผลิตภัณฑ์

โครงสร้างพื้นฐานสังคมและมนุษย์ในฐานะฐานรากสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์: อภิปรายผล

นอกจากเหนือจากโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจแล้ว โครงสร้างพื้นฐานการสร้างสรรค์นั้นยังประกอบด้วยโครงสร้างพื้นฐานมนุษย์ และโครงสร้างพื้นฐานสังคม ในหัวข้อนี้ จะแบ่งการอภิปรายออกเป็นสองโครงสร้างพื้นฐาน เพื่อจะชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของแต่ละโครงสร้าง รวมทั้งชี้ให้เห็นถึงประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น โดยวิเคราะห์ผ่านข้อมูลที่ศึกษาจากกลุ่มแม่บ้านทอเสื่อกกโอท็อปสี่ดาว

โครงสร้างพื้นฐานมนุษย์

งานหัตถกรรมที่ใช้แรงงานสูงวัย

เฉกเช่นเดียวกับลักษณะโครงสร้างประชากรในพื้นที่ต่างจังหวัดของประเทศไทย หมู่บ้านพรสวรรค์มีประชากรวัยสูงอายุและวัยเด็กเป็นส่วนมาก ในขณะที่วัยแรงงานออกนอกพื้นที่เพื่อไปหางานทำต่างถิ่น สมาชิกของกลุ่มแม่บ้านทอเสื่อกกเองก็มีแต่แรงงานสูงวัย อย่างกลุ่มแม่บ้านทอเสื่อกกบ้านพรสวรรค์นี้มีสมาชิกที่อายุน้อยที่สุดคือ 54 ปี และสมาชิกที่อายุมากที่สุดคือ 85 ปี

ประเด็นที่ตามมาจากการที่สมาชิกทั้งหมดเป็นแรงงานสูงวัยนี้เกี่ยวข้องกับความเป็นผู้ผลิตสินค้าโอท็อปที่ต้องอาศัยความต่อเนื่องในการผลิต และความสามารถในการผลิตให้ได้มาตรฐานเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ กล่าวคือ ความสูงวัยที่ทำให้สายตาเริ่มไม่ดีและไม่สามารถนั่งทอเสื่อได้เป็นเวลานานมีผลต่อการใช้ระยะเวลาที่นานขึ้นในการทอเสื่อกก การใช้ระยะเวลาในการผลิตที่นานขึ้นนี้ทำให้กลุ่มแม่บ้านไม่สามารถผลิต

สินค้าได้ในปริมาณที่มากหรือไม่มีศักยภาพในการผลิตอย่างต่อเนื่อง มากไปกว่านั้น ความสูงวัยยังเกี่ยวข้องกับความสามารถในการพาตัวเองออกไปขายสินค้านอกพื้นที่ การใช้ช่องทางออนไลน์ในการประสัมพันธ์และค้าขายสินค้า ที่สำคัญที่สุดคือ ความเป็นแรงงานสูงวัยนั้นสัมพันธ์กับความคิดสร้างสรรค์ ผู้เขียนพบว่า ความคิดสร้างสรรค์ในการพัฒนาสินค้าและแปรรูปสินค้าที่มีรูปแบบหลากหลายขึ้นมักเกิดโดยสมาชิกของกลุ่มที่มีอายุน้อยที่สุด ในขณะที่สมาชิกคนอื่น ๆ ก็จะเห็นชอบตาม ซึ่งการมีอายุน้อยที่สุดนี้เชื่อมโยงกับการมีความคิดสร้างสรรค์ตรงที่สมาชิกที่อายุน้อยที่สุดของกลุ่มมีทักษะทางดิจิทัลมากที่สุด สามารถเรียนรู้การออกแบบผลิตภัณฑ์และการพัฒนาตลาดขายของเสียอกผ่านการสืบค้นจากอินเทอร์เน็ต อย่างไรก็ตาม แม้จะเป็นสมาชิกที่อายุน้อยที่สุด แต่ก็ยังเป็นช่วงอายุที่กำลังเข้าสู่ช่วงสูงวัย ในขณะที่วัยแรงงานในหมู่บ้านไม่อยู่ในหมู่บ้านอีกต่อไปและไม่พร้อมจะกลับมาสานต่อกิจการของกลุ่มแม่บ้านเนื่องจากผลตอบแทนจากการขายสินค้าแปรรูปเสียอกนั้นเป็นได้เพียงรายได้เสริมแต่สามารถเป็นรายได้หลักของครอบครัว

องค์ความรู้ดั้งเดิม - ทักษะจากการลงมือปฏิบัติ - ความสร้างสรรค์แบบท้องถิ่น

แม้ว่าโครงสร้างพื้นฐานการสร้างสรรคที่จับต้องได้อย่างระบบขนส่งสาธารณะ งบประมาณ แรงงานวัยหนุ่มสาวอาจขาดแคลน แต่สิ่งสำคัญประการหนึ่งที่สมาชิกกลุ่มแม่บ้านทอเสื่อบ้านพรสวรรค์มีคือ องค์ความรู้และทักษะการทอเสื่อที่ได้รับการถ่ายทอดและฝึกหัดอย่างเชี่ยวชาญตั้งแต่เด็ก วัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตและความคิดสร้างสรรค์ที่ดึงเอาอัตลักษณ์ท้องถิ่นมาใช้ ซึ่งที่กล่าวมาข้างต้นนี้คือ โครงสร้างพื้นฐานการสร้างสรรคที่ถูกนำมาใช้ในกระบวนการทำงานของกลุ่มแม่บ้าน

ในเรื่ององค์ความรู้และทักษะการทอเสื่อ สมาชิกทุกคนมีความรู้และทักษะการทอเสื่ออยู่แล้วก่อนที่จะมารวมตัวกันเป็นกลุ่มแม่บ้าน เป็นการเรียนรู้และถ่ายทอดกันภายในครัวเรือน อย่างสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน จ. อายุ 67 ปี เล่าว่าในครอบครัวจะสอนว่า “เสื่อต้องมีติดบ้าน ต้องเอาไว้ใช้” การความรู้และทักษะการทอเสื่อได้ถูกถ่ายทอดจากรุ่นแม่สู่รุ่นของแม่ตลอดตั้งแต่เธอเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 เธอสามารถรู้ว้ขั้นตอนไหนต้องทำอะไร ต้องสอดกเข้าไปในขณะที่แม่กำลังทออย่างไร แม่ได้สอนและให้ฝึกปฏิบัติจนเธอสามารถทอเสื่อได้เอง (สมาชิกกลุ่มแม่บ้าน จ., สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2568)

สมาชิกในกลุ่มไม่เพียงแต่มีความรู้และทักษะการทอเสื่อเป็นพื้นฐานเท่านั้น พวกเขายังปลูกต้นกกไว้ใช้เป็นวัตถุดิบสำหรับทอเสื่อเองอีกด้วย สมาชิกส่วนใหญ่จะอาศัยพื้นที่อย่างน้อย 4*4 ตารางเมตรหลังบ้านไว้ปลูกต้นกก เหตุผลเพราะปริมาณต้นกกที่ขึ้นตามบึงในพื้นที่สาธารณะไม่สามารถคาดคะเนได้เนื่องจากขึ้นอยู่กับสภาพน้ำท่วมและน้ำแล้ง อีกทั้งในปัจจุบันมีการใช้ปุ๋ยยาสารเคมีจำนวนมาก ซึ่งส่งผลเสียต่อต้นกกที่ขึ้นตามธรรมชาติ ทั้งยังทิ้งสารเคมีตกค้างไว้ในกกที่เป็นวัตถุดิบสำคัญในการทอเสื่อ การใช้วัตถุดิบที่หาได้ในพื้นที่นี้เป็นไปตามหลักการของโครงการโอทอปที่ว่าด้วยการพึ่งพาตนเอง ในมุมมองของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านแล้วพวกเขาไม่ได้เข้าถึงหลักการเช่นนั้นเท่ากับว่า การปลูกกกไว้ทอเสื่อเองทำให้พวกเขาสามารถควบคุมคุณภาพของต้นกกได้ อย่างที่หลังบ้านของประธานกลุ่มก็ปลูกกกพันธุ์ราชินี และกกไหล (คล้ายตระกูลแห้ว) ปลูกเพื่อ

เอามาทำเชื้อโดยเฉพาะ เนื่องจากกกสามเหลี่ยม ผีเสื้อ และปรี๊ด ที่ขึ้นตามธรรมชาติเหมือนเหลาและนำมาสานแล้วจะเป็นเสียน ทิมร่างกาย

นอกจากกลุ่มแม่บ้านทอเสื่อกกจะปรับใช้องค์ความรู้ดั้งเดิมที่พามาจากภาคอีสานเพื่อสร้างอัตลักษณ์ของสินค้า สมาชิกในกลุ่มแม่บ้านมักใช้วิธีการทดลอง หรือกล่าวอย่างง่ายก็คือ ลองผิดลองถูกเพื่อพัฒนาสินค้าของตัวเอง ยกตัวอย่าง การตากกกต้องตากให้แห้งสนิทจนกมมีสีขาว มิเช่นนั้นกจะไม่กินสีเมื่อนำไปย้อม หลังจากย้อมสีเสร็จต้องนำกไปล้างน้ำประปา แล้วเอาไปตากอีก 2 – 3 วัน

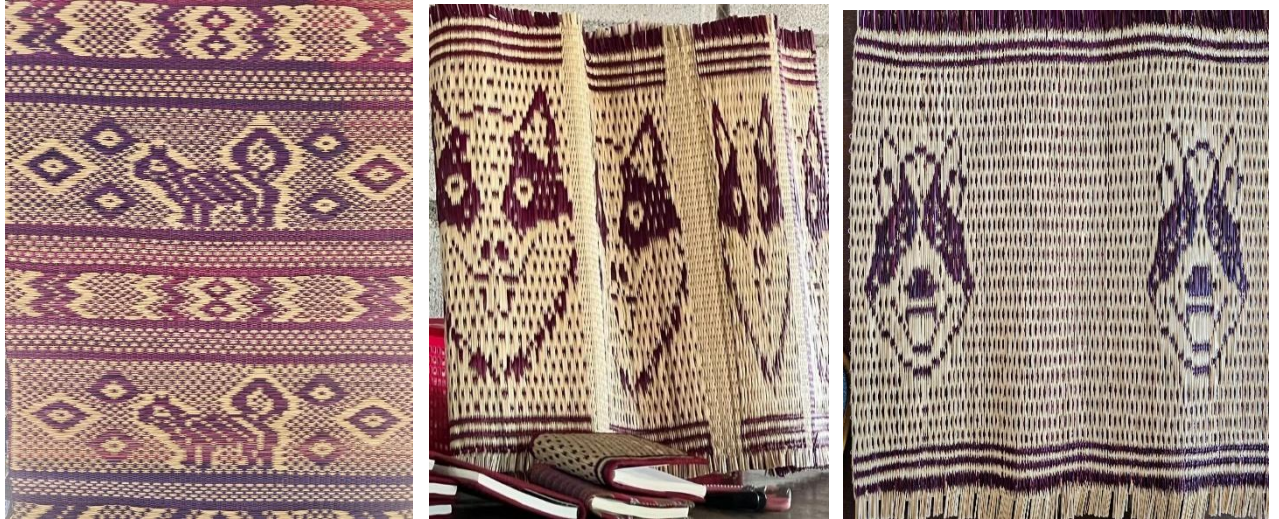

ภาพที่ 2 แปลงปลูกกกที่ใช้พื้นที่ไม่มาก แต่สามารถเก็บเกี่ยวมาทอเสื่อได้ตลอดปี

ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้เขียน (2568)

นอกจากการมีองค์ความรู้และทักษะการทอเสื่อที่ได้รับการถ่ายทอดและฝึกหัดอย่างเชี่ยวชาญตั้งแต่เด็ก และการมีวัตถุดิบในการผลิตที่ได้จากในพื้นที่แล้ว การมีความคิดสร้างสรรค์ด้วยการดึงเอาอัตลักษณ์ท้องถิ่นมาใช้ก็นับว่าเป็นการสร้างโครงสร้างพื้นฐานการสร้างสรรค์จากข้างล่างในระดับกลุ่มคน กลุ่มแม่บ้านทอเสื่อกกบ้านพรสวรรค์สามารถปรับใช้คำขวัญประจำอำเภอบางระกำที่ว่า “หลวงพ่อดินทร์ล้ำค่า ยอดน้ำปลา ปลาร้าอร่อย สุนัขน้อยพันธุ์บางแก้ว” สู่การรังสรรค์ลวดลายหมาบางแก้วลงบนผืนเสื่อ โดยปกติแล้ว การทอเสื่อในภาคอีสานจะมีลายมาตรฐานกลาง เช่น ลายดอกกรัก ดอกแก้ว ปัญญา - เรณู แต่ในพิษณุโลกยังไม่มีลายเสื่อเป็นของตัวเอง ยังไม่มีการแกะพิมพ์เป็นลวดลายเฉพาะของพื้นที่ ประธานกลุ่มแม่บ้านจึงสั่งจ้างกลุ่มสาดกะลินกลุ่มทอเสื่อกกชื่อดังของจังหวัดกาฬสินธุ์แกะพิมพ์เป็นลวดลายสุนัขบางแก้ว ซึ่งการแกะลายครั้งแรกนั้นเป็นสุนัข 2 ตัวมีขา เมื่อทดลองใช้พิมพ์ดังกล่าวทอเสื่อออกมาพบว่าไม่สวย และลายไม่สื่อถึงสุนัขบางแก้ว ทางกลุ่มจึงสั่งแกะพิมพ์ลายสุนัขบางแก้วอีกครั้งเป็นครั้งที่สอง ทว่าเมื่อทดลองทอเสื่อออกมาแล้วพบว่าหน้าของสุนัขมีลักษณะคล้ายกับสุนัขปามากกว่าสุนัขบางแก้ว ทางกลุ่มจึงสั่งแกะพิมพ์อีกครั้งเป็นครั้งที่สาม จึงได้พิมพ์ลวดลายสุนัขบางแก้วที่สามารถสื่อถึงอัตลักษณ์ท้องถิ่นได้อย่างดี จะเห็นว่าในกระบวนการสร้างความคิดสร้างสรรค์จากเบื้องล่างนี้ต้องอาศัยเวลาและความพยายามอย่างไม่ลดละ ความคิดสร้างสรรค์จึงไม่ใช่แค่ความคิด แต่เป็นการลงมือทำซ้ำ ๆ และลองผิดลองถูก ผสานเข้ากับองค์ความรู้และทักษะที่มีมาแต่ดั้งเดิม สิ่งสำคัญที่ผู้เขียนมองเห็นคือ

ความกล้าเสี่ยงและการลงทุนของสมาชิกในกลุ่มที่จะทิ้งพิมพ์เก่าและสั่งพิมพ์ใหม่โดยไม่เสียดาย หากทดลองแล้วพบว่าพิมพ์เก่านั้นไม่สามารถให้ลวดลายที่ตรงตามความต้องการได้

ภาพที่ 3 ลวดลายหมากบางแก้วบนเสื้อจากพิมพ์สามแบบ

ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้เขียน (2568)

หลังจากทอเสื้อด้วยพิมพ์ที่ให้ลวดลายสุนัขบางแก้วแล้ว ทางกลุ่มแม่บ้านจึงแปรรูปจากผืนเสื้อธรรมดาเป็นผลิตภัณฑ์หลากหลายรูปแบบ เช่น กระเป๋าถือ และหน้าปกสมุดบันทึก

ภาพที่ 4 สินค้าแปรรูปจากผืนเสื้อกกลวดลายสุนัขบางแก้ว

ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้เขียน (2568)

การมีความคิดสร้างสรรค์และการแสดงอัตลักษณ์ของสินค้า คือ คุณลักษณะสำคัญในการจัดระดับการให้ดาวแก่สินค้าโอท็อป ดังนั้น การสร้างลวดลายสุนัขนางแก้วลงในผืนเสื้อจึงเป็นทั้งความคิดสร้างสรรค์ที่เกิดจากการระดมความเห็นของสมาชิกในกลุ่ม การลองผิดลองถูก ความสามารถในการปรับใช้คำขวัญประจำอำเภอมาอยู่ในสินค้าประจำกลุ่มเพื่อสร้างอัตลักษณ์เฉพาะ และการพยายามสร้างอัตลักษณ์แก่สินค้าของตัวเองให้แตกต่างจากสินค้าประเภทเดียวกันที่ผลิตโดยคนกลุ่มอื่น อย่างไรก็ตาม ความคิดสร้างสรรค์ในแบบของกลุ่มแม่บ้านนี้อาจไม่ได้อยู่ในกรอบมาตรฐานตามที่ทางราชการกำหนดไว้ เนื่องจากการให้คุณค่าเป็นระดับดาวว่าสินค้าโอท็อปใดมีความคิดสร้างสรรค์หรือไม่ขึ้นอยู่กับเกณฑ์การตัดสินจากระดับจังหวัด

ออกแสวงหาความรู้และพัฒนาทักษะของตนเองนอกหมู่บ้าน

กระบวนการพัฒนาความรู้และทักษะของกลุ่มแม่บ้านทอเสื้อกบบ้านพรสวรรค์เกิดขึ้นจากการที่พัฒนากรของอำเภอพาสมาชิกกลุ่มออกไปนอกหมู่บ้านเพื่อจัดแสดงสินค้า เพื่อขายของ เพื่อไปพบปะผู้ค้ากลุ่มอื่น และได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับผู้ค้าภายนอก แต่ไม่ใช่การพาวิทยากรหรือผู้เชี่ยวชาญเข้ามาให้ความรู้แก่สมาชิกในกลุ่ม เมื่อกลุ่มพาสินค้าของตัวเองไปออกงานและพาสมาชิกของกลุ่มไปดูการจัดแสดงสินค้าโอท็อปของกลุ่มอื่น ๆ แล้ว สมาชิกของกลุ่มจะเกิดความคิด ความรู้ใหม่ ๆ และกลับมาทดลองปรับปรุงขั้นตอนการสร้างผลิตภัณฑ์ของตัวเองอยู่เสมอ ประธานกลุ่มกล่าวว่า เป้าหมายของการพาสมาชิกในกลุ่มและสินค้าของกลุ่มไปออกงานคือเพื่อให้ทางกลุ่มได้ออกไปเจอเครือข่าย ออกไปขอความรู้ เธอแสดงทัศนะว่า “ถ้าไม่ออกงาน เราก็อยู่กับที่ เราไม่รู้อะไรเลย เวลาออกงานก็ออกค่าใช้จ่ายเอง ค่าน้ำมัน ค่าเบี้ยเลี้ยงไม่ได้เลย แต่ยินดีออกไป ไม่ได้มีวิธีคิดว่าจะต้องขายได้ เพราะต่อให้ขายได้ ก็ไม่คุ้ม ถ้าไม่ออกจากหมู่บ้านไปก็จะมีโอกาสทำให้สินค้าเป็นที่รู้จัก ไม่ออกจากหมู่บ้านจะไม่รู้อะไรเลย”

อีกนัยหนึ่ง การพาตัวเองออกจากหมู่บ้านไปสู่พื้นที่ภายนอกก็สะท้อนว่าโครงสร้างพื้นฐานการสร้างสรรคบางอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงสร้างพื้นฐานการสร้างสรรคที่จำเป็นต้องอาศัยความรู้ เทคนิคใหม่ๆ ความคิดสร้างสรรค์ที่มีอยู่ในระดับหมู่บ้านนั้นยังมีไม่เพียงพอ ประกอบกับกลไกบางอย่างที่ทำงานใกล้ชิดติดกับกลุ่มคนมากและมีหน้าที่รับผิดชอบการทำงานพัฒนาผลิตภัณฑ์โอท็อปโดยตรงอย่างพัฒนาชุมชนอำเภอนั้นไม่มีงบประมาณช่วยเหลือโดยตรง การพาสมาชิกของกลุ่มและสินค้าที่ผลิตโดยกลุ่มออกไปนำเสนอนอกหมู่บ้านของพัฒนากรจึงเหมือนเป็นการช่วยพัฒนาความรู้และทักษะแก่ชาวบ้านทางอ้อม ดังนั้น จึงไม่อาจปฏิเสธได้ว่า กระบวนการออกสู่ภายนอกชุมชนเพื่อไปแสวงหาความรู้และเทคนิคจากกลุ่มอื่น ๆ ที่ผลักดันโดยพัฒนากรได้ช่วยให้กลุ่มแม่บ้านทอเสื้อบ้านพรสวรรค์สามารถผลิตสินค้าหลากหลายประเภทมากขึ้น จากจุดเริ่มต้นที่ทอแต่เสื้อเพื่อนั่งและนอน จนเริ่มรู้จักการยัดฟูก พัฒนาเป็นเสื้อพับ เป็นที่นอน แปรรูปเป็นแจกัน รองเท้าใส่ในบ้าน หน้าปกสมุด กระเป๋าใส่เอกสาร กล่องใส่กระดาษทิชชู ของใส่ขวดไม้จิ้มฟัน รวมทั้งมีการพัฒนาลวดลายให้แปลกใหม่เพื่อให้สินค้าของตัวเองมีเอกลักษณ์โดดเด่นและสามารถแข่งขันในตลาดทั้งหมดที่กล่าวมานี้ล้วนเป็นผลมาจากกระบวนการผลักดันตัวเองของกลุ่มออกสู่ข้างนอก

ภาพที่ 5 กระเป๋าใส่เอกสารแปรรูปจากเสื่อกก

ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้เขียน (2568)

อย่างไรก็ดี กระบวนการพาสมาชิกกลุ่มแม่บ้านออกสู่ภายนอกแบบที่พัฒนาชุมชนทำอยู่อาจไม่ประสบความสำเร็จถ้านำไปปรับใช้กับกลุ่มแม่บ้านในที่อื่น ๆ เพราะกระบวนการออกสู่ภายนอกนั้นต้องอาศัยกระบวนการถอดบทเรียนผ่านการปรับใช้ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ที่ได้จากพื้นที่ข้างนอก ดังนั้น หากกลุ่มได้ออกไปจัดแสดงสินค้า ได้ออกไปพบเห็นผลิตภัณฑ์ของกลุ่มอื่น ๆ แต่ไม่ได้กลับมาปรับปรุงหรือพัฒนาสินค้าของตัวเองก็จะมีประโยชน์ในแง่ของพัฒนาภายในกลุ่ม

จากลักษณะพื้นฐานของกลุ่มแม่บ้านทอเสื่อที่มีแต่สมาชิกที่สูงวัย อาศัยองค์ความรู้และทักษะดั้งเดิมในการสร้างและตกแต่งรูปผลิตภัณฑ์จากการลองผิดลองถูกกันภายในและการพยายามนำสมาชิกของกลุ่มตัวเองออกไปเรียนรู้จากกลุ่มผู้ผลิตสินค้าโอท็อปรายอื่นตามงานจัดแสดงสินค้านี้ทำให้หวนวิเคราะห์ถึงสิ่งที่เอสสิคเรียกว่าความเป็นผู้ประกอบการศิลปะ ในกรณีของกลุ่มแม่บ้านทอเสื่อกกบ้านพรสวรรค์นี้ แม้ว่าสมาชิกจะลองผิดลองถูกและพยายามผสมผสานอัตลักษณ์ความเป็นอีสานและพื้นที่บางระกำที่มีชื่อเสียงเรื่องสุนัขพันธุ์บางแก้วเข้าด้วยกัน กลายเป็นเสื่อลายใหม่ลายสุนัขบางแก้วที่ไม่เคยมีเจ้าใดทำมาก่อน ทว่าศักยภาพในการพาสินค้าของตัวเองออกไปถึงมือผู้บริโภคก็มีข้อจำกัดด้านอายุของแรงงาน และเป็นข้อจำกัดด้านอายุของแรงงานอีกเช่นกันที่ทำให้การขายสินค้าออนไลน์ยังทำไม่ได้อย่างแพร่หลายมากนัก รวมทั้งเผชิญกับข้อจำกัดด้านทักษะดิจิทัลอย่างการทำคิวอาร์โค้ดส่วนประกอบของสินค้า และการออกแบบบรรจุภัณฑ์

โดยสรุปแล้ว จะเห็นว่าแม้อายุแม่บ้านในฐานะหน่วยการผลิตระดับชุมชนจะสามารถผลิตสินค้าโอท็อประดับสี่ดาวได้ แต่ก็ยังต้องการการพัฒนาไปที่โครงสร้างพื้นฐานมนุษย์ หากแต่จะสามารถเสริมโครงสร้างมนุษย์ให้แข็งแรงมากยิ่งขึ้นได้ต้องเข้าใจประเด็นปัญหาดังนี้ *หนึ่ง* รัฐต้องมองภาพสัดส่วนประชากรที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านไทยในปัจจุบันว่าส่วนใหญ่ก็คือ กลุ่มผู้สูงอายุ ซึ่งมักมีภาระดูแลหลานและเลี้ยงดูพ่อแม่ที่แก่ชราของตัวเอง ส่วนใหญ่ได้รายได้จากลูกที่ออกไปทำงานต่างถิ่นและได้รับเบี้ยผู้สูงอายรรวมทั้งใช้สิทธิบัตรสวัสดิการของรัฐ ดังนั้น สมาชิกของกลุ่มแม่บ้านจึงเป็นแรงงานที่ไม่ช่วยแรงงาน การเป็นผู้สูงอายุนี้อาจไม่ได้สร้างข้อจำกัดในเรื่องการเป็นผู้ผลิตมากเท่ากับการเป็นข้อจำกัดในเรื่องความเป็นผู้ประกอบการที่

ต้องสร้างช่องทางในการเชื่อมโยงสินค้าของตัวเองสู่กลุ่มผู้บริโภค แม้ว่ากลุ่มแม่บ้านจะผนึกกำลังกันผลิตสินค้า และร่วมกันระดมสมองในการพัฒนาสินค้า แต่ก็ยังต้องพึ่งพาการสนับสนุนและการผลักดันจากพัฒนากร ในเรื่องช่องทางทางการตลาดและการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ สอง การดำเนินการโครงการโอท็อปตลอดระยะเวลา 20 กว่าปีที่ผ่านมาอาจยังละเลยหลักการเรื่องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ และการทำให้กลุ่มผู้ผลิตสามารถพึ่งพาตัวเองได้อย่างจริงจัง แต่ที่ผ่านมานั้นเราจะปล่อยให้กลุ่มชาวบ้านในฐานะ หน่วยการผลิตพัฒนาสินค้าด้วยการลองผิดลองถูกกันเองในระยะเริ่มต้น หน่วยงานรัฐที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการ ปกครอง แรงงาน การศึกษา ฯลฯ มักเข้ามาศึกษาดูงานจากกลุ่มมากกว่าจะเป็นการมาให้ความรู้เพิ่มเติมแก่ กลุ่ม สาม แม้จะมีการเข้ามาหนุนเสริมพลังจากพัฒนากรประจำอำเภอ หรือพัฒนากรประจำจังหวัด การเข้ามา ของเจ้าหน้าที่รัฐมักเป็นลักษณะการผลักดันให้กลุ่มนำสินค้าขึ้นทะเบียนเป็นสินค้าโอท็อป หรือนำสินค้าออกไป จัดแสดง หรือนำสินค้าเข้าสู่การจัดระดับมาตรฐาน แต่ไม่ได้เข้ามาช่วยก่อร่างกลุ่มและพัฒนาศักยภาพของ สมาชิกนับตั้งแต่เริ่มต้น การที่ไม่มีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตั้งแต่เริ่มต้นไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาความรู้ เกี่ยวกับการสร้างสินค้า การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ การตลาด การพัฒนาบรรจุภัณฑ์ ฯลฯ แต่ในท้ายที่สุด จะมีการคัดสรรผลิตภัณฑ์หรือจัดระดับดาวแก่สินค้าส่งผลให้กลุ่มผู้ผลิตสินค้ารายย่อยมากมายล้มหายตายจาก ไป และทำให้โครงการโอท็อปไม่สามารถเป็นโครงการที่ช่วยสร้างรายได้แก่ผู้คนในท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง

โครงสร้างพื้นฐานทางสังคม

ความเป็นเครือญาติ และความสัมพันธ์ทางสังคมภายในกลุ่มแม่บ้าน

การอพยพของคนอีสานสู่พื้นที่ตำบลนิคมพัฒนาเกิดขึ้นหลายระลอกด้วยการชักชวนของผู้อพยพใน รุ่นแรก ที่สามารถหักล้างางพงจับจองที่ดินได้แล้วจึงกลับไปบอกญาติพี่น้องให้อพยพตามมา นี่เป็นสาเหตุว่า ทำไมประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่บ้านพรสวรรค์จึงยึดโยงกันด้วยความเป็นเครือญาติ

“ย้ายมาอยู่ที่นี่ตั้งแต่อายุ 13 ปี ญาติมาที่นี่ก่อน มาอยู่ที่หมู่ 8 ตำบลนิคมพัฒนา แล้วญาติ กลับไปบอกพ่อกับแม่ว่าที่นี่มีที่ทำมาหากิน พอมาถึงที่นี่มันเป็นป่า ก็มาถางมาไถดินนา แต่พ่อแม่ยากจน ไม่มีเงินจะซื้อที่ มาถางแต่ไม่ได้จับจองออกโฉนด เลยต้องรับจ้างหักข้าวโพด รับจ้างทำนา พอได้กิน” (สมาชิกกลุ่มแม่บ้าน ค., สัมภาษณ์, 2 มิถุนายน 2568)

ความเป็นเครือญาติทั้งทางสายโลหิตและทางสายงานนี้มีส่วนสำคัญในการธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรม แบบอีสาน ยายสำราญสมาชิกที่มีอายุมากที่สุดของกลุ่มเล่าว่าเธอแต่งงานกับคนอีสานที่อพยพตามมาทีหลัง ตอนแรกตั้งรกรากกันที่หมู่บ้านติดกันคือ หมู่บ้านทุ่งอ้ายไห ในยุคนั้นมีแค่เพียง 9 ครอบครัว ทั้งหมดช่วยกัน ทำนุบำรุงประเพณีแบบอีสานอย่างประเพณีบุญบั้งไฟ บุซาศาลเจ้าพ่อวังหลาย-ทหารปากเปี้ยวให้เป็นเจ้าพ่อ บ้านเมืองและเนื่องจากประชากรส่วนมากของหมู่บ้านพรสวรรค์เป็นผู้อพยพมาจากอีสาน ภาษาหลักที่ใช้ใน การสื่อสารระหว่างกันคือ ภาษาอีสาน ซึ่งการใช้ภาษาอีสานในการสื่อสารกันในกลุ่มแม่บ้านและในหมู่บ้านนี้บ่ง บอกถึงอัตลักษณ์ทางสังคมของคนในพื้นที่แห่งนี้ ความสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มแม่บ้านทอเสื่อกกบ้าน

พรสวรรค์ไม่ได้ยึดโยงกันด้วยความรู้สึกของความเป็นคนบ้านเดียวกันเท่านั้น แต่ยังมีความเป็นเครือญาติทางสายโลหิตและทางการแต่งงานที่ยึดโยงสมาชิกไว้ด้วยกันอีกด้วย สมาชิกในกลุ่มใช้ความเป็นอีสานและความเป็นเครือญาตินี้ในการพัฒนาสินค้า ร่วมกันทดลองตาก ทดลองย้อมกก และทอเสื่อจนได้เสื่อคุณภาพดี ผู้เขียนพบว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมในหมู่บ้านอีสานไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในกลุ่มแม่บ้าน หรือในหมู่บ้านเท่านั้น หากแต่ยังมีขอบเขตระหว่างหมู่บ้าน เพราะประชากรบางส่วนในหมู่บ้านพรสวรรค์ก็อพยพมาจากหมู่บ้านทุ่งอ้ายโหลที่เป็นหมู่บ้านใกล้เคียง ทั้งยังมีการผสมผสานความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับเครือข่ายของจากภาคอีสาน ที่จะเข้ามาขายสีย้อมกก พิมพ์เสื่อให้แก่สมาชิกของกลุ่มทุก ๆ เดือน สมาชิกกลุ่มจะเชื่อมั่นในสีย้อมหรือพิมพ์ที่ขายกับรถเร่จากภาคอีสานเท่านั้น มากไปกว่านั้นกลุ่มแม่บ้านยังอาศัยความสัมพันธ์ทางสังคมด้วยความเป็นอีสานผ่านการขอความรู้และสั่งซื้ออุปกรณ์จากกลุ่มสาตกะสิน จังหวัดกาฬสินธุ์อีกด้วย

การรวมกลุ่มกันทำงาน

กลุ่มแม่บ้านทอเสื่อกกบ้านพรสวรรค์ไม่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐ เช่นเดียวกับกลุ่มแม่บ้านอื่น ๆ แต่ต้องรวมกลุ่มกันบนหลักการ 5 ก. (กลุ่ม กรรมการ กฎ กองทุน กิจกรรม) ตามนิยามของกลุ่มอาชีพตามแนวทางของกรมการพัฒนาชุมชน สมาชิกมองว่าทักษะและองค์ความรู้ดั้งเดิมที่มีอยู่แล้ว ประกอบกับอุปกรณ์ส่วนตัว เช่น กีทอเสื่อ พิมพ์ เชือก ดันกก ฯลฯ คือ ทู่นสำคัญในการรวมกลุ่มกันสำหรับกองทุนที่เป็นตัวเงินนั้น สมาชิกใช้การลงเงินส่วนตัว โดยประธานกลุ่มจะลงเงินส่วนตัวในจำนวนที่มากกว่าคนอื่น ส่วนสมาชิกของกลุ่มแม่บ้านทอเสื่อกกในปัจจุบันนั้นมีจุดเริ่มต้นจากการรวมกลุ่มกันอย่างหลวม ๆ ตั้งแต่ในอดีต สมาชิกกลุ่มแม่บ้าน ช. อายุ 59 ปี เล่าว่ามีการรวมกลุ่มทอเสื่ออยู่แล้วตั้งแต่รุ่นแม่ของเธอ ต่อมาในรุ่นของเธอจึงมีการรวมกลุ่มอย่างเป็นระบบ มีการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนอย่างถูกต้อง สิ่งที่ตามมาหลังจากการรวมกลุ่มจดทะเบียนอย่างถูกต้องคือ การสร้างสรรค์ลายบนเสื่อกกที่แตกต่างไปจากลายมาตรฐานทั่วไป การดำเนินการของกลุ่มแม่บ้านทอเสื่อกกอาศัยประธานกลุ่มเป็นผู้เดินนำในทุกด้านไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาสินค้า การแปรรูปสินค้า การหาตลาด และการออกบูธแสดงสินค้า

การรวมกลุ่มจากฐานของความสัมพันธ์ทางสังคมดั้งเดิมตั้งแต่รุ่นแม่เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การรวมกลุ่มกันอย่างเป็นทางการในนามกลุ่มแม่บ้านทอเสื่อกกบ้านพรสวรรค์มีพลังในการผลิตสินค้าภายใต้โครงการโอท็อป คำว่า “กลุ่ม” ในมุมมองของชาวบ้าน คือ การรวมกลุ่มช่วยกันผลิตชิ้นงาน ยกตัวอย่างเช่น กระเป๋าที่ขึ้นรูปจากเสื่อกก อาจเกิดจากสมาชิก 1 คนที่ทำหน้าที่เหลาดันกกเป็นเส้น ย้อมสีกก ตากแห้ง และส่งมอบเส้นกกให้อีก 2 คน ทำหน้าที่ทอเสื่อกกออกมาเป็นผืน หลังจากนั้นก็ส่งต่อผืนเสื่อให้ประธานกลุ่มที่มีทักษะการเย็บจักรและออกแบบสินค้าขึ้นรูปกระเป๋า ติดอุปกรณ์ด้ามจับกระเป๋าและสายสะพาย เป็นต้น อีกนัยหนึ่งที่น่าสนใจก็คือ การรวมกลุ่มกัน คือ การยอมรับร่วมหัวจมท้าย ช่วยกันทำงานเพื่อขับเคลื่อนกลุ่มไปให้ถึงเป้าหมายที่วางไว้ในแต่ละงาน สมาชิกกลุ่มแม่บ้าน ช. อายุ 56 ปี ชี้ว่ากว่าที่สินค้าของกลุ่มแม่บ้านทอเสื่อกกบ้านพรสวรรค์จะได้โอท็อป 4 ดาว สมาชิกในกลุ่มต้องอดทนและพยายามร่วมกัน ลองผิดลองถูกมาพอสมควร แม่บุปผาให้ความเห็นว่า “ทุกอย่างต้องใช้เวลา พัฒนาร่วมกันตั้งแต่แรกเริ่ม” โดยปกติแล้ว สมาชิกในกลุ่มจะ

หารือกันเพื่อหาวิธีการที่ดีและเหมาะสมที่สุดตั้งแต่ขั้นตอนการเลาต้นกก การย้อมสีก็ มีการร่วมกันทดลอง ตลอดเวลา เช่น ทดลองเรื่องการย้อมสี จะใช้สีเคมียี่ห้ออะไร จะเลาหรือผัดต้นกกอย่างไรให้ดูดซับสีได้สวย รวมถึงทดลองพัฒนาลวดลายใหม่ และพัฒนาแปรรูปผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ อยู่เสมอ

แม้ว่าโครงการโอทอปจะช่วยทำให้เกิดรายได้จากการขายสินค้า แต่โดยโครงสร้างเศรษฐกิจของ หมู่บ้านพรสวรรค์แล้วจะพบว่า ผู้ผลิตสินค้าโอทอปนั้นมีแต่ผู้สูงอายุและรายได้ที่เกิดจากการขายสินค้าโอทอป นั้นเป็นได้เพียงรายได้เสริมเท่านั้น ในขณะที่รายได้หลักของครัวเรือนมาจากภาคเกษตรกรรมอันเป็น ฐานเศรษฐกิจสำคัญที่หล่อเลี้ยงครัวเรือน การรวมกลุ่มกันทำงานของกลุ่มแม่บ้านไม่ได้เกิดขึ้นในช่วงเวลา ทำงานงานทุกวันอย่างวัยแรงงาน แต่มักเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ว่างเว้นจากการทำนา หรือว่างเว้นจากภาระ ในการเลี้ยงดูหลาน หรือเมื่อมีออเดอร์ให้ผลิต หรือในเวลาที่ต้องการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์

ระบบการจ้างงานและการประสานประโยชน์

วิธีการรวมกลุ่มกันทำงานเป็นกลุ่มแม่บ้านทอเสื่อกกนี้ได้รับคำแนะนำจากอดีตผู้ใหญ่บ้าน โดยเป้าหมายเริ่มแรกนั้นเป็นเพียงการใช้เวลาว่างนอกฤดูทำนาเพื่อสร้างรายได้เสริมในกลุ่มผู้หญิง แต่ต่อมา การรวมกลุ่มมีลักษณะเป็นทางการมากขึ้นเมื่อพัฒนาการของอำเภอต้องการนำผลิตภัณฑ์เสื่อกกและผลิตภัณฑ์ แปรรูปจากเสื่อกกไปจัดแสดงและต้องการนำไปขึ้นทะเบียนเป็นสินค้าประจำตำบลภายใต้โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ผู้เขียนพบว่า แม้ว่าการทำงานของกลุ่มแม่บ้านทอเสื่อกกบ้านพรสวรรค์จะเข้มแข็ง และมี จุดเริ่มต้นยึดโยงกันเป็นกลุ่มได้ด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมดั้งเดิมตั้งแต่รุ่นพ่อรุ่นแม่ ทว่าสิ่งที่ยึดโยงกลุ่มไว้ใน กระแสโลกยุคปัจจุบันนี้มีใช่แค่ความสัมพันธ์อันดีเครือญาติ หรือ ความสัมพันธ์แบบคนทอพยพมาจากบ้าน เดียวกันเท่านั้น แต่คือ ค่าจ้างที่จ่ายตามชิ้นงาน ประธานกลุ่มเล่าว่า ผู้หญิงสูงวัยที่เข้าร่วมกลุ่มกับเธอนั้นมี รายได้เสริมจากการรับจ้างทำชิ้นงาน (เลากก ย้อมสี ทอ เย็บ) ราย 500 – 600 บาทต่อเดือน เมื่อรวมกับ เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุที่จะได้ในแต่ละเดือน จึงกลายเป็นรายได้ต่อเดือนที่ไว้ใช้จ่ายในครัวเรือนและไว้เลี้ยงหลาน สอดคล้องกับมุมมองของสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน ง. ที่ว่า เธอได้ค่าตอบแทนจากการทอเสื่อเป็นผืน ผืนละ 200 บาท ซึ่งเธอใช้เวลาทอประมาณ 5 วันจึงจะได้เสื่อ 1 ผืน ในเดือนหนึ่ง เธอสามารถทอเสื่อได้ประมาณ 5 – 6 ผืน แม้ว่ารายได้เสริมนี้ไม่แน่นอนเพราะขึ้นอยู่กับคำสั่งซื้อของลูกค้า แต่ก็สร้างรายได้เสริมเรื่อย ๆ เหตุผลที่ สมาชิกกลุ่มอย่างสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน ง. ขายได้เฉพาะเสื่อผืนเป็นเพราะว่าเธอไม่สามารถเย็บขึ้นรูปสร้างเป็น ผลิตภัณฑ์อื่นได้ และเธอจำเป็นต้องขายให้ประธานกลุ่มรับทำหน้าที่เย็บขึ้นรูปต่อไป สมาชิกกลุ่มแม่บ้าน ข. สมาชิกกลุ่มแม่บ้าน ฉ. และสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน จ. ให้ข้อมูลตรงกันกับสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน ง. ว่าพวกเธอทอเสื่อ ผืนขายตามออเดอร์ที่มีคนสั่ง เช่น ขายให้คนรู้จัก คนในชุมชน และขายให้กลุ่มเป็นหลัก หมายความว่า เมื่อมี ออเดอร์เข้ามา ประธานกลุ่มจะแจ้งสมาชิกว่าต้องการเสื่อแบบไหน เลากกเส้นเล็กหรือเส้นใหญ่ ย้อมกกสี ะไร ใช้เสื่อประมาณกี่ผืน หลังจากนั้นเธอจะทอเสื่อผืนมาส่งให้ประธานกลุ่มเพื่อรับค่าตอบแทนตามจำนวน ผืนที่เธอทอได้ ในกรณีที่สมาชิกในกลุ่มนำสินค้าออกไปจำหน่ายตามงานแสดงสินค้า ทางกลุ่มจะให้การปันผล เข้ามาร่วมด้วย หากการออกไปจำหน่ายสินค้าภายนอกครั้งไหนขาดทุน ทางกลุ่มก็ยอมรับว่าอาจได้ปันผลน้อย

หรือยังไม่ได้เลย สมาชิกในกลุ่มหลายท่านแสดงทัศนะว่าพวกเขายังคงให้ความสำคัญกับการทำให้สินค้าของกลุ่มเป็นที่รู้จักจากภายนอกเพื่อการสร้างรายได้ในอนาคตรวมมากกว่าการคิดระยะสั้นว่าจะได้ค่าตอบแทนจากการออกนอกสถานที่ไปจัดงานแสดงสินค้าในแต่ละครั้งหรือไม่ สมาชิกกลุ่มแม่บ้าน จ. กล่าวว่า “กลุ่มใหญ่กว่าเงิน ไม่ใช่เงินใหญ่กว่ากลุ่ม เราเป็นกลุ่มเดียวกันก็ต้องช่วยกัน” (สัมภาษณ์วันที่ 11 พฤษภาคม 2568)

จะเห็นได้ว่า แม้แต่ในการดำเนินงานสร้างผลิตภัณฑ์โอท็อปภายในกลุ่มแม่บ้านที่ดูจะมีความเข้มแข็งและสามัคคีกัน แต่ก็ไม่สามารถคาดหวังว่าการรวมกลุ่มกันจะหมายถึงการร่วมกันทำงานขึ้นเดียวกัน ขยายร่วมกัน แบ่งผลประโยชน์ร่วมกันในกลุ่ม ทั้งนี้เพราะระบบการจ่ายเงินทันทีที่ทำงานเสร็จนั้นจึงใจให้สมาชิกกลุ่มยังคงทำงานแบบรวมกลุ่มมากกว่าแยกตัวผลิตสินค้าขายคนเดียว อย่างสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน ข. และสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน ฉ. ก็ให้ทัศนะตรงกันว่า การนำสินค้าที่ทำในนามกลุ่มไปออกจำหน่ายในงานประจำอำเภอ หรืองานระดับจังหวัด มหกรรมสินค้าและอาหาร งานกาชาด ทำให้เรามีรายได้เสริมมากกว่าการขายคนเดียว หากมองลงไปลึกในรายละเอียดจะเห็นว่า การทำงานของสมาชิกกลุ่มตามออเดอร์ที่ประธานกลุ่มสั่งมานั้นเป็นเพียงเศษเสี้ยวหนึ่งของการผลิตชิ้นงานภายใต้ความต้องการจากตลาด แท้ที่จริงแล้วทิศทางการทำงานของกลุ่มไม่อาจหยุดยั้งหรือพึ่งพาตนเองได้อย่างแท้จริง เพราะอยู่ภายใต้ระบบการควบคุมมาตรฐาน ควบคุมรูปแบบ ควบคุมความคิดสร้างสรรค์จากส่วนกลาง

พลังหนุนเสริมทางสังคมภายนอกหมู่บ้าน

แม้โครงการโอท็อปจะยึดหลักการพึ่งพาตนเอง (self-reliance) แต่ผู้เขียนพบข้อเท็จจริงที่น่าสนใจว่า การพึ่งพาตนเองของชุมชนแต่เพียงอย่างเดียวไม่อาจทำให้การพัฒนาผลิตภัณฑ์ประสบความสำเร็จได้ หากปราศจากพลังหนุนเสริมทางสังคมจากงานพัฒนาชุมชนในองค์การบริหารส่วนตำบล หรือพัฒนาการประจำอำเภอ เพราะบุคคลเหล่านี้ยังเป็นกลไกสำคัญในการผลักดันสินค้าจากชุมชนขึ้นสู่ระดับอำเภอและระดับจังหวัดผ่านการออกงานแสดงสินค้า หรือ การให้คำแนะนำขั้นตอนการขึ้นทะเบียนผลิตภัณฑ์ชุมชน การขึ้นทะเบียนสินค้าโอท็อป หรือช่วยจัดหาบรรจภัณฑ์ใส่สินค้าที่มีตราประจำจังหวัดพิษณุโลก หรือแนะนำให้ทางกลุ่มแม่บ้านสมัครเว็บไซต์ Chick ชุมชนเพื่อขายสินค้าในช่องทางออนไลน์ อย่างไรก็ตาม การไม่มีงบประมาณสนับสนุนโดยตรงจากพัฒนาชุมชนระดับอำเภอทำให้การเดินทางไปออกงานในแต่ละครั้งทั้งในและนอกจังหวัดพิษณุโลกนั้นทางประธานกลุ่มแม่บ้านคือผู้แบกรับค่าใช้จ่ายเป็นหลัก ทว่าประธานกลุ่มและสมาชิกในกลุ่มก็ยังคงตัดสินใจร่วมกันที่จะเอาสินค้าของกลุ่มออกไปจัดแสดงนอกสถานที่ด้วยวิธีคิดที่ว่า การผลักดันจากพัฒนาชุมชนระดับอำเภอให้นำสินค้าออกไปจัดแสดงนั้นเป็นโอกาสในการเพิ่มยอดขายและโอกาสที่จะได้เรียนรู้จากภายนอก

การพัฒนาสินค้าโอท็อปของกลุ่มแม่บ้านทอเสื้อกบบ้านพรสวรรค์ได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มคนภายนอกมากขึ้นเมื่อสินค้าของกลุ่มได้รับการจัดระดับ 2 ดาว และ 4 ดาว การสนับสนุนจากกลุ่มคนภายนอกส่วนใหญ่มีมาในรูปแบบของอุปกรณ์ มีงบประมาณที่อัดฉีดลงมาโดยตรง ยกตัวอย่างเช่น องค์การบริหารส่วนตำบลนิคมพัฒนา สนับสนุนจักรอุตสาหกรรม จำนวน 2 ตัว พัฒนาชุมชนอำเภอบางระกำช่วยสนับสนุนด้าน

การตลาด บ้านสองแควและนิคมสร้างตนเองช่วยสนับสนุนอุปกรณ์ (ด้าย กรรไกร ผ้า) และ กศน. อำเภอบางระกำ เข้ามาช่วยปุกระเบื้อง ณ ที่ทำการของกลุ่ม อย่างไรก็ตามการขอสินเชื่อจากธนาคารออมสินไม่ใช่ง่ายเลย ทางกลุ่มต้องกลับไปรื้อรอบการประเมินคุณภาพเสมอ ซึ่งกลุ่มแม่บ้านเคยมีประสบการณ์ที่สินค้าของกลุ่มถูกลดระดับจาก 4 ดาว เหลือแค่ 3 ดาว และ 2 ดาว ตามลำดับ เมื่อสินค้าของกลุ่มถูกลดระดับมาอยู่ที่ 2 ดาว ทางกลุ่มก็ได้รับการกระตุ้นและผลักดันจากสถาบันภายนอกให้สามารถกลับมาขึ้นขอจัดระดับ 4 ดาวได้อีกครั้ง ด้วยการเสนอผลิตภัณฑ์เสื้อพับลายดอกตาซึ่งเป็นลวดลายใหม่ที่ออกแบบจากนิสิตมหาวิทยาลัยนเรศวร จะเห็นได้ว่าในจุดวิกฤตที่สินค้าของกลุ่มตกมาอยู่ในระดับ 2 ดาวนี้ กลไกเชิงสถาบันที่เป็นสถาบันการศึกษากลับเข้ามาช่วยพยุงกลุ่มแม่บ้านแทนที่จะเป็นกลไกหลักอย่างพัฒนาชุมชน

จะเห็นได้ว่า การได้รับการหนุนเสริมโครงสร้างพื้นฐานการสร้างสรรคจากคนนอกชุมชน (พัฒนากร กศน. อปท. สถาบันการศึกษา ฯลฯ) มักเกิดขึ้นในช่วงที่กลุ่มสามารถเริ่มตั้งตัวสร้างผลิตภัณฑ์บางอย่างได้แล้ว ทว่ายังขาดการสนับสนุนและเสริมพลังตั้งแต่แรกเริ่มที่กลุ่มเริ่มสร้าง นั่นหมายความว่า กลุ่มผู้ผลิตต้องมีความเข้มแข็งมากพอจึงจะสามารถผ่านมาถึงจุดนี้ได้ และนี่เองที่เป็นช่วงท้าทายที่ทำให้กลุ่มผู้ผลิตสินค้าโอท็อปมากมายในประเทศไทยล้มหายไป หรือไม่ก็ถูกกินรวบกลายเป็นผู้ผลิตรายเดียว

ดังนั้น ในความเป็นจริงแล้ว หลักการของโครงการโอท็อปเรื่องการพึ่งพาตนเองของกลุ่มผู้ผลิตสินค้าโอท็อปอาจไม่ได้แปลว่า กลุ่มผู้ผลิตต้องหยัดยืนอย่างโดดเดี่ยวได้ด้วยตัวเองโดยปราศจากความช่วยเหลือหรือการสร้างเครือข่ายทางสังคม ในประเด็นนี้ สมาชิกในกลุ่มแม่บ้านต่างเห็นพ้องว่าความสำเร็จที่กลุ่มสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์จนได้รับการรับรองถึงระดับ 4 ดาวนั้น เป็นผลมาจากความมุ่งมั่นและความพยายามของสมาชิกเองโดยไม่มีหน่วยงานใดเข้ามาช่วยเหลืออย่างจริงจังในช่วงเริ่มต้น ดังคำกล่าวของสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน ฉ. ที่ว่า “ถ้ามีคนเข้ามาช่วยตั้งแต่แรก จริงๆ จังๆ มันก็ดี เพราะเราทำกันมาเองมันก็อดทนพยายามอย่างมาก” ดังนั้น ความท้าทายที่ผู้ผลิตสินค้าโอท็อปที่เป็นกลุ่มขนาดเล็กกำลังเผชิญอยู่จึงคือการขาดการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องและอย่างยั่งยืน สมาชิกกลุ่มแสดงความต้องการให้หน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องเข้ามาช่วยเหลือในลักษณะที่เป็นระบบและระยะยาว ไม่ใช่เพียงการดำเนินโครงการระยะสั้นที่จบลงโดยไม่มีผลต่อเนื่อง

“อยากได้โครงการที่ช่วยเหลือระยะยาว ไม่ใช่การบอกให้รวมกลุ่มแล้วหายไป จบประมาณไม่มี อุปกรณ์ต่าง ๆ ไม่มี อย่างไปออกงานก็ไม่มีค่าเดินทางให้เลย” (สมาชิกกลุ่มแม่บ้าน ฉ., สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2568)

โดยสรุป แม้ว่ากลุ่มแม่บ้านทอเสื่อกกจะมีโครงสร้างพื้นฐานสังคมที่ดีเพราะมีพื้นฐานจากระบบเครือญาติและการเป็นผู้พยพย้ายถิ่นมาจากภาคอีสานเหมือนกัน แต่บทความนี้ต้องการชี้ให้เห็นว่า หนึ่ง ฉากทัศน์โครงสร้างสังคมของพื้นที่ต่างจังหวัดเปลี่ยนไปจาก 20 กว่าปีที่แล้ว แม้ประชากรส่วนใหญ่ในหมู่บ้านจะยึดโยงกันด้วยความเป็นเครือญาติ แต่การรวมกลุ่มกันทำงานในยุคปัจจุบันนั้นต้องตอบแทนกันภายใต้ระบบการแบ่งปันผลประโยชน์ การรวมกลุ่มแม่บ้านเกิดขึ้นเพื่อสร้างรายได้เสริมนอกฤดูทำนา ต่อมาพัฒนากรก็เข้า

หมู่บ้านไปส่งเสริมโครงการโอท็อปโดยอาศัยกลุ่มดั้งเดิมของหมู่บ้าน เจตจำนงแท้จริงของการรวมกลุ่มจึงเป็นลักษณะของการสร้างรายได้เสริม พบปะญาติมิตรระหว่างวัน และใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์มากกว่าการรวมกลุ่มเพื่อสร้างรายได้หลักหรือสร้างผลกำไรเชิงพาณิชย์ การรวมกลุ่มกันผลิตสินค้าโอท็อปเพื่อเข้าไปแข่งขันในระบบตลาดและฝ่าด่านการค้าเสรีคุณภาพด้วยการจัดระดับดาวจึงมีได้อยู่ในความตั้งใจแรกของกลุ่มตั้งแต่นั้น การรวมกลุ่มในปัจจุบันจึงพบว่ามีลักษณะของการจ้างสมาชิกในกลุ่มทำชิ้นงานมากกว่าการร่วมลงทุนผลิตชิ้นงานและแบ่งเงินเท่ากันเมื่อขายสินค้าได้ สอง จากทัศนคติความสัมพันธ์ภายในครอบครัวก็เปลี่ยนแปลงไป รูปแบบครอบครัวในพื้นที่ต่างจังหวัดเปลี่ยนผ่านจากครอบครัวขยายไปสู่ครอบครัวแหว่งกลางมากขึ้น โรงเรียนในละแวกพื้นที่มีระดับชั้นสูงสุดอยู่ที่มัธยมศึกษาตอนปลาย หากจะเรียนต่อในชั้นอุดมศึกษา ประชากรวัยรุ่นก็ต้องออกจากพื้นที่ ส่วนประชากรวัยแรงงานในหมู่บ้านก็ออกจากพื้นที่ไปหางานทำต่างถิ่น เหลือแต่สมาชิกในกลุ่มหมู่บ้านที่มีแต่แรงงานสูงวัยที่ เมื่อมีแต่ผู้สูงวัยเป็นแรงงานผู้ผลิตหลัก ประเด็นที่ต้องขบคิดกันต่อไปก็คือแรงงานสูงวัยจะสามารถมีความเป็นผู้ประกอบการศิลปะ หรือ art entrepreneurship ที่ขับเคลื่อนเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพหรือไม่

สร้างสรรค์แบบรัฐและตลาด-แบบท้องถิ่น: ข้อท้าทายใหม่ต่อการสร้างเศรษฐกิจสร้างสรรค์

การพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา มักถูกกำหนดกรอบความหมายและตัวชี้วัดความสำเร็จภายใต้จินตนาการของความเป็นเมืองในฐานะพื้นที่ต้นแบบของความคิดสร้างสรรค์ นวัตกรรมและความเป็นผู้ประกอบการ กรอบดังกล่าวให้ความสำคัญกับการเติบโตเชิงพาณิชย์ การขยายตลาด การสร้างเครือข่าย และการสะสมทุนทั้งทางเศรษฐกิจและสัญลักษณ์ หรือกล่าวอีกนัยก็คือ ให้ความสำคัญกับโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ในขณะที่กิจกรรมสร้างสรรค์ในชนบทที่ถูกประเมินด้วยมาตรฐานเดียวกันนี้มักถูกทำให้ดู “ยังไม่ถึง” เกณฑ์แบบเมืองได้อย่างสมบูรณ์

นับตั้งแต่อดีตมา การทอเสื่อไม่ได้ถูกนิยามว่าเป็นกิจกรรมเชิงผู้ประกอบการ หากแต่เป็นส่วนหนึ่งของกรวยชีพและการดูแลครอบครัว มุมมองเช่นนี้สะท้อนตรรกะของเศรษฐกิจชนบทที่ให้คุณค่ากับความมั่นคงและการพึ่งพาตนเอง มากกว่าการแสวงหากำไรเชิงพาณิชย์ ในขณะที่รัฐประเมินความสร้างสรรค์จากการให้สีสัน รูปแบบที่ถูกรสนิยมคนเมืองหรือชาวต่างชาติ ชาวบ้านผู้ผลิตกลับมองความสร้างสรรค์ในรูปแบบของอัตลักษณ์ท้องถิ่น การให้สีสันตามความชอบและจินตนาการของพวกเขา ผู้เขียนขอยกตัวอย่างหนึ่งเรื่องที่สามารถสะท้อนความแตกต่างระหว่างความสร้างสรรค์ของชาวบ้านและความสร้างสรรค์ของรัฐ-ตลาดอย่างชัดเจน นั่นคือ เรื่องของลวดลายและสีสัน สมาชิกของกลุ่มหมู่บ้านทอเสื่อได้ทดลองแกะลวดลายและให้สีสันในแบบฉบับของกลุ่ม เช่น ลายดอกแก้ว ลายตองตา ลายประยุต์ มีการนำลาย “หมี” ซึ่งเป็นลายจากภาคอีสานมาผสมผสานสร้างลายปัญญาเรณู การทอแต่ละลวดลายนี้ สมาชิกจะใช้เครื่องมือที่เรียกว่า “ฟืม” ซึ่งจำนวนไม้ในฟืมประมาณ 41 ไม้ จะเป็นตัวกำหนดความละเอียดของลวดลาย ช่างทอแต่ละคนอาจมีการเก็บรายละเอียดของลายเดียวกันแตกต่างกันไปทำให้เสื่อแต่ละผืนมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว กิจกรรมลักษณะนี้

จึงไม่ถูกนับรวมอยู่ในกรอบความสำเร็จของนโยบายโอท็อปถ้าไม่ถึงเกณฑ์มาตรฐานที่ตั้งไว้ ทั้งที่ในทางปฏิบัติเป็นรูปแบบหนึ่งของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในชนบทอย่างชัดเจน

ตัวอย่างเห็นได้ชัดจากกลุ่มแม่บ้านทอเสื่อกกบ้านพรสวรรค์ที่พยายามสร้างสรรค์ลวดลาย ออกแบบ แปรรูป ใช้สีส้น จากสายตาและมุมมองของสมาชิกในกลุ่มที่เห็นว่าการสร้างสรรค์ในแบบดังกล่าวนั้นคือ ความสวยงามแล้ว ในขณะที่สินค้าดังกล่าวต้องถูกประเมินผ่านระบบการคัดสรรเพื่อกำหนดดาว แม้ว่าทางกลุ่มจะส่งสินค้าที่ผลิตเข้ารับการคัดสรรอย่างต่อเนื่อง แต่ยังไม่สามารถยกระดับไปถึง 5 ดาว มีหน้าขายยังถูกลดระดับดาวอยู่หลายครั้ง จากตารางข้างล่างจะเห็นว่า ผลิตภัณฑ์ประเภทหน้าปกสมุดไดอารีจากเสื่อกกได้รับ การคัดสรร OPC ที่ระดับ 3 ดาว ในปี พ.ศ. 2552 พ.ศ. 2562 และ พ.ศ. 2565 ก่อนที่จะถูกลดระดับลงมาเหลือที่ 2 ดาว ในปี พ.ศ. 2567 และผลิตภัณฑ์ประเภทเสื่อพับที่เคยได้รับการคัดสรร OPC ที่ระดับ 4 ดาว ในปี พ.ศ. 2559 และ พ.ศ. 2565 ก็ถูกลดระดับลงเหลือเพียง 3 ดาวในปี พ.ศ. 2567 เพราะไม่เป็นไปตามเกณฑ์การคัดสรร OTOP PRODUCT CHAMPION (OPC)

ตารางที่ 1 สรุปการคัดสรรเพื่อกำหนดดาวแก่สินค้าโอท็อปที่ผลิตโดยกลุ่มแม่บ้านทอเสื่อกกบ้านพรสวรรค์ ตำบลนิคมพัฒนา อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก

ปี พ.ศ.	ผลิตภัณฑ์	ระดับดาว	ประเภท	วันที่ได้รับรางวัล
2552	หน้าปกสมุดไดอารีจากเสื่อกก	3 ดาว	ของใช้/ของตกแต่ง/ของที่ระลึก	23 ธ.ค. 2551
2559	เสื่อพับ	4 ดาว	ของใช้/ของตกแต่ง/ของที่ระลึก	15 ก.ค. 2559
2562	เสื่อพับลายตองตา	3 ดาว	ของใช้/ของตกแต่ง/ของที่ระลึก	15 มิ.ย. 2562
2562	หน้าปกสมุดไดอารีจากเสื่อกก	3 ดาว	ของใช้/ของตกแต่ง/ของที่ระลึก	15 มิ.ย. 2562
2565	เสื่อพับ	4 ดาว	ของใช้/ของตกแต่ง/ของที่ระลึก	4 พ.ย. 2565
2565	หน้าปกสมุดไดอารีจากเสื่อกก	3 ดาว	ของใช้/ของตกแต่ง/ของที่ระลึก	4 พ.ย. 2565
2567	หน้าปกสมุดไดอารีจากเสื่อกก	2 ดาว	ของใช้/ของตกแต่ง/ของที่ระลึก	15 พ.ย. 2567
2567	เสื่อพับ	3 ดาว	ของใช้/ของตกแต่ง/ของที่ระลึก	15 พ.ย. 2567

ที่มา: ประมวลข้อมูลโดยผู้เขียน (2568)

ผู้เขียน พบว่า กิจกรรมการผลิตและการสร้างสรรค์ในพื้นที่มิได้ขาดตรรกะหรือขาดเหตุผลทางเศรษฐกิจ หากแต่ดำเนินไปภายใต้ตรรกะอีกชุดหนึ่ง ซึ่งให้ความสำคัญกับความมั่นคงของครัวเรือน การพึ่งพาตนเอง และการลดความเสี่ยง มากกว่าการขยายตัวเชิงพาณิชย์หรือการแสวงหากำไรสูงสุด การแปรรูปเสื่อกกเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ของกลุ่มแม่บ้านเกิดจากการตกลงร่วมกันในกลุ่มว่าจะสร้างผลิตภัณฑ์อะไร ใช้สีส้นแบบไหน แต่บางครั้งรูปแบบผลิตภัณฑ์ และการใช้ลวดลายและสีก็ถูกกำหนดจากทางกรมว่าต้องเป็นเช่นไร ทั้งนี้เพราะรัฐคำนึงถึงรสนิยมหรือความต้องการของตลาดปลายทางมากกว่าความสนใจที่จะพัฒนาความรู้และทักษะอย่างยั่งยืนแก่คนในพื้นที่

“พาณิชย์จะกำหนดมาว่าสินค้าไปไหนยุโรปต้องเป็นอย่างไร ไปไหนไหนต้องทำอะไร
แต่ศักยภาพของชุมชนไปไม่ถึงเลย พช.ให้ลายพระราชทานมา ชาวบ้านต้องมาแกะลายพิมพ์เอง
บางกลุ่มสามารถแกะลายได้ละเอียด บางกลุ่มแกะลายไม่ได้ บางทีพาณิชย์จังหวัดเสนอตลาดมาให้
แต่กลุ่มก็สนองไม่ได้เพราะสินค้าไม่ได้มาตรฐาน โมเดลพาณิชย์ทุกวันนี้ได้ดยอดเอาแค่ความสำเร็จ
แต่ไม่ได้มาช่วยเสริมสร้างตั้งแต่รากฐาน” (พัฒนากร ก., สัมภาษณ์, 11 ตุลาคม 2568)

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงเสนอว่าข้อท้าทายใหม่ต่อการสร้างเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่สร้างรายได้จริงแก่คน
ในชุมชนจึงมิใช่แค่เรื่องของการออกแบบหรือการตลาดเท่านั้น แต่คือ การจะอย่างไรที่จะลดช่องว่างระหว่าง
ความสร้างสรรค์แบบรัฐ-ตลาด และความสร้างสรรค์แบบท้องถิ่น ผ่านการเข้าใจโครงสร้างพื้นฐานมนุษย์และ
โครงสร้างพื้นฐานสังคมที่เป็นอยู่จริงในปัจจุบัน และพัฒนาหรือเสริมความแข็งแกร่งแก่โครงสร้างพื้นฐานมนุษย์
และโครงสร้างพื้นฐานสังคมนั้น เพื่อให้โครงการโอทอปสามารถสร้างรายได้แก่คนในชุมชน ลดความยากจน
และลดการย้ายถิ่นของประชากรนอกพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บทสรุปและข้อเสนอจากงานวิจัย

ข้อมูลภาคสนามจากสมาชิกกลุ่มแม่บ้านทอเสื่อกกกรณีศึกษาที่สะท้อนว่า แม้การรวมกลุ่มจะเหนียว
แน่นเนื่องจากถูกจัดตั้งขึ้นมาเป็นกลุ่มแม่บ้านวิสาหกิจชุมชนบนฐานของความเป็นเครือญาติและความเป็นคน
อีสานบ้านเดียวกัน มุ่งองค์ความรู้และทักษะที่ถูกฝึกฝนมาเป็นเวลานาน มีความกล้าลองผิดลองถูก และสามารถ
ผลิตสินค้าแปรรูปจากเสื่อกกหลายชนิดจนเคยผ่านการคัดสรรสินค้าโอทอประดับสี่ดาว ทว่ากลุ่มแม่บ้านก็ยัง
เผชิญกับข้อจำกัดในด้านการพัฒนาองค์ความรู้และทักษะ การเข้าถึงช่องทางการตลาดและการได้รับแรงหนุน
เสริมจากสถาบันทางสังคมอื่น ๆ ข้อจำกัดที่ว่านี้คือโครงสร้างพื้นฐานมนุษย์และโครงสร้างพื้นฐานสังคมที่
โครงการโอทอปต้องเข้าไปเสริมแรงเพิ่มขึ้นมากกว่าการให้ความสำคัญไปที่การคัดสรรสุดยอดผลิตภัณฑ์เพื่อ
การส่งออก

หากโครงการโอทอปยังสามารถเป็นหนึ่งในหลายโครงการที่ช่วยเพิ่มการจ้างงาน สร้างรายได้เสริมแก่
คนในพื้นที่ต่างจังหวัด โครงการโอทอปอาจจะต้องถูกนำมาออกแบบใหม่ให้สอดคล้องกับโครงสร้างพื้นฐานมนุษย์
และโครงสร้างพื้นฐานสังคมในบริบทปัจจุบัน ดังนี้

1. ออกแบบวิธีคิดใหม่ หน่วยงานภาครัฐต้องเข้าใจพลวัตของโครงสร้างสังคมและความสัมพันธ์ทาง
สังคมของคนในหมู่บ้านชนบทไทยว่าฐานแรงงานที่ยังอยู่ในหมู่บ้านคือ ผู้สูงอายุและเด็ก หากจะให้ผู้สูงอายุเป็น
ผู้ผลิต/ผู้ประกอบการหลัก รัฐอาจจะต้องปรับวิธีคิดเรื่องการผลิตสินค้าจำนวนมากตามคำสั่งซื้อ หรือหากจะ
จูงใจให้วัยแรงงานเป็นผู้ผลิต/ผู้ประกอบการหลัก รัฐต้องสร้างตลาดรับซื้อที่เข้าถึงประชาชนไม่ใช่งานมหกรรม
รายปี เพื่อให้สินค้าเหล่านั้นขายได้จริงจนเป็นรายได้หลักให้ครัวเรือน

2. ออกแบบวิธีการทำงานใหม่ หน่วยงานภาครัฐต้องเข้าใจว่าการจัดตั้งกลุ่มตามหลัก 5ก. ของ
กรมการพัฒนาชุมชนนั้นอาจตามไม่ทันกระแสทุนนิยม ชาวบ้านในอดีตรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อทำงาน

หัตถกรรม (จักสาน ทอเสื่อ ทอผ้า ทำน้ำพริก ทำไม้กวาด ฯลฯ) เพราะว่าพวกเขามีเวลารว่างจากการทำเกษตรกรรม การรวมกลุ่มกันจึงคาดหวังผลผลิตที่เป็นชิ้นงานและความสัมพันธ์ทางสังคมที่มากกว่าเม็ดเงิน แต่ในปัจจุบันที่ชาวบ้านมีค่าใช้จ่ายรายวัน การลงทุนด้วยเงินส่วนตัวเพื่อหล่อเลี้ยงกลุ่มการผลิตที่ไม่สามารถคาดการณ์รายได้ได้เป็นสิ่งที่เสี่ยงมากเกินไป รวมทั้งชาวบ้านใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการประกอบอาชีพหลัก หากรัฐต้องการพยุงความเป็นกลุ่มผู้ผลิตสินค้าโอท็อปในชุมชนเพื่อเป็นพลังจากฐานราก อาจต้องปรับลดขั้นตอนการทำงานที่ยุ่งยาก รวมทั้งปรับวิธีการทำงานให้เข้ามาช่วยพัฒนาคุณภาพสินค้าอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่เริ่มต้น ไม่ซับซ้อนความช่วยเหลือแบบไม่สม่ำเสมอ (patchy assistance) และปล่อยให้กลุ่มชาวบ้านที่ผลิตสินค้าโอท็อปโตเดี่ยวและตายเดี่ยว

3. ออกแบบทิศทางการทำงานใหม่ จากแต่เดิมที่โครงการโอท็อปจะดำเนินนโยบายแบบบนลงล่างเพื่อกำหนดเกณฑ์คัดสรรเฉพาะสินค้าจากกลุ่มผู้ผลิตที่ไปถึงมาตรฐานเท่านั้น และทำให้เกิดกลุ่มผู้ผลิตจำนวนมากที่ “ไปไม่ถึง” การเป็นสินค้าโอท็อป ทิศทางการทำงานใหม่คือใช้ชุมชน/กลุ่มเป็นหลัก ให้ความสำคัญกับความสร้างสรรค์แบบท้องถิ่นแต่ยกระดับคุณภาพด้วยความช่วยเหลือจากกลไกสำคัญอย่างมหาวิทยาลัยในภูมิภาค จังหวัด ภาครัฐกิจในพื้นที่ อบท. อบจ. เพื่อทำให้โครงการโอท็อปสามารถเป็นนโยบายที่ช่วยสร้างงานและรายได้แก่คนในพื้นที่อย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง การกำหนดเขตตำบลในท้องที่อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก. (7

สิงหาคม 2544). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 118 ตอนที่ 63 ง. หน้า 7-43.

<https://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2544/D/063/7.PDF>

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2544). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549)*.

https://mhesi.nrct.go.th/archives/s/mhesi_archives/item/1235

สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์. (2562). *รายงานการศึกษาการพัฒนาอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ สาขา งานฝีมือและหัตถกรรม*. https://article.tcdc.or.th/uploads/media/2022/6/1/media_1-CEA-Crafts-Strategy-Final-Report.pdf

สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์. (2563). *แผนปฏิบัติการด้านการส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ระยะที่ 1 (พ.ศ. 2563 - 2565)*. <https://www.cea.or.th/storage/app/media/GOV/Thailand-Creative-Economy-Plan-Phrase%20I-2020-2023-TH.pdf>

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2566). *แผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. 2566-2580)*.

Claymone, Y., & Jaiborisudhi, W. (2011). A study on one village one product project (OVOP) in Japan and Thailand as an alternative of community development in Indonesia. *Thai*

- Journal of East Asian Studies*, 16(1), 51–62. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/easttu/article/download/51148/42369>
- Denpaiboon, C., & Amatasawatdee, K. (2012). Similarity and difference of One Village One Product (OVOP) for rural development strategy in Japan and Thailand. *Japanese Studies Journal*, 29 (Special Issue), 52-62.
http://www.asia.tu.ac.th/journal/J_Studies55/10_vol29special_Chaweewan&Kochakorn.pdf
- Enneking, G., Custers, G., & Engbersen, G. (2025). The rapid rise of social infrastructure: Mapping the concept through a systematic scoping review. *Cities*, 158, 1-14.
<https://doi.org/10.1016/j.cities.2024.105608>
- Essig, L. (2022). *Creative infrastructure: Artists, money and entrepreneurial action*. Intellect.
- Jaiborisudhi, W. (2012). OVOP concept and community security in Thailand: Consistency and limitation. In Hiroshi Murayama (Ed.), *Significance of the regional one product policy – How to use the OVOP/OTOP movements* (pp. 25-38). The Policy Science Association of Ritsumeikan University.
- Kurokawa, K. (2012). Promoting local creativity on OVOP/OTOP's diversity. In Hiroshi Murayama (Ed.), *Significance of the regional one product policy – How to use the OVOP/OTOP movements* (pp. 1-13). The Policy Science Association of Ritsumeikan University.
- Latham, A., & Layton, J. (2022). Social infrastructure: Why it matters and how urban geographers might study it. *Urban Geography*, 43(5), 659-668.
<https://doi.org/10.1080/02723638.2021.2003609>
- Ponark, V., & Ahmad, M. M. (2025). One Tambon One Product (OTOP) implementation by the Thai Government. *Development in Practice*, 35(1), 60-73.
<https://doi.org/10.1080/09614524.2024.2408480>
- Son, K. (2011). Qualitative change of policy as a turning point towards local-oriented policy development. In Hiroshi Murayama (Ed.), *The new paradigm of policy development in Thailand- What is conceived and how is it embodied in Rayong case?* (pp. 205-219). Thammasat Printing House.
- Strauf, S., & Scherer, R. (2010). *The contribution of cultural infrastructure and events to regional development*. 50th Congress of the European Regional Science Association: “Sustainable Regional Growth and Development in the Creative Knowledge

Economy”, 19-23 August 2010. Jonkoping, Sweden, European Regional Science Association (ERSA), Louvain-la-Neuve.

Tanwattana, P. (2012). Differences between OTOP movement and non-OTOP movement: Roles of local leaders for self-reliance and regional development in Thailand. In Hiroshi Murayama (Ed.), *Significance of the regional one product policy – How to use the OVOP/OTOP movements* (pp. 53-74). The Policy Science Association of Ritsumeikan University.

Whitaker, F. (2017). The role of a lifetime: fostering peace and creativity, Interview with Forest Whitaker. In UNESCO, *International fund for cultural diversity; Investing in creativity. Transforming societies* (pp. 10-11). UNESC.

Vlog Key Components and Communication Tactics for Agricultural Tourism Promotion

Kotchaphan Wilaphan and Apiwat Meoupphakarn

School of Agricultural Technology, King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabang,
Thailand

E-mail¹: Kotchaphan.wi@kmitl.ac.th

Date Received : 24 November 2025

Date Revised : 1 July 2026

Date Accepted : 8 July 2026

Date Published online : 25 September 2026

Abstract

This study aimed to examine the components and communication tactics of video blogs utilized to promote agritourism. A research and development methodology based on the 3P framework (Pre-production, Production, Post-production) was used. The sample consisted of 157 participants who viewed agritourism-related vlogs. The research instruments included a semi-structured interview for components and communication tactics of video blogs in Agritourism, a questionnaire on audience needs and behavior, a vlog quality assessment criterion, and a vlog satisfaction survey. Data were analyzed using content analysis and descriptive statistical analysis. The results revealed four key components in the development of effective agritourism vlogs: (1) Video, Content, Visual, and Quality, (2) Storytelling and Narrative, (3) Interactivity and Engagement, and (4) Vlogger's Role and Credibility. The two vlog episodes developed for this study received an overall mean satisfaction score of ($\bar{x}$ = 4.55, SD = .29) out of 5.00. These findings suggest that the proposed vlog components and communication tactics can serve as a practical framework for producing vlogs that can be used to support agritourism communication and can be applied in the development of new marketing and communication tactics aimed at promoting community enterprises in various contexts.

¹ Corresponding author

Keywords: Agritourism, Vlog communication, Behavior experience, Digital storytelling, Content tactics

Introduction

Over the past decade, *agritourism* has emerged as a popular alternative form of tourism in Thailand, playing an increasingly significant role in connecting the agricultural sector with the tourism industry. This development aligns with the national strategy to foster a local-based economy by promoting community income, expanding economic opportunities, and supporting self-sufficient lifestyles, particularly in rural areas (Department of Tourism, 2023). Agritourism has become a key mechanism for promoting sustainable economic and social development (Silaban et al., 2022).

Despite the growing recognition of agritourism's economic potential, empirical evidence suggests that digital communication efforts in this sector remain underdeveloped and inconsistent. Many farm stay operators and community enterprises continue to rely on informal, ad hoc content creation without a systematic communication framework, resulting in low audience reach and limited online visibility (Hu et al., 2025; Ramappa et al., 2022). Studies have indicated that while agritourism operators increasingly adopt social media platforms, the lack of structured production guidelines and technique in content planning contributes to poor content performance and insufficient audience engagement (Liang et al., 2020; Niftiyev, 2024).

In the digital era, communication role for tourism promotion have rapidly shifted from traditional media to digital platforms (Olga Lo & Razaq, 2014). Among various digital media formats, vlogs (video blogs) have gained prominence due to their immersive storytelling nature. Vlogs blend visuals, sound, and natural narration, enabling audiences to emotionally connect with the content (Frobenius, 2014; Maj, 2024). Thus, vlogs have become a powerful communication tool for conveying tourism narratives, enhancing destination awareness, and influencing tourist motivation and travel decision-making (Lu & Stepchenkova, 2015; Xie et al., 2019).

However, the digital communication landscape is inherently dynamic and platform-dependent. Content tactics that are effective today may become obsolete as social media algorithms evolve and audience attention patterns shift (Dewantara et al., 2023; Gan et al., 2023). Platform algorithms on YouTube, TikTok, and Instagram increasingly determine content

discoverability, meaning that production quality alone is insufficient to ensure audience reach. As a result, agritourism communicators must develop not only high-quality content but also an understanding of how platform dynamics influence content distribution and viewer behavior.

Moreover, Lu and Stepchenkova (2015) revealed that vlogs directly influence tourist behavior through the mechanisms of emotional resonance, perceived credibility, and audience engagement. Their observations were consistent with numerous other studies that asserted that digital content and experiential storytelling significantly impacted public engagement and interest (Firmstone & Coleman, 2015; Liu et al., 2023; Wang et al., 2022). In this regard, Wang et al. (2022) examined the impact of YouTube travel vlogging on viewers' perceptions of destination image and behavioral intention, focusing on first-person storytelling. In Thailand, vlogs are increasingly utilized to promote agritourism by governmental, local administrative organizations, and farm stay entrepreneurs. However, systematic academic investigations into the structural design, content components, and communication tactics of agritourism vlogs remain limited. In particular, there is a lack of comprehensive analysis on their qualitative effectiveness and audience reception, especially in the context of the vlog's role in tourism marketing.

In terms of content producers, agritourism vloggers in Thailand are a diverse group that includes farm stay entrepreneurs, tourism officers from local administrative organizations, agricultural extension workers, and independent content creators or travel influencers who specialize in rural and nature-based tourism (Dewantara et al., 2023; Niftiyev, 2024). The primary target audiences for these vlogs are urban residents particularly those from Generation Y and Generation Z—who seek authentic rural experiences, nature-based recreation, and educational engagements with local agricultural practices (Hu et al., 2025; Liang et al., 2020). Research has consistently identified younger, digitally fluent travelers as the predominant consumers of travel vlog content, with motivations including entertainment, travel inspiration, and vicarious experience of rural lifestyles (Chavez et al., 2020; Islam et al., 2024).

To address this research gap, the present study aims to: (1) examine the key components of effective agritourism vlogs; (2) identify content communication tactics that enhance viewer engagement; and (3) evaluate viewer satisfaction with vlog content related to agritourism. Specifically, effectiveness in agritourism vlogs focus on two dimensions are audience reception and audience engagement to provide empirical evidence for the

production of vlogs to enhance agritourism communication and marketing capacity in Thailand.

Research Objective

Based on the literature review and the identified research gaps, the research team formulated the following research questions:

RQ1: What are the key components of an effective vlog for promoting agritourism?

RQ2: What are the content communication tactics that effectively capture tourist interest in agritourism vlogs?

Literature Review

Communication Theories

A vlog (video blog) is a form of video-based communication that has evolved from traditional text-based blogging. Vloggers serve as content creators who share stories, experiences, or opinions through video clips distributed via various digital platforms such as YouTube, Facebook, TikTok, and Instagram (Frobenius, 2014; Xu et al., 2021). In the era of digital media, vlogs have become highly influential communication tools particularly within the context of agritourism where the goal is to convey authentic lifestyles, environments, and experiences in a relatable and emotionally engaging manner (Gholamhosseinzadeh, 2023; Li et al., 2025; Niftiyev, 2024). To systematically explain how vlogs influence audience reception, persuasion, and behavioral outcomes, a number of studies have adopted key theoretical frameworks from communication science, including the following:

The Uses and Gratifications Theory (U&G), as described by Katz et al. (1973), posits that audiences actively and purposively select media content to fulfill specific psychological and social needs, such as the need for information, entertainment, or inspiration (Katz et al., 1973; Silaban et al., 2022). It is important to clarify that U&G is fundamentally an audience-centered theory; it explains why audiences choose certain media content rather than how media content produces effects. In this study, U&G is applied not to measure vlog effectiveness per se, but to inform the design of vlog content by identifying the gratifications that agritourism audiences seek. Specifically, viewers of travel and agritourism vlogs are motivated by experiential knowledge-seeking, travel inspiration, and social identification with the vlogger (Chavez et al., 2020; Islam et al., 2024; Saini et al., 2023). Understanding these motivational

drivers guides the development of content components such as authenticity, informativeness, and entertainment value—that align with audience needs and thereby enhance content reception and engagement.

The Source Credibility Theory focuses on the sender's ability to build trustworthiness through three primary dimensions: expertise, trustworthiness, and attractiveness (Gholamhosseinzadeh, 2023; Silaban et al., 2022). In agritourism, viewers tend to place higher trust in vloggers who have knowledge regarding local culture and products, and who present their content sincerely (Dewantara et al., 2023; Hovland et al., 1953; Islam et al., 2024; Petty & Cacioppo, 2012) and without overproduction (Lou & Yuan, 2019).

The Stimulus-Organism-Response (S-O-R) Model explains that audiences' behavioral responses are triggered by external stimuli through mental processes (organism), which in turn produce measurable behavioral responses (Asyraff et al., 2023; Islam et al., 2024; Vieira, 2013). In the context of vlogging, the Stimulus refers to specific vlog production elements—including visual quality, storytelling structure, narrative tone, and vlogger interaction behaviors. The Organism encompasses the internal psychological processes activated by these stimuli, namely perceived authenticity, emotional engagement, and narrative immersion. The Response denotes audience outcomes such as viewer satisfaction, content engagement (likes, comments, shares), and travel intention (Liu et al., 2023; Saini et al., 2023; Xu et al., 2021).

It is acknowledged that the S-O-R model, rooted in behaviorism, places primary emphasis on observable inputs and outputs while giving less attention to the symbolic and meaning-making dimensions of media consumption—such as how audiences interpret and construct personal meaning from vlog content within their cultural contexts (Asyraff et al., 2023). To partially address this limitation, this study incorporates the Narrative Transportation Theory alongside S-O-R, which attends more directly to the cognitive and emotional processes of meaning-making during story engagement. Together, these two frameworks provide a more comprehensive account of how vlog content influences audience perception and behavior

The Narrative Transportation Theory, proposed by Green and Brock (2000), suggests that audiences can become "transported" into the story world, experiencing a deep emotional and cognitive immersion that temporarily suspends critical evaluation of the narrative's claims. This is particularly evident in *first-person perspective* vlogs, where direct experiential storytelling combined with visuals, audio, and emotional expression creates a sense of co-presence with the vlogger and fosters a meaningful connection with the destination (Cao et

al., 2021; Escalas, 2004; Tussyadiah & Fesenmaier, 2009). In this study, narrative transportation is treated as a key mediating psychological process within the S-O-R framework: specific vlog elements (Stimulus) are hypothesized to induce narrative immersion and perceived authenticity (Organism), which in turn drive viewer satisfaction and engagement (Response). This immersive narrative form enhances emotional involvement and strengthens the persuasive power of the message.

Vlog Communication

Vlog is a form of online review that allows individuals to convey personal experiences, perceptions, and opinions about products or services through video content that is both accessible and natural in tone (Islam et al., 2024). In the context of tourism, vlogs have emerged as a dynamic storytelling tool that vividly communicates travel experiences. A travel vlog refers to video content produced by travelers or individuals with firsthand travel experience, which is shared through popular social media platforms such as YouTube, TikTok, Instagram, and Facebook. These videos typically aim to share insights, perspectives, and recommendations related to specific destinations (Xu et al., 2021).

Due to the inherent characteristics of vlogs such as simplicity, accessibility, and informal communication style, the logs can have a significant influence on tourist's motivations and decision-making behaviors. This is particularly evident in how credibility and the personal appeal of the content creator affect future travel intentions (Islam et al., 2024; Li et al., 2025; Liu & Thuraivelam, 2024; Silaban et al., 2022). Contemporary vloggers function not only as storytellers but also as influencers, opinion leaders, experiential communicators, and trendsetters in the digital media landscape (Gholamhosseinzadeh, 2023; Maj, 2024).

From a communication effective perspective, vlogs often integrate a number of key components: Visuals and Video Quality; the use of aesthetically pleasing, high-resolution visuals that clearly convey the story and enhance viewer immersion. Credibility and Personality of the Vlogger; vloggers should present themselves as approachable, sincere, and knowledgeable regarding the content they share, establishing trust and relatability with the audience. Storytelling Techniques; effective vlogs are structured with engaging narratives, appropriate pacing, emotional resonance, and clear connections to the audience's interests or needs. Audience Involvement and Engagement; encouraging interaction through questions, comment prompts, and community-building initiatives can foster deeper viewer participation

and loyalty. Influencer Marketing Integration; incorporating vlog content within broader influencer marketing strategies can extend the vlog's reach and impact across target audiences (Gholamhosseinzadeh, 2023; Islam et al., 2024; Li et al., 2025; Xu et al., 2021).

These key components together form the foundation for creating impactful vlog content, particularly in the realm of tourism communication where authenticity, emotional connection, and trust are essential for influencing travel behavior.

Promoting Agritourism with Vlogs

Agritourism is a form of rural tourism that integrates agricultural knowledge with tourism activities. It aims to generate additional income for farmers, enhance tourists' experiential learning, and support the conservation of local natural, social, and cultural resources. Common agritourism activities include visiting production sites, participating in farming practices, purchasing local products, and engaging with the lifestyles of agricultural communities (Phillip et al., 2010; Ramappa et al., 2022).

In the digital era, promoting agritourism has increasingly relied on online media, particularly vlogs, which serve as platforms for disseminating information, sharing experiences, and inspiring travel decisions (Gholamhosseinzadeh, 2023; Li et al., 2025; Ramappa et al., 2022). Travel vlogs play a significant role as destination marketing tools that influence viewers' travel intentions (Gan et al., 2023). By presenting authentic experiences from a first-person perspective, vlogs provide immersive, relatable, and emotionally engaging storytelling that helps viewers visualize what to do and where to go (Islam et al., 2024; Silaban et al., 2022). Moreover, vlogs represent a form of user-generated content (UGC), which is widely regarded as a trustworthy source of information by consumers, especially in tourism contexts. When vloggers possess domain-specific knowledge or credibility in agriculture and community-based tourism, their content becomes even more influential in shaping travel decisions (Dewantara et al., 2023; Islam et al., 2024; Nguyen et al., 2024; Silaban et al., 2022).

Beyond serving as information channels, vlogs also foster audience involvement, which is a critical factor in expanding the impact of media content. By enabling viewers to comment, share experiences, and interact directly with content creators through social media platforms, vlogs facilitate a dynamic two-way communication process (Xu et al., 2021). As such, vlogs function not only as tools for storytelling and inspiration but also as interactive platforms that contribute to sustainable communication and marketing practices within agritourism.

Conceptual Framework

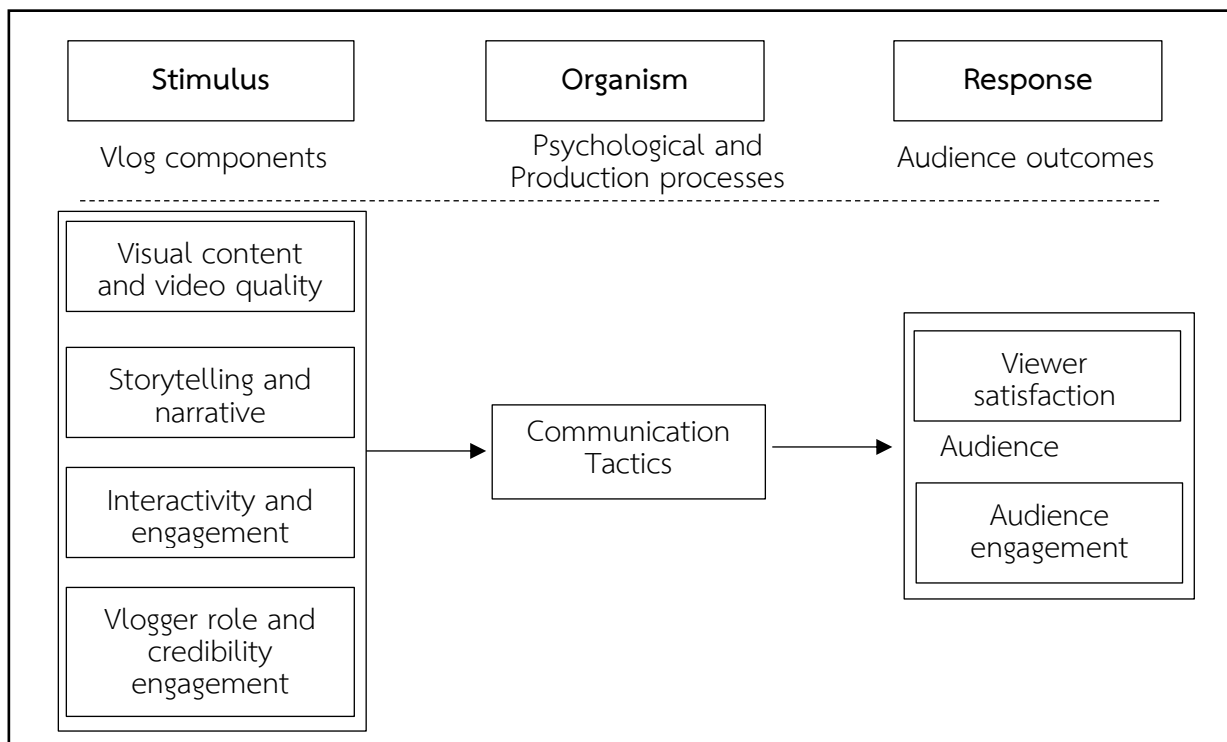

Figure 1 Conceptual framework: S-O-R based model of agritourism vlog communication

Research Methodology

This study aimed to examine the components and production tactics of video blogs utilized to promote agritourism. Using a Research and Development (R&D) methodology structured around the 3P media production framework, which consisted in three phases: Pre-production, Production, and Post-production. The objective was to design and evaluate an effective vlog content for agritourism promotion. A case study was conducted at *The Life Garden Boutique Farm stay* in Prachuap Khiri Khan, Thailand.

The study involved two distinct sample groups corresponding to different research phases. In the pre-production phase, a purposive sample of 30 respondents with prior experience in farm stay and agritourism was recruited to assess media consumption behaviors and content preferences. This sample size was determined based on the exploratory and qualitative nature of the pre-production needs assessment, which aimed to identify directional content guidelines rather than produce statistically generalizable findings. In the post-production phase, a convenience sample of 157 viewers who had watched the vlog content

and expressed interest in agritourism-related content was recruited to evaluate viewer satisfaction.

The research instruments included: (1) a semi-structured interview to explore in-depth needs and perspectives related to media content, (2) a questionnaire to assess audience needs and media consumption behaviors, (3) a vlog quality assessment form, and (4) a satisfaction survey using a 5-point Likert scale to measure viewer satisfaction. The content and technical validity of the vlog quality assessment form was confirmed using the Index of Item-Objective Congruence (IOC) by nine experts in online media content and public relations, yielding scores of 0.97. For the collection of data, see details in Table 1.

Data were analyzed using two main methods: content analysis and descriptive statistical analysis. Content analysis was applied to synthesize the key vlog components and communication tactics from interviews and relevant literature. Descriptive statistical analysis was used to calculate means, and standard deviations of the survey responses, as well as to summarize YouTube engagement metrics, including the number of views, likes, comments, and shares in order to assess audience interaction with the vlog.

Table 1 Research phase

Research phase and activity	Samples	Expected Output
Phase: Pre-Production		
Review of literature related to agricultural tourism and vlog or related digital media.	Related academic articles 2021-2025	Components and communication tactics for public relations via vlog
Semi-Structured interviews to analyze content and communication needs and key components for production in agricultural tourism vlog	20 participants including farm stay entrepreneurs, staff, media experts, and experienced guests	Suggestions on content, communication tactics, channels, and key components to promotional directions for agritourism via vlog
Survey on media consumption behavior and content preferences	30 respondents with prior experience in farm stay and agritourism	Identified problems, preferences, and behavioral patterns in consuming video content for agritourism

Research phase and activity	Samples	Expected Output
Brainstorming sessions for storyboard development	9 participants including media experts and farm stay owners	A finalized storyboard for vlog production
Phase: Production		
Vlog production (2 episodes and 2 short clips) with appropriate visual graphics, subtitles, and audio	2 media production specialists	EP1: Farm atmosphere and interior design EP2: Agricultural activities, travel instructions, and viewer interaction via YouTube
Media Quality Assessment Form	9 experts in online media content and public relations	IOC = 0.97, with qualitative feedback for content and structural improvements
Final revision and publishing on YouTube	-	Vlog officially released on YouTube platform
Phase: Post-Production		
Viewer satisfaction evaluation (Likert scale survey) and Engagement Metrics analysis	157 YouTube viewers (convenient sampling)	Viewer satisfaction scores regarding media quality and vlog elements; analysis of audience behavior including views, comments, and shares (Engagement Metrics)

Research Findings

The analysis of key components and communication tactics that enhance the effectiveness of vlogs in promoting agritourism was derived from an extensive review of related literature (Cao et al., 2021; Dewantara et al., 2023; Gan et al., 2023; Hu et al., 2025; Islam et al., 2024; Li et al., 2025; Liang et al., 2020; Nguyen et al., 2024; Saini et al., 2023; Silaban et al., 2022; Xu et al., 2021), in-depth interviews with experts and stakeholders using semi-structured interview protocols, and a survey examining audience needs and media consumption behaviors.

Findings indicate that the development of agritourism vlogs should be structured around four core components and aligned communication tactics that work cohesively to enhance viewer engagement and communication outcomes. These components and communication tactics are presented in Tables 2 and 3, and further illustrated in Figure 2.

Table 2 Components and Communication Tactics Enhancing the Effectiveness of Vlogs in Promoting Agritourism

Component	Communication Tactics
1. Video, Content, Visual, and Quality	Use high-quality images and videos employing artistic cinematography techniques that naturally convey the atmosphere, such as drone shots, close-ups, and concise editing. Present authentic scenes and agricultural activities without excessive staging, supported by ambient sound or local folk music to create a relaxing mood.
	Feature content showcasing local cuisine, farm animals, nature, peaceful rural life, and harmonious family interactions. Highlight engaging activities such as crop harvesting, learning local wisdom, traditional cooking, animal care, local markets, and cooking classes to reflect the authentic rural lifestyle.
2. Storytelling and Narrative	Apply a well-structured narrative format (beginning–middle–end) from a first-person perspective. The narration should be informal and conversational using natural spoken language to foster intimacy and relatability. The vlogger should address viewers as “friends” or “everyone” or “guys” to encourage familiarity.
	Focus on activity-centric storytelling rooted in real community experiences (e.g., cooking, harvesting, daily routines). Use engaging story hooks such as attractive

Component	Communication Tactics
	thumbnails, compelling titles, and strong openings—to foster emotional connections.
3. Interactivity and Engagement	Promote audience engagement through multimodal features such as direct gaze, expressive gestures, and high-quality voice. Encourage feedback by asking questions, inviting comments, likes, and subscriptions. Regularly respond to comments to enhance interaction and foster a sense of participation.
4. Vlogger’s Role and Credibility	The vlogger should serve as a friendly authority or digital nomad figure who demonstrates genuine knowledge of local contexts. Communicate with authenticity, using clear language and emotionally expressive delivery. This helps build trust and fosters parasocial relationships with viewers.

Table 3. Results of Audience Survey on Preferences and Media Consumption Behavior in Agritourism Context (n = 30)

Item	Percentage (%)
Access social media content daily	100%
Spend 3–4 hours per day consuming content on social media	60%
Prefer to watch content in the evening (18:00–24:00)	90%
Main purpose of watching social media is for enjoyment and entertainment	90%
YouTube is the most frequently used online platform	80%

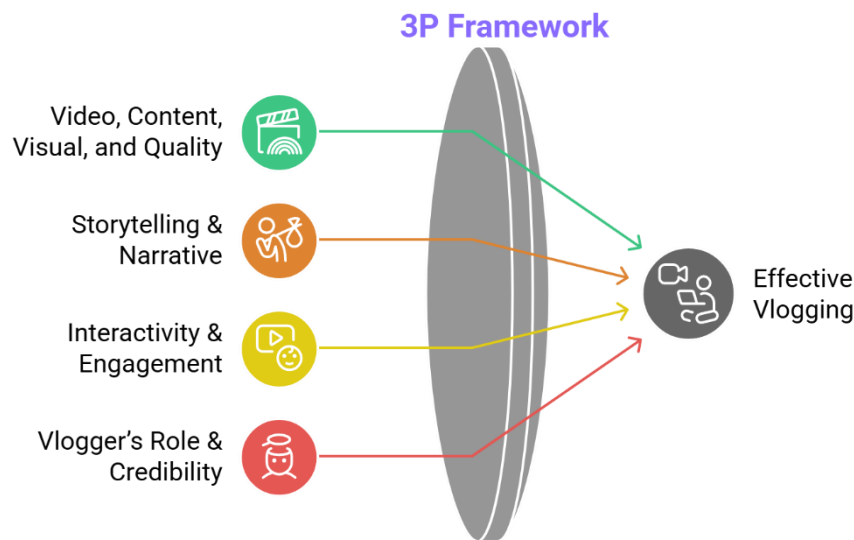

Figure 2 A Vlog Components and Communication Tactics for Agricultural Tourism Promotion

Table 4 Demographic characteristics of the sample group (n = 157)

Classification	Number (157)	Percentage (%)
Sex		
Female	79	50.32
Male	64	40.76
LGBTQ+	14	8.92
Age		
21-30	104	66.24
31-40	22	14.02
41-50	18	11.46
51-60	13	8.28

According to Table 4, in sex dimension, the majority of the respondents were female (n = 79, 50.32%), followed by male participants (n = 64, 40.76%), while respondents identifying as LGBTQ+ represented the smallest proportion (n = 14, 8.92%). Regarding age, most respondents were between 21 and 30 years old (n = 104, 66.24%), followed by those aged

31–40 years (n = 22, 14.02%), those aged 41–50 years (n = 18, 11.46%), and those aged 51–60 years (n = 13, 8.28%).

Table 5 Results of satisfaction assessment of vlogs to promote agricultural tourism

Evaluation Criteria	$\bar{x}$ (EP.1)	SD (EP.1)	$\bar{x}$ (EP.2)	SD (EP.2)
Visual Content and Quality				
Content				
1. Accuracy of content	4.52	.26	4.50	.27
2. Completeness of content	4.50	.27	4.50	.27
3. Content engagement (well-paced and not boring)	4.45	.30	4.37	.32
Visual and Video Quality				
4. Visual clarity and composition	4.51	.27	4.45	.30
5. Concise video editing	4.40	.32	4.23	.37
6. Clarity of narration and voice-over	4.45	.30	4.40	.31
7. Appropriate sound design (e.g., background music)	4.40	.31	4.27	.36
8. Appropriateness of typography	4.37	.32	4.27	.36
9. Appropriateness of graphics	4.32	.35	4.40	.32
10. Composition of each frame	4.40	.32	4.32	.35
Storytelling and Narrative				
11. Clear story structure (beginning–middle–end)	4.37	.32	4.51	.27
12. Engaging narrative and emotional resonance	4.40	.31	4.45	.30
13. Appropriate video duration	4.21	.35	4.27	.36
Interactivity and Engagement				
14. Audience engagement (e.g., invitations to comment/share)	4.27	.33	4.32	.35
Vlogger's Role and Credibility				

Evaluation Criteria	$\bar{x}$ (EP.1)	SD (EP.1)	$\bar{x}$ (EP.2)	SD (EP.2)
15. Friendliness and authenticity (e.g., relaxed personality, not overly commercial)	4.52	.26	4.51	.27
16. Credibility (e.g., knowledge and experience)	4.52	.25	4.45	.30
17. Clarity and naturalness of spoken language	4.45	.30	4.32	.35
Overall Mean Satisfaction	4.69	.19	4.40	.31
Overall Mean Satisfaction (EP.1 + EP.2)	$(\bar{x} = 4.55, SD = .29)$			

Table 5, the satisfaction assessment of the agritourism vlogs disseminated via YouTube (Figure 2) among a sample of 157 participants interested in agritourism, Overall satisfaction was rated highly across both episodes. The four vlog elements receiving the highest mean ratings were: (1) the vlog's overall effectiveness in promoting agritourism, (2) Storytelling and Narrative, (3) Vlogger's Role and Credibility, and (4) Interactivity and Engagement. Episode 1 (EP.1) recorded the highest mean satisfaction score ($\bar{x} = 4.69$, $SD = .19$), interpreted as "very satisfied" according to the five-point Likert scale criteria, while Episode 2 (EP.2) recorded a slightly lower score ($M = 4.40$, $SD = .31$), interpreted as "satisfied." The overall mean satisfaction score across both episodes was 4.55 ($SD = .29$). Although EP.1 outperformed EP.2 slightly in most criteria, both episodes were positively received, indicating strong audience acceptance and perceived effectiveness in promoting agritourism.

Table 6 Results of engagement metrics analysis of vlog videos to promote agricultural tourism produced via YouTube platform.

EP	Video Title	Likes	Views	Comments
1	Relaxing Getaway at The Life Garden Boutique Farm Stay: A Farm Tour Close to Nature	63	906	29
2	Enjoy Activities at The Life Garden Boutique Farm Stay and Chill at the Café	36	577	26
Total (EP.1 + EP.2)		99	1,483	55

Table 6 presents user behavior statistics that were collected from the YouTube channel between March 21, 2025, and March 28, 2025. The vlogs were published on

Wednesday and Friday at 5:00 PM. Data collection was performed on April 9, 2025. Figure 3 shows the vlogs produced and published via The Life Garden's YouTube channel. The combined total views for the two vlog episodes reached 1,483 views, with a total of 99 likes and 55 comments across both videos.

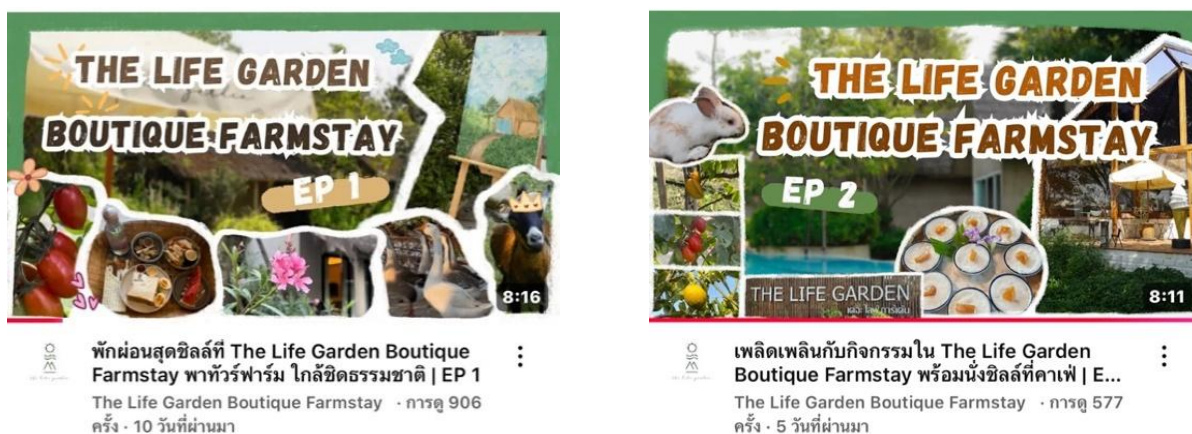

Figure 3 The vlogs produced and published via The Life Garden's YouTube channel.
(Episode 1 and Episode 2)

Discussion

The findings of this study reflect the demographic characteristics of the sample group, which primarily consisted of younger travelers from Generation Y and Generation Z—cohorts known for their fluency in digital technologies and preference for accessing information through online platforms, especially video-based content. This aligns with the Thai Tourism Development Strategic Plan (2023–2027), which identifies tech-savvy young tourists as a key target group due to their tendency to use digital media for information-seeking and travel planning.

The analysis revealed that vlogs that convey a sense of intimacy and authenticity through first-person perspective to narrate real-time experiences of agricultural life and local activities, significantly enhanced the effectiveness of agritourism communication. This corresponds with the concept of “Staged Authenticity” proposed by Phillip et al. (2010), who suggests that even when certain scenes are curated for better presentation, viewers can still perceive the genuine lifestyle and cultural elements of rural communities. Moreover, these findings were consistent with those of Frobenius (2014), who noted that vloggers often use

second-person pronouns such as “friends” or “everyone” or “you guys” to foster direct viewer involvement and leads to parasocial relationships, a one-sided form of interpersonal communication that strengthens trust between the viewer and content creator (Gholamhosseinzadeh, 2023; Maj, 2024; Xie et al., 2019).

The reduction of psychological resistance and the enhancement of narrative transportation via storytelling, as noted by Cao et al. (2021), not only immerse viewers in the content (Tussyadiah & Fesenmaier, 2009) but also contribute to destination imagery formation and travel intention. Li et al. (2025) reinforced this, highlighted the role of well-designed narrative elements, such as story hooks and plot structure are central to effective vlogging.

In terms of visual quality, the use of aesthetically pleasing camera techniques, vibrant colors, and varied angles was consistent with Gan et al. (2023) and Xu et al. (2021), both of whom reported that high-quality visual content enhances tourism promotion effectiveness and positively influences viewer behavior. Interactivity and engagement — achieved through direct eye contact, natural gestures, friendly tone, and inviting viewer responses — proved essential for fostering dynamic audience interaction, consistent with Frobenius (2014) and Smith and Gallicano (2015), who noted vlog communication’s evolution from one-way broadcast to participatory, user-driven interaction.

In addition, perceived enjoyment and perceived ease of use emerged as essential factors influencing vlog effectiveness. The video content in this study was presented in two episodes, each under 10 minutes in duration, along with short promotional clips (under 15 seconds). This format corresponded well with the media consumption habits of the target audience. These observations were consistent with the findings of Liu et al. (2023), who reported that enjoyment and ease of use affect both telepresence and flow experience, which in turn stimulate travel intention.

Lastly, interactivity and engagement - achieved through multimodal communication tactics such as direct eye contact with the camera, natural gestures, friendly vocal tone, prompting questions, encouraging comments, and responding to viewer feedback - proved to be essential for fostering dynamic audience interaction, which was consistent with Frobenius (2014), who emphasized that vloggers use such communication tactics to create a sense of first-person perspective. Our observations were further supported by Smith and Gallicano (2015), who noted that vlog communication has evolved from a one-way broadcast model to a more participatory, user-driven form of interaction. These communication tactics align with

the Uses and Gratifications Theory, as supported by Silaban et al. (2022), who found that the pursuit of entertainment and experiential information were key motivations for audience engagement that ultimately led to greater travel intention.

However, the four components identified in this study visual quality, storytelling, interactivity, and vlogger credibility are specific to agritourism vlogging or applicable to tourism vlogging more broadly. Several of these components, particularly visual quality and interactivity, are consistently reported as effective across various tourism vlog genres, including ecotourism, cultural tourism, and heritage tourism (Islam et al., 2024; Nguyen et al., 2024; Xu et al., 2021). However, the agritourism context introduces distinctive emphases that differentiate it from mainstream travel vlogging. Specifically, the importance of vlogger credibility rooted in agricultural knowledge and community familiarity, the centrality of authentic representations of farming activities and rural livelihoods, and the role of local wisdom as a narrative anchor are characteristics that are uniquely salient in agritourism content. These elements align with what Liang et al. (2020) describe as the experiential distinctiveness of agritourism namely, its capacity to offer hands-on agricultural participation and lifestyle immersion that generic travel vlogs cannot replicate.

Conclusion

This study examined a practical framework in vlog key components and communication tactics for agricultural tourism promotion. The findings revealed that the design and production of impactful agritourism vlogs were grounded in four key components: (1) Visual Content and Video Quality, which plays a vital role in capturing viewer attention; (2) Storytelling and Narrative, which fosters emotional connection and viewer immersion; (3) Interactivity and Engagement, which enhances interaction between viewers and content creators; and (4) The Vlogger's Role and Credibility, which significantly influences viewer persuasion and trust. The evaluation of viewer satisfaction with the two produced vlog episodes (EP1 and EP2), based on the case study of *The Life Garden Boutique Farmstay*, indicated a high level of satisfaction. This reflected a strong acceptance of the vlog content and format, underscoring its appropriateness in the context of promoting agritourism.

These results, synthesized with theoretical frameworks such as the Stimulus-Organism-Response model, the Uses and Gratifications theory and the Narrative Transportation Theory, highlight the influential role of digital media in shaping contemporary tourist behavior. Through

mechanisms such as influencer-driven communication, narrative storytelling, and psychological engagement components, vlogs were shown to directly impact viewer intention and decision-making.

Accordingly, the vlog components and communication tactics proposed in this research offer a practical and sustainable framework for developing high-quality vlogs aimed at agritourism promotion. These insights can be applied effectively at both community and national levels to support rural tourism development in the digital era.

Recommendations

1. Future research should examine the impact of vlog content on tourists' decision-making behavior in the context of agritourism, utilizing quantitative approaches such as Structural Equation Modeling (SEM) to analyze viewer attitudes and behavioral intentions. This will provide deeper insights into the psychological mechanisms through which vlogs influence tourism-related decisions. Moreover, should systematically compare different types of agrotourism and tourism to more clearly identify the key components and strategies that are similar and those that are characteristic of vlog video communication in agrotourism.

2. Comparative studies should be conducted on different types of vlog producers—such as farmers, tourists, and social media influencers—to explore differences in perceived credibility and persuasive power. Such research should help identify which content creators are most effective in promoting agritourism and inform strategic content development tailored to specific target audiences.

Limitations

Several methodological limitations of this study should be acknowledged. First, the pre-production needs assessment relied on a purposive sample of 30 respondents, which, while sufficient for the qualitative and exploratory aims of that phase, does not provide a statistical basis for generalization to the broader agritourism audience in Thailand.

Second, the post-production evaluation employed convenience sampling, in which 157 participants were recruited based on self-reported interest in agritourism content and were asked to watch the vlog in a non-organic setting. This approach differs meaningfully from real-world conditions in which viewers discover content through algorithmic recommendation or active search, and may have contributed to the high overall satisfaction scores relative to

the modest organic view counts observed on YouTube (EP.1: 906 views; EP.2: 577 views).

Third, the reliance on descriptive statistics limits the study's ability to explain the mechanisms through which individual vlog components influence viewer satisfaction or travel intention.

References

- Asyraff, M. A., Hanafiah, M. H., Aminuddin, N., & Mahdzar, M. (2023). Adoption of the stimulus–organism–response (S-O-R) model in hospitality and tourism research: Systematic literature review and future research directions. *Asia-Pacific Journal of Innovation in Hospitality and Tourism*, 12(1), 19–48.
- Cao, X., Qu, Z., Liu, Y., & Hu, J. (2021). How the destination short video affects the customers' attitude: The role of narrative transportation. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 62, Article 102672.
- Chavez, L., Ruiz, C., Curras, R., & Hernandez, B. (2020). The role of travel motivations and social media use in consumer interactive behaviour: A uses and gratifications perspective. *Sustainability*, 12(21), Article 8789.
- Department of Tourism. (2023). *Tourism Service Development Plan 2023–2027*. Tourism Service Development Division.
- Dewantara, M. H., Gardiner, S., & Jin, X. (2023). Travel vlog ecosystem in tourism digital marketing evolution: a narrative literature review. *Current Issues in Tourism*, 26(19), 3125-3139.
- Escalas, J. E. (2004). Imagine yourself in the product: Mental simulation, narrative transportation, and persuasion. *Journal of Advertising*, 33(2), 37-48.
- Firmstone, J., & Coleman, S. (2015). Public engagement in local government: the voice and influence of citizens in online communicative spaces. *Information, Communication & Society*, 18(6), 680-695.
- Frobenius, M. (2014). Audience design in monologues: How vloggers involve their viewers. *Journal of Pragmatics*, 72, 59-72.
- Gan, J., Shi, S., Filieri, R., & Leung, W. K. S. (2023). Short video marketing and travel intentions: The interplay between visual perspective, visual content, and narration appeal. *Tourism Management*, 99, Article 104795.

- Gholamhosseinzadeh, M. S. (2023). Theorizing vloggers' approaches and practices in travel vlog production through grounded theory. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 32(2), 196-223.
- Green, M. C., & Brock, T. C. (2000). The role of transportation in the persuasiveness of public narratives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(5), Article 701.
- Hovland, C. I., Janis, I. L., & Kelley, H. H. (1953). *Communication and persuasion : Psychological studies of opinion change*. Yale University Press.
- Hu, T.-L., Chao, C.-M., Hsieh, W.-K., & Lin, C.-H. (2025). The impact mechanism of video maturity and content empowerment on purchase intentions: a case study of agricultural tourism in taiwan. *Sustainability*, 17(7), Article 3195.
- Islam, M. T., Kumar, J., Wong, F. Y., Hussin, S. R., & Ari Ragavan, N. (2024). Camera to Compass: Unravelling the Impact of Travel Vlogs on Tourist Visit Intentions. *Academica Turistica*, 17(2), 163-177.
- Katz, E., Blumler, J. G., & Gurevitch, M. (1973). Uses and gratifications research. *Public Opinion Quarterly*, 37(4), 509-523.
- Li, M. W., Kim, Y. R., Liu, A., Scarles, C., & Chen, J. L. (2025). Storytelling in travel vlogs: Scale development, validation, and application. *Journal of Travel Research*, 65(3), <https://doi.org/10.1177/00472875241312178>
- Liang, A. R.-D., Hsiao, T.-Y., Chen, D.-J., & Lin, J.-H. (2020). Agritourism: experience design, activities, and revisit intention. *Tourism Review*, 76(5), 1181-1196.
- Liu, J., Wang, Y., & Chang, L. (2023). How do short videos influence users' tourism intention? A study of key factors. *Frontiers in Psychology*, 13, Article 1036570. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1036570>
- Liu, Y., & Thuraishelvam, S. (2024). Factors Influencing Tourists' Sustainable Behaviours towards Cultural Heritage Tourism in Qufu City, China. *Asia-Pacific Journal of Innovation in Hospitality and Tourism*, 13(2), 123-144.
- Lou, C., & Yuan, S. (2019). Influencer marketing: How message value and credibility affect consumer trust of branded content on social media. *Journal of Interactive Advertising*, 19(1), 58-73. <https://doi.org/10.1080/15252019.2018.1533501>
- Lu, W., & Stepchenkova, S. (2015). User-generated content as a research mode in tourism and hospitality applications: Topics, methods, and software. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 24(2), 119-154.

- Maj, A. (2024). Communicate to engage: storytelling, content creation, and promoting the idea of sustainability and intercultural dialogue in travel videoblogs. *Creativity Studies*, 17(1), 1–13.
- Nguyen, P. M. B., Pham, L. X., Tran, D. K., & Truong, G. N. T. (2024). A systematic literature review on travel planning through user-generated video. *Journal of Vacation Marketing*, 30(3), 553-581.
- Niftiyev, I. (2024). Exploring agritourism perceptions through social media: A thematic analysis based on the uses and gratifications theory. *BIO Web of Conferences*, 139, Article 14005. <https://doi.org/10.1051/bioconf/202413914005>
- Olga Lo, P., & Razaq, R. (2014). Evolution of social media and consumer behaviour changes in tourism destination promotion. *International Journal of Business and Globalisation*, 12(3), 358-368.
- Petty, R. E., & Cacioppo, J. T. (2012). *Communication and persuasion: Central and peripheral routes to attitude change*. Springer Science & Business Media.
- Phillip, S., Hunter, C., & Blackstock, K. (2010). A typology for defining agritourism. *Tourism Management*, 31(6), 754-758.
- Ramappa, K., Srivastava, R., Kumar, B., Shravanthi, A., Sharma, M., & Karjagi, R. (2022). Opportunities & challenges of agritourism. *Indian Research Journal of Extension Education*, 22(3), 78–84. https://doi.org/10.54986/irjee/2022/jul_sep/78-84
- Saini, H., Kumar, P., & Oberoi, S. (2023). Welcome to the destination! Social media influencers as cogent determinant of travel decision: A systematic literature review and conceptual framework. *Cogent Social Sciences*, 9(1), Article 2240055.
- Silaban, P. H., Chen, W.-K., Nababan, T. S., Eunike, I. J., & Silalahi, A. D. K. (2022). How travel vlogs on youtube influence consumer behavior: A use and gratification perspective and customer engagement. *Human Behavior and Emerging Technologies*, 2022(1), Article 4432977.
- Smith, B. G., & Gallicano, T. D. (2015). Terms of engagement: Analyzing public engagement with organizations through social media. *Computers in Human Behavior*, 53, 82-90.
- Tussyadiah, I. P., & Fesenmaier, D. R. (2009). Mediating tourist experiences: Access to places via shared videos. *Annals of Tourism Research*, 36(1), 24-40.
- Vieira, V. A. (2013). Stimuli–organism–response framework: A meta-analytic review in the store environment. *Journal of Business Research*, 66(9), 1420-1426.

- Wang, C., Cui, W., Zhang, Y., & Shen, H. (2022). Exploring short video apps users' travel behavior intention: Empirical analysis based on SVA-TAM model. *Frontiers in Psychology, 13*, Article 912177. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.912177>
- Xie, X.-Z., Tsai, N.-C., Xu, S.-Q., & Zhang, B.-Y. (2019). Does customer co-creation value lead to electronic word-of-mouth? An empirical study on the short-video platform industry. *The Social Science Journal, 56*(3), 401-416.
- Xu, D., Chen, T., Pearce, J., Mohammadi, Z., & Pearce, P. L. (2021). Reaching audiences through travel vlogs: The perspective of involvement. *Tourism Management, 86*, Article 104326.

การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวเชิง
สร้างสรรค์: กรณีศึกษากระจุยโฮมสเตย์วรรณิ จังหวัดพัทลุง

Application of appropriate technology for developing creative
tourism activities: A case study of Krajood Homestay Wanee,
Phatthalung Province

ธิดาพร เรืองเริงกุลฤทธิ, นพดล โพชกำเหนิด, ปิยนุช ลิ้มะพันธุ์, พลชัย ขาวนวล, จิรภัทร ภู่วัฒนทอง,
วรวิทย์ ศรีวิทยากุล, จิราภรณ์ ตันติพงศ์อำภา และนุชลี ทิพย์มณฑา

Tidaporn Ruangroengkulrit, Noppadon Podkummerd, Piyanuch Limapan, Palachai
Khaonuan, Jirapat Phookwantong, Worawit Sriwittayakul, Jaraporn Tantipongapha, and
Nuchalee Thipmonta

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย
Rajamangala University of Technology Srivijaya

E-mail¹ : piyanuch.l@rmutsv.ac.th

Date Received : 19 November 2025

Date Revised : 6 August 2026

Date Accepted : 13 August 2026

Date Published online : 25 September 2026

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ประการแรก เพื่อประเมินประสิทธิภาพการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมของผู้ประกอบการและนักท่องเที่ยว โดยมุ่งเน้นในมิติด้านการใช้เทคโนโลยี ผลกระทบต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวสร้างสรรค์ และความยั่งยืนของชุมชน และประการที่สอง เพื่อวิเคราะห์ระดับการยอมรับเทคโนโลยีของนักท่องเที่ยวที่เข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวสร้างสรรค์ภายในบริบทของโฮมสเตย์ การวิจัยใช้ระเบียบวิธีแบบผสมผสาน ประกอบด้วย การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ประกอบการและนักท่องเที่ยวจำนวน 5 คน และการวิจัยเชิงปริมาณ โดยใช้แบบสอบถามจากนักท่องเที่ยวจำนวน 104 คน และการเลือกแบบเจาะจง

ผลการวิจัยเชิงคุณภาพพบว่า การนำเทคโนโลยีสู่อุปกรณ์พลังงานแสงอาทิตย์และไฟฟ้า ซึ่งเป็นเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน เข้ามาใช้ในการผลิตกระจุย สามารถแก้ปัญหาข้อจำกัดจากการตากแบบดั้งเดิม

¹ ผู้ประพันธ์บรรณกิจ (Corresponding author)

ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยลดระยะเวลาในการอบแห้ง จากเดิม 2-3 วัน เหลือเพียง 1-2 ชั่วโมง ผลลัพธ์ที่มีคุณภาพสม่ำเสมอ สีสวย คงทน และปลอดจากสิ่งปนเปื้อน และยังช่วยให้การจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ดำเนินได้อย่างต่อเนื่องตลอดปี ผู้ประกอบการและนวัตกรรมเห็นว่าเทคโนโลยีใช้งานง่าย ไม่ซับซ้อน และสามารถซ่อมบำรุงได้เอง ผลการวิจัยเชิงปริมาณพบว่า นักท่องเที่ยวมีระดับการยอมรับเทคโนโลยีที่เหมาะสมในระดับมาก โดยเฉพาะด้านการรับรู้ถึงประโยชน์ ($\bar{X} = 4.36$) ด้านทัศนคติต่อการใช้เทคโนโลยี ($\bar{X} = 4.35$) และด้านการรับรู้ความสะดวกในการใช้งาน ($\bar{X} = 4.32$) ผลการวิเคราะห์สมการถดถอยพหุคูณพบว่า ปัจจัยการรับรู้ถึงประโยชน์และการรับรู้ความสะดวกในการใช้งาน มีอิทธิพลเชิงบวกและนัยสำคัญทางสถิติต่อความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่เข้าร่วมกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของโฮมสเตย์ โดยสามารถอธิบายความแปรปรวนของความพึงพอใจได้ร้อยละ 81.5 ซึ่งสอดคล้องกับโมเดลการยอมรับเทคโนโลยี

การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในกระบวนการผลิตผลิตภัณฑ์กระจุยของชุมชนโฮมสเตย์ ช่วยยกระดับคุณภาพผลิตภัณฑ์ เพิ่มประสิทธิภาพการผลิต และสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์อย่างยั่งยืนของชุมชน พร้อมทั้งสะท้อนศักยภาพของการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับเทคโนโลยีเพื่อสร้างคุณค่าและประสบการณ์ที่ดีแก่นักท่องเที่ยว

คำสำคัญ : กระจุย, โฮมสเตย์, เทคโนโลยีที่เหมาะสม, ท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์, พัทลุง

Abstract

This study aimed to evaluate the utilization of appropriate technology by community entrepreneurs and its subsequent impact on creative tourism and sustainability. Furthermore, it sought to analyze tourist technology acceptance levels during creative tourism activities at homestay establishments. The study employed a mixed-methods approach, consisting of qualitative research through in-depth interviews with five community entrepreneurs and innovators, and quantitative research using questionnaires administered to 104 tourists selected through purposive sampling.

The qualitative results revealed that the application of a solar and electric dryer—an appropriate technology suited to the local context—effectively solved limitations of the traditional sun-drying process. The technology reduced drying time from 2-3 days to only 1-2 hours, resulting in consistent, durable, and contamination-free products. It also enabled continuous operation of creative tourism activities throughout the year. Both entrepreneurs and innovators found the technology easy to use, non-complex, and locally maintainable. Quantitative results indicated that tourists demonstrated a high level of technology acceptance, particularly in perceived usefulness ($\bar{X} = 4.36$), attitude toward technology

($\bar{x}$ = 4.35), and perceived ease of use ($\bar{x}$ = 4.32). Multiple regression analysis showed that perceived usefulness and perceived ease of use had positive and statistically significant effects on tourists' satisfaction with creative tourism activities, explaining 81.5% of the variance in satisfaction, consistent with the technology acceptance model.

The application of appropriate technology in the production process of Krajoood products in homestay communities enhances product quality, improves production efficiency, and supports sustainable creative tourism in Phatthalung Province. It also reflects the potential of integrating local wisdom with appropriate technology to create value and meaningful experiences for tourists.

Keywords: Krajoood, Homestay, Appropriate Technology, Creative Tourism, Phatthalung

บทนำ

การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative Tourism) เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เน้นการมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยวในกิจกรรมของชุมชน เพื่อเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรม และวิถีชีวิตอย่างลึกซึ้ง อันนำไปสู่การสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีความหมายและยั่งยืน การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการท่องเที่ยวจากการ “มองดู” หรือ “บริโภคสถานที่” ไปสู่การ “มีส่วนร่วม” และ “เรียนรู้จากประสบการณ์ตรง” สะท้อนแนวโน้มใหม่ของการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นมิติของการเรียนรู้และความสัมพันธ์ทางสังคม นักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้ทดลอง และลงมือปฏิบัติด้วยตนเองภายใต้บริบทของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งส่งผลให้เกิดความผูกพันทางอารมณ์กับสถานที่ท่องเที่ยวอย่างแท้จริง (องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, 2562) รูปแบบการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ถือเป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เนื่องจากเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้พักอาศัยร่วมกับชุมชน เรียนรู้และมีส่วนร่วมในกิจกรรมท้องถิ่น รวมถึงเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเจ้าบ้านและผู้มาเยือน โฮมสเตย์ในหลายพื้นที่จึงมีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นเศรษฐกิจฐานราก สร้างการจ้างงาน และสะท้อนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นผ่านกระบวนการท่องเที่ยวที่เน้นความร่วมมือและการเรียนรู้ร่วมกัน

จังหวัดพัทลุงเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพสูงในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เนื่องจากยังคงรักษาและสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนไว้อย่างชัดเจน เช่น การทอผ้าพื้นเมืองจากกี่โบราณของชุมชนท่ามะเดื่อ วิถีชีวิตชาวประมงพื้นบ้านของชุมชนบ้านปากประ การผลิตผลิตภัณฑ์จากใบจากของชุมชนบ้านแหลมโตนด และการจักสานผลิตภัณฑ์จากกระจูดของชุมชนพนางตุง ซึ่งล้วนเป็นกิจกรรมที่สามารถพัฒนาเป็นฐานการเรียนรู้และกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้อย่างมีคุณค่า ข้อมูลสถิติด้านการท่องเที่ยวแสดงให้เห็นว่า จังหวัดพัทลุงมีแนวโน้มการเติบโตของจำนวนนักท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง โดยในปี พ.ศ. 2568 มีจำนวนผู้เยี่ยมชมทั้งสิ้น 1,890,047 คน เพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2567 ซึ่งมีจำนวน

1,845,345 คน คิดเป็นอัตราการเพิ่มขึ้นร้อยละ 2.42 สะท้อนถึงศักยภาพของจังหวัดในการรองรับและ พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2568) การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ในบริบทของจังหวัดพัทลุงจึงไม่เพียงเป็นการส่งเสริมเศรษฐกิจฐานราก แต่ยังเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชน อย่างยั่งยืนโดยใช้ทรัพยากรภูมิปัญญาเป็นศูนย์กลาง อย่างไรก็ตาม ชุมชนจำนวนมากยังประสบปัญหาใน กระบวนการผลิตและบริการ เช่น การแปรรูป การรักษาคุณภาพผลิตภัณฑ์ และการบริหารจัดการกิจกรรม ท่องเที่ยว ซึ่งส่งผลต่อประสบการณ์และความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม (Appropriate Technology) จึงเป็นแนวทางสำคัญที่สามารถช่วยยกระดับคุณภาพกิจกรรมท่องเที่ยวของ ชุมชนให้มีประสิทธิภาพ สะอาด ปลอดภัย และน่าสนใจยิ่งขึ้น อีกทั้งยังสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ของ นักท่องเที่ยว ทำให้เกิดความรู้สึกร่วมและเพิ่มคุณค่าของประสบการณ์การท่องเที่ยว

กระจุยโฮมสเตย์วรรณิ จังหวัดพัทลุง เป็นกรณีศึกษาที่สะท้อนการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชน โดยกลุ่มวิสาหกิจชุมชนได้ริเริ่มนำตู้อบพลังงาน แสงอาทิตย์และไฟฟ้ามาใช้ในการอบกระจุย ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาข้อจำกัดด้านสภาพอากาศและระยะเวลาใน การผลิต เดิมการตากกระจุยใช้เวลาประมาณ 2-3 วัน ส่งผลให้กิจกรรมท่องเที่ยวบางส่วนไม่สามารถดำเนินได้ ตามกำหนด และเพิ่มต้นทุนการจัดการ การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมจึงช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการผลิ ตยกระดับคุณภาพผลิตภัณฑ์ ลดข้อจำกัดด้านเวลาและสภาพแวดล้อม ตลอดจนช่วยสร้างประสบการณ์ การเรียนรู้ที่ดีให้แก่นักท่องเที่ยว ส่งผลต่อความพึงพอใจและความยั่งยืนของกิจกรรมท่องเที่ยวโดยชุมชน เมื่อมี การใช้เทคโนโลยีดังกล่าว กระบวนการผลิตมีประสิทธิภาพมากขึ้น นักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้ขั้นตอนการผลิต ได้อย่างครบถ้วนภายในระยะเวลาที่จำกัด ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่ เหมาะสมในกิจกรรมของกระจุยโฮมสเตย์วรรณิ โดยมุ่งเน้นการประเมินผลในมิติของผู้ประกอบการและนวัตกร ท้องถิ่น ทั้งในด้านการใช้เทคโนโลยี ผลกระทบต่อกิจกรรมท่องเที่ยว และความยั่งยืน ตลอดจนการประเมิน การยอมรับเทคโนโลยีของนักท่องเที่ยวที่ส่งผลต่อความพึงพอใจ เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่สามารถใช้เป็น แนวทางในการส่งเสริมการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมสำหรับสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยว เชิงสร้างสรรค์ของชุมชนอื่น ๆ ในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อประเมินผลการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมของผู้ประกอบการและนวัตกรชุมชน ในด้าน การใช้เทคโนโลยี ด้านผลกระทบต่อกิจกรรมท่องเที่ยว และความยั่งยืนของชุมชน
2. เพื่อวิเคราะห์ระดับการยอมรับเทคโนโลยีที่เหมาะสมของนักท่องเที่ยวที่เข้าร่วมกิจกรรมท่องเที่ยวเชิง สร้างสรรค์ในโฮมสเตย์

บททวนวรรณกรรม

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

Richards and Raymond (2000) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เป็นการท่องเที่ยวที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวพัฒนาศักยภาพด้านความคิดสร้างสรรค์ผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่สะท้อนอัตลักษณ์ของจุดหมายปลายทางการท่องเที่ยว องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (2562) ระบุว่า การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative Tourism) เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยวกับเจ้าบ้านผ่านกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ นักท่องเที่ยวไม่ได้เป็นเพียงผู้ชมหรือผู้บริโภค แต่เป็นผู้ลงมือทำ เรียนรู้ และมีประสบการณ์ตรงจากกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ โดยเชื่อมโยงกับ การเรียนรู้วิถีชีวิต วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชน เช่น งานหัตถกรรมพื้นบ้าน การทำอาหารท้องถิ่น หรือการแสดงศิลปวัฒนธรรม องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) ในฐานะหน่วยงานที่ดูแลรับผิดชอบหลัก ส่งเสริม และสนับสนุนการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ออกแบบคุณลักษณะแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ไว้ 10 ประการ ได้แก่ (องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, 2562)

1. นักท่องเที่ยวและเจ้าของบ้านมีความผูกพัน (Engaging each other)
2. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรมระหว่างนักท่องเที่ยวและเจ้าของบ้าน (Cross-cultural engagement)
3. ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งทางวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยว (Deep meaning)
4. นักท่องเที่ยวและเจ้าของบ้านมีประสบการณ์ร่วมกัน (Hands-on experience)
5. นักท่องเที่ยวและเจ้าของบ้านมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกัน (Transformation and transformative experience)
6. นักท่องเที่ยวเป็นผู้ร่วมทำกิจกรรมมากกว่าการเป็นผู้ชม (Participation)
7. นักท่องเที่ยวมีโอกาสการพัฒนาคุณภาพของผลงานตัวเองและมีส่วนร่วมในการสร้างประสบการณ์กับเจ้าของบ้าน (Co-creating tourism experience)
8. การเข้าถึงความจริงแท้ของกระบวนการในการผลิต รวมทั้งผลิตภัณฑ์ และการมีประสบการณ์จริง (Authentic Both Process and Product / Genuine Experience)
9. จดจำ ประทับใจ และเข้าใจ (Memorable)
10. เป็นการท่องเที่ยวแบบจำเพาะเจาะจงของนักท่องเที่ยวแต่ละคน (Tailor-made approach)

แนวคิดเกี่ยวกับเทคโนโลยีที่เหมาะสม

เทคโนโลยีที่เหมาะสม (Appropriate Technology) เป็นแนวคิดที่ถูกนิยามโดยนักเศรษฐศาสตร์เอิร์นสท เฟรดริค ชูมาเกอร์ (Ernst Friedrich Schumacher) ซึ่งระบุว่า เทคโนโลยีที่เหมาะสมหรือเทคโนโลยี

ปานกลาง คือ เทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพและต้นทุนต่ำกว่าเทคโนโลยีที่นำเข้าจากประเทศพัฒนาแล้ว ซึ่งสามารถนำมาใช้งานในท้องถิ่นชุมชน ใช้งานง่าย ต้นทุนต่ำ เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ เนื่องจากประเทศกำลังพัฒนาหรือชนบทอาจจะขาดทุนทรัพย์ในการบำรุงรักษาเทคโนโลยีที่ชั้นสูง เช่น เทคโนโลยีการใช้พลังงานแสงอาทิตย์ เทคโนโลยีการแปรรูปผลิตภัณฑ์ด้วยนวัตกรรมพื้นฐาน โดยไม่พึ่งพาเทคโนโลยีชั้นสูงเกินไป (Schumacher, 2011)

เกณฑ์การพิจารณาเทคโนโลยีที่เหมาะสมได้ถูกออกแบบไว้เป็น 4 ลักษณะ (Barrett, 2003) ดังนี้ 1) เทคโนโลยีที่มีการออกแบบเรียบง่าย (Minimalist design) และง่ายต่อการใช้งาน 2) เทคโนโลยีที่ผลิตง่าย (Easy to manufacture) ใช้เงินทุนไม่มากเพื่อลดต้นทุนในการนำไปใช้งาน 3) เทคโนโลยีที่สามารถแก้ไขปัญหาสังคม (Solving social problems) เนื่องจากเทคโนโลยีที่เหมาะสมนั้นเน้นการพึ่งพาตนเองของชุมชน โดยคนในชุมชนสามารถนำไปบริหารจัดการได้ด้วยตนเอง และ 4) เทคโนโลยีที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม (Environmental friendly) เน้นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติน้อยที่สุดเพื่อลดผลกระทบในเชิงลบ เพื่อมุ่งเน้นการใช้พลังงานหมุนเวียน ด้วยเหตุนี้ แนวคิดการถ่ายทอดเทคโนโลยีจึงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้ชุมชนเกิดความรู้ ความเข้าใจ และสามารถประยุกต์ใช้เทคโนโลยีได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน โดย นพพร พัชรประกิต และคณะ (2567) อธิบายว่า การถ่ายทอดเทคโนโลยีที่เหมาะสมควรคำนึงถึงการเรียนรู้ร่วมกัน การมีส่วนร่วมของชุมชน และความสามารถในการดูแลรักษาเทคโนโลยีได้ด้วยตนเอง เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ การถ่ายทอดเทคโนโลยีต้องอาศัยกระบวนการสื่อสารเข้ามาช่วย โดยอาศัย 1) ผู้ถ่ายทอดนวัตกรรม เสมือนผู้ส่งสาร 2) เทคโนโลยี เสมือนสาร 3) ช่องทางการสื่อสาร และ 4) ผู้รับนวัตกรรม เสมือนผู้รับสาร

โมเดลการยอมรับและการใช้เทคโนโลยี

ทฤษฎีการยอมรับเทคโนโลยี หรือ Technology Acceptance Model (TAM) เป็นทฤษฎีที่พัฒนาโดย Fred Davis ค.ศ. 1989 เพื่อจุดประสงค์ในการอธิบายพฤติกรรมการยอมรับและใช้งานเทคโนโลยีใหม่ในองค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ได้ โดยทฤษฎีนี้ประกอบด้วยปัจจัยหลักที่ใช้ในการยอมรับเทคโนโลยี ได้แก่ 1) การรับรู้ประโยชน์ (Perceived Usefulness: PU) คือ การรับรู้ว่าการใช้เทคโนโลยีจะช่วยก่อให้เกิดประโยชน์ ซึ่งจะช่วยให้ประสิทธิภาพหรือคุณภาพของงาน และ 2) การรับรู้ความง่าย (Perceived Ease of Use: PEOU) คือ การที่ผู้รับรู้ว่าเทคโนโลยีนั้นไม่ซับซ้อน เรียนรู้และใช้งานได้สะดวก ซึ่งทั้งสองปัจจัยนี้มีอิทธิพลต่อ ทศนคติ (Attitude: B) ซึ่งเป็นความรู้สึกเชิงบวกต่อเทคโนโลยีที่ใช้งาน และส่งผลต่อ ความตั้งใจที่จะใช้ (Behavioral Intention: BI) และท้ายที่สุดนำไปสู่ การใช้งานจริง (Actual Use) (Davis, 1989) ทฤษฎีการยอมรับเทคโนโลยี หรือ TAM เป็นทฤษฎีที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง เนื่องจากสามารถอธิบายพฤติกรรมการยอมรับเทคโนโลยีใหม่ของผู้ใช้งานได้ เช่น การวิเคราะห์การยอมรับระบบสารสนเทศเทคโนโลยีในหน่วยงาน การยอมรับเทคโนโลยีต่อบจากพลังงานแสงอาทิตย์และไฟฟ้าในกลุ่มวิสาหกิจ เป็นต้น

ดังนั้น โมเดลการยอมรับเทคโนโลยี (TAM) จึงเหมาะสมที่จะนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาการยอมรับเทคโนโลยีสู่อุปพลังงานแสงอาทิตย์และไฟฟ้าในโฮมสเตย์

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เกวณีน จันทรประเทศ และภูมินันท์ ปิยทัศน์นันท์ (2562) ปัจจัยที่ส่งผลต่อความพร้อมและการตอบรับการใช้ Mobile Payment ของผู้ประกอบการธุรกิจรายย่อยในการรับชำระเงินในรูปแบบ QR Code ใช้วิธีการสัมภาษณ์ แบบเชิงลึก ด้วยรูปแบบคำถามลักษณะปลายเปิด จากร้านค้าธุรกิจรายย่อย จำนวน 25 ราย และกลุ่มผู้บริหาร ธนาคารพาณิชย์ จำนวน 4 ราย จาก 3 ธนาคาร ซึ่งผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยด้านการรับรู้ถึงประโยชน์ที่ได้รับการรับรู้ความง่ายในการใช้งาน ต้นทุนการให้บริการ ผลกระทบภายนอกจากเครือข่ายความปลอดภัยและความไว้วางใจ ความเชี่ยวชาญนวัตกรรมส่วนบุคคล และความต้องการเพิ่มประสบการณ์ที่ดีแก่นักท่องเที่ยว เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อความพร้อมและการตอบรับของร้านค้าธุรกิจรายย่อยที่จะเลือกใช้บริการ QR Payment นอกจากนี้ยังพบว่า ร้านค้าธุรกิจรายย่อย ส่วนใหญ่มีทัศนคติที่ดีต่อการรับชำระเงินด้วย QR Payment และมีแนวโน้มที่จะใช้ต่อไปในอนาคต

นพดล โพธิ์กาเหน็ด และคณะ (2562) ได้ทำการศึกษาแนวทางการยกระดับคุณภาพการผลิตหามาใบจากของชุมชนลุ่มน้ำ ปะเหลียน จังหวัดตรัง โดยใช้เทคโนโลยีสู่อุปพลังงานแสงอาทิตย์ ระหว่างดำเนินการนั้น ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมทุกขั้นตอน ตั้งแต่การเตรียมวัตถุดิบ การทดสอบการใช้งานสู่อุปพลังงานแสงอาทิตย์ และการศึกษาข้อบกพร่องเพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพของเทคโนโลยีให้ดีขึ้น ซึ่งพบว่าสามารถเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตใบจากได้มากขึ้น ลดระยะเวลาในการผลิตที่ใช้วิธีการตากแดดจาก 1 วัน เหลือเพียง 3 ชั่วโมง โดยกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มจักสานก้านจากบ้านนายอดทอง ได้นำเทคโนโลยีจากผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์พบว่า สามารถเพิ่มศักยภาพในการผลิตหามาใบได้เพิ่มขึ้น จาก 1,300 ใบต่อเดือน เป็น 17,000 ใบต่อเดือน เพิ่มขึ้นประมาณ 12 เท่า สร้างรายได้ให้แก่สมาชิกและกลุ่มฯ ประมาณ 157,000 บาทต่อเดือน เกิดรายได้รวมกว่า 1,570,000 บาท การติดตามผลหลังเสร็จสิ้นโครงการวิจัยเป็นระยะเวลา 8 เดือน พบว่าชุมชนได้ใช้งานเทคโนโลยีสู่อุปพลังงานแสงอาทิตย์อย่างต่อเนื่อง สามารถจำหน่ายหามาใบจากเฉลี่ย 27,600 ใบต่อเดือน หรือเพิ่มขึ้น 26,300 ใบต่อเดือน เพิ่มขึ้นถึง 20 เท่า แสดงให้เห็นถึงประโยชน์ของตู้เทคโนโลยีสู่อุปพลังงานแสงอาทิตย์ในการลดระยะเวลาการผลิต

เอกรณัช ศรีบุญมา และคณะ (2563) ทำการศึกษาเรื่อง การยอมรับเทคโนโลยีที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกชำระค่าบริการผ่าน QR Code สำหรับนักท่องเที่ยวที่เข้าพักโรงแรมขนาดกลางในจังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้การทดสอบความเป็นอิสระต่อกันของสองประชากร การวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ โมเมนต์ผลคูณอย่างง่ายของเพียร์สัน และการวิเคราะห์การถดถอยเชิงพหุ ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลไม่มีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจใช้เทคโนโลยีในการชำระค่าบริการผ่าน QR Code ของนักท่องเที่ยวที่ใช้บริการโรงแรมขนาดกลาง ในจังหวัดเชียงใหม่ ส่วนปัจจัยการยอมรับและการใช้เทคโนโลยีที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจชำระค่าบริการผ่าน QR Code ของนักท่องเที่ยวที่ใช้บริการโรงแรมขนาดกลางในจังหวัดเชียงใหม่

พบว่า มีจำนวน 5 ปัจจัย ได้แก่ 1) ด้านอิทธิพลของสังคม 2) ด้านความเชื่อมั่นของผู้ใช้งานระบบ 3) ด้านทัศนคติต่อการใช้งานระบบ 4) ด้านความพร้อมของอุปกรณ์สนับสนุน และ 5) ด้านความคาดหวังจากประสิทธิภาพ

XU XU และ อนุรักษ์ อาทิตย์กวิน (2567) ได้ทำการศึกษา การตลาดผ่านสื่อสังคมออนไลน์และการยอมรับเทคโนโลยีที่ส่งผลต่อการตัดสินใจ ของนักท่องเที่ยวจีนในการท่องเที่ยวเมืองปักกิ่ง ประเทศจีน มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการยอมรับเทคโนโลยีที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของนักท่องเที่ยวจีนในการท่องเที่ยวเมืองปักกิ่ง ประเทศจีน การวิจัยเป็นเชิงปริมาณ โดยใช้กลุ่มตัวอย่าง คือ กลุ่มนักท่องเที่ยวชาวจีนที่เข้าสู่กรุงปักกิ่งประเทศจีน 400 คน เครื่องมือ คือ แบบสอบถามแบบออนไลน์ โดยใช้สถิติพรรณนา ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และสถิติเชิงอนุมานวิเคราะห์การถดถอยเชิงพหุ ผลการศึกษาพบว่า การตลาดผ่านสื่อสังคมออนไลน์ที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของนักท่องเที่ยวจีนในการท่องเที่ยวเมืองปักกิ่ง ประเทศจีนพบว่า ปัจจัยการตลาดผ่านสื่อสังคมออนไลน์ จำนวน 4 ตัวแปร ได้แก่ 1) ด้านการรับรู้ชนิดและความหลากหลายของสื่อ 2) ด้านการรับรู้ประโยชน์ของสื่อออนไลน์เพื่อการท่องเที่ยว 3) ด้านการรับรู้ข้อมูลการเตรียมการเพื่อการท่องเที่ยว และ 4) ด้านลักษณะข้อมูลการท่องเที่ยวที่ได้รับจากสื่อออนไลน์มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของนักท่องเที่ยวจีนในการท่องเที่ยวเมืองปักกิ่ง ประเทศจีน การยอมรับเทคโนโลยีที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของนักท่องเที่ยวจีนในการท่องเที่ยวเมืองปักกิ่ง ประเทศจีน พบว่า การยอมรับเทคโนโลยี ทั้ง 2 ตัวแปร คือ 1) ด้านการรับรู้ประโยชน์ในการใช้งาน และ 2) ด้านการรับรู้ความง่ายในการใช้งาน มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของนักท่องเที่ยวจีนในการท่องเที่ยวเมืองปักกิ่ง ประเทศจีน

กฤติยาณี มณีแสง และคณะ (2569) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเลือกใช้งานแอปพลิเคชันบริการท่องเที่ยวออนไลน์ของลูกค้าเจนเอเรชั่นวาย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเลือกใช้งาน เปรียบเทียบปัจจัยตามลักษณะทางประชากรศาสตร์ และวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกใช้งานแอปพลิเคชันบริการท่องเที่ยวออนไลน์ การวิจัยเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างลูกค้าเจนเอเรชั่นวายในเขตกรุงเทพมหานคร จำนวน 400 คน โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยด้านความสะดวกในการใช้งานและความคุ้มค่าของราคามีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับสูงที่สุด นอกจากนี้ ผู้ที่มีรายได้แตกต่างกันให้ความสำคัญต่อปัจจัยในการเลือกใช้งานแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และผลการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณพบว่า ปัจจัยด้านความสะดวกในการใช้งาน ความน่าเชื่อถือของแอปพลิเคชัน และการส่งเสริมการตลาด มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกใช้งานอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ผลการศึกษาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ความสะดวกในการใช้งานและการรับรู้ถึงประโยชน์ของเทคโนโลยีเป็นปัจจัยสำคัญต่อการยอมรับเทคโนโลยีของผู้ใช้งาน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาครั้งนี้ที่พบว่า การรับรู้ถึงประโยชน์และการรับรู้ความสะดวกในการใช้งานมีอิทธิพลต่อความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่เข้าร่วมกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของโฮมสเตย์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

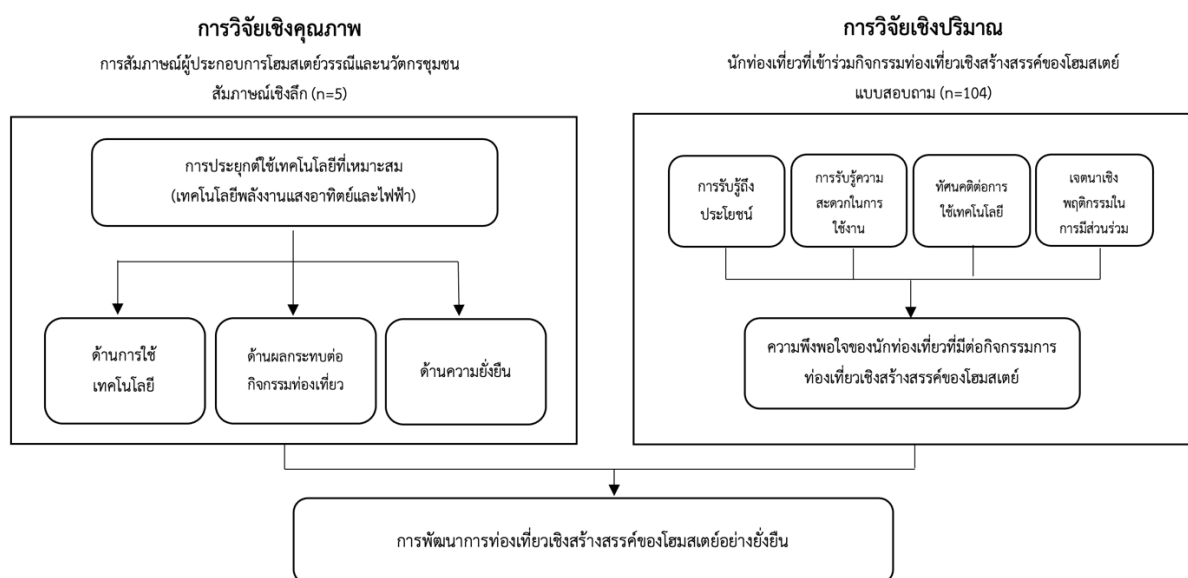
ภาวิณี กาญจนภา และวงศ์ลัดดา วีระไพบุลย์ (2568) ได้ศึกษาอิทธิพลของทัศนคติต่อนวัตกรรมการท่องเที่ยวที่ส่งผลต่อความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวผ่านการยอมรับเทคโนโลยีของภาคธุรกิจสายการบินยุค

วิถีชีวิตใหม่ โดยเก็บข้อมูลจากนักท่องเที่ยวที่เป็นผู้โดยสารสายการบินต้นทุนต่ำ จำนวน 360 คน จาก 4 ท่าอากาศยาน และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์สมการโครงสร้างผ่านโปรแกรม AMOS ผลการวิจัยพบว่า ทักษะคิดก่อนวัดกรรมการท่องเที่ยว การยอมรับเทคโนโลยี และความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวอยู่ในระดับมาก นอกจากนี้ยังพบว่า ทักษะคิดก่อนวัดกรรมการท่องเที่ยวมีอิทธิพลเชิงบวกต่อการยอมรับเทคโนโลยีอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.001$) และการยอมรับเทคโนโลยีมีอิทธิพลเชิงบวกต่อความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.001$) ขณะที่ทักษะคิดก่อนวัดกรรมการท่องเที่ยวมีอิทธิพลเชิงบวกต่อความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว แต่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.092$) ทั้งนี้ การยอมรับเทคโนโลยียังทำหน้าที่เป็นตัวแปรส่งผ่านระหว่างทักษะคิดก่อนวัดกรรมการท่องเที่ยวกับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า การยอมรับเทคโนโลยีมีบทบาทสำคัญต่อประสบการณ์และความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาครั้งนี้ที่มุ่งศึกษาการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชน เพื่อยกระดับคุณภาพกิจกรรมและสร้างประสบการณ์ที่ดีให้แก่นักท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

พิไลวรรณ พูลสวาท และคณะ (2568) ได้ศึกษาการยอมรับเทคโนโลยีท่องเที่ยวเสมือนจริงในการวางแผนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับการยอมรับและวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเลือกใช้เทคโนโลยีความเป็นจริงเสมือน (VR) สำหรับการวางแผนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของนักท่องเที่ยวไทย วิจัยดำเนินการวิจัยใช้วิธีเชิงปริมาณโดยเก็บข้อมูลผ่านแบบสอบถามออนไลน์จากกลุ่มตัวอย่าง 235 คน และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโมเดลสมการโครงสร้าง ผลการศึกษาพบว่า ทักษะคิดที่มีต่อการใช้งานเป็นปัจจัยกำหนดที่มีอิทธิพลสูงสุดต่อความตั้งใจใช้งานและการใช้งานจริงอย่างมีนัยสำคัญ ($\beta = 0.611$) โดยมีความง่ายในการใช้งานที่รับรู้เป็นตัวแปรพยากรณ์สำคัญที่ส่งผลกระทบต่อทัศนคติในระดับสูงมาก ($\beta = 0.973$) และส่งผลต่อประโยชน์ที่รับรู้ ($\beta = 0.544$) สำหรับปัจจัยด้านความสนุกสนานที่รับรู้พบว่ามีอิทธิพลทางอ้อมต่อการยอมรับเทคโนโลยีผ่านความง่ายในการใช้งาน อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษากลับไม่พบอิทธิพลทางตรงอย่างมีนัยสำคัญของการรับรู้ประโยชน์และความน่าเชื่อถือต่อความตั้งใจใช้งาน สะท้อนให้เห็นว่าในบริบทการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ปัจจัยด้านประสบการณ์และความพึงพอใจมีความสำคัญมากกว่าประโยชน์เชิงหน้าที่ของเทคโนโลยี ทั้งนี้ ข้อค้นพบดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวควรคำนึงถึงประสบการณ์และการมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยวควบคู่กับประสิทธิภาพของเทคโนโลยี

จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า เทคโนโลยีที่เหมาะสมเป็นเทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพและต้นทุนต่ำกว่าเทคโนโลยีที่นำเข้าจากประเทศพัฒนาแล้ว ซึ่งสามารถนำมาใช้งานในท้องถิ่นชุมชน ใช้งานง่าย ต้นทุนต่ำ เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านการยอมรับเทคโนโลยีพบว่า การรับรู้ประโยชน์ในการใช้งาน (Perceived Usefulness: PU) การรับรู้ความง่ายในการใช้งาน (Perceived Ease of Use: PEOU) และทัศนคติต่อการใช้เทคโนโลยี (Attitude Toward Using Technology: ATT) เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการยอมรับเทคโนโลยีและความพึงพอใจของผู้ใช้

อย่างไรก็ตาม การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการบูรณาการการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมเข้ากับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของโฮมสเตย์ในบริบทชุมชนค่อนข้างจำกัด ดังนั้น การศึกษานี้จึงพัฒนากรอบแนวคิดโดยใช้การศึกษาแบบผสมผสาน การศึกษาเชิงคุณภาพจากผู้ประกอบการและนักท่องเที่ยวชุมชนในมิติด้านการใช้เทคโนโลยี มิติด้านผลกระทบต่อกิจกรรมท่องเที่ยว และด้านความยั่งยืน เพื่อพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมสำหรับกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ การศึกษาเชิงปริมาณเกี่ยวกับยอมรับเทคโนโลยีของนักท่องเที่ยวผ่านองค์ประกอบของแบบจำลองการยอมรับเทคโนโลยี ได้แก่ การรับรู้ประโยชน์ในการใช้งาน (Perceived Usefulness: PU) การรับรู้ความง่ายในการใช้งาน (Perceived Ease of Use: PEOU) ทักษะคติต่อการใช้เทคโนโลยี (Attitude Toward Using Technology: ATT) และเจตนาเชิงพฤติกรรม (Behavioral Intention: BI) ซึ่งส่งผลต่อความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว โดยผลการศึกษาคาดว่าจะจะเป็นแนวทางในการยกระดับคุณภาพผลิตภัณฑ์ เพิ่มประสิทธิภาพการผลิต สร้างคุณค่าและประสบการณ์ที่ดีแก่นักท่องเที่ยว ตลอดจนสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของโฮมสเตย์อย่างยั่งยืน

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ระเบียบวิธีการวิจัย

วิธีการวิจัย

การศึกษการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์กรณีศึกษากระจุยโฮมสเตย์วรรณิ จังหวัดพัทลุง เป็นการศึกษาเชิงผสมผสาน (mixed method) โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อเก็บข้อมูลเชิงลึกจากผู้ประกอบการและนักท่องเที่ยวชุมชน และการวิจัยเชิงปริมาณเพื่อประเมินการยอมรับเทคโนโลยีที่ส่งผลต่อความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อกิจกรรมของโฮมสเตย์

กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลหลัก

การวิจัยเชิงคุณภาพมีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินผลการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของโฮมสเตย์วรรณิ ประชากรที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ ผู้ประกอบการกระจุตโฮมสเตย์วรรณิและนักท่องเที่ยวที่เข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้และผลิตกระจุตในชุมชน ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) จำนวน 5 คน ประกอบด้วย ผู้ประกอบการโฮมสเตย์วรรณิและนักท่องเที่ยว โดยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) เนื่องจากเป็นผู้ที่มีประสบการณ์และบทบาทเกี่ยวข้องโดยตรงกับการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เกณฑ์ในการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก ประกอบด้วย 1) เป็นผู้ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องโดยตรงกับการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของโฮมสเตย์วรรณิ 2) มีความรู้หรือประสบการณ์เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในกระบวนการผลิตผลิตภัณฑ์กระจุตหรือการจัดกิจกรรมเรียนรู้ท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เกี่ยวกับการผลิตกระจุต และ 3) ยินยอมให้ข้อมูลและสามารถให้ข้อมูลเชิงลึกได้อย่างเต็มที่

การวิจัยเชิงปริมาณมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ระดับการยอมรับเทคโนโลยีที่เหมาะสมของนักท่องเที่ยวที่เข้าร่วมกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของโฮมสเตย์วรรณิ ประชากร (Population) ได้แก่ นักท่องเที่ยวที่เข้าร่วมกิจกรรมของโฮมสเตย์วรรณิ โดยประมาณจากจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรมเฉลี่ยเดือนละ 60 คน ภายในระยะเวลา 2 เดือน รวมประชากรประมาณ 120 คน การกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง (Sample Size) อ้างอิงตามตารางของ Krejcie and Morgan (1970) ซึ่งเหมาะสมกับประชากรจำนวน 120 คน ได้ขนาดกลุ่มตัวอย่างขั้นต่ำจำนวน 92 คน อย่างไรก็ตาม เพื่อเพิ่มความสมบูรณ์และความน่าเชื่อถือของข้อมูล ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจริงจากนักท่องเที่ยวจำนวน 104 คน การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) เนื่องจากผู้วิจัยต้องการเก็บข้อมูลจากนักท่องเที่ยวที่มีประสบการณ์ตรงในการเข้าร่วมกิจกรรมที่มีการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมของโฮมสเตย์ เกณฑ์ในการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย 1. เป็นนักท่องเที่ยวที่เข้าร่วมกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของโฮมสเตย์วรรณิในช่วงเวลาที่กำหนด 2. มีประสบการณ์ตรงในการเข้าร่วมกิจกรรมที่มีการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมของโฮมสเตย์ และ 3. ยินยอมให้ข้อมูลและสามารถตอบแบบสอบถามอย่างเต็มที่

เครื่องมือในการเก็บข้อมูล

การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) เป็นเครื่องมือหลัก โดยออกแบบคำถามเพื่อประเมินมุมมองของผู้ประกอบการโฮมสเตย์และนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ แบบสัมภาษณ์ประกอบด้วยคำถาม 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการใช้เทคโนโลยี 2) ด้านผลกระทบต่อกิจกรรมท่องเที่ยว และ 3) ด้านความยั่งยืน รวมทั้งการวัดระดับการยอมรับเทคโนโลยีของผู้ประกอบการและนักท่องเที่ยว รวมทั้งหมด 15 ข้อคำถาม แบบสัมภาษณ์ผ่านการตรวจสอบความเหมาะสมของเนื้อหาโดยผู้ทรงคุณวุฒิ (Expert Validation) และได้ทำการทดสอบความเข้าใจ

ในกลุ่มตัวอย่างนำร่อง (Pilot Test) ก่อนดำเนินการเก็บข้อมูลจริง เพื่อให้มั่นใจว่าคำถามมีความชัดเจนและสามารถเก็บข้อมูลเชิงลึกได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือหลัก สำหรับการวิเคราะห์ระดับการยอมรับเทคโนโลยีที่ส่งผลต่อความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่เข้าร่วมกิจกรรมโฮมสเตย์แบบสอบถามแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ 1) ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม 2) ความคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรมโฮมสเตย์ ประกอบด้วย 3 ด้าน ได้แก่ ด้านคุณภาพของผลิตภัณฑ์และกระบวนการ ด้านประสบการณ์ของนักท่องเที่ยว ด้านภาพลักษณ์ของชุมชนและความยั่งยืน และ 3) ความคิดเห็นเกี่ยวกับการยอมรับเทคโนโลยี ประกอบด้วย 4 ด้าน ได้แก่ การรับรู้ถึงประโยชน์ การรับรู้ความสะดวกในการใช้งาน ทศนคติต่อการใช้เทคโนโลยี เจตนาเชิงพฤติกรรมในการมีส่วนร่วม รวมทั้งรวมทั้งหมด 35 ข้อคำถาม แบบสอบถามใช้มาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ (Five-point Rating Scale) ตามแนวคิดของ Likert (1932) เพื่อประเมินระดับความคิดเห็น เครื่องมือผ่านการตรวจสอบ ความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน ได้ค่าเฉลี่ยดัชนีความตรงเชิงเนื้อหา (IOC) เท่ากับ 0.845 และผ่านการตรวจสอบ ความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบสอบถามด้วยค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha Coefficient) ทดลองใช้ (Try-out) กับกลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะใกล้เคียงกับประชากรที่ศึกษา แต่ไม่ใช้กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยจริง และอยู่ในพื้นที่นอกเหนือจากพื้นที่วิจัย แบบสอบถามมีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.837 ซึ่งอยู่ในระดับที่ยอมรับได้ตามเกณฑ์มาตรฐาน (≥ 0.80) แสดงว่าเครื่องมือมีความเที่ยงและมีความสอดคล้องภายในที่ดี (Cronbach, 1951)

การพิทักษ์สิทธิของกลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลหลัก

การวิจัยครั้งนี้ได้รับการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย เลขที่รับรอง IRB.2567.036/09 ก่อนดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ชี้แจงวัตถุประสงค์ ขั้นตอนการวิจัย ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ รวมถึงสิทธิของผู้เข้าร่วมวิจัยให้ทราบอย่างชัดเจน โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญและกลุ่มตัวอย่างทุกคนเข้าร่วมการวิจัยด้วยความสมัครใจ และให้ความยินยอมก่อนการสัมภาษณ์หรือการตอบแบบสอบถาม ผู้เข้าร่วมวิจัยสามารถปฏิเสธการให้ข้อมูลหรือถอนตัวจากการวิจัยได้ทุกเมื่อ โดยไม่มีผลกระทบใด ข้อมูลที่ได้รับจะถูกเก็บรักษาเป็นความลับ ไม่มีการเปิดเผยชื่อหรือข้อมูลที่สามารถระบุตัวตนของผู้เข้าร่วมวิจัย และผลการวิจัยจะนำเสนอในภาพรวมเพื่อประโยชน์ทางวิชาการเท่านั้น

การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการโฮมสเตย์วรรณีและนวัตกรชุมชน ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อให้ได้ผลการศึกษาดังตามวัตถุประสงค์ น่าเชื่อถือและเพียงพอต่อการนำมาวิเคราะห์ และสรุปสาระสำคัญและประเด็นหลัก (Thematic Summarization) โดยดำเนินการถอดเทปข้อมูล จัดหมวดหมู่ข้อมูลตามประเด็นการวิจัย วิเคราะห์ความหมาย ตีความเชิงบริบท และสังเคราะห์

ประเด็นสำคัญที่สอดคล้องกับกรอบแนวคิดการวิจัย ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล โดยการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือของผลการวิเคราะห์

ข้อมูลเชิงปริมาณจากแบบสอบถามของนักท่องเที่ยวที่เข้าร่วมกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในโฮมสเตย์วรรณ วิเคราะห์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ ประกอบด้วย 1) สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ได้แก่ ค่าเฉลี่ย (Mean) ร้อยละ (Percentage) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) เพื่ออธิบายลักษณะทั่วไปและระดับความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถาม และ 2) สถิติเชิงอนุมาน (Inferential Statistics) ใช้การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ (Multiple Regression Analysis) เพื่อวิเคราะห์ระดับการยอมรับเทคโนโลยีที่เหมาะสมต่อความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่เข้าร่วมกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในโฮมสเตย์

ผลการศึกษา

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อประเมินผลการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมของผู้ประกอบการและนักท่องเที่ยว ชุมชน ในด้านการใช้เทคโนโลยี ด้านผลกระทบต่อกิจกรรมท่องเที่ยว และความยั่งยืนของชุมชน

1. ด้านการใช้เทคโนโลยี ผลการวิจัยพบว่า การนำเอาเทคโนโลยีมาใช้ในการกระบวนการผลิตหรือการจัดกิจกรรมของผู้ประกอบการโฮมสเตย์วรรณ ปัญหาหลักในการผลิตกระจุคือ การตากแห้งผลิตภัณฑ์ ซึ่งเป็นขั้นตอนในการตากเส้นกระจุเพื่อนำมาสานกระเป่า และเป็นขั้นตอนสุดท้ายที่สำคัญในการอบแห้งผลิตภัณฑ์ที่สำเร็จแล้ว หากผลิตภัณฑ์แห้งไม่ดีจะทำให้เกิดเชื้อราทำให้ผลิตภัณฑ์เสียหาย กระทบต่ออายุการใช้งาน ความเชื่อมั่นของนักท่องเที่ยวและผู้ใช้งานผลิตภัณฑ์กระจุ วิธีดั้งเดิมการตากกระจุคือ การตากแดด โดยใช้เวลา 2-3 วันในการตาก ซึ่งผู้ประกอบการประสบปัญหา ไม่สามารถตากผลิตภัณฑ์กระจุได้ในช่วงฤดูฝน เนื่องจากขึ้นอยู่กับสภาพอากาศ โดยเฉพาะภูมิอากาศในภาคใต้ซึ่งมีฤดูฝนเกือบตลอดทั้งปี นอกจากปัญหาต่อผลิตภัณฑ์แล้ว การตากแดด ซึ่งใช้เวลา 2-3 ยังส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งโฮมสเตย์จัดให้ผู้มาพักและนักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้กระบวนการจักสานกระจุ ทำให้นักท่องเที่ยวไม่สามารถนำผลิตภัณฑ์ของตนเองทำกลับไปได้ในเวลาที่กำหนด ผู้ประกอบการต้องเสียต้นทุนส่งผลิตภัณฑ์ไปให้นักท่องเที่ยว หลังจากทีมผู้วิจัยได้นำเทคโนโลยีตู้อบพลังงานแสงอาทิตย์และไฟฟ้า (เทคโนโลยีที่เหมาะสม) ไปใช้งาน เพื่อแก้ปัญหาของกิจกรรมของโฮมสเตย์ พบว่า ปัจจัยที่ผู้ประกอบการให้ความสำคัญมากที่สุดคือ เทคโนโลยีสามารถแก้ปัญหาที่เกิดจากกระบวนการผลิต โดยผู้ประกอบการต้องการเทคโนโลยีที่สามารถลดระยะเวลาการผลิต และสามารถปรับปรุงคุณภาพผลิตภัณฑ์ให้ดีขึ้น จากการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการโฮมสเตย์ และนักวัดกรทั้ง 5 คน พบว่ามีความพึงพอใจกับเทคโนโลยีตู้อบพลังงานแสงอาทิตย์และไฟฟ้าเป็นอย่างมาก เนื่องจากเทคโนโลยีที่เหมาะสมสามารถอบแห้งผลิตภัณฑ์ได้ทั้งปี แม้เป็นช่วงฤดูฝน ทำให้ผลิตภัณฑ์แห้งเร็วขึ้น สามารถลดระยะเวลาการตากแห้งของผลิตภัณฑ์ 2-3 วันเหลือเพียง 1-2 ชั่วโมง ช่วยประหยัดเวลาและแรงงานเมื่อเทียบกับวิธีตากแดดดั้งเดิม อีกทั้งยังช่วยให้ผลิตภัณฑ์มีความคงทน สีสวย ลดการปนเปื้อนจากสิ่งแวดล้อม (ฝุ่น, เชื้อรา, แมลง และสารเคมี) ซึ่งส่งผลต่อคุณภาพที่สม่ำเสมอและมีมาตรฐานมากขึ้น นอกจากนี้พบว่า

ผู้ประกอบการโฮมสเตย์สามารถจัดกระบวนการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวให้เสร็จสิ้นภายในเวลา 2-3 ชั่วโมง และสามารถจัดกิจกรรมเรียนรู้ได้ตลอดทั้งปี ซึ่งตรงกับความคาดหวังของผู้ประกอบการและนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ เทคโนโลยีที่นำมาใช้นั้นต้องสอดคล้องกับบริบทและความสามารถของผู้ใช้เทคโนโลยี จากการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการมองว่า เทคโนโลยีตู้อบพลังงานแสงอาทิตย์และไฟฟ้าเป็นเทคโนโลยีที่ใช้งานง่าย ไม่ซับซ้อนมาก มีฟังก์ชันการใช้งานน้อย รวมทั้งการซ่อมแซมที่สามารถทำได้เอง อุปกรณ์หาซื้อได้ง่าย

2. ด้านผลกระทบต่อกิจกรรมท่องเที่ยว ผลการวิจัยพบว่า การนำเทคโนโลยีตู้อบพลังงานแสงอาทิตย์และไฟฟ้าช่วยสร้างความน่าสนใจของกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ของโฮมสเตย์มากขึ้น นักท่องเที่ยวมองเห็นถึงพัฒนาการของผลิตภัณฑ์ที่ใช้เทคโนโลยีในผลิตภัณฑ์ จากการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการมองว่า เทคโนโลยีตู้อบพลังงานแสงอาทิตย์และไฟฟ้าช่วยให้กิจกรรมมีความหลากหลาย เช่น นักท่องเที่ยวสามารถเปรียบเทียบวิธีเรียนรู้ทั้งวิธีดั้งเดิมและวิธีสมัยใหม่ได้ ทำให้เกิดความรู้สึกว่ากิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ของโฮมสเตย์มีทั้ง “ความเป็นเอกลักษณ์” และ “ความทันสมัย” ไปพร้อมกัน หลังจากนักท่องเที่ยวเข้าร่วมกิจกรรมที่ประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมนี้ ผู้ประกอบการและนักวิเคราะห์ระบุว่า นักท่องเที่ยวที่เข้าร่วมกิจกรรมส่วนใหญ่รู้สึกแปลกใหม่และสนใจ ต้องการทดลองใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม หรือตั้งคำถามว่าทำไมถึงเลือกใช้วิธีนี้ แตกต่างจากวิธีการเดิมอย่างไร ซึ่งกระตุ้นการมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยวได้ดี รวมทั้งยังสร้างความมั่นใจและเชื่อใจให้กับนักท่องเที่ยวผู้เข้าร่วมกิจกรรมในเรื่องคุณภาพของผลิตภัณฑ์ และมาตรฐานของผลิตภัณฑ์ของตนเอง โดยบางครั้งนักท่องเที่ยวชื่นชมว่าผลิตภัณฑ์มีมาตรฐาน น่าเชื่อถือ และยังคงความเป็นท้องถิ่น ขณะที่บางรายสนใจสอบถามเชิงลึกเกี่ยวกับวิธีการอบ การควบคุมอุณหภูมิ ต้นทุนการสร้างตู้อบ การดูแลรักษาและผลต่อคุณภาพของผลิตภัณฑ์กระจุต เพื่อเปรียบเทียบวิธีการอบกับเทคโนโลยีตู้อบพลังงานแสงอาทิตย์และไฟฟ้าและวิธีดั้งเดิมของผู้ประกอบการ

3. ด้านความยั่งยืน ผู้ประกอบการกล่าวว่า ด้านเศรษฐกิจ เทคโนโลยีตู้อบพลังงานแสงอาทิตย์และไฟฟ้าช่วยลดความเสียหายของผลิตภัณฑ์จากการตากแบบเดิม ซึ่งผลิตภัณฑ์กระจุตไม่สามารถตากแห้งได้ดีในฤดูฝน ผลิตภัณฑ์ที่ไม่แห้งดีเป็นต้นเหตุให้เกิดเชื้อราซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพผลิตภัณฑ์ เกิดการตีกลับสินค้า ทำให้เสียต้นทุนการผลิตสินค้าใหม่เพื่อทดแทนของเดิม และค่าขนส่งผลิตภัณฑ์ที่เพิ่มขึ้น เมื่อปรับใช้เทคโนโลยีตู้อบพลังงานแสงอาทิตย์และไฟฟ้า นักท่องเที่ยวก็สามารถทำกิจกรรมให้จบภายในระยะเวลาที่กำหนด และสามารถนำสินค้ากลับไปได้เลย ทางโฮมสเตย์ไม่ต้องเสียต้นทุนส่งสินค้าให้นักท่องเที่ยว ทำให้ประหยัดเวลาและต้นทุน สร้างความเชื่อมั่นให้กับนักท่องเที่ยว รวมทั้งการลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น ลดการใช้ไม้ฟืน ลดควันและมลภาวะ ที่ส่งผลเสียต่อสุขภาพ ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน การพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมโดยยึดหลักการ เทคโนโลยีที่เรียบง่าย ชุมชนสามารถปรับแต่งเทคโนโลยีด้วยตนเอง สามารถสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในสร้างสรรค์กิจกรรมการท่องเที่ยว รวมทั้งเทคโนโลยียังช่วยรักษาสมดุลระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมกับนวัตกรรมใหม่

เมื่อวัดระดับการยอมรับเทคโนโลยีที่เหมาะสมของผู้ประกอบการและนวัตกรรม ผลจากแบบสอบถามพบว่า ระดับการยอมรับเทคโนโลยีมากที่สุดคือ เทคโนโลยีสามารถนำไปใช้ในกระบวนการผลิตได้จริง ($\bar{x} = 4.85$) รองลงมาคือ เทคโนโลยีต้องใช้งานง่ายและช่วยให้ทำงานรวดเร็วขึ้น ($\bar{x} = 4.80$) เทคโนโลยีตรงกับความต้องการของผู้ใช้ ($\bar{x} = 4.80$) เทคโนโลยีตรงกับความต้องการของผู้ใช้ ($\bar{x} = 4.75$) เทคโนโลยีช่วยให้ปฏิบัติงานง่ายไม่ยุ่งยากซับซ้อน ($\bar{x} = 4.70$) เทคโนโลยีช่วยให้ทำงานสะดวกขึ้น ($\bar{x} = 4.70$) เทคโนโลยีสามารถประยุกต์ใช้กับวิธีการทำงานแบบดั้งเดิมได้ ($\bar{x} = 4.55$) เทคโนโลยีช่วยเพิ่มผลผลิต ($\bar{x} = 4.55$) และเทคโนโลยีช่วยลดขั้นตอนในการทำงาน ($\bar{x} = 4.55$) เทคโนโลยีช่วยลดความเสี่ยงอุบัติเหตุและความเจ็บป่วยจากการทำงาน ($\bar{x} = 4.50$)

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อวิเคราะห์ระดับการยอมรับเทคโนโลยีที่เหมาะสมของนักท่องเที่ยวที่เข้าร่วมกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในโฮมสเตย์

1. ข้อมูลลักษณะประชากรศาสตร์ของนักท่องเที่ยวผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 104 คน พบว่าด้านเพศ ประกอบด้วย เพศหญิง ร้อยละ 70.2 เพศชาย ร้อยละ 26 และไม่ระบุเพศ ร้อยละ 3.8 ด้านอายุ ประกอบด้วย อายุระหว่าง 31-40 ปี ร้อยละ 51 อายุระหว่าง 21-30 ปี ร้อยละ 45.2 และ ต่ำกว่า 20 ปี ร้อยละ 3.8 ด้านอาชีพ พนักงานบริษัท ร้อยละ 54.8 อาชีพอิสระ ร้อยละ 33.2 และนักศึกษา ร้อยละ 12 ด้านประวัติการเดินทางโฮมสเตย์รรณี เคยมาเยี่ยมชม ร้อยละ 67.3 และไม่เคยเยี่ยมชม ร้อยละ 32.7

2. การยอมรับเทคโนโลยีที่เหมาะสมสำหรับกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของโฮมสเตย์ พบว่าด้านการรับรู้ถึงประโยชน์ ($\bar{x} = 4.36$) โดยค่าเฉลี่ยสูงสุด อยู่ที่ข้อ “เทคโนโลยีช่วยเพิ่มคุณภาพของผลิตภัณฑ์ในชุมชน” ($\bar{x} = 4.41$) แสดงให้เห็นว่า ผู้เข้าร่วมรับรู้ถึงประโยชน์ของเทคโนโลยีอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในด้านการยกระดับผลิตภัณฑ์และการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น ด้านการรับรู้ความสะดวกในการใช้งาน ($\bar{x} = 4.32$) โดยค่าเฉลี่ยสูงสุด อยู่ที่ข้อ “ฉันรู้สึกสะดวกในการมีส่วนร่วมกิจกรรมที่ใช้เทคโนโลยี” ($\bar{x} = 4.37$) แสดงว่าผู้เข้าร่วมสามารถปรับตัวและใช้งานเทคโนโลยีได้อย่างราบรื่น ด้านทัศนคติต่อการใช้เทคโนโลยี ($\bar{x} = 4.35$) โดยค่าเฉลี่ยสูงสุด อยู่ที่ข้อ “กิจกรรมที่ใช้เทคโนโลยีจะได้รับความนิยมในอนาคต” ($\bar{x} = 4.38$) บ่งบอกว่าผู้เข้าร่วมมีทัศนคติเชิงบวกต่อการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในกิจกรรมท่องเที่ยว ด้านเจตนาเชิงพฤติกรรม ($\bar{x} = 4.36$) ข้อที่ได้คะแนนสูงสุดคือ “ฉันคิดว่าการเข้าร่วมกิจกรรมนี้เป็นประสบการณ์ที่คุ้มค่า” ($\bar{x} = 4.41$) ซึ่งชี้ว่าผู้เข้าร่วมมีแนวโน้มที่จะกลับมาซ้ำและบอกต่อ

3. ความพึงพอใจของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของโฮมสเตย์ พบว่า ด้านคุณภาพของผลิตภัณฑ์และกระบวนการ ($\bar{x} = 4.36$) โดยประเด็นที่ได้ค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ “การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีช่วยให้ผลิตภัณฑ์สะอาด ปลอดภัย” ($\bar{x} = 4.41$) สะท้อนว่าการใช้เทคโนโลยีช่วยยกระดับมาตรฐานด้านความปลอดภัยของผลิตภัณฑ์ และทำให้นักท่องเที่ยวรับรู้ถึงคุณภาพที่เพิ่มขึ้น ด้านประสบการณ์ของนักท่องเที่ยว ($\bar{x} = 4.33$) โดยข้อที่นักท่องเที่ยวให้ความสำคัญมากที่สุด คือ “ท่านรู้สึกประทับใจและเต็มใจบอกต่อกิจกรรม

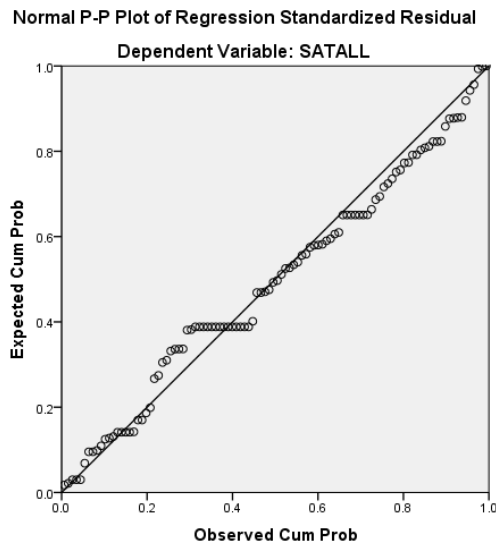
นี้” ($\bar{x} = 4.39$) ด้านภาพลักษณ์ของชุมชนและความยั่งยืน ($\bar{x} = 4.37$) “การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีช่วยส่งเสริมภาพลักษณ์ชุมชนที่ใส่ใจสิ่งแวดล้อม” ($\bar{x} = 4.42$) สะท้อนว่าการใช้เทคโนโลยีไม่เพียงแต่ตอบโจทย์เชิงคุณภาพ แต่ยังเชื่อมโยงกับการสร้างความยั่งยืนและภาพลักษณ์ที่ดีให้กับชุมชนในระยะยาว

ตารางที่ 1 การยอมรับเทคโนโลยีที่มีผลต่อความพึงพอใจที่เข้าร่วมกิจกรรมของโฮมสเตย์

การยอมรับเทคโนโลยี	ความพึงพอใจที่เข้าร่วมกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของโฮมสเตย์						
	B	Std. Error	β	t	Sig.	Tolerance	VIF
ค่าคงที่	0.611	0.189		3.236	0.002**		
ด้านการรับรู้ถึงประโยชน์	0.486	0.080	0.523	6.036	0.000**	0.249	4.018
ด้านการรับรู้ความสะดวกการใช้งาน	0.328	0.085	0.377	3.871	0.000**	0.197	5.086
ด้านทัศนคติต่อการใช้เทคโนโลยี	-0.005	0.084	-0.006	-0.063	0.950	0.226	4.420
ด้านเจตนาเชิงพฤติกรรม	0.054	0.085	0.058	0.639	0.524	0.230	4.356
R	0.903						
R Square	0.815						
Adjusted R Square	0.808						
Std. Error of the Estimate	0.206						
Durbin-Watson	1.976						

การยอมรับเทคโนโลยีที่มีผลต่อความพึงพอใจที่เข้าร่วมกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของโฮมสเตย์ โดยการวิเคราะห์สมการถดถอยเชิงพหุคูณเส้นตรง ผู้วิจัยได้ตรวจสอบข้อตกลงเบื้องต้น เพื่อให้ผลการวิเคราะห์มีความถูกต้องและน่าเชื่อถือ (Hair et al., 2019) ผลการตรวจสอบพบว่า ตัวแปรอิสระและตัวแปรตามมีความสัมพันธ์เชิงเส้น (Linearity) โดยพิจารณาจากกราฟ Scatter Plot ซึ่งข้อมูลมีการกระจายตัวในลักษณะเชิงเส้นและไม่ปรากฏรูปแบบความสัมพันธ์แบบโค้งอย่างชัดเจน ผลการตรวจสอบความเป็นอิสระของค่าความคลาดเคลื่อน (Independence of Errors) พบว่า ค่า Durbin-Watson เท่ากับ 1.976 ซึ่งอยู่ในช่วงที่ยอมรับได้ (1.50–2.50) แสดงว่าไม่เกิดปัญหา Autocorrelation ผลการตรวจสอบความแปรปรวนคงที่ของค่าความคลาดเคลื่อน (Homoscedasticity)

การตรวจสอบการแจกแจงแบบปกติของค่าความคลาดเคลื่อน (Normality) จากกราฟ Normal P-P Plot ดังภาพที่ 2 พบว่า จุดข้อมูลส่วนใหญ่กระจายตัวใกล้แนวเส้นทแยงมุม แสดงให้เห็นว่า Residuals มีการแจกแจงใกล้เคียงแบบปกติ ส่วนการตรวจสอบความสัมพันธ์ร่วมพหุคูณระหว่างตัวแปรอิสระ (Multicollinearity) พบว่า ค่า Tolerance อยู่ระหว่าง 0.197–0.249 ซึ่งมากกว่าเกณฑ์ที่กำหนด ($\text{Tolerance} > 0.10$) และค่า VIF อยู่ระหว่าง 4.018–5.086 ซึ่งมีค่าน้อยกว่า 10 แสดงว่าไม่พบปัญหาความสัมพันธ์ร่วมพหุคูณระหว่างตัวแปรอิสระ ดังนั้น ข้อมูลจึงเป็นไปตามข้อตกลงของการวิเคราะห์สมการถดถอยเชิงเส้นพหุคูณ

ภาพที่ 2 การตรวจสอบการแจกแจงแบบปกติของค่าความคลาดเคลื่อน (Normal P-P Plot of Regression Standardized Residual)

ดังตารางที่ 1 ผู้วิจัยได้นำตัวแปรอิสระทั้งหมดเข้าสู่สมการพร้อมกันด้วยวิธี Enter Multiple Linear Regression ผลการวิเคราะห์สมการถดถอยเชิงเส้นพหุคูณ พบว่า การยอมรับเทคโนโลยีสามารถอธิบายความแปรปรวนของความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่เข้าร่วมกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของโฮมสเตย์ได้ร้อยละ 81.5 ($R^2 = 0.815$, Adjusted $R^2 = 0.808$) เมื่อพิจารณาอิทธิพลของตัวแปรอิสระรายด้าน พบว่า ด้านการรับรู้ถึงประโยชน์ (Perceived Usefulness) มีอิทธิพลเชิงบวกต่อความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($\beta = 0.523$, $t = 6.036$, $p < 0.001$) และเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลสูงที่สุด รองลงมาคือ ด้านการรับรู้ความสะดวกในการใช้งาน (Perceived Ease of Use) ซึ่งมีอิทธิพลเชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($\beta = 0.377$, $t = 3.871$, $p < 0.001$) ซึ่งสอดคล้องกับ โมเดลการยอมรับเทคโนโลยี (TAM) ขณะที่ ด้านทัศนคติต่อการใช้อินเทอร์เน็ต ไม่พบอิทธิพลต่อความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว ($\beta = -0.006$, $t = -0.063$, $p = 0.950$) เช่นเดียวกับ ด้านเจตนาเชิงพฤติกรรม ซึ่งไม่พบอิทธิพลอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($\beta = 0.058$, $t = 0.639$, $p = 0.524$) ต่อความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่เข้าร่วมกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของโฮมสเตย์ สะท้อนว่านักท่องเที่ยวให้ความสำคัญกับ การรับรู้ถึงประโยชน์ของเทคโนโลยีที่เหมาะสมและความสะดวกในการใช้งาน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า หากเทคโนโลยีสามารถสร้างคุณค่าและผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรม จะนำไปสู่ความพึงพอใจและการยอมรับของนักท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้

$$\text{สมการพยากรณ์: } \hat{Y} = 0.611 + 0.486(\text{PU}) + 0.328(\text{PEOU})$$

สรุปผลการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ประเมินผลการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมของผู้ประกอบการและนวัตกรรมชุมชน ในด้านการใช้เทคโนโลยี ผลกระทบต่อกิจกรรมท่องเที่ยว และความยั่งยืนของชุมชน และ 2. วิเคราะห์ระดับการยอมรับเทคโนโลยีที่เหมาะสมของนักท่องเที่ยวที่เข้าร่วมกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในโฮมสเตย์

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ พบว่า ด้านการใช้เทคโนโลยี การนำเทคโนโลยีสู่อุปกรณ์พลังงานแสงอาทิตย์และไฟฟ้า ซึ่งจัดเป็น “เทคโนโลยีที่เหมาะสม” มาใช้ในกระบวนการผลิตและจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของโฮมสเตย์รรณิ สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการตากผลิตภัณฑ์ด้วยวิธีดั้งเดิมได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยลดระยะเวลาในการตากจาก 2-3 วัน เหลือเพียง 1-2 ชั่วโมง ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์มีคุณภาพคงที่ สีส้มสม่ำเสมอ และลดความเสียหายจากเชื้อราและสิ่งปนเปื้อน อีกทั้งยังเอื้อต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวได้อย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี ผู้ประกอบการและนวัตกรรมชุมชนให้ความเห็นว่า เทคโนโลยีดังกล่าวมีความเหมาะสมกับบริบทของชุมชน ใช้งานง่าย ไม่ซับซ้อน อุปกรณ์หาได้ในท้องถิ่น และสามารถดูแลรักษาได้ด้วยตนเอง ด้านผลกระทบต่อกิจกรรมท่องเที่ยว พบว่า การใช้เทคโนโลยีสู่อุปกรณ์พลังงานแสงอาทิตย์และไฟฟ้า ช่วยเพิ่มความน่าสนใจและคุณค่าเชิงสร้างสรรค์ของกิจกรรม นักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้และเปรียบเทียบกระบวนการผลิตแบบดั้งเดิมกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้ ทำให้เกิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning) และสร้างภาพลักษณ์ของโฮมสเตย์ในฐานะชุมชนที่มีทั้ง “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” และ “นวัตกรรมร่วมสมัย” ด้านความยั่งยืน พบว่า เทคโนโลยีที่เหมาะสมช่วยลดของเสียจากการผลิต ลดต้นทุนจากการส่งผลิตภัณฑ์ และลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น การใช้พลังงานสะอาดแทนการใช้ไม้ฟืน รวมถึงส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการพัฒนาและปรับใช้เทคโนโลยีด้วยตนเอง อันนำไปสู่การสร้างสมดุลระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมกับนวัตกรรมใหม่ ระดับการยอมรับเทคโนโลยีที่เหมาะสมของผู้ประกอบการและนวัตกรรมชุมชนอยู่ในระดับ “มากที่สุด” ค่าเฉลี่ย ($\bar{X} = 4.85$) ด้านที่ได้รับคะแนนสูงสุด ได้แก่ “เทคโนโลยีสามารถนำไปใช้ได้จริงในกระบวนการผลิต” ($\bar{X} = 4.85$) และ “เทคโนโลยีใช้งานง่ายและช่วยให้ทำงานได้รวดเร็วขึ้น” ($\bar{X} = 4.80$) แสดงให้เห็นว่าเทคโนโลยีที่เหมาะสมมีประสิทธิภาพต่อทั้งกระบวนการผลิตและกิจกรรมการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยว

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยเชิงปริมาณ พบว่า การยอมรับเทคโนโลยีที่เหมาะสมสำหรับกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของโฮมสเตย์ โดยนักท่องเที่ยวรับรู้ถึง ด้านการรับรู้ถึงประโยชน์ ($\bar{X} = 4.36$) ด้านทัศนคติต่อการใช้เทคโนโลยี ($\bar{X} = 4.35$) และด้านการรับรู้ความสะดวกในการใช้งาน ($\bar{X} = 4.32$) นักท่องเที่ยวเห็นว่าเทคโนโลยีช่วยเพิ่มคุณภาพของผลิตภัณฑ์ สร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่สะดวกและคุ้มค่า และส่งเสริมภาพลักษณ์ของชุมชนที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ความพึงพอใจของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของโฮมสเตย์ พบว่า นักท่องเที่ยวพึงพอใจ ด้านภาพลักษณ์ของชุมชนและความยั่งยืน ($\bar{X} = 4.37$)

ด้านคุณภาพของผลิตภัณฑ์และกระบวนการ ($\bar{x} = 4.36$) และด้านประสบการณ์ของนักท่องเที่ยว ($\bar{x} = 4.33$) ผลการวิเคราะห์สมการถดถอยพหุคูณ (Multiple Regression Analysis) พบว่า ตัวแปรอิสระ 2 ด้าน ได้แก่ การรับรู้ถึงประโยชน์ของเทคโนโลยี ($\beta = 0.523, p < 0.001$) และ การรับรู้ความสะดวกในการใช้งาน ($\beta = 0.377, p < 0.001$) มีอิทธิพลเชิงบวกและมีนัยสำคัญทางสถิติต่อความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว สามารถอธิบายความแปรปรวนของความพึงพอใจได้ร้อยละ 81.5 (Adjusted $R^2 = 0.815$) สอดคล้องกับแนวคิด Technology Acceptance Model (TAM) ของ Davis (1989) ซึ่งชี้ว่า การรับรู้ถึงประโยชน์และการรับรู้ความสะดวกในการใช้งาน เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการยอมรับเทคโนโลยี

การอภิปรายผลการวิจัย

กระจุยโฮมสเตย์วรรณิ จังหวัดพัทลุง วิสาหกิจชุมชนกระจุยและชุมชนการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ขอจำกัดที่สำคัญสำหรับการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของโฮมสเตย์วรรณิ คือ กระบวนการอบและตากกระจุยแบบวิธีดั้งเดิมซึ่งต้องพึ่งพาสภาพอากาศเป็นหลัก โดยใช้ระยะเวลา 2-3 วันสำหรับการทำให้ผลิตภัณฑ์แห้งสนิท หากในช่วงฤดูฝนที่ไม่สามารถตากผลิตภัณฑ์กลางแจ้งได้ ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์มีคุณภาพไม่สม่ำเสมอ ขึ้นรา และลดความน่าสนใจของกิจกรรมในสายตานักท่องเที่ยว ปัญหานี้ทำให้ผู้ประกอบการต้องหาทางเลือกใหม่เพื่อแก้ไขข้อจำกัดดังกล่าว การนำเอาเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ในกระบวนการผลิตหรือการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของผู้ประกอบการโฮมสเตย์วรรณิ เพื่อแก้ปัญหาการอบและตากกระจุย หลังจากการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีตู้อบพลังงานแสงอาทิตย์และไฟฟ้า พบว่า เทคโนโลยีสามารถลดเวลาการตากและแก้ปัญหาการตากในช่วงฤดูฝนได้ ผลจากการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการและนักตรเพื่อประเมินปัจจัยที่ส่งผลมากที่สุด คือ เทคโนโลยีที่เหมาะสมต้องสามารถนำไปใช้งานและสามารถแก้ปัญหาได้จริง รองลงมา การใช้งานง่ายสามารถปรับแต่งเทคโนโลยีได้ด้วยตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับ ทฤษฎีการยอมรับเทคโนโลยี หรือ Technology Acceptance Model (TAM) ที่พัฒนาโดย Fred Davis ในปี ค.ศ.1989 ระบุว่า พฤติกรรมการยอมรับและใช้งานเทคโนโลยีใหม่ในองค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ได้ ประกอบด้วย ปัจจัยหลักที่ใช้ในการยอมรับเทคโนโลยี คือ 1. การรับรู้ประโยชน์ (Perceived Usefulness: PU) คือ การรับรู้ว่าการใช้เทคโนโลยีจะช่วยก่อให้เกิดประโยชน์ ซึ่งจะช่วยให้ประสิทธิภาพหรือคุณภาพของงาน ผู้ประกอบการและนักตร ระบุว่า “เทคโนโลยีที่เหมาะสมสามารถอบแห้งผลิตภัณฑ์ให้แห้งเร็วขึ้น ลดระยะเวลาการตากผลิตภัณฑ์จากเดิม 2-3 วันเหลือเพียง 1-2 ชั่วโมง ซึ่งประหยัดเวลาและแรงงานเมื่อเทียบกับวิธีตากแดดดั้งเดิม อีกทั้งยังช่วยให้ผลิตภัณฑ์มีความคงทน สีสวย ลดการปนเปื้อนจากสิ่งแวดล้อม (ฝุ่น, เชื้อรา, แมลง และสารเคมี) โดยสามารถจัดกระบวนการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวให้เสร็จสิ้นภายในเวลา 2-3 ชั่วโมง และสามารถจัดกิจกรรมเรียนรู้ได้ตลอดทั้งปี ซึ่งตรงกับการคาดหวังของผู้ประกอบการและนักตร” และ 2. การรับรู้ความง่าย (Perceived Ease of Use: PEOU) คือ การที่ผู้ใช้รับรู้ว่าการใช้นั้นไม่ซับซ้อน เรียนรู้และใช้งานได้สะดวก ผู้ประกอบการโฮมสเตย์และนักตร ระบุว่า “เทคโนโลยีตู้อบพลังงานแสงอาทิตย์และไฟฟ้าเป็นเทคโนโลยีที่ใช้งานง่าย ไม่ซับซ้อนมาก มีฟังก์ชันการใช้งานน้อย รวมทั้งการซ่อมแซมที่สามารถทำได้เอง

อุปกรณ์หาซื้อได้ง่าย” ผลการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมยังสอดคล้องกับการศึกษาของ นพดล โพธิ์กาเหน็ด และคณะ (2562) ซึ่งทำการศึกษาแนวทางการยกระดับคุณภาพการผลิตสินค้าจากของชุมชนลุ่มน้ำ ปะเหลียน จังหวัดตรัง โดยใช้เทคโนโลยีสูบน้ำพลังงานแสงอาทิตย์ พบว่า เทคโนโลยีสูบน้ำพลังงานแสงอาทิตย์สามารถเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตได้จากมากขึ้น ลดระยะเวลาในการผลิตที่ใช้วิธีการตากแดดจาก 1 วัน เหลือเพียง 3 ชั่วโมง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงประโยชน์ของตู้เทคโนโลยีสูบน้ำพลังงานแสงอาทิตย์ในการลดระยะเวลาการผลิต

ผลการศึกษาเกี่ยวกับการยอมรับเทคโนโลยีที่เหมาะสมสำหรับกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โฮมสเตย์ของนักท่องเที่ยวผู้เข้าร่วมกิจกรรม พบว่า การยอมรับเทคโนโลยีสามารถพยากรณ์ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวผู้เข้าร่วมกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในโฮมสเตย์ โดยเฉพาะด้านการรับรู้ถึงประโยชน์ (Perceived Usefulness: PU) และด้านการรับรู้ความสะดวกในการใช้งาน (Perceived Ease of Use: PEOU) ซึ่งมีอิทธิพลเชิงบวกและมีนัยสำคัญทางสถิติ สะท้อนให้เห็นว่า นักท่องเที่ยวให้ความสำคัญกับ การรับรู้ถึงประโยชน์ของเทคโนโลยีที่เหมาะสมและความสะดวกในการใช้งาน หากเทคโนโลยีสามารถสร้างคุณค่าและผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรม จะนำไปสู่ความพึงพอใจและการยอมรับของนักท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้ ผลการศึกษาสอดคล้องกับ Davis (1989) ผู้พัฒนาโมเดล TAM อธิบายว่าปัจจัยด้านการรับรู้ถึงประโยชน์ (Perceived Usefulness: PU) และด้านการรับรู้ความสะดวกในการใช้งาน (Perceived Ease of Use: PEOU) เป็นตัวกำหนดสำคัญต่อการยอมรับเทคโนโลยี และสอดคล้องกับการศึกษาของเกรลิน จันทรประเทศ และภูมิรัตน์ ปิยทัศน์นันท์ (2562) ที่ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความพร้อมและการตอบรับการใช้ Mobile Payment ของผู้ประกอบการธุรกิจรายย่อยในการรับชำระเงินในรูปแบบ QR code ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยด้านการรับรู้ถึงประโยชน์ที่ได้รับการรับรู้ความง่ายในการใช้งาน เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อความพร้อมและการตอบรับของร้านค้าธุรกิจรายย่อย ที่จะเลือกใช้บริการ QR Payment รวมทั้งการศึกษาของ XU XU และ อนุรักษ อาทิตย์กวี (2567) ได้ทำการศึกษา การตลาดผ่านสื่อสังคมออนไลน์และการยอมรับเทคโนโลยีที่ส่งผลต่อการตัดสินใจ ของนักท่องเที่ยวเงินในการท่องเที่ยวเมืองปักกิ่ง ประเทศจีน พบว่า การยอมรับเทคโนโลยีที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของนักท่องเที่ยวเงินในการท่องเที่ยวเมืองปักกิ่งประเทศจีน ทั้ง 2 ตัวแปร คือ ด้านการรับรู้ประโยชน์ในการใช้งานและด้านการรับรู้ความง่ายในการใช้งาน มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของนักท่องเที่ยวเงินในการท่องเที่ยวเมืองปักกิ่งประเทศจีน อีกทั้ง ผลการศึกษายังสอดคล้องกับงานวิจัยของ พิไลวรรณ พูลสวาท และคณะ (2568) ที่พบว่า ปัจจัยด้านทัศนคติและการรับรู้ถึงประโยชน์ของเทคโนโลยีมีอิทธิพลต่อการยอมรับเทคโนโลยีในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ขณะเดียวกันงานวิจัยของ กฤติยาณี มณีแสง และคณะ (2569) ที่พบว่า ความสะดวกในการใช้งานและความน่าเชื่อถือของเทคโนโลยีเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกใช้งานแอปพลิเคชันบริการท่องเที่ยวออนไลน์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ผู้ใช้งานเทคโนโลยีด้านการท่องเที่ยวให้ความสำคัญกับความง่ายในการใช้งานและประสิทธิภาพของเทคโนโลยีเป็นสำคัญ นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับการศึกษาของ ภาวิณี กาญจนานา และวงศ์ลัดดา วีระไพบุลย์ (2568) ที่พบว่า การยอมรับเทคโนโลยีมีอิทธิพลเชิงบวกต่อความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.001$) และทำหน้าที่เป็นตัวแปรส่งผ่านระหว่างทัศนคติต่อนวัตกรรมการท่องเที่ยวกับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว แสดงให้เห็นว่า

การพัฒนาเทคโนโลยีสำหรับกิจกรรมการท่องเที่ยวควรให้ความสำคัญกับการสร้างประสบการณ์ที่ดีแก่ผู้ใช้งาน เพื่อเพิ่มระดับความพึงพอใจและการยอมรับเทคโนโลยีในระยะยาว

เมื่อพิจารณาผลการวิจัยทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณร่วมกัน พบว่า การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมไม่เพียงช่วยเพิ่มประสิทธิภาพกระบวนการผลิตและยกระดับคุณภาพผลิตภัณฑ์ของชุมชนเท่านั้น แต่ยังส่งผลเชิงบวกต่อประสบการณ์และความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่เข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ดังภาพที่ 3 สะท้อนให้เห็นว่า เทคโนโลยีที่เหมาะสมซึ่งสอดคล้องกับบริบทของชุมชน สามารถเป็นเครื่องมือสำคัญในการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับนวัตกรรม เพื่อสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ภาพที่ 3 กิจกรรมการเรียนรู้การจักสานกระจูดและการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในชุมชนโฮมสเตย์

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัยครั้งนี้ ควรมีการส่งเสริมให้ผู้ประกอบการโฮมสเตย์และชุมชนท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์นำเทคโนโลยีที่เหมาะสมไปประยุกต์ใช้อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะเทคโนโลยีที่ช่วยเพิ่มคุณภาพสินค้า ลดเวลาในการผลิต และแก้ปัญหาที่เกิดจากสภาพอากาศ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นทั้งต่อผู้ผลิตและนักท่องเที่ยว รวมทั้งการสนับสนุนเชิงนโยบายและเครือข่าย ภาครัฐและสถาบันการศึกษา ในการผลักดันและสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างผู้ประกอบการ นักวิจัย และนักท่องเที่ยว เพื่อสร้างคุณค่าร่วมที่นำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยในครั้งถัดไป ควรขยายกลุ่มตัวอย่าง ทั้งผู้ประกอบการ นักท่องเที่ยว และชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความหลากหลายและสะท้อนภาพรวมได้ชัดเจนยิ่งขึ้น รวมทั้งการเปรียบเทียบผลการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในหลายพื้นที่ จะช่วยให้เห็นปัจจัยร่วมและความแตกต่างที่ส่งผลต่อการยอมรับและความยั่งยืนของกิจกรรมท่องเที่ยว

องค์ความรู้ใหม่ของการทำวิจัยครั้งนี้ การบูรณาการเทคโนโลยีที่เหมาะสมร่วมกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การใช้ตู้อบพลังงานแสงอาทิตย์และไฟฟ้าในกระบวนการผลิตกระจูด สามารถช่วยลดระยะเวลาในการผลิต

ยกระดับคุณภาพผลิตภัณฑ์ และเพิ่มประสิทธิภาพการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้อย่างเป็นรูปธรรม อีกทั้งยังช่วยส่งเสริมการมีส่วนร่วมและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืนในจังหวัดพัทลุง

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ โดยหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.) ภายใต้แผนงาน “การขยายผลวิจัยเทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากและแก้หนี้ครัวเรือน” ประจำปีงบประมาณ 2567 โครงการวิจัยการประยุกต์ใช้และขยายผลเทคโนโลยีที่เหมาะสมสำหรับผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรในพื้นที่ภาคใต้ตอนกลาง เพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานราก สัญญาเลขที่ A11F670282 รวมทั้งมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย คณะศิลปศาสตร์ และ ผู้ทรงคุณวุฒิที่เอื้อเฟื้อด้านวิชาการและให้ข้อเสนอแนะอันทรงคุณค่าผู้วิจัยขอแสดงความซาบซึ้งใจต่อผู้ประกอบการกระจุยวรรณโฮมสเตย์ จังหวัดพัทลุง และนักท่องเที่ยวทุกท่านที่ให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลและสนับสนุนการวิจัย ตลอดจนขอขอบคุณ ครอบครัวและเพื่อนร่วมงานที่เป็นกำลังใจสำคัญตลอดการดำเนินงาน

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2568). *สถานการณ์การท่องเที่ยวในประเทศไทย รายจังหวัด ปี 2568*.

<https://www.mots.go.th/news/category/808>

กฤติยาณี มณีแสง, วราภรณ์ เต็มแก้ว และจริยาภรณ์ หวังศุภกิจโกศล. (2569). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเลือกใช้งานแอปพลิเคชันบริการท่องเที่ยวออนไลน์ของลูกค้าเจนเนอเรชั่นวาย. *วารสารส่งเสริมและพัฒนาวิชาการสมัยใหม่*, 4(2), 970-982. <https://so12.tci-thaijo.org/index.php/MADPIADP/article/view/5529/4929>

เกวลิน จันทร์ประเทศ และภูมิรัตน์ ปิยทัศน์นันท์. (2562). ปัจจัยที่ส่งผลต่อความพร้อมและการตอบรับการใช้ Mobile Payment ของผู้ประกอบการธุรกิจรายย่อยในการรับชำระเงินในรูปแบบ QR Code. *Journal of Business, Innovation and Sustainability (JBIS)*, 14(2), 165–182. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/BECJournal/article/view/129960>

นพดล โพชกำเหนิด, สุปรานี วุ่นศรี และสุจินต์ ไชริน. (2562). การยกระดับคุณภาพการผลิตหมาใบจากของชุมชนลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง. *วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่*, 11(6), 518–537. <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/abcjournal/article/view/212090>

นพพร พัชรประกิติ, อภิรักษ์ สงรักษ์, อนิวรรณ หาสุข, ประภาศรี ศรีชัย, สายชล ชุตเจื้อจิ้น, สุดคะนิง ณ ระนอง, สุขชาติ จันทรมณีย์, กนกรัตน์ รัตนพันธ์, บุญรัตน์ บุญรัมย์ และอุกฤษฏ์ ชำมริ. (2567). *คู่มือการถ่ายทอด*

- เทคโนโลยีที่เหมาะสม. ไอคิว มีเดีย. <https://rinmp.com/wp-content/uploads/2024/05/3.-รวมเล่ม-ATT-version2.pdf>
- พิไลวรรณ พูลสวาท, ปารณีย์ บุญไชย และพจนศิริรินทร์ ลิ้มปิ่นนันทน์. (2568). การยอมรับเทคโนโลยีท่องเที่ยวเสมือนจริงในการวางแผนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม. *วารสารศิลปศาสตร์และวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์*, 12(2), 55–70. <https://so14.tci-thaijo.org/index.php/jlams/article/view/1791>
- ภาวิณี กาญจนภา และวงศ์ลัดดา วีระไพบุลย์. (2568). อิทธิพลของทัศนคติต่ออันวัตกรรมการท่องเที่ยวที่ส่งผลต่อความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวผ่านการยอมรับทางเทคโนโลยีของภาคธุรกิจสายการบินยุควิถีชีวิตใหม่. *สัปดาห์ : วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ (สทมส.)*, 31(1), 1–17. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/tgt/article/view/269624/185422>
- องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. (2562). *คู่มือกระบวนการพัฒนาและยกระดับกิจกรรมท่องเที่ยวสร้างสรรค์*. https://www.dasta.or.th/uploads/file/202104/1617876661_d38b34fd314d6aae361f.pdf
- เอกรักษ์ ศรีบุญมา, สายพิน ปั่นทอง และณัฐนิช ชุตินันตพงศ์. (2563). การยอมรับเทคโนโลยีที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกชำระค่าบริการ ผ่าน QR CODE สำหรับนักท่องเที่ยวที่เข้าพักโรงแรมขนาดกลางในจังหวัดเชียงใหม่. *วารสารวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี*, 2(4), 49–62. <https://so08.tci-thaijo.org/index.php/MSJournal/article/view/3554>
- Barrett, C. B. (2003). Rural poverty dynamics: development policy implications. In 2003 Annual Meeting, August 16-22, 2003, Durban, South Africa: Plenary Sessions (No. 245921). International Association of Agricultural Economists.
- Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika*, 16(3), 297–334. <https://doi.org/10.1007/BF02310555>
- Davis, F. D. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS Quarterly*, 13(3), 319–340. <https://doi.org/10.2307/249008>
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2019). *Multivariate data analysis* (8th ed.). Cengage Learning.
- Krejcie, R. V., & Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30(3), 607–610. <https://doi.org/10.1177/001316447003000308>
- Likert, R. (1932). A technique for the measurement of attitudes. *Archives of Psychology*, 140, 1–55.

Richards, G., & Raymond, C. (2000). Creative Tourism. *ATLAS News*, 23, 16-20.

<https://doi.org/10.17605/OSF.IO/YWEG7>

Schumacher, D. (2011). *Small is beautiful in the 21st century*. Green Books.

XU XU และอนุรักษ์ อาทิตย์กวิน. (2567). การตลาดผ่านสื่อสังคมออนไลน์และการยอมรับเทคโนโลยีที่ส่งผลต่อการตัดสินใจ ของนักท่องเที่ยวจีนในการท่องเที่ยวเมืองปักกิ่ง ประเทศจีน. *วารสารสังคมศาสตร์ปัญญาพัฒนา*, 6(2), 75–86. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/JSSP/article/view/268326>

แนวทางการเสริมสร้างความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพรต้นแบบ
เพื่อการพัฒนาและการแข่งขันในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสุขภาพที่ยั่งยืน

The Approach to Enhancing the Success of Community Enterprises in
the Herbal City Model for Development and Competitiveness in
the Sustainable Health Tourism Industry

รัฐยา พรหมหิตาทร และสุวัฒน์ จรรยาพูน

Ratthaya Phromhitathorn and Suwat Janyapoon

วิทยาลัยโลจิสติกส์และซัพพลายเชน มหาวิทยาลัยศรีปทุม

College of Logistics and Supply Chain, Sripatum University

E-mail¹ : ratthaya_ph@rmutto.ac.th

Date Received : 30 November 2025

Date Revised : 6 July 2026

Date Accepted : 8 July 2026

Date Published online : 25 September 2026

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ 1) ศึกษาปัจจัยแห่งความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพรต้นแบบ และ 2) เสนอแนวทางการเสริมสร้างความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพรต้นแบบ เพื่อการพัฒนาและการแข่งขันในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสุขภาพที่ยั่งยืน รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือการวิจัยใช้การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 18 คน จากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตและแปรรูปสมุนไพร ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวสุขภาพ หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษา โดยเลือกแบบเจาะจงคุณสมบัติ ซึ่งเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญและมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในพื้นที่ การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1) ปัจจัยสำคัญ ได้แก่ การจัดการโซ่อุปทานที่มีประสิทธิภาพ การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการติดตามกระบวนการผลิตและการจัดการธุรกิจ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว และการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพโดยออกแบบกิจกรรมที่เหมาะสมกับกลุ่มลูกค้าเฉพาะ และ 2) การพัฒนาทักษะและความรู้ของสมาชิกในชุมชนและ

¹ ผู้ประพันธ์บรรณกิจ (Corresponding author)

การสร้างเครือข่ายพันธมิตรระหว่างวิสาหกิจชุมชน หน่วยงานภาครัฐ และเอกชนก็เป็นปัจจัยสำคัญในการเสริมสร้างความสำเร็จและการขยายธุรกิจให้เติบโตอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : การเสริมสร้าง, ความสำเร็จ, วิสาหกิจชุมชน, การท่องเที่ยวสุขภาพที่ยั่งยืน

Abstract

This study aimed to 1) examine the success factors of community enterprises in a model herbal city, and 2) propose approaches for enhancing the success of community enterprises in the model herbal city in order to promote development and competitiveness in the sustainable health tourism industry. This study employed a qualitative research design, using semi-structured interviews as the data collection instrument. A total of 18 key informants were selected through purposive sampling, including community enterprise producers and herbal processors, health tourism business operators, representatives from government agencies and the private sector, and academic institutions. The data were analyzed using content analysis. The findings revealed that 1) the key success factors included effective supply chain management, the application of digital technology for production tracking and business management, product differentiation, and the promotion of health tourism through activity design tailored to specific customer groups; and 2) the development of community members' skills and knowledge, as well as the establishment of collaboration networks among community enterprises, government agencies, and the private sector, were crucial in enhancing success and supporting the sustainable expansion of the business.

Keywords: Enhancement, Success, Community Enterprises, Sustainable Health Tourism

บทนำ

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Health Tourism) และการท่องเที่ยวเชิงส่งเสริมสุขภาพ (Wellness Tourism) ได้รับความสำคัญเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในระดับโลก โดยองค์การอนามัยโลก (World Health Organization [WHO], 2015) และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (World Tourism Organization [UN Tourism], 2023) ได้ระบุว่า อุตสาหกรรมดังกล่าวมีแนวโน้มการเติบโตสูง อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ และความตระหนักรู้ด้านสุขภาพเชิงป้องกันที่เพิ่มขึ้น ขณะเดียวกัน Global Wellness Institute (2024) ยังชี้ให้เห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพเป็นหนึ่งในภาคเศรษฐกิจบริการที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจโลกในระยะยาว

การเสริมสร้างความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพรต้นแบบมีบทบาทสำคัญต่อการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสุขภาพที่ยั่งยืน โดยเฉพาะในยุคที่การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพมีการเติบโตอย่างรวดเร็ว วิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพรมีบทบาทเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาและแปรรูปผลิตภัณฑ์สมุนไพรไทย ซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าทางการแพทย์และความหลากหลายสูง สามารถนำมาใช้ทั้งเพื่อการรักษาและการส่งเสริมสุขภาพ (สมบูรณ์ สารพัด และคณะ, 2565) การพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่มีคุณภาพไม่เพียงช่วยเพิ่มมูลค่าทางธุรกิจ แต่ยังตอบสนองความต้องการที่หลากหลายของผู้บริโภคในตลาดที่มีการแข่งขันสูง (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2564) อีกทั้งวิสาหกิจชุมชนที่สามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการที่มีเอกลักษณ์ จะสามารถสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสุขภาพได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ศูนย์วิจัยกสิกรไทย, 2562)

การพัฒนาธุรกิจในเมืองสมุนไพรไม่เพียงมุ่งเน้นการสร้างผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพเท่านั้น แต่ยังต้องให้ความสำคัญกับการจัดการโซ่อุปทานอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเชื่อมโยงกระบวนการตั้งแต่ต้นน้ำคือการปลูกสมุนไพรไปจนถึงปลายน้ำคือ การจัดจำหน่ายอย่างเป็นระบบ (Mentzer et al., 2001) ทั้งนี้การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการบริหารจัดการโซ่อุปทานสามารถเพิ่มประสิทธิภาพ ลดต้นทุน และยกระดับความโปร่งใสในการติดตามคุณภาพผลิตภัณฑ์จากต้นทางถึงผู้บริโภค (Bowersox et al., 2020; Lambert & Cooper, 2000) อีกทั้งยังช่วยเพิ่มความยืดหยุ่นและสนับสนุนการตัดสินใจที่รวดเร็วในการบริหารจัดการห่วงโซ่อุปทาน (Shukor et al., 2021)

ความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนยังขึ้นอยู่กับการพัฒนาทักษะและความรู้ของสมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะการฝึกอบรมด้านการผลิต การตลาด และการบริการลูกค้าอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันในตลาดท่องเที่ยวสุขภาพ (Prajogo & Olhager, 2012) การพัฒนาทักษะดังกล่าวช่วยให้สมาชิกชุมชนมีความรู้ที่ทันสมัยและสามารถตอบสนองต่อความต้องการของลูกค้าที่หลากหลายได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Flynn et al., 2010) นอกจากนี้ การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการบริหารจัดการธุรกิจ เช่น ระบบ ERP และแพลตฟอร์มออนไลน์ด้านการตลาด ยังช่วยเพิ่มการเข้าถึงตลาดใหม่ ๆ และเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงาน (Bowersox et al., 2020) ซึ่งโดยรวมแล้วการพัฒนาทักษะและการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างศักยภาพและความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน (Shukor et al., 2021)

การพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่มีเอกลักษณ์และตอบโจทย์ตลาดสุขภาพและการท่องเที่ยวสุขภาพจะช่วยเพิ่มมูลค่าให้กับธุรกิจและสร้างความแตกต่างจากคู่แข่งในตลาด (Porter, 1985) ซึ่งการแปรรูปสมุนไพรในรูปแบบที่มีคุณสมบัติพิเศษสามารถตอบสนองความต้องการที่หลากหลายของผู้บริโภคได้ (Bowersox et al., 2020) โดยการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวสามารถสร้างความน่าเชื่อถือและเป็นที่ยอมรับในตลาด ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างภาพลักษณ์และความยั่งยืนในธุรกิจ (Shukor et al., 2021) นอกจากนี้ การพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่มีความแตกต่างยังสามารถสร้างโอกาสใหม่ ๆ ในการขยายฐานลูกค้าและเพิ่มช่องทางการจำหน่ายได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Lambert & Cooper, 2000)

อย่างไรก็ตามมีการศึกษาผลการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพรในหลายด้านแล้ว แต่ยังขาดการศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับการบูรณาการการพัฒนาในทุกด้านของโซ่อุปทานและการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการเสริมสร้างความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชน ซึ่งการพัฒนาเครือข่ายพันธมิตรในระดับท้องถิ่นและความร่วมมือจากภาครัฐและเอกชนยังไม่ถูกศึกษาอย่างละเอียด และยังมีช่องว่างในการศึกษาเกี่ยวกับวิธีการพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวเพื่อให้สามารถแข่งขันในตลาดท่องเที่ยวสุขภาพอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยแห่งความสำเร็จวิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพรต้นแบบ เพื่อการพัฒนาและการแข่งขันในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสุขภาพที่ยั่งยืน
2. เพื่อเสนอแนวทางการเสริมสร้างความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพรต้นแบบ เพื่อการพัฒนาและการแข่งขันในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสุขภาพที่ยั่งยืน

ทบทวนวรรณกรรม แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนวรรณกรรมในงานวิจัยนี้ ปัจจัยแห่งความสำเร็จวิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพรต้นแบบ แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่ 1) แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการโซ่อุปทาน 2) แนวคิดเกี่ยวกับความร่วมมือในโซ่อุปทาน 3) แนวคิดเกี่ยวกับความได้เปรียบในการแข่งขัน และ 4) แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ซึ่งมีทฤษฎีหรือทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการโซ่อุปทาน

การจัดการโซ่อุปทาน (Supply Chain Management: SCM) เป็นแนวคิดเชิงกลยุทธ์ที่มุ่งเน้นการบูรณาการกิจกรรมทางธุรกิจตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำอย่างเป็นระบบ ครอบคลุมตั้งแต่การจัดหาวัตถุดิบ การผลิต การจัดเก็บ การกระจายสินค้า ไปจนถึงการส่งมอบผลิตภัณฑ์และบริการแก่ผู้บริโภค โดยมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงาน ลดต้นทุน และสร้างคุณค่าอย่างยั่งยืนให้แก่ลูกค้าในระยะยาว (Christopher, 2022; Council of Supply Chain Management Professionals, 2023) ในบริบทของเศรษฐกิจยุคใหม่ การจัดการโซ่อุปทานได้พัฒนาไปสู่การบูรณาการแบบดิจิทัล (digital supply chain integration) ซึ่งให้ความสำคัญกับการไหลเวียนของข้อมูลแบบเรียลไทม์ การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล และการเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างองค์กร เพื่อเพิ่มความสามารถในการตอบสนองต่อความไม่แน่นอนของตลาด และการเปลี่ยนแปลงของอุปสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ (Ivanov & Dolgui, 2022; Queiroz et al., 2023) นอกจากนี้ แนวคิดโซ่อุปทานสมัยใหม่ยังให้ความสำคัญกับความยืดหยุ่นของระบบ (supply chain resilience) และความยั่งยืน (sustainable supply chain) โดยมุ่งลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ควบคู่กับการสร้างเสถียรภาพของระบบการผลิตและการกระจายสินค้าในระยะยาว (Chowdhury et al., 2021; Le & Fan, 2024) สำหรับอุตสาหกรรมสมุนไพรและการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ โซ่อุปทานมีลักษณะซับซ้อน

เนื่องจากเกี่ยวข้องกับสินค้าเชิงกายภาพ (ผลิตภัณฑ์สมุนไพร) และบริการเชิงประสบการณ์ (wellness services) จึงจำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายภาคส่วน เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องของคุณค่า (value co-creation) ตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ ซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญในการเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันและความยั่งยืนของระบบเศรษฐกิจชุมชน (Abeysekara et al., 2019)

2. แนวคิดเกี่ยวกับความร่วมมือในโซ่อุปทาน

ความร่วมมือในโซ่อุปทาน (Supply Chain Collaboration) เป็นแนวคิดเชิงกลยุทธ์ที่มุ่งเน้นการบูรณาการการดำเนินงานระหว่างองค์กรตั้งแต่สองฝ่ายขึ้นไป โดยอาศัยการแลกเปลี่ยนข้อมูล ทรัพยากร ความรู้ และการบริหารความเสี่ยงร่วมกัน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของโซ่อุปทานและสร้างคุณค่าร่วม (value co-creation) ให้แก่ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง (Kamble et al., 2020) ในบริบทของโซ่อุปทานสมัยใหม่ ความร่วมมือไม่ได้จำกัดเพียงการประสานงานในระดับปฏิบัติการเท่านั้น แต่ได้ขยายไปสู่ความร่วมมือเชิงกลยุทธ์ (strategic collaboration) ซึ่งรวมถึงการวางแผนร่วมกัน การพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการ การแบ่งปันข้อมูลเชิงลึกของตลาดแบบเรียลไทม์ และการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อสนับสนุนการตัดสินใจร่วมกัน (Zhang et al., 2024) นอกจากนี้ แนวคิดความร่วมมือในโซ่อุปทานยังมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับความยั่งยืนขององค์กร (supply chain sustainability) เนื่องจากการทำงานร่วมกันระหว่างพันธมิตรทางธุรกิจช่วยลดความซับซ้อนของทรัพยากร ลดความสูญเสีย และเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจที่ยั่งยืนในระยะยาว (Le & Fan, 2024) สำหรับบริบทของวิสาหกิจชุมชน โดยเฉพาะในกลุ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพรและการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ความร่วมมือในโซ่อุปทานมีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากต้องอาศัยเครือข่ายความร่วมมือแบบพหุภาคี (multi-stakeholder collaboration) ได้แก่ ชุมชนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และนักท่องเที่ยว การสร้างความไว้วางใจ (trust) และความสัมพันธ์ระยะยาวระหว่างเครือข่ายจึงเป็นกลไกสำคัญที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของระบบและความสามารถในการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชนอย่างยั่งยืน (Ivanov & Dolgui, 2022)

3. แนวคิดเกี่ยวกับความได้เปรียบในการแข่งขัน

ความได้เปรียบในการแข่งขัน (Competitive Advantage) เป็นแนวคิดเชิงกลยุทธ์ที่สะท้อนถึงความสามารถขององค์กรในการสร้างและส่งมอบคุณค่าที่เหนือกว่าคู่แข่งอย่างต่อเนื่อง ผ่านการกำหนดกลยุทธ์ที่เหมาะสมทั้งด้านต้นทุน (cost efficiency) การสร้างความแตกต่าง (differentiation) และการมุ่งเน้นตลาดเฉพาะ (focus strategy) ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการยกระดับผลการดำเนินงานขององค์กรในระยะยาว (Porter & Kramer, 2011) ในงานวิจัยร่วมสมัย แนวคิดความได้เปรียบในการแข่งขันได้พัฒนาไปสู่กรอบแนวคิดเชิงทรัพยากร (Resource-Based View: RBV) และกรอบความได้เปรียบเชิงพลวัต (Dynamic Capabilities) ซึ่งเน้นว่าองค์กรสามารถสร้างความได้เปรียบที่ยั่งยืนได้จากการใช้ทรัพยากรที่มีลักษณะเฉพาะและยากต่อการลอกเลียนแบบ เช่น ความรู้เชิงท้องถิ่น นวัตกรรม ความสามารถของบุคลากร และทุนทางสังคม

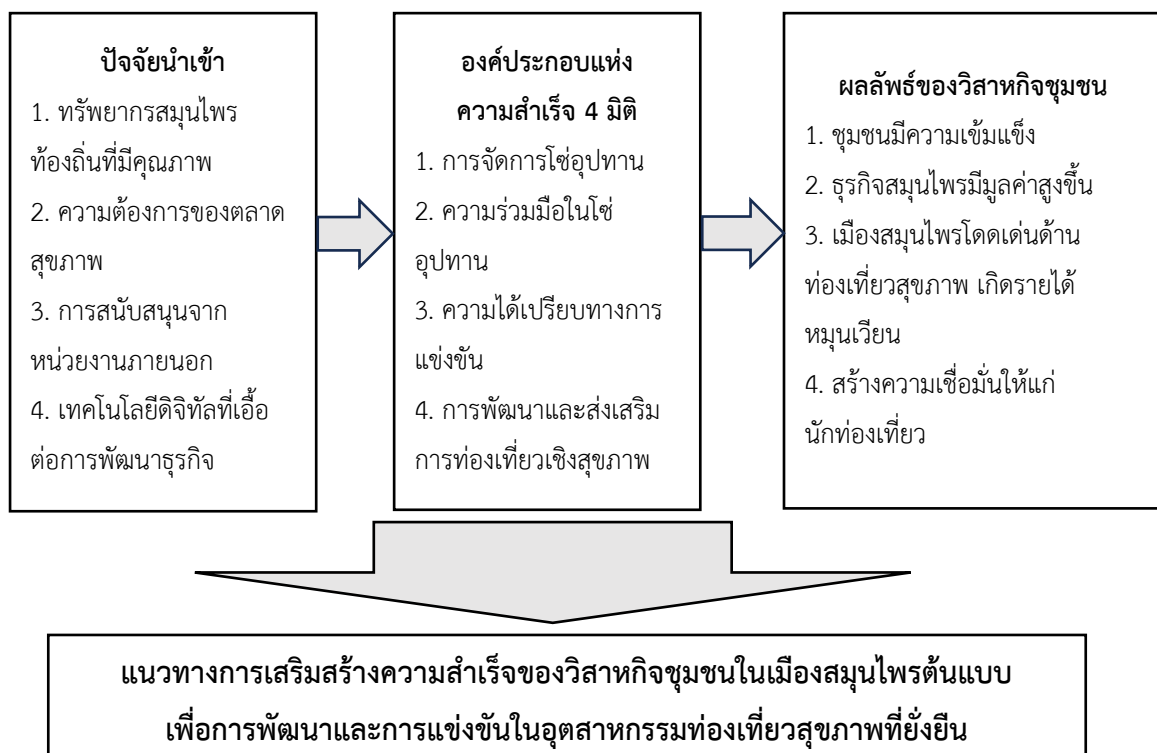
(Barney et al., 1991) นอกจากนี้ แนวคิดสมัยใหม่ยังให้ความสำคัญกับ “ความได้เปรียบเชิงความยั่งยืน” (Sustainable Competitive Advantage) ซึ่งเป็นความสามารถขององค์กรในการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจควบคู่กับการรักษาสมดุลด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในบริบทของวิสาหกิจชุมชนที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานการผลิต (Porter & Kramer, 2011) สำหรับวิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพร ความได้เปรียบในการแข่งขันมิได้เกิดจากปัจจัยด้านราคาเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการบูรณาการขององค์ประกอบเชิงคุณค่า ได้แก่ 1) อัตลักษณ์ของสมุนไพรและภูมิปัญญาท้องถิ่น (local identity and indigenous knowledge) 2) คุณภาพของผลิตภัณฑ์และบริการด้านสุขภาพ (health service quality) 3) ความน่าเชื่อถือและทุนทางสังคมของชุมชน (social capital and trust) และ 4) การเชื่อมโยงกับระบบการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (wellness tourism linkage) องค์ประกอบดังกล่าวสะท้อนถึงความได้เปรียบในการแข่งขันเชิงยั่งยืน ซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างศักยภาพของวิสาหกิจชุมชนให้สามารถแข่งขันได้ในระดับพื้นที่ ระดับประเทศ และระดับนานาชาติอย่างมั่นคงในระยะยาว

4. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ

การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Wellness Tourism) เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์ที่มุ่งเน้นการเสริมสร้างและฟื้นฟูสุขภาพของนักท่องเที่ยวทั้งในมิติทางกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม ผ่านกิจกรรมและบริการที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ เช่น สปา การนวดเพื่อสุขภาพ การแพทย์แผนไทย การทำสมาธิ โยคะ รวมถึงการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติและกิจกรรมเพื่อการผ่อนคลาย (Global Wellness Institute, 2024) ในบริบทหลังสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 แนวโน้มของการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากนักท่องเที่ยวทั่วโลกให้ความสำคัญกับการดูแลสุขภาพ การป้องกันโรค และการสร้างสมดุลชีวิตมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้ความต้องการบริการด้านสุขภาพในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเพิ่มสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ (Hui & Fan, 2024; Smith & Puczkó, 2014) ซึ่งการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในยุคปัจจุบันจำเป็นต้องอาศัยองค์ประกอบเชิงระบบที่สำคัญ ได้แก่ 1) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านสุขภาพและการท่องเที่ยว (health and tourism infrastructure) 2) การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน (environmental sustainability management) และ 3) การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการพัฒนา (community participation) ทั้งนี้ องค์ประกอบดังกล่าวมีบทบาทสำคัญในการยกระดับคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ และส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาเชิงพื้นที่อย่างสมดุล (Ashraf et al., 2024; UN Tourism, 2023) นอกจากนี้ การพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพยังมีความเชื่อมโยงโดยตรงกับแนวคิดความยั่งยืน (sustainability) ทั้งในมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการสร้างรายได้ให้กับชุมชน การอนุรักษ์อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยสนับสนุนให้การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพสามารถเติบโตได้อย่างมั่นคงในระยะยาว (UN Tourism, 2023)

สรุปได้ว่างานวิจัยนี้ได้กำหนดกรอบแนวคิดการศึกษาความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพรต้นแบบ โดยเลือกพิจารณา 4 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ การจัดการโซ่อุปทาน ความร่วมมือในโซ่อุปทาน

ความได้เปรียบในการแข่งขัน และการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ เนื่องจากทั้งสี่ปัจจัยดังกล่าว เป็นองค์ประกอบเชิงระบบที่ครอบคลุมตั้งแต่กระบวนการต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำของห่วงโซ่คุณค่า อีกทั้งยังสะท้อนความสัมพันธ์เชิงบูรณาการระหว่างการทำงานขององค์กรและเครือข่ายภายนอก ซึ่งส่งผลต่อการสร้างคุณค่าและความสามารถในการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชนอย่างเป็นระบบ กรอบแนวคิดดังกล่าวจึงมีได้มุ่งเน้นเพียงปัจจัยเชิงเดี่ยว แต่เป็นการอธิบายความเชื่อมโยงของระบบคุณค่าแบบองค์รวม ที่นำไปสู่ความสำเร็จของเมืองสมุนไพรในบริบทของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ นอกจากนี้ งานวิจัยยังให้ความสำคัญกับแนวคิดความยั่งยืน เป็นแกนกลางของการวิเคราะห์ โดยมุ่งเน้นให้เห็นว่าการจัดการโซ่อุปทานที่มีประสิทธิภาพช่วยลดความสูญเสียและเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากร ความร่วมมือในเครือข่ายช่วยเสริมสร้างความมั่นคงและความเข้มแข็งของชุมชน ความได้เปรียบในการแข่งขันช่วยยกระดับศักยภาพในการดำเนินธุรกิจในระยะยาว และการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพช่วยสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจควบคู่กับการอนุรักษ์ทรัพยากรท้องถิ่น ทั้งนี้ การบูรณาการองค์ประกอบทั้ง 4 ด้านดังกล่าวจึงเป็นกลไกสำคัญที่สนับสนุนให้วิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพรสามารถพัฒนาได้อย่างมั่นคง มีความสามารถในการแข่งขัน และเติบโตอย่างยั่งยืนในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสุขภาพต่อไป ดังกรอบแนวคิดการวิจัย ภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีการวิจัยหรือระเบียบวิธีการวิจัย

วิธีการวิจัย

การศึกษาแนวทางการเสริมสร้างความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพรต้นแบบ เพื่อการพัฒนาและการแข่งขันในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสุขภาพที่ยั่งยืน ผู้วิจัยเลือกใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลในภาพกว้างและประเด็นเชิงลึกที่สำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้วิจัยเลือกใช้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) จำนวน 18 คน ซึ่งสอดคล้องกับการกำหนดขนาดตัวอย่างสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพตามแนวทางของ Nastasi and Schensul (2005) ประกอบด้วย วิสาหกิจชุมชนผลิตและแปรรูปสมุนไพร จำนวน 3 คน กลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจ นวด สปา จำนวน 3 คน กลุ่มผู้ประกอบการร้านอาหารสุขภาพ จำนวน 2 คน กลุ่มผู้ประกอบการที่พักและการท่องเที่ยว จำนวน 3 คน ตัวแทนจากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) จำนวน 3 คน สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) พัฒนาการอำเภอ จำนวน 2 คน และตัวแทนจากสมาคมท่องเที่ยว จำนวน 2 คน ได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยคัดเลือกจากผู้ที่มีคุณสมบัติตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ได้แก่ เป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ หรือมีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในพื้นที่ รวมทั้งเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดแนวทาง สนับสนุน หรือขับเคลื่อนกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ จึงสามารถให้ข้อมูลเชิงลึกที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยได้อย่างเหมาะสม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยเลือกใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structure Interview) ในการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อหรือประเด็นคำถามไว้ล่วงหน้าในลักษณะกว้าง ๆ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยข้อคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ได้จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี ตำรา เอกสาร ทั้งนี้ข้อคำถามที่ใช้ในแบบสัมภาษณ์จะต้องสามารถตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งข้อคำถามจะถูกปรับปรุงและพัฒนาโดยที่ปรึกษา ก่อนนำไปเก็บข้อมูลจริง โดยข้อคำถามที่ใช้จะเป็นลักษณะของคำถามแบบปลายเปิด สามารถปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมเพื่อให้ได้คำตอบที่ชัดเจนในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ที่ใช้ศึกษา ในด้านการดำเนินงาน และปัจจัยความสำเร็จ รวมถึงปัญหาและอุปสรรคของวิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพรต้นแบบ

ส่วนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

ส่วนที่ 2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยแห่งความสำเร็จวิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพรต้นแบบ เพื่อการพัฒนาและการแข่งขันในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสุขภาพที่ยั่งยืน

ส่วนที่ 3 ความคิดเห็นเกี่ยวกับการเสนอแนวทางการเสริมสร้างความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพรต้นแบบ เพื่อการพัฒนาและการแข่งขันในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสุขภาพที่ยั่งยืน

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) ร่วมกับการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าด้านแหล่งข้อมูล (Data Source Triangulation) จากผู้ให้ข้อมูลที่แตกต่างกันอย่างน้อย 3 กลุ่ม เพื่อให้ผลการวิเคราะห์มีความน่าเชื่อถือ รอบด้าน และสะท้อนสภาพปัญหาตามความเป็นจริงมากที่สุด ซึ่งกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลเริ่มจากการตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และเอกสารที่เกี่ยวข้อง จากนั้นผู้วิจัยถอดความข้อมูลจากการสัมภาษณ์อย่างละเอียด แล้วอ่านทบทวนข้อมูลหลายครั้งเพื่อทำความเข้าใจภาพรวมของเนื้อหา ต่อมาจึงดำเนินการจำแนกข้อมูลโดยกำหนดรหัสข้อมูลหรือประเด็นสำคัญที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย แล้วจัดกลุ่มข้อมูลที่มีความหมายใกล้เคียงกันให้เป็นหมวดหมู่หรือประเด็นหลัก หลังจากนั้น ผู้วิจัยนำข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลแต่ละกลุ่มมาเปรียบเทียบกัน เพื่อพิจารณาความเหมือน ความแตกต่าง และความสอดคล้องของข้อมูลในแต่ละประเด็น การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้านี้ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถยืนยันความถูกต้องของข้อมูลจากหลายแหล่ง ลดอคติจากการตีความของผู้วิจัย และทำให้ผลการวิเคราะห์มีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น เมื่อได้ประเด็นที่ชัดเจนแล้ว ผู้วิจัยจึงสังเคราะห์และตีความข้อมูลตามกรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์ของการวิจัย พร้อมทั้งนำเสนอผลการวิเคราะห์ในลักษณะพรรณนาความ เพื่ออธิบายประเด็นสำคัญที่พบจากข้อมูลอย่างเป็นระบบ

การพิทักษ์สิทธิของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้วิจัยขอความร่วมมือในการวิจัยด้วยวาจา และหนังสือขอความร่วมมือ โดยอธิบายถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัย ความสำคัญของข้อมูล และวิธีการเก็บข้อมูลอย่างเป็นความลับให้กลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ทราบ เมื่อกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ยินยอมให้ความร่วมมือในการวิจัยให้เซ็นชื่อลงในเอกสารแสดงความยินยอม โดยจะไม่มี การเปิดเผยข้อมูลให้ผู้อื่นทราบ และกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์มีสิทธิที่จะตอบรับ หรือปฏิเสธในการเข้าร่วมงานวิจัยครั้งนี้ได้ตลอดเวลา

ผลการศึกษา

จากการศึกษา เรื่องแนวทางการเสริมสร้างความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพร เพื่อการพัฒนา และการแข่งขันในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสุขภาพที่ยั่งยืน สามารถรายงานผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1. เพื่อศึกษาปัจจัยแห่งความสำเร็จวิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพรต้นแบบ เพื่อการพัฒนาและการแข่งขันในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสุขภาพที่ยั่งยืน ดังนี้

1. การจัดการโซ่อุปทาน (Supply Chain Management) พบว่า การจัดการโซ่อุปทานในวิสาหกิจชุมชนเมืองสมุนไพรต้นแบบมีความสำคัญในการเชื่อมโยงระหว่างผู้ผลิตสมุนไพรในพื้นที่และผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสุขภาพ โดยมีการเลือกใช้สมุนไพรท้องถิ่นที่ปลูกด้วยวิธีการเกษตรอินทรีย์ ซึ่งมีความปลอดภัย และได้มาตรฐานตามธรรมชาติ การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการติดตามคุณภาพและกระบวนการผลิต

ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการโซ่อุปทาน และทำให้ระบบการผลิตและจัดจำหน่ายมีความโปร่งใสและสามารถควบคุมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. ความร่วมมือในโซ่อุปทาน (Collaboration in Supply Chain) พบว่า ความร่วมมือระหว่างวิสาหกิจชุมชน หน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษา และภาคเอกชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยสร้างเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพในโซ่อุปทาน โดยวิสาหกิจชุมชนได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ เช่น สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา สำนักงานพัฒนาชุมชน สถาบันการศึกษา และองค์กรสาธารณสุข ซึ่งช่วยให้วิสาหกิจชุมชนสามารถเข้าถึงแหล่งทุนและตลาดได้สะดวกขึ้น รวมถึงการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการให้ตอบโจทย์ความต้องการของตลาด

3. ความได้เปรียบทางการแข่งขัน (Competitive Advantage) พบว่า วิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพร่ต้นแบบมีจุดแข็งในการสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันจากการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นที่มีคุณภาพ เช่น สมุนไพรที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวและไม่สามารถลอกเลียนแบบได้ง่าย รวมถึงการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์ เช่น น้ำสมุนไพร สบู่สมุนไพร และผลิตภัณฑ์เสริมสุขภาพที่ได้รับความนิยมในตลาด การบริการที่อบอุ่นและการสร้างประสบการณ์ที่ไม่เหมือนใครให้กับลูกค้า ทำให้สามารถรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับลูกค้าและพันธมิตรในธุรกิจได้อย่างยั่งยืน

4. การพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Development & Promotion of Health Tourism) พบว่า การพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในเมืองสมุนไพร่ต้นแบบเน้นการจัดกิจกรรมที่ตอบโจทย์การฟื้นฟูสุขภาพ เช่น การนวดแผนไทย การทำเวิร์กช็อปสมุนไพร และการเดินป่าศึกษาธรรมชาติ โดยการออกแบบกิจกรรมให้เหมาะสมกับกลุ่มลูกค้าเฉพาะ เช่น โปรแกรมฟื้นฟูสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุ โปรแกรมลดน้ำหนัก และการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการประชาสัมพันธ์และการตลาดทำให้สามารถเข้าถึงลูกค้าใหม่ ๆ และขยายฐานลูกค้าในระดับสากล

ตารางที่ 1 สรุปผลการศึกษาปัจจัยแห่งความสำเร็จวิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพรต้นแบบ

องค์ประกอบหลัก	ประเด็นย่อยจากการวิเคราะห์	สาระสำคัญจากผู้ให้ข้อมูล (n=18)	แหล่งข้อมูลสนับสนุน (Triangulation)	ผลลัพธ์เชิงความสำเร็จ
การจัดการโซ่อุปทาน (Supply Chain Management)	การเชื่อมโยงต้นน้ำ-ปลายน้ำ / การใช้สมุนไพรอินทรีย์ / เทคโนโลยีดิจิทัล	มีการใช้สมุนไพรท้องถิ่นที่ปลูกแบบอินทรีย์ มีการควบคุมคุณภาพและติดตามกระบวนการผลิตด้วยเทคโนโลยีดิจิทัล ทำให้การผลิตมีมาตรฐานและโปร่งใส	ผู้ประกอบการชุมชน / เอกสารการผลิต / แนวคิด SCM และ Digital Supply Chain	เพิ่มประสิทธิภาพ ลดความสูญเสีย และยกระดับคุณภาพสินค้าและบริการ
ความร่วมมือในโซ่อุปทาน (Collaboration in Supply Chain)	ความร่วมมือรัฐ-เอกชน-ชุมชน / การแลกเปลี่ยนความรู้ / การสนับสนุนทรัพยากร	มีเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐ สถาบันการศึกษา และภาคเอกชน ส่งผลให้เข้าถึงทุน ความรู้ และตลาดได้มากขึ้น	ผู้ให้สัมภาษณ์ / หน่วยงานรัฐ / เอกสารโครงการ / แนวคิด Collaboration Theory	เพิ่มความเข้มแข็งของเครือข่าย และการเข้าถึงโอกาสทางธุรกิจ
ความได้เปรียบทางการแข่งขัน (Competitive Advantage)	อัตลักษณ์สมุนไพร / ผลิตภัณฑ์แปรรูป / การบริการเชิงประสบการณ์	ใช้ทรัพยากรท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์ เช่น สมุนไพรเฉพาะถิ่น ผลิตภัณฑ์สุขภาพหลากหลาย และบริการที่สร้างประสบการณ์เฉพาะตัวแก่ลูกค้า	ผู้ประกอบการ / ลูกค้า / แนวคิด RBV และ Competitive Strategy	สร้างความแตกต่าง เพิ่มมูลค่า และรักษาฐานลูกค้า
การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Health Tourism Development)	กิจกรรม wellness / การตลาดดิจิทัล / โปรแกรมสุขภาพเฉพาะกลุ่ม	มีการจัดกิจกรรม เช่น นวดไทย เวิร์กช็อปสมุนไพร เดินป่าเชิงสุขภาพ และโปรแกรมเฉพาะกลุ่ม เช่น ผู้สูงอายุและลดน้ำหนัก พร้อมใช้ดิจิทัลมาร์เก็ตติ้ง	นักท่องเที่ยว / เอกสารการท่องเที่ยว / แนวคิด Wellness Tourism (GWI, UNWTO)	ขยายตลาด เพิ่มนักท่องเที่ยว และสร้างรายได้อย่างยั่งยืน

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2. เพื่อเสนอแนวทางการเสริมสร้างความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพรต้นแบบ เพื่อการพัฒนาและการแข่งขันในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสุขภาพที่ยั่งยืน ดังนี้

1. การพัฒนาทักษะและความรู้ของสมาชิกในชุมชน เพื่อเสริมสร้างความสำเร็จให้กับวิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพรต้นแบบ ควรจัดฝึกอบรมและพัฒนาทักษะของสมาชิกในชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยเน้นการฝึกอบรมในด้านการผลิต การตลาด การบริการลูกค้า และการใช้เทคโนโลยีในการประชาสัมพันธ์ การพัฒนาความรู้ทางเทคนิคและการบริหารจัดการที่ทันสมัยจะช่วยเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสุขภาพ

2. การส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการจัดการธุรกิจ เช่น การใช้ระบบ ERP ในการจัดการโซ่อุปทาน การใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ในการสื่อสารการตลาด และการสร้างเว็บไซต์และแอปพลิเคชันเพื่อรองรับการจองบริการต่าง ๆ จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินธุรกิจ และเข้าถึงตลาดใหม่ ๆ โดยเฉพาะในกลุ่มลูกค้าที่ใช้เทคโนโลยีในการค้นหาข้อมูลและจองบริการ

3. การสร้างเครือข่ายพันธมิตรระหว่างวิสาหกิจชุมชน หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษาเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยเพิ่มโอกาสในการพัฒนาและขยายธุรกิจ การร่วมมือกันในการส่งเสริมผลิตภัณฑ์ การตลาด และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ จะช่วยให้วิสาหกิจชุมชนสามารถขยายฐานลูกค้าและเพิ่มช่องทางการจำหน่ายได้อย่างยั่งยืน

4. การพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการใหม่ ๆ ที่ตอบโจทย์ตลาดสุขภาพและการท่องเที่ยวสุขภาพเป็นแนวทางที่สำคัญ เช่น การพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูปในรูปแบบต่าง ๆ ที่มีคุณสมบัติที่แตกต่างจากผลิตภัณฑ์ทั่วไป การสร้างผลิตภัณฑ์ที่มีความเป็นเอกลักษณ์จะช่วยเพิ่มมูลค่าให้กับธุรกิจและสร้างความแตกต่างจากคู่แข่ง

5. การสร้างช่องทางการตลาดออนไลน์และการสร้างแบรนด์ที่แข็งแกร่งเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญในการเสริมสร้างความสำเร็จให้กับวิสาหกิจชุมชน การใช้โซเชียลมีเดียในการประชาสัมพันธ์และการตลาดจะช่วยให้สามารถเข้าถึงกลุ่มลูกค้าใหม่ ๆ ได้ และเพิ่มความน่าเชื่อถือให้กับผลิตภัณฑ์และบริการของวิสาหกิจชุมชน

6. การสร้างระบบการจัดการที่มีมาตรฐาน เช่น การใช้ระบบบริหารคุณภาพ (ISO) หรือการตรวจสอบคุณภาพของผลิตภัณฑ์ตามมาตรฐานสากล จะช่วยเสริมสร้างความเชื่อมั่นให้กับลูกค้าและทำให้วิสาหกิจชุมชนสามารถแข่งขันได้อย่างยั่งยืนในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสุขภาพ

ตารางที่ 2 สรุปผลการศึกษาแนวทางการเสริมสร้างความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพรต้นแบบ

แนวทางหลัก	ประเด็นย่อยจากการวิเคราะห์	สาระสำคัญจากผู้ให้ข้อมูล (n=18)	แหล่งข้อมูลสนับสนุน (Triangulation)	ผลลัพธ์เชิงความสำเร็จ
การพัฒนาทักษะ และความรู้ ของชุมชน	การฝึกอบรม / การตลาด / การผลิต / การบริการ / เทคโนโลยี	ควรพัฒนาทักษะสมาชิกอย่างต่อเนื่องทั้งด้านการ ผลิต การตลาด และการใช้เทคโนโลยี เพื่อเพิ่มขีด ความสามารถในการแข่งขัน	ผู้ประกอบการชุมชน / เอกสารอบรม / แนวคิด Human Capital Development	เพิ่มศักยภาพบุคลากร และประสิทธิภาพการ ดำเนินงาน
การใช้เทคโนโลยี ดิจิทัลในการบริหาร จัดการ	ERP / แพลตฟอร์มออนไลน์ / เว็บไซต์ / แอปพลิเคชัน	การใช้ระบบดิจิทัลช่วยเพิ่มประสิทธิภาพ การจัดการโซ่อุปทาน การตลาด และการจองบริการ ทำให้เข้าถึงลูกค้าได้กว้างขึ้น	ผู้ให้ข้อมูล / ระบบธุรกิจชุมชน / แนวคิด Digital Transformation	เพิ่มประสิทธิภาพ ลดต้นทุน และขยายตลาด
การสร้างเครือข่าย พันธมิตร	รัฐ-เอกชน-ชุมชน-สถาบัน ศึกษา	ความร่วมมือช่วยเพิ่มโอกาสด้านทุน ความรู้ การตลาด และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ร่วมกัน	หน่วยงานรัฐ / เอกชน / ทฤษฎี Collaboration Network	เพิ่มความเข้มแข็งของ ระบบธุรกิจและการ เติบโต
การพัฒนาผลิตภัณฑ์ และบริการใหม่	ผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูป / นวัตกรรมสินค้า	การพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ช่วยสร้างความแตกต่าง เพิ่มมูลค่า และตอบโจทย์ตลาดสุขภาพ	ผู้ประกอบการ / ลูกค้า / แนวคิด Innovation & Value Creation	เพิ่มมูลค่าและ ความสามารถ ในการแข่งขัน
การตลาดออนไลน์ และการสร้างแบรนด์	Social media / Branding / Content marketing	การใช้สื่อออนไลน์ช่วยเพิ่มการเข้าถึงลูกค้าใหม่ และสร้างความน่าเชื่อถือของแบรนด์	ผู้ใช้บริการ / ข้อมูลการตลาด / Digital Marketing Theory	เพิ่มการรับรู้ แบรนด์และยอดขาย
การยกระดับ มาตรฐานการจัดการ	ISO / QC / มาตรฐานสากล	การใช้มาตรฐานการจัดการช่วยสร้างความเชื่อมั่น และยกระดับคุณภาพสินค้าและบริการ	เอกสารมาตรฐาน / ผู้ประกอบการ / Quality Management Theory	เพิ่มความน่าเชื่อถือและ ความสามารถแข่งขัน ระยะยาว

สรุปผลการศึกษา

การศึกษา เรื่อง แนวทางการเสริมสร้างความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพร เพื่อการพัฒนาและการแข่งขันในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสุขภาพที่ยั่งยืน ผลการศึกษาพบว่า 1) ปัจจัยที่สำคัญในการประสบความสำเร็จและสามารถแข่งขันได้ในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสุขภาพที่ยั่งยืนมีหลายประการ โดยเฉพาะการจัดการโซ่อุปทานที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งสามารถเชื่อมโยงระหว่างผู้ผลิตสมุนไพรในพื้นที่กับผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสุขภาพได้อย่างมีระบบ รวมถึงการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นที่มีคุณภาพสูง เช่น สมุนไพรที่ปลูกตามหลักเกษตรอินทรีย์และเป็นผลิตภัณฑ์ที่ได้มาตรฐานตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นการสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขัน นอกจากนี้การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการติดตามคุณภาพและกระบวนการผลิตก็เป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญที่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการโซ่อุปทานและทำให้ระบบการผลิตและการจัดจำหน่ายมีความโปร่งใส สามารถควบคุมได้อย่างมีประสิทธิภาพ และการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพนั้น พบว่า การออกแบบกิจกรรมที่เหมาะสมกับกลุ่มลูกค้าเฉพาะ เช่น โปรแกรมฟื้นฟูสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุ โปรแกรมลดน้ำหนัก และการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม เป็นสิ่งที่ช่วยส่งเสริมภาพลักษณ์และสร้างความแตกต่างในตลาดได้อย่างชัดเจน การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการประชาสัมพันธ์และการตลาดยังช่วยเพิ่มการเข้าถึงกลุ่มลูกค้าใหม่ ๆ และขยายฐานลูกค้าไปในระดับสากล และ 2) แนวทางการเสริมสร้างความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชน พบว่า การพัฒนาทักษะและความรู้ของสมาชิกในชุมชนโดยการฝึกอบรมในด้านการผลิต การตลาด และการบริการลูกค้าอย่างต่อเนื่องเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชน โดยเฉพาะการส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการจัดการธุรกิจ เช่น การใช้ระบบ ERP และแพลตฟอร์มออนไลน์ในการสื่อสารการตลาด ซึ่งจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานและทำให้วิสาหกิจชุมชนสามารถเข้าถึงตลาดใหม่ ๆ ได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ การสร้างเครือข่ายพันธมิตรระหว่างวิสาหกิจชุมชน หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษาก็เป็นอีกหนึ่งแนวทางที่สำคัญในการเสริมสร้างความสำเร็จ โดยการร่วมมือกันในการส่งเสริมผลิตภัณฑ์ การตลาด และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ จะช่วยเพิ่มโอกาสในการขยายฐานลูกค้าและสร้างช่องทางการจำหน่ายได้อย่างยั่งยืน ตลอดจนการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการใหม่ ๆ ที่ตอบโจทย์ตลาดสุขภาพและท่องเที่ยวสุขภาพ เช่น การพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูปที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวจะช่วยเพิ่มมูลค่าให้กับธุรกิจและสร้างความแตกต่างจากคู่แข่งในตลาดได้อย่างชัดเจน

ตารางที่ 3 สรุปผลการศึกษา เรื่อง แนวทางการเสริมสร้างความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพร เพื่อการพัฒนาและการแข่งขันในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสุขภาพที่ยั่งยืน

ปัจจัย/แนวทาง	รายละเอียด	การบูรณาการ
1. การจัดการโซ่อุปทานที่มีประสิทธิภาพ	เชื่อมโยงระหว่างผู้ผลิตสมุนไพรในพื้นที่กับผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสุขภาพอย่างมีระบบ	ใช้ทรัพยากรท้องถิ่นคุณภาพสูง เช่น สมุนไพรเกษตรอินทรีย์ที่ได้มาตรฐาน
2. การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล	ติดตามคุณภาพและกระบวนการผลิต เพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการโซ่อุปทาน	การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อเพิ่มความโปร่งใสในระบบการผลิตและการจัดจำหน่าย
3. การพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ	ออกแบบกิจกรรมที่เหมาะสมกับกลุ่มลูกค้าเฉพาะ เช่น โปรแกรมฟื้นฟูสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุ	การออกแบบโปรแกรมท่องเที่ยวสุขภาพที่หลากหลาย เช่น การลดน้ำหนัก การดูแลสุขภาพแบบองค์รวม
4. การประชาสัมพันธ์และการตลาดดิจิทัล	ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการประชาสัมพันธ์และการตลาด	ขยายฐานลูกค้าไปในระดับสากล โดยใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ในการสื่อสารการตลาด
5. การพัฒนาทักษะและความรู้ของสมาชิกในชุมชน	ฝึกอบรมในด้านการผลิต การตลาด และการบริการลูกค้าอย่างต่อเนื่อง	สร้างความสามารถในการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชน
6. การส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการจัดการธุรกิจ	ใช้ระบบ ERP และแพลตฟอร์มออนไลน์ในการสื่อสารการตลาด	เพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานและสามารถเข้าถึงตลาดใหม่ๆ ได้
7. การสร้างเครือข่ายพันธมิตร	ร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษา	ส่งเสริมการตลาด การพัฒนาผลิตภัณฑ์ และการขยายฐานลูกค้า
8. การพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ	พัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูปที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว	เพิ่มมูลค่าให้กับธุรกิจและสร้างความแตกต่างจากคู่แข่งในตลาด

การอภิปรายผลการวิจัย

การศึกษา เรื่องแนวทางการเสริมสร้างความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพร เพื่อการพัฒนาและการแข่งขันในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสุขภาพที่ยั่งยืน สามารถนำมาอภิปรายประเด็นที่สำคัญ ดังนี้

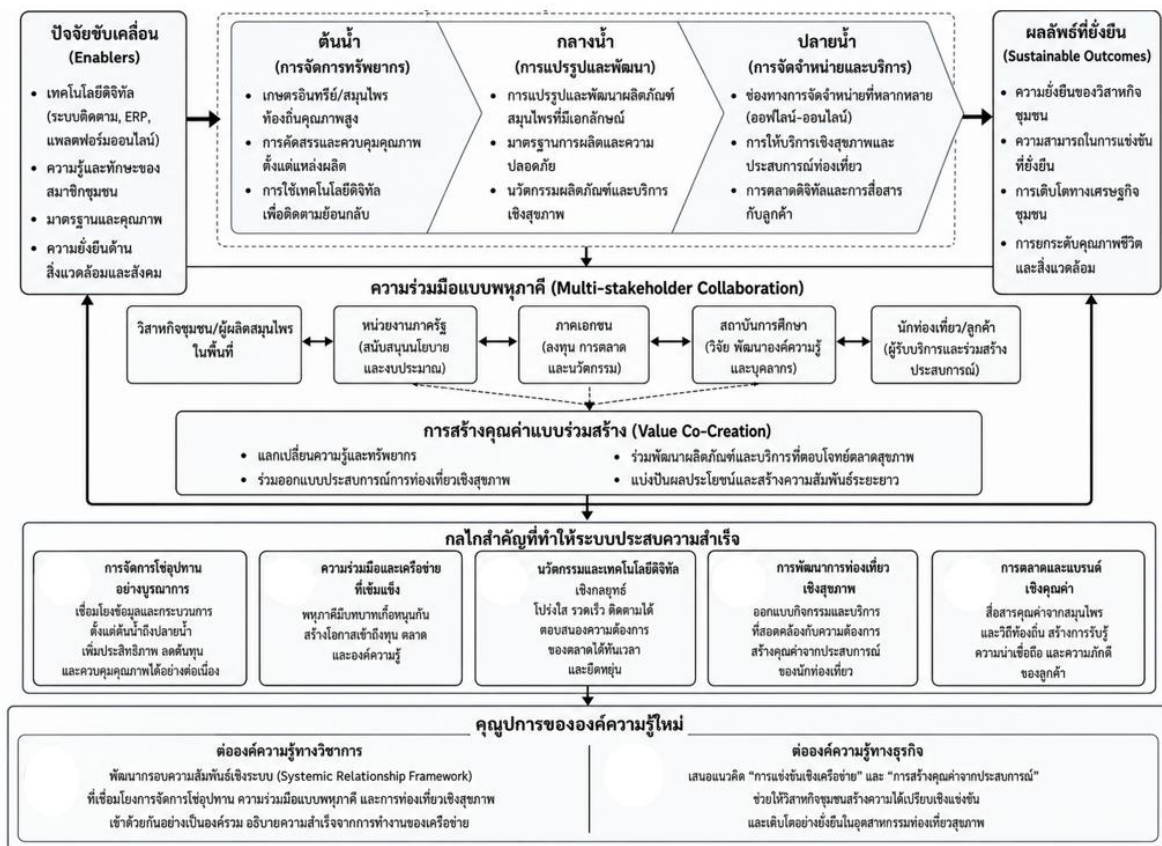
1. การศึกษาปัจจัยแห่งความสำเร็จวิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพรต้นแบบ เพื่อการพัฒนาและการแข่งขันในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสุขภาพที่ยั่งยืน พบว่า การจัดการโซ่อุปทานที่มีประสิทธิภาพถือเป็นปัจจัยหลักที่เชื่อมโยงระหว่างผู้ผลิตสมุนไพรในพื้นที่กับผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสุขภาพ ซึ่งการจัดการที่มีประสิทธิภาพจะช่วยเพิ่มความโปร่งใสและสามารถควบคุมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Christopher, 2022) โดยการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการติดตามคุณภาพและกระบวนการผลิต นอกจากจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการโซ่อุปทานแล้ว ยังสามารถลดต้นทุนในการขนส่งและการเก็บรักษาสินค้าได้ (Ivanov & Dolgui, 2022) อีกทั้งยังช่วยให้กระบวนการผลิตและการจัดจำหน่ายสามารถตอบสนองต่อความต้องการของลูกค้าได้ทันเวลา ซึ่งเป็นการเพิ่มความสามารถในการแข่งขันในตลาด (Queiroz et al., 2023) รวมถึงการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นที่มีคุณภาพสูงเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ช่วยสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขัน โดยเฉพาะการใช้สมุนไพรที่ปลูกตามหลักเกษตรอินทรีย์ ซึ่งมีคุณภาพสูงและได้รับมาตรฐานตามธรรมชาติ (Barney et al., 1991) ตลอดจนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์ เช่น น้ำสมุนไพร สบู่สมุนไพร และผลิตภัณฑ์เสริมสุขภาพ ช่วยให้ผลิตภัณฑ์เหล่านั้นสามารถสร้างความแตกต่างในตลาดและสร้างความภักดีในหมู่ลูกค้า (Porter & Kramer, 2011) ซึ่งส่งผลให้วิสาหกิจชุมชนสามารถรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับลูกค้าและพันธมิตรในธุรกิจได้อย่างยั่งยืน ในด้านการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ การออกแบบกิจกรรมที่เหมาะสมกับกลุ่มลูกค้าเฉพาะ เช่น โปรแกรมฟื้นฟูสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุ โปรแกรมลดน้ำหนัก และการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม เป็นสิ่งที่ช่วยส่งเสริมภาพลักษณ์และสร้างความแตกต่างในตลาดได้อย่างชัดเจน (Global Wellness Institute, 2024) การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการประชาสัมพันธ์และการตลาดยังช่วยเพิ่มการเข้าถึงกลุ่มลูกค้าใหม่ๆ และขยายฐานลูกค้าไปในระดับสากล ซึ่งเป็นการขยายตลาดให้กว้างขึ้นและสามารถตอบสนองต่อความต้องการที่หลากหลายของผู้บริโภคในระดับโลก (Smith & Puczkó, 2014; UNWTO, 2023)

2. แนวทางการเสริมสร้างความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพรต้นแบบ เพื่อการพัฒนาและการแข่งขันในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสุขภาพที่ยั่งยืน พบว่า การพัฒนาทักษะและความรู้ของสมาชิกในชุมชน โดยการฝึกอบรมในด้านการผลิต การตลาด และการบริการลูกค้าอย่างต่อเนื่อง เป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Christopher (2022) ที่กล่าวถึงความสำคัญของการพัฒนาและบริหารจัดการกระบวนการต่าง ๆ ภายในโซ่อุปทานอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการของลูกค้าได้ทันเวลาและมีคุณภาพสูง อีกทั้งการฝึกอบรมที่เน้นไปที่การผลิต การตลาด และการบริการลูกค้าจะช่วยให้สมาชิกในชุมชนมีความรู้และ

ทักษะที่ทันสมัย ซึ่งเป็นการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในการแข่งขันในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสุขภาพ โดยเฉพาะการส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการจัดการธุรกิจ เช่น การใช้ระบบ ERP เพื่อการจัดการโซ่อุปทาน การใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ในการสื่อสารการตลาด และ การใช้เว็บไซต์และแอปพลิเคชันในการให้บริการลูกค้า ทั้งหมดนี้จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานและทำให้วิสาหกิจชุมชนสามารถเข้าถึงตลาดใหม่ ๆ ได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ (Ivanov & Dolgui, 2022; Queiroz et al., 2023) ทั้งนี้การสร้างเครือข่ายพันธมิตรระหว่างวิสาหกิจชุมชน หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษาเป็นอีกหนึ่งแนวทางที่สำคัญในการเสริมสร้างความสำเร็จ โดยการร่วมมือกันในการส่งเสริมผลิตภัณฑ์การตลาด และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ จะช่วยเพิ่มโอกาสในการขยายฐานลูกค้าและสร้างช่องทางการจำหน่ายได้อย่างยั่งยืน (Ma et al., 2025) นอกจากนี้ การพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการใหม่ ๆ ที่ตอบโจทย์ตลาดสุขภาพและท่องเที่ยวสุขภาพ เช่น การพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูปที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว จะช่วยเพิ่มมูลค่าให้กับธุรกิจและสร้างความแตกต่างจากคู่แข่งในตลาดได้อย่างชัดเจน (Barney et al., 1991) การสร้างผลิตภัณฑ์ที่มีคุณค่าและสามารถตอบสนองความต้องการของตลาดได้อย่างตรงจุดจะช่วยให้วิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพรต้นแบบสามารถแข่งขันได้ในตลาดที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและมีการแข่งขันสูง การพัฒนาและการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์จะช่วยเสริมสร้างภาพลักษณ์ของวิสาหกิจในตลาดและทำให้สามารถดึงดูดลูกค้ากลุ่มใหม่ ๆ ได้

องค์ความรู้ใหม่

จากผลการศึกษาสามารถสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ได้ว่า การเสริมสร้างความยั่งยืนและความสามารถในการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชนในเมืองสมุนไพรไม่ได้เกิดจากปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งเพียงลำพัง แต่เกิดจากระบบบูรณาการแบบองค์รวมของโซ่อุปทานเชิงสุขภาพที่เชื่อมโยงตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำอย่างเป็นระบบ โดยบูรณาการการจัดการโซ่อุปทานร่วมกับความร่วมมือแบบพหุภาคี และการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพทำให้เกิดกรอบความสัมพันธ์เชิงระบบที่อธิบายได้ว่าความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนเกิดจากการทำงานร่วมกันของเครือข่ายมากกว่าการดำเนินงานภายในองค์กรเพียงลำพัง ซึ่งถือเป็นการขยายองค์ความรู้จากงานวิจัยเดิมที่มักแยกการศึกษาเป็นรายปัจจัยอย่างอิสระ ในเชิงองค์ความรู้ทางธุรกิจ ผลการวิจัยนี้สะท้อนว่าวิสาหกิจชุมชนสามารถสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันอย่างยั่งยืนได้ผ่านการสร้างคุณค่าแบบร่วมสร้างระหว่างผู้ผลิตสมุนไพร หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และนักท่องเที่ยว โดยอาศัยเทคโนโลยีดิจิทัลเป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงโซ่อุปทาน ทำให้เกิดความโปร่งใส ความรวดเร็ว และความยืดหยุ่นในการตอบสนองต่อความต้องการของตลาดที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ซึ่งแตกต่างจากแนวคิดเดิมที่เน้นเพียงการเพิ่มประสิทธิภาพภายในองค์กร แต่ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นการขยายขอบเขตของการแข่งขันไปสู่ระดับเครือข่าย และการสร้างคุณค่าจากประสบการณ์ของนักท่องเที่ยว ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาความสามารถในการแข่งขันอย่างยั่งยืนในระยะยาว

ภาพที่ 2 องค์ความรู้ใหม่ (Google, 2026)

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. วิสาหกิจชุมชนและผู้ประกอบการในพื้นที่ ควรพัฒนาและปรับปรุงโครงสร้างโซ่อุปทานให้มีความยืดหยุ่นและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เพื่อรองรับความผันผวนของตลาดและความต้องการของนักท่องเที่ยวที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว รวมถึงสามารถลดความสูญเสียในกระบวนการดำเนินงานและเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการโดยรวม
2. วิสาหกิจชุมชนและหน่วยงานกำกับคุณภาพสินค้า ควรนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ในการตรวจสอบและควบคุมคุณภาพของวัตถุดิบตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ เพื่อเพิ่มความโปร่งใสของกระบวนการผลิตยกระดับมาตรฐานสินค้า และสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้บริโภคในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ
3. วิสาหกิจชุมชนและหน่วยงานสนับสนุนด้านธุรกิจดิจิทัล ควรลงทุนและพัฒนาระบบแพลตฟอร์มออนไลน์ รวมถึงระบบบริหารจัดการทรัพยากรองค์กร (ERP) เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารธุรกิจการตลาด และการจัดการข้อมูล ซึ่งจะช่วยขยายฐานลูกค้าและเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงตลาดใหม่ทั้งในประเทศและต่างประเทศ

4. วิสาหกิจชุมชน สถาบันการศึกษา และหน่วยงานพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ควรจัดการฝึกอบรมและพัฒนาทักษะของสมาชิกในชุมชนอย่างต่อเนื่องในด้านการผลิต การบริการลูกค้า และการตลาด เพื่อยกระดับศักยภาพบุคลากรให้สามารถแข่งขันในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเชิงสุขภาพได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

5. หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษา ควรส่งเสริมการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อเพิ่มความเข้มแข็งของระบบวิสาหกิจชุมชน ทั้งในด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การตลาด และการขยายช่องทางการจำหน่าย ซึ่งจะช่วยยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันของชุมชนในระยะยาว

6. วิสาหกิจชุมชนและผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์สมุนไพร ควรพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรให้มีความแตกต่างและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว โดยเน้นการแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่า และตอบสนองความต้องการของตลาดสุขภาพที่หลากหลาย ซึ่งจะช่วยสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันและเพิ่มศักยภาพทางการตลาดอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาผลกระทบจากการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ในการกระบวนการผลิตและการตลาดของวิสาหกิจชุมชน เพื่อประเมินประสิทธิภาพและผลลัพธ์ที่ได้รับจากการใช้งาน

2. ควรทำการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับบทบาทของภาครัฐและเอกชนในการสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนในระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะในด้านการตลาดและการพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพร

3. ควรมีการศึกษาแนวโน้มตลาดสุขภาพและท่องเที่ยวสุขภาพในอนาคต เพื่อให้วิสาหกิจชุมชนสามารถปรับตัวและพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ตอบโจทย์ความต้องการของลูกค้าในอนาคต

4. ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับโอกาสในการส่งออกผลิตภัณฑ์สมุนไพรจากวิสาหกิจชุมชนไปยังตลาดต่างประเทศ โดยเน้นการวิเคราะห์การสร้างมูลค่าเพิ่มจากการใช้สมุนไพรและการตอบสนองต่อความต้องการในตลาดต่างประเทศ

5. ควรศึกษาผลกระทบจากการฝึกอบรมและการพัฒนาทักษะของสมาชิกในชุมชนต่อความสามารถในการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชนในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสุขภาพ

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2564). *ตอบโจทย์ตลาดสมุนไพร*. <https://www.moac.go.th/news-preview-431391791111>

ศูนย์วิจัยกสิกรไทย. (2562). *ถึงเวลาโกยเงิน SME รุกตลาดสมุนไพร*.

https://www.kasikornbank.com/th/business/sme/KSMEKnowledge/article/KSMEAnalysis/Documents/Herb_Market.pdf

- สมบูรณ์ สารพัด, นิตยา โหราเรือง และเปรมิตา ปราณี. (2565). ผลกระทบของความสัมพันธ์โซ่อุปทานระหว่างผู้ซื้อและผู้จัดหาที่มีต่อผลการดำเนินงานของผู้จัดหาในอุตสาหกรรมชิ้นส่วนยานยนต์. *วารสารร้อยแก่นสาร*, 7(9), 460-476. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/JRKSA/article/view/255648>
- Abeysekara, N., Wang, H., & Kuruppuarachchi, D. (2019). Effect of supply-chain resilience on firm performance and competitive advantage: A study of the Sri Lankan apparel industry. *Business Process Management Journal*, 25(7), 1673-1695. <https://doi.org/10.1108/BPMJ-09-2018-0241>
- Ashraf, M., Eltawil, A., & Ali, I. (2024). Disruption detection for a cognitive digital supply chain twin using hybrid deep learning. *Operational Research*, 24(1), 1-31. <https://doi.org/10.1007/s12351-024-00831-y>
- Barney, J. B. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management*, 17(1), 99–120. <https://doi.org/10.1177/014920639101700108>
- Bowersox, D. J., Closs, D. J., Cooper, M. B., & Bowersox, J. C. (2020). *Supply chain logistics management* (5th ed.). McGraw-Hill Education.
- Chowdhury, P., Paul, S. K., Kaisar, S., & Moktadir, M. A. (2021). Covid-19 pandemic related supply chain studies: A systematic review. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 148, Article 102271. <https://doi.org/10.1016/j.tre.2021.102271>
- Christopher, M. (2022). *Logistics and supply chain management: Creating value-adding networks* (6th ed.). Pearson.
- Council of Supply Chain Management Professionals. (2023). *CSCMP supply chain management definitions and glossary*. https://cscmp.org/CSCMP/CSCMP/Educate/SCM_Definitions_and_Glossary_of_Terms.aspx
- Flynn, B. B., Huo, B., & Zhao, X. (2010). The impact of supply chain integration on performance: A contingency and configuration approach. *Journal of Operations Management*, 28(1), 58–71. <https://doi.org/10.1016/j.jom.2009.06.001>
- Global Wellness Institute. (2024). *The global wellness economy: Country Rankings Data for 2019-2024*. <https://globalwellnessinstitute.org/industry-research/2026-the-global-wellness-economy-country-rankings/>
- Google. (2026). *Gemini* [Large language model]. <https://gemini.google.com>

- Hui, J., & Fan, Y. (2024). Digital transformation, supply chain integration and supply chain performance: Evidence from Chinese manufacturing listed firms. *SAGE Open*, 14(3).
<https://doi.org/10.1177/21582440241281616>
- Ivanov, D., & Dolgui, A. (2022). Stress testing supply chains and creating viable ecosystems. *Operations Management Research*, 15(3–4), 475–486. <https://doi.org/10.1007/s12063-021-00194-z>
- Kamble, S., Gunasekaran, A., & Dhone, N. C. (2020). Industry 4.0 and lean manufacturing practices for sustainable organisational performance in Indian manufacturing companies. *International Journal of Production Research*, 58(5), 1319–1337.
<https://doi.org/10.1080/00207543.2019.1630772>
- Lambert, D. M., & Cooper, M. C. (2000). Issues in supply chain management. *Industrial Marketing Management*, 29(1), 65–83. [https://doi.org/10.1016/S0019-8501\(99\)00113-3](https://doi.org/10.1016/S0019-8501(99)00113-3)
- Le, T. V., & Fan, R. (2024). Digital twins for logistics and supply chain systems: Literature review, conceptual framework, research potential, and practical challenges. *Computers & Industrial Engineering*, 187, Article 109768.
<https://doi.org/10.1016/j.cie.2023.109768>
- Ma, C., Zhang, L., You, L., & Tian, W. (2025). A review of supply chain resilience: A network modeling perspective. *Applied Sciences*, 15(1), Article 265.
<https://doi.org/10.3390/app15010265>
- Mentzer, J. T., DeWitt, W., Keebler, J. S., Min, S., Nix, N. W., Smith, C. D., & Zacharia, Z. G. (2001). Defining supply chain management. *Journal of Business Logistics*, 22(2), 1–25.
<https://doi.org/10.1002/j.2158-1592.2001.tb00001.x>
- Nastasi, B. K., & Schensul, S. L. (2005). Contributions of qualitative research to the validity of intervention research. *Journal of School Psychology*, 43(3), 177–195.
<https://doi.org/10.1016/j.jsp.2005.04.003>
- Porter, M. E. (1985). *Competitive advantage: Creating and sustaining superior performance*. Free Press.
- Porter, M. E., & Kramer, M. R. (2011). Creating shared value. *Harvard Business Review*, 89(1–2), 62–77.
- Prajogo, D. I., & Olhager, J. (2012). Supply chain integration and performance: The effects of long-term relationships, information technology and sharing, and logistics integration.

International Journal of Production Economics, 135(1), 514–522.

<https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2011.09.001>

Queiroz, M. M., Wamba, S. F., Pereira, S. C. F., & Jabbour, C. J. C. (2023). The metaverse as a breakthrough for operations and supply chain management: Implications and call for action. *International Journal of Operations & Production Management*, 43(10), 1539–1553. <https://doi.org/10.1108/IJOPM-01-2023-0006>

Shukor, A. A. A., Newaz, M. S., Rahman, M. K., & Taha, A. Z. (2021). Supply chain integration and its impact on supply chain agility and organizational flexibility in manufacturing firms. *International Journal of Emerging Markets*, 16(8), 1721–1744. <https://doi.org/10.1108/IJOEM-04-2020-0418>

Smith, M. K., & Puczkó, L. (2014). *Health, tourism and hospitality: Spas, wellness and medical travel* (2nd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203083772>

World Health Organization. (2015). *World health statistics 2015*. <https://www.who.int/docs/default-source/gho-documents/world-health-statistic-reports/world-health-statistics-2015.pdf>

World Tourism Organization (UN Tourism). (2023). *International tourism highlights 2023 edition: The impact of COVID-19 on tourism (2020–2022)*. <https://www.e-unwto.org/doi/10.18111/9789284424986>

Zhang, J., Brintrup, A., Calinescu, A., Kosasih, E., & Sharma, A. (2021). *Supply chain digital twin framework design: an approach of supply chain operations reference model and system of systems*. arXiv preprint. <https://arxiv.org/abs/2107.09485>

แรงจูงใจและการตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาकिनทร์

อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีของคนไทยวัยทำงาน

Tourism Motivation and Decision-Making toward the Sacred Site of
Kham Chanod Wang Nakin, Ban Dung District, Udon Thani Province
among Thai Working-Age Travelersพงศ์เสวก เอนกจำนงค์พร,^{*} ศิวศักดิ์ ปานสุขขุม^{*} และเยาวลักษณ์ เอกไพฑูรย์^{**}Pongsavake Anekjumnongporn^{*}, Siwasak Pansukkum^{*}, and Yaowaluk Aekphitoon^{**}คณะมนุษยศาสตร์และการจัดการการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยกรุงเทพ^{*}School of Humanities and Tourism Management Bangkok University^{*}คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ^{**}School of Business Administration, Bangkok University^{**}E-mail¹ : pongsavake.a@gmail.com

Date Received : 6 November 2025

Date Revised : 14 August 2026

Date Accepted : 21 August 2026

Date Published online : 25 September 2026

บทคัดย่อ

บริบทการท่องเที่ยวร่วมสมัย แหล่งท่องเที่ยวศักดิ์สิทธิ์และการท่องเที่ยวเชิงศรัทธามีบทบาทสำคัญมากขึ้น เพราะสามารถตอบสนองความต้องการทางจิตใจ วัฒนธรรม และจิตวิญญาณของนักท่องเที่ยวได้อย่างลึกซึ้ง งานวิจัยนี้มุ่งหมายเพื่อ 1) ศึกษาระดับแรงจูงใจในการท่องเที่ยวและการตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาकिनทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี 2) เปรียบเทียบการตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาकिनทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีกับภูมิหลังของคนไทยวัยทำงาน และ 3) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างแรงจูงใจในการท่องเที่ยวกับการตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาकिनทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีของคนไทยวัยทำงาน เลือกตัวอย่างแบบสะดวก เก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามจากคนไทยวัยทำงาน 400 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบทีแบบเป็นอิสระต่อกัน การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว และการวิเคราะห์

¹ ผู้ประพันธ์บรรณกิจ (Corresponding author)

สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน ผลการวิจัย แสดงผลว่า 1) คนไทยวัยทำงานมีแรงจูงใจในการท่องเที่ยวและตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ระดับสูง 2) คนไทยวัยทำงานที่มีอาชีพและภูมิลำเนาต่างกันตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ส่วนคนไทยวัยทำงานที่มีเพศ อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา และรายได้เฉลี่ยต่อเดือนตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญ และ 3) แรงจูงใจในการท่องเที่ยวมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีของคนไทยวัยทำงานอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ผลการวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นว่าแรงจูงใจในการท่องเที่ยวมีความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรมการท่องเที่ยวในกลุ่มวัยทำงาน ทั้งนี้ผลการวิจัยสามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางการวางนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงศรัทธา และการออกแบบประสบการณ์การท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณที่มีความหมาย รวมถึงการส่งเสริมการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวศักดิ์สิทธิ์อย่างยั่งยืนของประเทศไทย

คำสำคัญ : แรงจูงใจในการท่องเที่ยว, การตัดสินใจท่องเที่ยว, แหล่งท่องเที่ยวศักดิ์สิทธิ์, คำชะโนด วังนาคินทร์, วัยทำงาน

Abstract

The contemporary tourism context, sacred and faith-based destinations have become increasingly significant as they fulfill travelers' psychological, cultural, and spiritual needs. This research aimed to 1) examine the levels of tourism motivation and decision-making toward the sacred site of Kham Chanod Wang Nakin Ban Dung District, Udon Thani Province, 2) compare tourism decision-making at the sacred site of Kham Chanod Wang Nakin be demographic backgrounds among Thai working-age travelers, and 3) investigate the relationship between tourism motivation and decision-making at Kham Chanod Wang Nakin Ban Dung District, Udon Thani Province. The study employed a quantitative research approach using convenience sampling. Data were collected through questionnaires from 400 Thai working-age respondents. Descriptive statistics, frequency, percentage, mean, and standard deviation, were used, together with inferential statistics including the independent sample t-test, one-way analysis of variance (ANOVA), and Pearson's product-moment correlation. The findings revealed that 1) Thai working-age travelers demonstrated high levels of both tourism motivation and decision-making toward the sacred site; 2) occupation and family domicile significantly influenced their tourism decision-making at the .01 level, whereas gender, age, marital status, education, and monthly income showed no significant differences; and 3) tourism motivation was positively and significantly correlated with tourism decision-

making at the .01 level. These results highlight that faith-based and psychological motivations play a vital role in relating tourism behavior among Thai working-age. The study provides practical implications for tourism policymakers and destination managers to design meaningful spiritual tourism experiences that align with travelers' motivational dimensions and enhance sustainable sacred-site tourism development in Thailand.

Keywords: Tourism Motivation, Tourism Decision-Making, Sacred Destinations, Kham Chanod Wang Nakin, Working-Age

บทนำ

ภายหลังช่วงการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อโควิด-19 การท่องเที่ยวของคนไทยปรับตัวจากการท่องเที่ยวที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการพักผ่อนและนันทนาการไปสู่การแสวงหาความหมาย (Meaningful Experience) และการเยียวยาจิตใจ (Psychological Healing) ผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับความศรัทธาและวัฒนธรรม (Vujičić et al., 2024; Zhang et al., 2023) ทำให้การท่องเที่ยวเชิงศรัทธา (Faith-Based Tourism) ได้รับความนิยมมากขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนวัยทำงานที่มีศักยภาพในการใช้จ่ายและต้องการเสริมมงคลให้แก่ชีวิต (Terzidou et al., 2018; Tsai, 2021) สำหรับประเทศไทย คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีความสำคัญทางจิตวิญญาณของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ซึ่งเชื่อมโยงกับตำนานพญานาคที่เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจ ความอุดมสมบูรณ์ และการคุ้มครอง (Samorna, 2020) ดังนั้นการท่องเที่ยวในประเทศไทยที่คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี จึงเป็นมากกว่าการท่องเที่ยวและการเดินทางเพื่อเยี่ยมชมสถานที่ แต่เป็นการท่องเที่ยวและการเดินทางเชิงความเชื่อที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างศรัทธา วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของคนไทย (Ruttanavisanon & Agmapisarn, 2022)

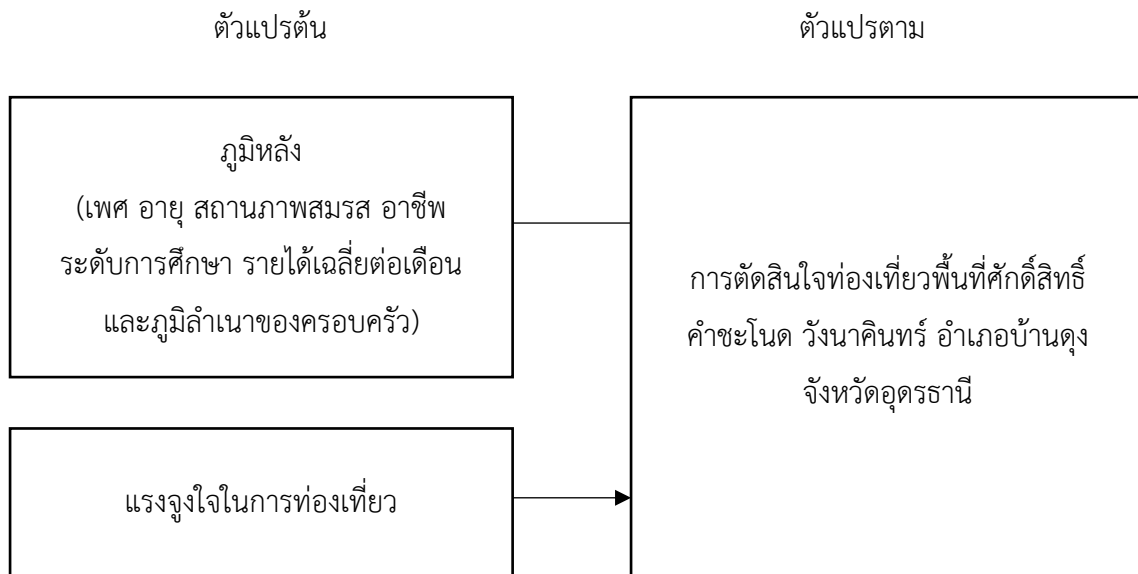
กรอบแนวคิดแรงจูงใจแบบแรงผลักดันและแรงดึงดูด (Push-Pull Theory) ของ Crompton (1977) และ Dann (1981) อธิบายว่าแรงผลักดัน (Push) คือ แรงขับภายใน เช่น ความต้องการหลีกเลี่ยง ความศรัทธา ความอยากรู้อยากเห็น ส่วนแรงดึงดูด (Pull) คือ คุณลักษณะของปลายทางหรือแหล่งท่องเที่ยว เช่น ความศักดิ์สิทธิ์ ความสวยงามของสถานที่ และบรรยากาศทางจิตวิญญาณ ซึ่งงานวิจัยของ Hassan et al. (2022) และ Şahin and Güzel (2024) ชี้ว่าแรงจูงใจเชิงศาสนาและจิตวิญญาณมีผลต่อการเลือกจุดหมายปลายทางที่เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะสังคมที่มีรากวัฒนธรรมทางศาสนาที่เข้มแข็ง เช่น ประเทศไทย ประเทศอินเดีย และประเทศศรีลังกา เป็นต้น สำหรับการตัดสินใจท่องเที่ยว Engel et al. (1986) เสนอ EKB Model ซึ่งอธิบายกระบวนการตัดสินใจท่องเที่ยวเป็น 5 ขั้นตอน ได้แก่ การตระหนักถึงความต้องการ การค้นหาข้อมูล การประเมินทางเลือก การตัดสินใจ และการประเมินหลังการเดินทางท่องเที่ยว ซึ่ง Kim et al. (2022) พบว่า

การตัดสินใจท่องเที่ยวในยุคดิจิทัลได้รับอิทธิพลจากข้อมูลและสื่อสังคมออนไลน์ที่เกี่ยวข้องกับความศรัทธาและแรงบันดาลใจ

การท่องเที่ยวศักดิ์สิทธิ์หรือการท่องเที่ยวเชิงศรัทธาในบริบทประเทศไทย คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีเป็นแหล่งท่องเที่ยวลักษณะพิเศษแห่งหนึ่งของประเทศไทย เพราะผสมผสานความเชื่อพื้นบ้านกับพระพุทธศาสนาได้อย่างลงตัว ทำให้แหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ของบุคคล (Samorna, 2020) ซึ่งงานวิจัยของ Khantavchai et al. (2022) พบว่า ความเชื่อเรื่องภูผานาคสร้างแรงดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวที่รู้สึกเกี่ยวกับพลังเหนือธรรมชาติและความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ และเมื่อสถานที่นั้นบริหารจัดการโดยชุมชน นักท่องเที่ยวที่มาเยือนจะรู้สึกมีส่วนร่วมและเกิดความผูกพันเป็นอย่างมาก (Place Attachment) หากเปรียบเทียบการตัดสินใจท่องเที่ยวเกี่ยวกับภูมิหลังของนักท่องเที่ยว งานของ Stankov et al. (2020) และ Vujčić et al. (2020) พบว่า เพศและอายุไม่ใช่ปัจจัยหลักที่กำหนดแรงจูงใจเชิงศรัทธา แต่เป็นค่านิยมทางจิตวิญญาณและประสบการณ์ของชีวิต ขณะที่ Kamath et al. (2023) ชี้ว่าอาชีพและภูมิลำเนาของครอบครัวมีอิทธิพลสำหรับโอกาสในการเดินทางท่องเที่ยวและระดับของการเข้าถึงข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและความศรัทธาซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยในประเทศไทยของ Ruttanavisanon and Agmapisarn (2022) พบว่า นักท่องเที่ยวจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีแนวโน้มเดินทางไปพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีมากกว่านักท่องเที่ยวที่มาจากภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศไทย

การวิจัยด้านการท่องเที่ยวเชิงศรัทธาหลายชิ้นในประเทศไทยมุ่งเน้นกลุ่มผู้สูงอายุหรือผู้แสวงบุญ ซึ่งขาดการวิจัยกลุ่มวัยทำงานซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่เป็นกำลังหลักของการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการขับเคลื่อนประเทศ โดยมีประกอบอาชีพ มีรายได้ รับผิดชอบค่าใช้จ่าย สามารถดูแลตนเองและครอบครัวโดยเฉพาะ อีกทั้งยังเป็นกำลังหลักของตลาดการท่องเที่ยวภายในประเทศไทย ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงมุ่งเติมเต็มช่องว่างของประเด็นดังกล่าว โดยเปรียบเทียบความแตกต่างของภูมิหลังและศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างแรงจูงใจในการท่องเที่ยวกับการตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีของคนไทยวัยทำงาน เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนา วางแผนยุทธศาสตร์และนโยบายการท่องเที่ยวเชิงศรัทธาให้เหมาะสมกับวัยทำงานได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพต่อไป

กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงปริมาณมีวัตถุประสงค์การวิจัย ได้แก่ 1) เพื่อศึกษาระดับแรงจูงใจในการท่องเที่ยวและการตัดสินใจท่องเที่ยวในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีของคนไทยวัยทำงาน 2) เพื่อเปรียบเทียบการตัดสินใจท่องเที่ยวในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีกับภูมิภาคของคนไทยวัยทำงาน และ 3) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างแรงจูงใจในการท่องเที่ยวกับการตัดสินใจท่องเที่ยวในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีของคนไทยวัยทำงาน พร้อมทั้งกำหนดสมมติฐานการวิจัย ได้แก่ 1) คนไทยวัยทำงานที่มีภูมิภาคต่างกันตัดสินใจท่องเที่ยวในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีแตกต่างกันและ 2) แรงจูงใจในการท่องเที่ยวมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการตัดสินใจท่องเที่ยวในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีของคนไทยวัยทำงาน

ประชากรที่ใช้วิจัย คือ คนไทยวัยทำงาน จำนวน 59,300,000 คน (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2568) และเป็นตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ จำนวน 400 คน มาจากการกำหนดขนาดตัวอย่างโดยใช้ตารางสำเร็จรูปของ Yamane (1973) พร้อมทั้งกำหนดความคลาดเคลื่อนที่ยอมรับได้ที่ร้อยละ 5.00 ได้ขนาดตัวอย่างเท่ากับ 400 คน

การเลือกตัวอย่างใช้การเลือกแบบสะดวก เก็บข้อมูลจากตัวอย่างตามที่กำหนด คือ คนไทยวัยทำงานที่เป็นผู้มีศักยภาพในการเดินทางท่องเที่ยวเชิงศรัทธา ทั้งนี้การเลือกตัวอย่างแบบดังกล่าวไม่เป็นไปตามข้อตกลงเบื้องต้นของการใช้สถิติอ้างอิง จึงตรวจสอบข้อตกลงเบื้องต้นของสถิติที่ใช้ทดสอบจากการทดสอบ Kolmogorov-Smirnov (Lilliefors, 1967) เพื่อตรวจสอบการแจกแจงประชากรเป็นแบบปกติหรือไม่ (นพวรรณ เปียเชื้อ, 2559)

ได้ค่านัยสำคัญทางสถิติ เท่ากับ 0.28 และค่า Kolmogorov-Smirnov Z เท่ากับ 1.32 แสดงผลว่ามากกว่าระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ .05 (Kwak & Park, 2019) ดังนั้นการแจกแจงของประชากรของการวิจัยนี้เป็นแบบปกติ จึงใช้การทดสอบทีที่เป็นอิสระต่อกัน การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว และการวิเคราะห์สหสัมพันธ์ของเพียร์สันได้ (พงษ์ศักดิ์ ชิมมอนด์ส, 2560)

ตัวแปร แบ่งเป็น 2 ประเภท ประกอบด้วย ตัวแปรต้น คือ ภูมิหลัง ประกอบด้วย เพศ อายุ สถานภาพ สมรส อาชีพ ระดับการศึกษา รายได้เฉลี่ยต่อเดือน และภูมิฐานะของครอบครัว และแรงจูงใจในการท่องเที่ยว และตัวแปรตาม คือ การตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

เครื่องมือสำหรับการวิจัย คือ แบบสอบถาม แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 ภูมิหลัง จำนวน 7 ข้อ เป็นแบบเลือกตอบ ส่วนที่ 2 แรงจูงใจในการท่องเที่ยว พัฒนามาจากแนวคิดของ Crompton (1977) และ Dann (1981) จำนวน 20 ข้อ และส่วนที่ 3 การตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี พัฒนามาจากแนวคิดของ Engel et al. (1986) จำนวน 20 ข้อ เป็นแบบมาตราประเมินค่าแบบ 5 ระดับ จาก 1 คะแนน คือ ต่ำ ถึง 5 คะแนน คือ สูง พร้อมกำหนดเกณฑ์การแปลความหมายของค่าเฉลี่ย ดังนี้

1.00-1.80	หมายถึง	แรงจูงใจในการท่องเที่ยวระดับต่ำหรือ การตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีระดับต่ำ
1.81-2.60	หมายถึง	แรงจูงใจในการท่องเที่ยวระดับค่อนข้างต่ำหรือ การตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีระดับค่อนข้างต่ำ
2.61-3.40	หมายถึง	แรงจูงใจในการท่องเที่ยวระดับปานกลางหรือ การตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีระดับปานกลาง
3.41-4.20	หมายถึง	แรงจูงใจในการท่องเที่ยวระดับค่อนข้างสูงหรือ การตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีระดับค่อนข้างสูง
4.21-5.00	หมายถึง	แรงจูงใจในการท่องเที่ยวระดับสูงหรือ การตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีระดับสูง

การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือสำหรับวิจัย ใช้ค่าดัชนีความสอดคล้องสำหรับตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาจากผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 คน ได้ค่าคะแนนเท่ากับ 0.67-1.00 ซึ่งสอดคล้องตามเกณฑ์ของ Rovinelli and Hambleton (1977) จากนั้นคัดเลือก พัฒนา และปรับปรุงข้อคำถาม หลังจากนั้นนำไปทดลองใช้กับตัวอย่างจำนวน 33 คน (Chakrapani, 2011) ที่มีคุณสมบัติตามกำหนด คือ คนไทยวัยทำงาน หลังจากนั้นใช้สูตรสัมประสิทธิ์แอลฟาของ Cronbach (1990) เพื่อหาค่าความเที่ยงของเครื่องมือ ได้ค่าความเที่ยงของส่วนที่ 2

แรงจูงใจในการท่องเที่ยว เท่ากับ 0.72 และส่วนที่ 3 การตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี เท่ากับ 0.81

การเก็บและรวบรวมข้อมูล แบ่งเป็น 1) ข้อมูลทุติยภูมิ เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับทฤษฎี แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากตำรา หนังสือ วารสารวิชาการทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาเครื่องมือและวิธีดำเนินการวิจัย และ 2) ข้อมูลปฐมภูมิ เก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามลักษณะดั้งเดิมและแบบออนไลน์ด้วยตนเองจากคนไทยวัยทำงานพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี จำนวน 400 คน ก่อนเก็บข้อมูลทุกครั้งชี้แจงรายละเอียดและวัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อให้ตัวอย่างรับทราบยินยอม และตอบแบบสอบถามด้วยความสมัครใจ ใช้ระยะเวลาเก็บข้อมูลประมาณ 8 สัปดาห์ ได้แบบสอบถามจำนวน 400 ชุด ร้อยละ 100.00 คัดและเลือกแบบสอบถามที่สมบูรณ์ได้ 400 ชุด ร้อยละ 100.00

การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูปทางสังคมศาสตร์ประมวลผลข้อมูล ใช้สถิติ 2 ประเภท ประกอบด้วย สถิติพรรณนา คือ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และสถิติอ้างอิง คือ การทดสอบทีแบบเป็นอิสระต่อกัน การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียวพร้อมเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ด้วยวิธีของ Scheffé (1953) และการวิเคราะห์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน

ผลการศึกษา

การวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นจากตัวอย่าง แสดงผลว่า คนไทยวัยทำงานส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง 223 คน ร้อยละ 55.80 และเพศชาย 177 คน ร้อยละ 44.20 ส่วนใหญ่อายุ 31-40 ปี ร้อยละ 47.30 มีสถานภาพสมรส ร้อยละ 73.00 สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี ร้อยละ 90.00 ประกอบอาชีพพนักงานบริษัทเอกชน ร้อยละ 53.00 มีรายได้เฉลี่ย 20,001-30,000 บาทต่อเดือน ร้อยละ 71.80 และมีภูมิลำเนาของครอบครัวอยู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ร้อยละ 51.50

การวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย เสนอได้ตามลำดับ ดังนี้

1. การวิเคราะห์ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของแรงจูงใจในการท่องเที่ยวและการตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีของคนไทยวัยทำงาน แสดงผลว่าคนไทยวัยทำงานมีแรงจูงใจในการท่องเที่ยวระดับสูง ($M = 4.23$, $SD = 0.19$) และตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนดวังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีระดับสูง ($M = 4.24$, $SD = 0.27$) เช่นเดียวกัน รายละเอียดแสดงดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของแรงงูใจในการท่องเที่ยวและการตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีของคนไทยวัยทำงาน

ตัวแปร	M	SD	ความหมาย
แรงงูใจในการท่องเที่ยว	4.23	0.19	สูง
การตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี	4.24	0.27	สูง

2. การเปรียบเทียบการตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีกับภูมิลำเนาของคนไทยวัยทำงาน แสดงผลว่า คนไทยวัยทำงานที่มีอาชีพและภูมิลำเนาต่างกัน ตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 เมื่อเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ พบว่า คนไทยวัยทำงานที่ประกอบอาชีพข้าราชการหรือพนักงานรัฐวิสาหกิจ และพนักงานบริษัทเอกชนตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีสูงกว่าคนไทยวัยทำงานที่ประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัว รวมถึงคนไทยวัยทำงานที่มีภูมิลำเนาของครอบครัวอยู่ในภาคกลางตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีสูงกว่าคนไทยวัยทำงานที่มีภูมิลำเนาของครอบครัวอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคตะวันออกตามลำดับ ส่วนคนไทยวัยทำงานที่มีเพศ อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา และรายได้เฉลี่ยต่อเดือนตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีแตกต่างกัน อย่างไม่มีนัยสำคัญ รายละเอียดแสดงดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 การเปรียบเทียบการตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีกับภูมิลำเนาของคนไทยวัยทำงาน

ภูมิลำเนา		การตัดสินใจ			ค่าสถิติทดสอบ		เปรียบเทียบ รายคู่
		n	M	SD	t/ F	p	
1. เพศ	1) ชาย	177	4.22	0.28	-0.24	.81	
	2) หญิง	223	4.23	0.26			
2. อายุ	1) 30 ปีหรือต่ำกว่า	184	4.20	0.29	1.75	.18	
	2) 31-40 ปี	189	4.25	0.24			
	3) 41 ปีหรือมากกว่า	27	4.23	0.23			
3. สถานภาพ สมรส	1) โสด	101	4.25	0.28	2.11	.12	
	2) สมรส	292	4.22	0.26			
	3) หม้าย/ หย่าร้าง	7	4.40	0.35			
4. อาชีพ	1) ข้าราชการ/ รัฐวิสาหกิจ	61	4.27	0.23	10.09**	.00	1), 3) > 2)
	2) ธุรกิจส่วนตัว	95	4.22	0.28			

ภูมิหลัง	การตัดสินใจ			ค่าสถิติทดสอบ		เปรียบเทียบ รายคู่
	n	M	SD	t/ F	p	
3) พนักงานบริษัทเอกชน	212	4.29	0.25			
4) อาชีพอิสระ	21	4.17	0.29			
5) เกษตรกร	11	4.05	0.22			
5. ระดับการศึกษา	1) ต่ำกว่าปริญญาตรี	27	4.32	0.22	1.90	.15
	2) ปริญญาตรี	360	4.22	0.27		
	3) สูงกว่าปริญญาตรี	13	4.17	0.23		
6. รายได้เฉลี่ยต่อเดือน	1) 20,000 บาทหรือต่ำกว่า	54	4.25	0.27	1.24	.29
	2) 20,001 – 30,000 บาท	287	4.22	0.27		
	3) 30,001 – 40,000 บาท	52	4.26	0.23		
	4) 40,001 บาทหรือมากกว่า	7	4.37	0.21		
7. ภูมิภาคของครอบครัว	1) ภาคเหนือ	27	4.17	0.26	6.31**	.00
	2) ภาคกลาง	99	4.35	0.24		2) > 3), 4)
	3) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	206	4.20	0.25		
	4) ภาคตะวันออก	39	4.13	0.33		
	5) ภาคตะวันตก	15	4.17	0.31		
	6) ภาคใต้	14	4.16	0.234		

** $p < .01$

3. การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างแรงจูงใจในการท่องเที่ยวเกี่ยวกับการตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี ของคนไทยวัยทำงาน แสดงผลว่า แรงจูงใจในการท่องเที่ยวมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี ของคนไทยวัยทำงานอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ($r = .72$) ซึ่งหมายความว่า คนไทยวัยทำงานที่มีแรงจูงใจในการท่องเที่ยวสูงจะตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีระดับสูงเช่นกัน รายละเอียดแสดงดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างแรงจูงใจกับการตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี ของคนไทยวัยทำงาน

ตัวแปร	การตัดสินใจท่องเที่ยว
แรงจูงใจในการท่องเที่ยว	.72**

** $p < .01$

สรุปผลการศึกษา

ผลการวิจัยครั้งนี้สรุปว่าคนไทยวัยทำงานมีแรงจูงใจในการท่องเที่ยวและตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ระดับสูง อีกทั้งคนไทยวัยทำงานที่มีอาชีพและภูมิลำเนาต่างกันตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์แตกต่างกัน แต่ส่วนคนไทยวัยทำงานที่มีเพศ อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา และรายได้เฉลี่ยต่อเดือนตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ไม่แตกต่างกัน และแรงจูงใจในการท่องเที่ยวมีความสัมพันธ์ทางบวกกับคนไทยวัยทำงาน การตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

การอภิปรายผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ศึกษาาระดับศึกษาระดับแรงจูงใจในการท่องเที่ยวและการตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีของคนไทยวัยทำงาน พบว่า คนไทยวัยทำงานมีแรงจูงใจในการท่องเที่ยวระดับสูงและตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีระดับสูง สอดคล้องกับ EKB Model ของ Engel et al. (1986) ที่อธิบายว่าผู้ตอบมีแรงผลักดัน เช่น ความต้องการทางจิตวิญญาณ การแสวงหาความสุข การขอพร ส่วนแรงดึงดูดจากสถานที่ คือ ความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี ที่ผสมผสานกันสององค์ประกอบอย่างเข้มข้น (Crompton, 1977; Dann, 1981; Terzidou et al., 2018) สะท้อนว่าพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี ของประเทศไทยมีตำนานและความศรัทธาที่เข้มข้น แรงจูงใจเชิงศรัทธามีพลังมากกว่าปัจจัยทั่วไปของตลาดการท่องเที่ยว และทำให้การตัดสินใจดำเนินไปได้อย่างรวดเร็วและมีแนวโน้มต่อความแน่นอนด้วย (Kim et al., 2022) ทั้งนี้สำหรับคนไทยวัยทำงานอาจมีปัจจัยที่เกี่ยวพันหลายประการ เช่น ความพร้อมของรายได้หรือวันลาที่เอื้อให้เดินทางท่องเที่ยว ความต้องการผ่อนคลายทางอารมณ์และจิตวิญญาณในสภาพแวดล้อมที่เร่งรีบ การขอพรหรือการเสริมสิริมงคลที่เป็นค่านิยมของสังคม และผลกระทบจากการสื่อสารทางสังคมออนไลน์ที่ขยายความนิยม (Hassan et al., 2022) ในการเดินทางท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี

วัตถุประสงค์ที่ 2 เปรียบเทียบการตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีกับภูมิลำเนาของคนไทยวัยทำงาน พบว่า คนไทยวัยทำงานที่มีอาชีพและภูมิลำเนาต่างกันตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีแตกต่างกันชี้ว่า โอกาสและเครือข่ายการรับรู้เป็นปัจจัยสำคัญต่อพฤติกรรมการตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีกับภูมิลำเนาของคนไทยวัยทำงาน เมื่อพิจารณารายประเด็น พบว่า แต่ละอาชีพส่งผลต่อเวลาว่างเพื่อการพักผ่อน นโยบายวันลางาน และเสถียรภาพหรือความมั่นคงของรายได้ ทั้งนี้เนื่องจากข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ หรือ พนักงานบริษัทเอกชนมีวันหยุดค่อนข้างแน่นอนจึงสามารถวางแผนการเดินทางเพื่อท่องเที่ยวเพื่อทำพิธีกรรมหรือเชิงศรัทธาได้ง่ายกว่าผู้ประกอบการอาชีพธุรกิจส่วนตัว (Piewdang et al., 2013) นอกจากนี้ ผลการวิจัยในครั้งนี้ พบว่า คนไทยวัยทำงานที่มีภูมิลำเนาของครอบครัว

อยู่ในภาคกลางตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีสูงกว่าคนไทยวัยทำงานที่มีภูมิลำเนาของครอบครัวอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออกตามลำดับ ซึ่งแตกต่างกับ Ruttanavisanon and Agmapisarn (2022) ที่พบว่า นักท่องเที่ยวที่มีภูมิลำเนาของครอบครัวในพื้นที่หรือใกล้กับแหล่งท่องเที่ยวและมีค่านิยมบูชาพญานาค จะรับรู้และมีเครือข่ายทางสังคมที่ส่งเสริมการมาเยือนสูงกว่า ซึ่งสนับสนุนผลการวิจัยเพียงบางส่วน นอกจากนี้นักท่องเที่ยวที่มาจากภูมิภาคอื่น คือ ภาคกลาง เพราะรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากหลากหลายช่องทางรวมถึงเครือข่ายทางสังคมออนไลน์ที่เป็นแรงกระตุ้นและเสริมความตั้งใจให้มาเยือนพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีได้ ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเน้นกลยุทธ์ทางการตลาดแบบแยกกลุ่มนักท่องเที่ยวตามอาชีพและภูมิลำเนาของครอบครัว เช่น การส่งเสริมการตลาดช่วงวันหยุดสำหรับข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ และพนักงานบริษัทเอกชน หรือจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวสำหรับนักท่องเที่ยวที่มาจากต่างจังหวัด รวมถึงการพัฒนาช่องทางการสื่อสารที่เครือข่ายของแต่ละภูมิภาคในประเทศไทยเพื่อเพิ่มการรับรู้กับพื้นที่หรือสถานที่ที่ยังไม่คุ้นเคยหรือรู้จักมาก่อน

ส่วนคนไทยวัยทำงานที่มีเพศ อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา และรายได้เฉลี่ยต่อเดือนตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญเป็นผลการวิจัยที่มีความหมายเป็นอย่างมากของบริบททางสังคมที่มีศาสนาและ/หรือความเชื่อซึ่งมีบทบาทเป็นทุนทางวัฒนธรรมข้ามกลุ่มและช่วงวัย (Ruttanavisanon & Agmapisarn, 2022) กล่าวคือ ความศรัทธาต่อพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีของคนไทยวัยทำงานทำให้แรงจูงใจในการท่องเที่ยวมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีของคนไทยวัยทำงานมากกว่าตัวแปรภูมิหลังของคนไทยวัยทำงานโดยทั่วไป (Terzidou et al., 2018) ดังนั้นภูมิหลังที่ไม่แตกต่าง คือ เพศ อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา และรายได้เฉลี่ยต่อเดือน ต่อการตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีสะท้อนให้เห็นว่าผู้ที่เกี่ยวข้องควรออกแบบนโยบายที่มุ่งเน้นความเป็นสากลที่ครอบคลุมทุก ๆ กลุ่ม ในมิติการรักษาความศรัทธาและการออกแบบประสบการณ์ ทั้งนี้หากเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักของแหล่งท่องเที่ยวเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจหรือการเข้าถึงการบริการจำเป็นต้องขยายกลุ่มตัวอย่างสำหรับการศึกษาและวิเคราะห์เฉพาะเจาะจงมากขึ้น

วัตถุประสงค์ที่ 3 ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างแรงจูงใจในการท่องเที่ยวกับการตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีของคนไทยวัยทำงาน พบว่า แรงจูงใจในการท่องเที่ยวมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี ของคนไทยวัยทำงานอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ สอดคล้องกับกรอบแนวคิดแรงจูงใจแบบแรงผลักดันและแรงดึงดูด (Push-Pull Theory) ของ Crompton (1977) และ Dann (1981) และ EKB Model ของ Engel et al. (1986) ที่กล่าวว่า แรงจูงใจเป็นตัวขับเคลื่อนหลักสำคัญในขั้นตอนการเริ่มต้นของกระบวนการตัดสินใจ สำหรับในบริบทการท่องเที่ยวเชิงศรัทธา แรงจูงใจเชิงศรัทธา เช่น ความปรารถนาเพื่อการเยียวยา การขอพรปรับเปลี่ยนเป็นการตัดสินใจท่องเที่ยวที่เป็นรูปธรรม เช่น การเดินทาง

การท่องเที่ยว การวางแผน ระยะเวลา และความตั้งใจกลับมาเยือนหรือมาท่องเที่ยวซ้ำ (Hassan et al., 2022; Kamath et al., 2023) ของคนไทยวัยทำงานในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี จึงเป็นไปได้ว่าจะเป็นแนวทางสำหรับการออกแบบกิจกรรมที่เสริมสร้างประสบการณ์ทางจิตวิญญาณ ซึ่งจะเพิ่มโอกาสในการตัดสินใจและการกลับมาเยือนพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี เช่น พื้นที่หรือบริเวณสำหรับการปฏิบัติธรรม โครงการศึกษาและเผยแพร่องค์ความรู้ของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนดวังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี เป็นต้น รวมถึงการสื่อสารการตลาดที่มุ่งเน้นประโยชน์ของจิตวิญญาณที่จะได้รับมากกว่ามุ่งเน้นความสะดวกสบายและสิ่งอำนวยความสะดวก

เมื่อเปรียบเทียบผลการวิจัยนี้ในภาพรวมกับบริบทของประเทศอื่น ๆ พบว่า พฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในประเทศไทยมีเอกลักษณ์ทางศรัทธาที่แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญจากหลายประเทศในแถบเอเชียใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศอินเดียและประเทศศรีลังกาซึ่งเป็นสังคมที่มีรากศาสนาเข้มแข็งและคล้ายคลึงกัน แต่รูปแบบการแสดงออกทางศรัทธาและแรงจูงใจต่อเที่ยวมีลักษณะเฉพาะและแตกต่าง กล่าวคือ Hassan et al. (2022) ศึกษาพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวในประเทศอินเดีย พบว่า แรงจูงใจหลักของนักท่องเที่ยว คือ การปฏิบัติศาสนกิจ และการแสวงบุญ ซึ่งเน้นการปฏิบัติพิธีกรรม ในขณะที่ปัจจัยด้านอารมณ์และความผูกพันส่วนบุคคลมีบทบาทน้อยกว่า ขณะที่ Kamath et al. (2023) ศึกษาการเดินทางเพื่อแสวงบุญในประเทศศรีลังกา พบว่า ผู้แสวงบุญนิยมเดินทางเป็นกลุ่ม หมู่คณะ หรือครอบครัว โดยมีแรงจูงใจที่สำคัญ คือ การสร้างบุญกุศลร่วมและการสืบทอดศรัทธาเชิงชุมชน เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศไทยโดยเฉพาะบริบทพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี จะเห็นความแตกต่างที่เด่นชัด คือ ความศรัทธาส่วนบุคคลซึ่งหลอมรวมอยู่ในความเชื่อพื้นบ้านแบบดั้งเดิมกับพระพุทธศาสนาแบบไทยในลักษณะเฉพาะ เช่น ความเชื่อเรื่องพญานาค การขอพรเรื่องโชคลาภ การสะเดาะเคราะห์ส่วนบุคคล (Samorna, 2020; Ruttanavisanon & Agmapisarn, 2022) จึงทำให้การเดินทางท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนดวังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีไม่ใช่การแสวงบุญเท่านั้น แต่ยังสร้างอัตลักษณ์และพลังใจในการทำงานและชีวิตประจำวัน กล่าวได้ว่าความศรัทธาของบริบทประเทศไทยเป็นการผสมผสานทางวัฒนธรรมที่ผนวกรวมความเชื่อในพระพุทธศาสนาเข้ากับตำนานพื้นบ้านและพิธีกรรมท้องถิ่นซึ่งแตกต่างจากการแสวงบุญทางศาสนาแบบดั้งเดิมในประเทศอินเดียหรือประเทศศรีลังกาที่เน้นพิธีกรรมทางศาสนาเป็นหลัก ความศรัทธาในบริบทประเทศไทยจึงมีลักษณะแบบยืดหยุ่นทางจิตวิญญาณที่สามารถตอบสนองต่อแรงจูงใจทั้งทางศาสนา จิตใจ และเศรษฐกิจ เช่น การค้าขาย การเสริมดวงการค้าขายและ/หรือการทำงาน ผลการวิจัยนี้สะท้อนว่าการท่องเที่ยวเชิงศรัทธาหรือศาสนาในประเทศไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนไทยวัยทำงาน มีการพัฒนาไปสู่การท่องเที่ยวเชิงศรัทธาส่วนบุคคลซึ่งให้ความสำคัญกับประสบการณ์ภายในและความหมายที่เฉพาะเจาะจงของนักท่องเที่ยวหรือผู้เดินทางมากกว่าการปฏิบัติศาสนกิจเพียงอย่างเดียว ทั้งนี้ถือว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของบริบทประเทศไทยที่แตกต่างจากประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาคเอเชีย

ดังนั้นผลการวิจัยฉบับนี้สะท้อนให้เห็นว่า แรงจูงใจท่องเที่ยวเชิงศรัทธาและประสบการณ์ทางจิตวิญญาณเป็นตัวแปรสำคัญที่ขับเคลื่อนและอธิบายพฤติกรรมการตัดสินใจท่องเที่ยวพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด

วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีของคนไทยวัยทำงานได้อย่างมีนัยสำคัญ ทั้งนี้ความแตกต่างด้านอาชีพและภูมิฐานะของครอบครัวสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของโอกาสในการเข้าถึงแหล่งข้อมูลข่าวสารและการสร้างเครือข่ายทางสังคมซึ่งมีอิทธิพลต่อการรับรู้และตัดสินใจท่องเที่ยวในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด

วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี ในขณะที่ภูมิหลังด้านเพศ อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา และรายได้เฉลี่ยต่อเดือนแตกต่างกัน คนไทยวัยทำงานตัดสินใจท่องเที่ยวในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด

วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีแตกต่างอย่างไม่มีนัยสำคัญ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าความศรัทธาและความเชื่อทางวัฒนธรรมทำหน้าที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงนักท่องเที่ยวข้ามกลุ่มและข้ามรุ่นอย่างมีพลัง ทั้งนี้ในเชิงทฤษฎี ผลการวิจัยนี้ยืนยันว่าแรงจูงใจท่องเที่ยวอย่างมีศรัทธาเป็นกลไกสำคัญที่ส่งอิทธิพลต่อการตัดสินใจท่องเที่ยวในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด

วังนาคินทร์ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีของคนไทยวัยทำงานซึ่งช่วยขยายกรอบแนวคิดด้านพฤติกรรมนักท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณให้ลึกซึ้งและลุ่มลึก รวมถึงมีรูปแบบเฉพาะในประเทศไทยมากยิ่งขึ้น ส่วนนัยเชิงปฏิบัติหรือนโยบาย ผลการวิจัยชี้แนะแนวทางการออกแบบประสบการณ์และการสื่อสารการตลาดเชิงศรัทธาที่ตอบสนองต่อแรงจูงใจและความแตกต่างของกลุ่มอาชีพและภูมิฐานะของครอบครัวของคนไทยวัยทำงาน เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรม การสร้างอัตลักษณ์เชิงจิตวิญญาณ และการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวศักดิ์สิทธิ์อย่างยั่งยืนในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการนำไปใช้

หน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวและการบริการควรพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณ (Spiritual Tourism Route) ที่เชื่อมโยงคำชะโนดกับวัดและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ใกล้เคียงเพื่อสร้างการบริการการท่องเที่ยวแบบครบวงจร อีกทั้งควรส่งเสริมการตลาดเชิงศรัทธา (Faith Marketing) ที่เน้นเรื่องราว ตำนานและประสบการณ์จริงของนักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือน นอกจากนี้ชุมชนท้องถิ่นในหรือใกล้เคียงกับแหล่งท่องเที่ยวควรพัฒนาศักยภาพด้านการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวกที่ยังคงไว้ซึ่งบรรยากาศศักดิ์สิทธิ์ (Sacred Atmosphere) เพื่อป้องกันการทำลายคุณค่าทางจิตวิญญาณของพื้นที่ อีกทั้งควรสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงพิธีกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและอัตลักษณ์ของชุมชน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

นักวิชาการ นักวิจัย หรือผู้ที่สนใจทั่วไปเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ควรขยายการศึกษาด้วยวิธีวิจัยแบบผสมเพื่อศึกษาแรงจูงใจทางแรงศรัทธาและความหมายเชิงวัฒนธรรมของการเดินทางได้อย่างลุ่มลึก อีกทั้งควรศึกษาตัวแปรทางจิตวิทยาเพิ่มเติม เช่น ความสุขทางจิตวิญญาณ (Spiritual Well-Being) หรือ

ความผูกพันต่อแหล่งท่องเที่ยว (Place Attachment) เพื่ออธิบายกลไกความสัมพันธ์ระหว่างแรงจูงใจท่องเที่ยวกับการตัดสินใจท่องเที่ยวได้อย่างลุ่มลึกมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- นพวรรณ เปียเชื้อ. (2559). การเลือกใช้สถิติวิเคราะห์และปัญหาที่พบบ่อย. *วารสารการปฏิบัติการพยาบาลและการมดุงครรภ์ไทย*, 3(2), 83-90. <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/apnj/article/view/120358>
- พงษ์ศักดิ์ ชิมมอนต์ส. (2560). การทดสอบข้อตกลงเบื้องต้นของการวิเคราะห์การถดถอยเชิงเส้นตรง. *วารสารวิจัยและพัฒนาหลักสูตร*, 7(2), 20-37. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jrcd/article/view/115566>
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2568). *การสำรวจภาวะการทำงานของประชากรที่วราชอาณาจักร ไตรมาสที่ 1: มกราคม-มีนาคม 2568*.
https://www.nso.go.th/nsoweb/nso/survey_detail/9u?fbclid=IwY2xjawEw6HVleHRuA2FlbQlxMAABHbp1qv-MJHBv5-ZEsAjZjPyB9ow7KMrTgYkpwZXv00o3FceReej7l_wwyg_aem_3lalfkfMXURzOR6cmrvs_g#gsc.tab=0
- Chakrapani, C. (2011). Statistical reasoning vs. magical thinking: Shamanism as statistical knowledge: Is a sample size of 30 all you need? *VUE*.
<https://www.chuckchakrapani.com/articles/pdf/0411chakrapani.pdf>
- Crompton, J. L. (1977). A recreation system model. *Leisure Sciences*, 1(1), 53-65.
<https://doi.org/10.1080/01490407709512870>
- Cronbach, L. J. (1990). *Essentials of psychological testing* (5 ed). Harper & Row.
- Dann, G. M. (1981). Tourist motivation an appraisal. *Annals of Tourism Research*, 8(2), 187-219. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(81\)90082-7](https://doi.org/10.1016/0160-7383(81)90082-7)
- Engel, J. F., Blackwell, R. D., & Miniard, P. W. (1986). *Consumer behavior*. Dryden Press.
- Hassan, T., Carvache-Franco, M., Carvache-Franco, W., & Carvache-Franco, O. (2022). Segmentation of religious tourism by motivations: A study of the pilgrimage to the city of Mecca. *Sustainability*, 14(13), Article 7861. <https://doi.org/10.3390/su14137861>
- Kamath, V., Ribeiro, M. A., Woosnam, K. M., Mallya, J., & Kamath, G. (2023). Determinants of visitors' loyalty to religious sacred event places: A multigroup measurement invariance model. *Journal of Travel Research*, 62(1), 176-196.
<https://doi.org/10.1177/00472875211057600>

- Khantavchai, A., Chayapham, P., & Earsakul, S. (2022). The study of tourist behavior and the development of local community travel routes from Talaybuadang to Khamchanod in Udonthani. *Journal of Contemporary Social Sciences and Humanities*, 9(1), 1–13. <https://so12.tci-thaijo.org/index.php/jcsh/article/view/3620>
- Kim, Y., Ribeiro, M. A., & Li, G. (2022). Tourism memory, mood repair and behavioral intention. *Annals of Tourism Research*, 93, Article 103369. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2022.103369>
- Kwak, S. G., & Park, S. H. (2019). Normality test in clinical research. *Journal of Rheumatic Diseases*, 26(1), 5-11. <https://doi.org/10.4078/jrd.2019.26.1.5>
- Lilliefors, H. W. (1967). On the Kolmogorov-Smirnov test for normality with mean and variance unknown. *Journal of the American Statistical Association*, 62(318), 399-402. <https://doi.org/10.1080/01621459.1967.10482916>
- Piewdang, S., Mekkamol, P., & Untachai, S. (2013). Measuring spiritual tourism management in community: A case study of Sri Chom Phu Ongtu Temple, Thabo district, Nongkhai province, Thailand. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 88, 96-107. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.08.485>
- Ruttanavisanon, W., & Agmapisarn, C. (2022). Religious tourism in Thailand-A review of Thai literature from 2012-2021. *Social Science Asia*, 8(1), 12-25. https://e-journal.nrct.go.th/file_upload/digital_file/440_b97e2.pdf
- Rovinelli, R. J., & Hambleton, R. K. (1977). On the use of content specialists in the assessment of criterion-referenced test item validity. *Tijdschrift Voor Onderwijs Research*, 2(2), 49-60. <https://scispace.com/papers/on-the-use-of-content-specialists-in-the-assessment-of-4ym9syx9ph>
- Şahin, İ., & Güzel, F. Ö. (2024). Dimensions of spirituality in tourism: Developing the spiritual tourism experience scale (STES). *Journal of Destination Marketing & Management*, 34, Article 100955. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2024.100955>
- Samorna, S. (2020). The naga lineage of Kham Chanod Forest and the creation of community. *Journal of Mekong Societies*, 16(3), 79-94. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/mekongjournal/article/view/240984>
- Scheffé, H. (1953). A method for judging all contrasts in the analysis of variance. *Biometrika*, 40(1-2), 87-110. <https://doi.org/10.1093/biomet/40.1-2.87>

- Stankov, U., Filimonau, V., & Vujičić, M. D. (2020). A mindful shift: An opportunity for mindfulness-driven tourism in a post-pandemic world. *Tourism Geographies*, 22(3), 703-712. <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1768432>
- Terzidou, M., Scarles, C., & Saunders, M. N. K. (2018). The complexities of religious tourism motivations: Sacred places, vows and visions. *Annals of Tourism Research*, 70, 54-65. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2018.02.011>
- Tsai, H. Y. M. (2021). Exploring the motivation-based typology of religious tourists: A study of Welcome Royal Lord Festival. *Journal of Destination Marketing & Management*, 21, Article 100623. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2021.100623>
- Vujičić, M. D., Kennell, J., Morrison, A., Filimonau, V., Štajner Papuga, I., Stankov, U., & Vasiljević, D. A. (2020). Fuzzy modelling of tourist motivation: An age-related model for sustainable, multi-attraction, urban destinations. *Sustainability*, 12(20), Article 8698. <https://doi.org/10.3390/su12208698>
- Vujičić, M. D., Stankov, U., Basarin, B., Krejtz, I., Krejtz, K., & Masliković, D. (2024). Accessibility in tourism 5.0 approach: Enabling inclusive and meaningful tourist experiences. In A. Marcus-Quinn, K. Krejtz, & C. Duarte (Eds.), *Transforming media accessibility in Europe: Digital Media, education and city space accessibility contexts* (pp. 3-20). Springer Nature Switzerland. https://doi.org/10.1007/978-3-031-60049-4_1
- Yamane, T. (1973). *Statistics: An introductory analysis* (3rd ed.). Harper & Row.
- Zhang, G., Huang, K., & Shen, S. (2023). Impact of spiritual values on tourists' psychological wellbeing: Evidence from China's Buddhist mountains. *Frontiers in Psychology*, 14, Article 1136755. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1136755>

ผลของโปรแกรมสุขศึกษาตามทฤษฎีแรงจูงใจเพื่อป้องกันตนเองต่อพฤติกรรม
สุขภาพของผู้สูงอายุที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง

Effects of a Protection Motivation Theory-Based Health Education
Program on Health Behaviors among Older Adults with Chronic
Non-Communicable Diseases

อภิรดี วังคะฮาท **, พิมพัญญาตา สุนา *, นัสรีนทร์ มะโซ๊ะ **, วิลดาณีย์ สะลี **, นุรลัยลาร์ ตาเลฮ์ **,
นุรอัสมา สะมาแอดาโอ **, มุสลิมะห์ แลสะอิ **, ปัญจมาพร รัตนหน **, และอนันต์ อiftikhal **

Apiradee Wangkahart **, Pimyada Suna *, Nasrin Masoh **, Wildanee Saleekee **,
Nurlaila Talehnu **, Nur-asma Samaae-daoh **, Muslimah Laesa-I **,
Panchamapohn Rattanahon **, and Anan Iftikhal **

โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลลูกตาไก่*
Kutakai Sub-District Health Promoting Hospital *

คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสกลนคร**
Faculty of Public Health, Kasetsart University, Chalermprakit Sakon Nakhon Province Campus **

E-mail¹ : anan.i@ku.th

Date Received : 17 November 2025

Date Revised : 22 July 2026

Date Accepted : 24 July 2026

Date Published online : 25 September 2026

บทคัดย่อ

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงทดลองเบื้องต้น (Pre-experimental research) โดยใช้รูปแบบกลุ่มเดียววัดผลก่อนและหลังการทดลอง (One-Group Pretest-Posttest Design) มีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยของความรู้ ทักษะ การรับรู้ความรุนแรงของโรค การรับรู้โอกาสเสี่ยง ความคาดหวังในประสิทธิภาพของการตอบสนอง ความคาดหวังในความสามารถของตนเอง และพฤติกรรมสุขภาพของผู้สูงอายุ ก่อนและหลังการเข้าร่วมโปรแกรม กลุ่มตัวอย่างเป็นผู้สูงอายุอายุ 60–69 ปี จำนวน 50 คน คัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจงจากผู้รับบริการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลลูกตาไก่ อำเภอปลาปาก

¹ ผู้ประพันธ์บรรณกิจ (Corresponding author)

จังหวัดนครพนม เครื่องมือที่ใช้ประกอบด้วยโปรแกรมสุขศึกษา และแบบสอบถามจำนวน 8 ตอน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และสถิติเชิงอนุมานโดยใช้ Paired Samples t-test กำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05

ผลการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง (ร้อยละ 64.0) มีอายุเฉลี่ย 65.16 ± 2.46 ปี ภายหลังการดำเนินโปรแกรม กลุ่มตัวอย่างมีคะแนนเฉลี่ยตัวแปรตามทฤษฎีแรงจูงใจเพื่อป้องกันตนเองและพฤติกรรมสุขภาพเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.001$) ได้แก่ ด้านความรู้ ทักษะ การรับรู้ ความรุนแรง การรับรู้โอกาสเสี่ยง ความคาดหวังในประสิทธิผลของการตอบสนอง ความคาดหวังในความสามารถตนเอง และพฤติกรรมดูแลตนเอง สรุปได้ว่า โปรแกรมสุขศึกษาที่ประยุกต์ใช้ทฤษฎีแรงจูงใจเพื่อป้องกันตนเองสามารถส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพในผู้สูงอายุที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรังได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น หน่วยบริการสาธารณสุขสามารถนำโปรแกรมดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุในชุมชนได้อย่างเหมาะสม

คำสำคัญ: ผู้สูงอายุ, โรคไม่ติดต่อเรื้อรัง, พฤติกรรมสุขภาพ, ทฤษฎีแรงจูงใจเพื่อป้องกันโรค, การดูแลตนเอง

Abstract

This Pre-experimental research One-Group Pretest–Posttest Design study aimed to compare the mean scores of knowledge, attitudes, perceived severity, perceived susceptibility, response efficacy, self-efficacy, and health behaviors among older adults before and after participation in the health education program. The participants consisted of 50 older adults aged 60–69 years, selected using purposive sampling. The research instruments included a health education program and a structured questionnaire comprising eight sections. Data were analyzed using descriptive statistics (frequency, percentage, mean, and standard deviation) and inferential statistics using paired samples t-test, with a significance level set at 0.05.

The results showed that most participants were female (64.0%), with a mean age of 65.16 ± 2.46 years. After the intervention, the mean scores of variables based on Protection Motivation Theory and health behaviors significantly increased compared to the pre-intervention period ($p < 0.001$), including knowledge, attitudes, perceived severity, perceived vulnerability, response efficacy, self-efficacy, and self-care behaviors. In conclusion, the health education program based on Protection Motivation Theory was effective in improving health behaviors among older adults with chronic non-communicable diseases. Therefore, health service providers can apply this program to promote health behaviors among older adults in community settings.

Keywords: Older adults, Non-communicable diseases, Health behaviors, Protection Motivation Theory, Self-care

บทนำ

โรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (Non-communicable diseases: NCDs) เป็นปัญหาสำคัญด้านสาธารณสุขทั้งในระดับโลกและระดับประเทศ โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุ ซึ่งมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง (กรมควบคุมโรค, 2566) โรคสำคัญ ได้แก่ โรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง โรคหัวใจและหลอดเลือด โรคไขมันในเลือดสูง และโรคไตเรื้อรัง โรคเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต ความสามารถในการดำรงชีวิตประจำวัน และเพิ่มภาระค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว และระบบบริการสุขภาพอย่างมีนัยสำคัญ พฤติกรรมสุขภาพที่ไม่เหมาะสมเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การเกิดและการดำเนินของโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง เช่น การบริโภคอาหารที่ไม่เหมาะสม การขาดการออกกำลังกาย การสูบบุหรี่ และการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ (สำนักโรคไม่ติดต่อ กรมควบคุมโรค, 2565) แม้ว่าผู้สูงอายุจำนวนมากจะได้รับการวินิจฉัยว่าเป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรังแล้ว แต่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพยังคงมีความสำคัญอย่างยิ่งเนื่องจากสามารถช่วยควบคุมระดับความรุนแรงของโรค ชะลอการดำเนินของโรค และลดความเสี่ยงของภาวะแทรกซ้อน (American Diabetes Association, 2023) การส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีพฤติกรรมสุขภาพที่เหมาะสม เช่น การควบคุมอาหาร การออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ การเลิกสูบบุหรี่ และการหลีกเลี่ยงการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ จึงเป็นกลไกสำคัญในการลดภาระของโรคไม่ติดต่อเรื้อรังในระยะยาว

จากข้อมูลสถานการณ์สุขภาพของผู้สูงอายุในตำบลกุดดู่ อำเภอปลาปาก จังหวัดนครพนม พบว่าผู้สูงอายุยังคงมีพฤติกรรมสุขภาพที่ไม่เหมาะสมในหลายด้าน เช่น การควบคุมอาหาร การออกกำลังกาย และการดูแลสุขภาพช่องปาก ซึ่งสอดคล้องกับรายงานสถานการณ์สุขภาพผู้สูงอายุของประเทศไทย (กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2566) สะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนาโปรแกรมส่งเสริมสุขภาพที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนและสอดคล้องกับปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่

ทฤษฎีแรงจูงใจเพื่อป้องกันตนเอง (Protection Motivation Theory: PMT) เป็นกรอบแนวคิดที่ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายในการอธิบายและทำนายพฤติกรรมสุขภาพ (Rogers, 1975, 1983) โดยอธิบายว่าการที่บุคคลจะตัดสินใจปรับเปลี่ยนพฤติกรรมหรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับกระบวนการประเมินภัยคุกคาม ได้แก่ การรับรู้ความรุนแรงของโรค (perceived severity) และการรับรู้โอกาสเสี่ยง (perceived vulnerability) ควบคู่กับการประเมินความสามารถในการเผชิญปัญหา (coping appraisal) ได้แก่ ความคาดหวังในประสิทธิผลของการตอบสนอง (response efficacy) และความคาดหวังในความสามารถของตนเอง (self-efficacy) ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นให้บุคคลเกิดแรงจูงใจและนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพอย่างยั่งยืน (Milne et al., 2000) งานวิจัยที่ผ่านมาได้แสดงให้เห็นว่าการประยุกต์ใช้ PMT ในโปรแกรมสุขภาพสามารถส่งเสริมพฤติกรรมดูแลสุขภาพตนเอง และช่วยลดความเสี่ยงของภาวะแทรกซ้อนในผู้ป่วยโรคไม่ติดต่อเรื้อรังได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ดังนั้น การพัฒนาโปรแกรมสุขศึกษาของโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง จึงมีความสำคัญและเหมาะสมสำหรับการส่งเสริมสุขภาพกับผู้สูงอายุที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง มุ่งเน้นการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพเพื่อลดความรุนแรงของโรคและป้องกันภาวะแทรกซ้อนมากกว่าการป้องกันการเกิดโรค สอดคล้องกับบริบทของชุมชนและเป้าหมายของการส่งเสริมสุขภาพในปัจจุบัน การศึกษาครั้งนี้จึงได้ศึกษาผลของโปรแกรมสุขศึกษาตามทฤษฎีแรงจูงใจเพื่อป้องกันตนเองต่อพฤติกรรมสุขภาพของผู้สูงอายุที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง เพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมสุขภาพที่เหมาะสมและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในระดับชุมชนต่อไป

คำถามการวิจัย

ผลของโปรแกรมสุขศึกษาตามทฤษฎีแรงจูงใจเพื่อป้องกันตนเองต่อพฤติกรรมสุขภาพของผู้สูงอายุที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง เป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยของความรู้ ทักษะคิด การรับรู้ความรุนแรงของโรค การรับรู้โอกาสเสี่ยง ความคาดหวังในประสิทธิผลของการตอบสนอง ความคาดหวังในความสามารถของตนเอง และพฤติกรรมสุขภาพของผู้สูงอายุ ก่อนและหลังการเข้าร่วมโปรแกรม

แนวคิด ทฤษฎี

ทฤษฎีแรงจูงใจเพื่อป้องกันตนเอง (Protection Motivation Theory: PMT) ได้รับการพัฒนาโดย Rogers (1975) เพื่ออธิบายกระบวนการตัดสินใจของบุคคลในการป้องกันอันตรายต่อสุขภาพ โดยเน้นบทบาทของการรับรู้และการประเมินข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับภัยคุกคามด้านสุขภาพ และได้รับการปรับปรุงให้มีความครอบคลุมมากยิ่งขึ้นในปี ค.ศ. 1983 (Rogers, 1983) โดยทฤษฎีดังกล่าวเสนอว่าการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมสุขภาพเกิดจากกระบวนการประเมิน 2 ส่วน ได้แก่ กระบวนการประเมินภัยคุกคาม (Threat appraisal) ซึ่งประกอบด้วยการรับรู้ความรุนแรงของโรค (Perceived severity) และการรับรู้โอกาสเสี่ยง (Perceived vulnerability) ซึ่งมีบทบาทในการกระตุ้นให้บุคคลตระหนักถึงอันตรายที่อาจเกิดขึ้น และกระบวนการประเมินการรับมือ (Coping appraisal) ซึ่งประกอบด้วยความคาดหวังในประสิทธิผลของการตอบสนอง (Response efficacy) และความคาดหวังในความสามารถของตนเอง (Self-efficacy) ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกพฤติกรรมเพื่อป้องกันหรือควบคุมโรค ทั้งนี้ การทำงานร่วมกันของสองกระบวนการดังกล่าวจะนำไปสู่แรงจูงใจในการปฏิบัติพฤติกรรมสุขภาพที่เหมาะสม ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้องค์ประกอบหลักของทฤษฎีที่สัมพันธ์โดยตรงกับการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพในผู้สูงอายุ ได้แก่ การรับรู้ความรุนแรง การรับรู้โอกาสเสี่ยง ความคาดหวังในประสิทธิผลของการตอบสนอง และความคาดหวังในความสามารถของตนเอง โดยไม่ได้รวมตัวแปรด้านต้นทุนของการตอบสนอง (Response costs) เนื่องจากบริบทของการดำเนินกิจกรรมในชุมชนมุ่งเน้นการเสริมสร้างแรงจูงใจเชิงบวก การลดอุปสรรคผ่านการสนับสนุน

ทางสังคม และการส่งเสริมศักยภาพของผู้สูงอายุในการดูแลตนเอง (Ellmers et al., 2022) ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการส่งเสริมสุขภาพในระดับปฐมภูมิ

แนวคิดพฤติกรรมสุขภาพที่พึงประสงค์ในผู้สูงอายุ

พฤติกรรมสุขภาพที่พึงประสงค์ หมายถึง การปฏิบัติตนที่ส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรค ซึ่งบุคคลสามารถดำเนินการได้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง เพื่อคงไว้ซึ่งภาวะสุขภาพที่เหมาะสม โดยเฉพาะในผู้สูงอายุที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง พฤติกรรมดังกล่าวมีบทบาทสำคัญต่อการควบคุมระดับความรุนแรงของโรค การป้องกันภาวะแทรกซ้อน และการส่งเสริมคุณภาพชีวิตในระยะยาว ทั้งนี้ นิพา ศรีช้าง และลลิตรา ก่ำวิ (2564) ได้กำหนดแนวทางพฤติกรรมสุขภาพที่พึงประสงค์สำหรับผู้สูงอายุ ได้แก่ การบริโภคอาหาร การออกกำลังกาย การนอนหลับพักผ่อน การดูแลสุขภาพช่องปาก การตรวจสุขภาพ การปฏิบัติตามคำแนะนำทางการแพทย์ การป้องกันอุบัติเหตุ และการมีส่วนร่วมทางสังคม ซึ่งเป็นพฤติกรรมพื้นฐานที่สัมพันธ์โดยตรงกับการควบคุมโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง จากสถานการณ์พฤติกรรมสุขภาพของผู้สูงอายุไทยยังคงอยู่ในระดับที่ต้องได้รับการพัฒนา พบว่าผู้สูงอายุมีพฤติกรรมสุขภาพที่พึงประสงค์เพียงร้อยละ 30.8–37.8 กลุ่มพัฒนาระบบส่งเสริมสุขภาพวัยสูงอายุและเครือข่าย สำนักอนามัยผู้สูงอายุ กรมอนามัย (2564) สะท้อนให้เห็นถึงช่องว่างในการส่งเสริมสุขภาพที่ยังไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการ งานวิจัยได้ชี้ให้เห็นว่าพฤติกรรมสุขภาพของผู้สูงอายุได้รับอิทธิพลจากหลายปัจจัย ได้แก่ ความรู้ด้านสุขภาพ ความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง การสนับสนุนทางสังคม และการเข้าถึงบริการสุขภาพ (Wang et al., 2021) ขณะที่การเข้าร่วมโปรแกรมสุขศึกษาที่มีการออกแบบอย่างเหมาะสมสามารถส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพที่พึงประสงค์ได้อย่างมีนัยสำคัญ (Wu et al., 2024) ดังนั้น การส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพในผู้สูงอายุที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง จึงควรเน้นการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมโรคโดยตรง ได้แก่ การบริโภคอาหารที่เหมาะสม การออกกำลังกาย การพักผ่อน การหลีกเลี่ยงพฤติกรรมเสี่ยง และการดูแลตนเองอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการดำเนินโรค เช่น โรคเบาหวาน ความดันโลหิตสูง และโรคหัวใจ ทั้งนี้ การพัฒนาโปรแกรมสุขศึกษาที่มีแนวคิดทางทฤษฎีและสอดคล้องกับบริบทของผู้สูงอายุในชุมชน จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพและนำไปสู่ผลลัพธ์ด้านสุขภาพที่ยั่งยืนต่อไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ธัญญรัตน์ ศุภการนรเศรษฐ์ และคณะ (2567) ศึกษาผลของโปรแกรมสุขศึกษาเพื่อส่งเสริมพฤติกรรมดูแลตนเองในผู้สูงอายุโรคเบาหวาน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลในจังหวัดนครราชสีมา จำนวน 60 คน โดยแบ่งเป็นกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมกลุ่มละ 30 คน กลุ่มทดลองได้รับโปรแกรม 8 สัปดาห์ ประกอบด้วย การบรรยายให้ความรู้ การฝึกปฏิบัติ การใช้สื่อคู่มือ และการเยี่ยมบ้าน ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มทดลองมีความรู้ เจตคติ และพฤติกรรมดูแลตนเองสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .001$)

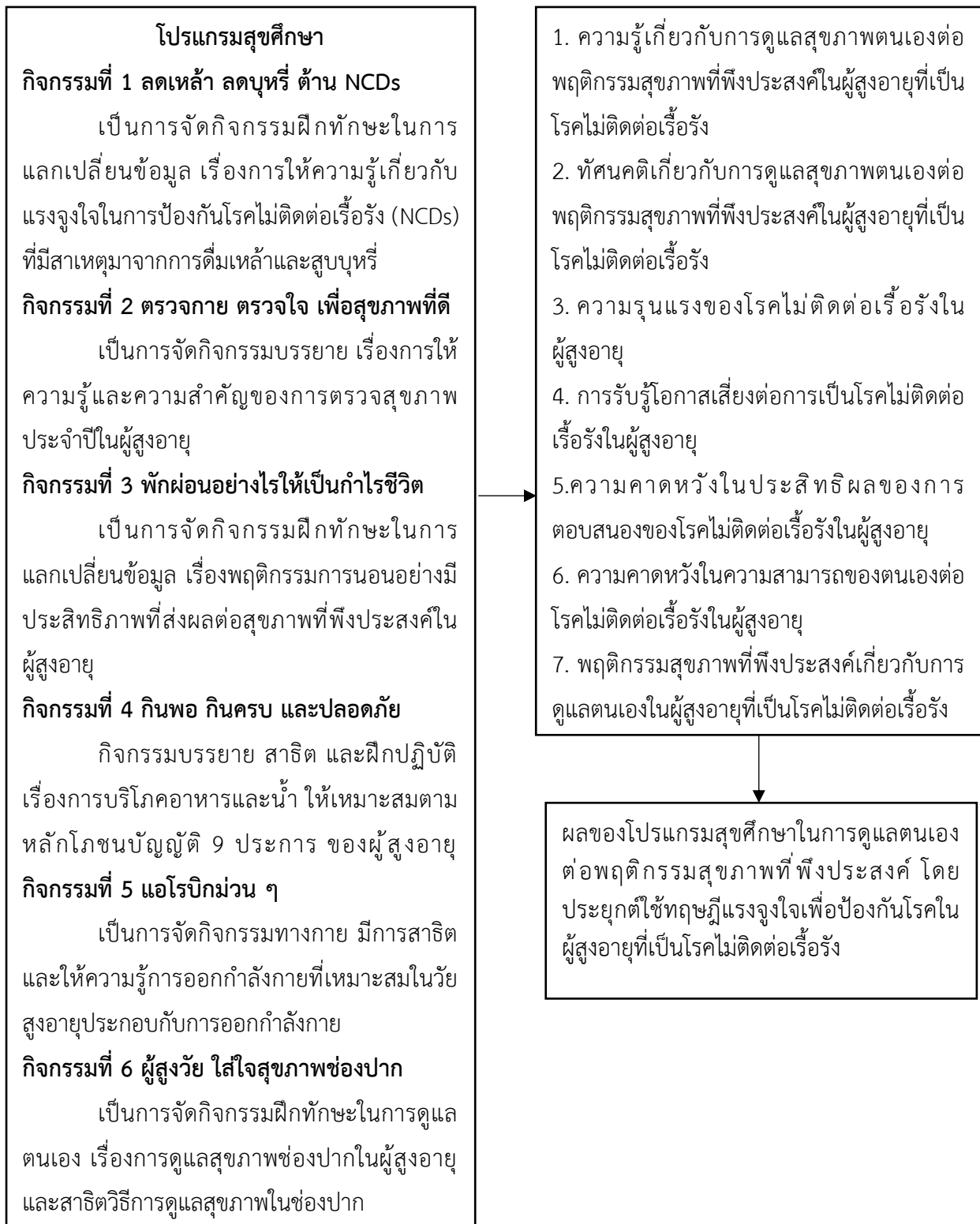
รัตนารณ์ เอี่ยมพรม (2565) ศึกษาประสิทธิผลของโปรแกรมเสริมสร้างแรงจูงใจในการป้องกันโรคในผู้สูงอายุกลุ่มเสี่ยงโรคหลอดเลือดสมอง จังหวัดสุโขทัย โดยประยุกต์ใช้ทฤษฎีแรงจูงใจเพื่อป้องกันตนเอง พบว่าภายหลังการเข้าร่วมโปรแกรม กลุ่มทดลองมีคะแนนการรับรู้ความรุนแรงของโรค การรับรู้โอกาสเสี่ยง ความคาดหวังในประสิทธิผลของการตอบสนอง ความคาดหวังในความสามารถของตนเอง และพฤติกรรม การป้องกันโรคสูงกว่าก่อนการทดลองและสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.001$)

วีรวัดน์ ทางธรรม และคณะ (2566) ศึกษาผลของโปรแกรมเสริมสร้างการป้องกันโรคที่ประยุกต์ใช้ ทฤษฎีแรงจูงใจเพื่อป้องกันโรคในประชาชนกลุ่มเสี่ยงโรคเบาหวาน พบว่าภายหลังการเข้าร่วมโปรแกรม กลุ่มทดลองมีคะแนนการรับรู้ความรุนแรงของโรค การรับรู้โอกาสเสี่ยง ความคาดหวังในความสามารถของ ตนเอง ความคาดหวังในประสิทธิผลของการตอบสนอง และพฤติกรรมการป้องกันโรคเบาหวานสูงกว่าก่อน การทดลองและสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.05$) แสดงให้เห็นว่าโปรแกรมที่ประยุกต์ใช้ ทฤษฎีแรงจูงใจเพื่อป้องกันโรคสามารถส่งเสริมการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพของกลุ่มเสี่ยงได้ อย่างมีประสิทธิภาพ

จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้น สรุปได้ว่า การประยุกต์ใช้ทฤษฎีแรงจูงใจ เพื่อป้องกันโรคในโปรแกรมสุขศึกษาสำหรับผู้สูงอายุที่มีโรคเรื้อรังมีประสิทธิผลในการเพิ่มความรู้ เปลี่ยนแปลง ทักษะคิด เสริมสร้างความสามารถของตนเอง และส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพที่พึงประสงค์ ซึ่งนำไปสู่การควบคุม โรคที่ดีขึ้นและคุณภาพชีวิตที่เพิ่มขึ้น ยังมีการศึกษาในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยเฉพาะจังหวัด นครพนมอยู่ในจำนวนจำกัด การศึกษานี้จึงมีความสำคัญในการเพิ่มพูนองค์ความรู้และเป็นแนวทางใน การพัฒนาการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุในพื้นที่ต่อไป

กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษานี้ได้ออกแบบให้โปรแกรมสุขศึกษาเป็นตัวแปรอิสระ โดยโปรแกรมสุขศึกษามุ่งพัฒนา ด้านความรู้ ทักษะคิด การรับรู้ความรุนแรง การรับรู้โอกาสเสี่ยง ความคาดหวังในประสิทธิผลของการตอบสนอง และความคาดหวังในความสามารถของตนเอง ซึ่งเป็นกลไกสำคัญตามทฤษฎีแรงจูงใจเพื่อป้องกันโรค เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม การดูแลตนเองของผู้สูงอายุที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง ดังนั้น ตัวแปรตาม ของการวิจัย ได้แก่ ความรู้ ทักษะคิด การรับรู้ความรุนแรง การรับรู้โอกาสเสี่ยง ความคาดหวังในประสิทธิผล ของการตอบสนอง ความคาดหวังในความสามารถของตนเอง และพฤติกรรม การดูแลตนเอง โดยคาดว่า ภายหลังการได้รับโปรแกรมสุขศึกษา จะมีค่าเฉลี่ยคะแนนของตัวแปรเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ระเบียบวิธีการวิจัย

รูปแบบการวิจัย การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงทดลองเบื้องต้น (Pre-experimental research) โดยใช้รูปแบบกลุ่มเดียววัดผลก่อนและหลังการทดลอง (One-Group Pretest–Posttest Design) เก็บรวบรวมข้อมูลก่อนและหลังการทดลอง โดยใช้แบบประเมินที่มีเพื่อเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยของความรู้ ทักษะ การรับรู้ความรุนแรงของโรค การรับรู้โอกาสเสี่ยง ความคาดหวังในประสิทธิภาพของการตอบสนอง ความคาดหวังในความสามารถของตนเอง และพฤติกรรมสุขภาพของผู้สูงอายุ ก่อนและหลังการเข้าร่วมโปรแกรม

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการศึกษานี้ คือ ผู้สูงอายุที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรังที่มารับบริการในโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลทุกตำบล อำเภอปลาปาก จังหวัดนครพนม ปี พ.ศ. 2567 จำนวน 305 คน

กลุ่มตัวอย่าง

การศึกษานี้ คือ ผู้สูงอายุ 60 – 69 ปี ที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง ใช้วิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) โดยพิจารณาจากการตัดสินใจของผู้วิจัยและผู้เข้าร่วมวิจัยโดยสมัครใจ และลักษณะของกลุ่มตัวอย่างเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ได้จำนวนกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้จำนวนทั้งสิ้น 50 คน โดยมีเกณฑ์การคัดเลือก (Inclusion criteria) และเกณฑ์การคัดออก (Exclusion criteria) ดังนี้

เกณฑ์การคัดเลือก (Inclusion criteria)

1. เป็นผู้สูงอายุที่มีอายุระหว่าง 60–69 ปี (ผู้สูงอายุตอนต้น)
2. ได้รับการวินิจฉัยจากแพทย์ว่าเป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง เช่น โรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง หรือโรคไขมันในเลือดสูง
3. สามารถสื่อสารภาษาไทยได้ และมีความสามารถในการรับรู้และเข้าใจคำสั่งได้ดี
4. สามารถเข้าร่วมกิจกรรมตามโปรแกรมสุขภาพได้อย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลาการศึกษา
5. ยินยอมเข้าร่วมการวิจัยโดยสมัครใจ และลงนามในเอกสารยินยอมเข้าร่วมการวิจัย

เกณฑ์การคัดออก (Exclusion criteria)

1. มีภาวะแทรกซ้อนรุนแรงของโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง หรือมีโรคร่วมที่ส่งผลกระทบต่อการเข้าร่วมกิจกรรม
2. มีข้อจำกัดทางร่างกายหรือจิตใจที่ไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง
3. ไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้ครบตามระยะเวลาที่กำหนด

4. ขอบเขตจากการวิจัยในระหว่างการศึกษา

ในการวิจัยครั้งนี้ มีผู้สูงอายุที่มีคุณสมบัติตามเกณฑ์จำนวน 50 คน และยินยอมเข้าร่วมการวิจัยครบทั้งหมด คิดเป็นอัตราการตอบกลับร้อยละ 100 โดยผู้เข้าร่วมสามารถเข้าร่วมกิจกรรมและตอบแบบสอบถามได้ครบตามระยะเวลาที่กำหนด

เครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ โปรแกรมสุขศึกษาที่ใช้ในการดำเนินงาน คือ โปรแกรมสุขศึกษาในการดูแลสุขภาพตนเองต่อพฤติกรรมที่พึงประสงค์ โดยประยุกต์ใช้ทฤษฎีแรงจูงใจเพื่อป้องกันโรค และเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบประเมินพฤติกรรมสุขภาพที่พึงประสงค์ โดยผู้วิจัยนำแบบประเมินมาประยุกต์ให้สอดคล้องกับตัวแปรแต่ละตัวตามกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

ส่วนที่ 1 โปรแกรมสุขศึกษาที่ใช้ในการดำเนินงาน คือ เป็นโปรแกรมที่พัฒนาขึ้นโดยประยุกต์ใช้ทฤษฎีแรงจูงใจเพื่อป้องกันตนเอง ครอบคลุมการส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพ 7 ด้าน ได้แก่ ความรู้ ทักษะ การรับรู้ความรุนแรง การรับรู้โอกาสเสี่ยง ความคาดหวังในประสิทธิผลของการตอบสนอง ความคาดหวังในความสามารถของตนเอง และพฤติกรรมดูแลสุขภาพตนเอง โปรแกรมดำเนินการเป็นระยะเวลา 12 สัปดาห์ โดยจัดกิจกรรมสัปดาห์ละ 1 ครั้ง ในช่วง 6 สัปดาห์แรก ครั้งละประมาณ 60-90 นาที จากนั้นเว้นระยะ 6 สัปดาห์เพื่อให้ผู้เข้าร่วมได้นำความรู้ไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน ก่อนทำการประเมินผลหลังการทดลองรวมทั้งสิ้น 12 ครั้ง โดยประกอบด้วย 6 กิจกรรมหลัก ได้แก่

กิจกรรมที่ 1 ลดเหล้า ลดบุหรี่ ด้าน NCDs

เป็นกิจกรรมฝึกทักษะเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลและสร้างความตระหนักเกี่ยวกับโทษของการดื่มสุราและการสูบบุหรี่ ซึ่งเป็นปัจจัยเสี่ยงสำคัญของโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (NCDs) โดยผู้เข้าร่วมจะได้รับความรู้เกี่ยวกับแรงจูงใจภายในในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เพื่อลด ละ เลิกการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์และยาสูบ พร้อมทั้งเรียนรู้แนวทางส่งเสริมสุขภาพตนเองและชุมชนให้ปลอดภัยจากโรค NCDs อย่างยั่งยืน

กิจกรรมที่ 2 ตรวจกาย ตรวจใจ เพื่อสุขภาพที่ดี

กิจกรรมบรรยายเรื่องการให้ความรู้และความสำคัญของการตรวจสุขภาพประจำปีในผู้สูงอายุ เป็นกิจกรรมที่มุ่งเน้นการสร้างความตระหนักและความเข้าใจเกี่ยวกับความจำเป็นของการตรวจสุขภาพอย่างสม่ำเสมอ โดยเนื้อหาจะครอบคลุมความสำคัญของการตรวจสุขภาพประจำปี รายการตรวจที่สำคัญสำหรับผู้สูงอายุที่มีโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง

กิจกรรมที่ 3 พักผ่อนอย่างไรให้เป็นกำไรชีวิต

กิจกรรมฝึกทักษะในการแลกเปลี่ยนข้อมูลเรื่องพฤติกรรมนอนอย่างมีประสิทธิภาพที่ส่งผลต่อสุขภาพที่พึงประสงค์ในผู้สูงอายุ โดยเน้นให้ผู้เข้าร่วมได้เรียนรู้วิธีการนอนหลับอย่างถูกต้อง การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพักผ่อน และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมก่อนนอน เพื่อช่วยให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพการนอนที่ดี ส่งผลต่อสุขภาพกายและใจที่สมดุลและยั่งยืน

กิจกรรมที่ 4 กินพอ กินครบ และปลอดภัย

กิจกรรมบรรยาย สาธิต และฝึกปฏิบัติเรื่องการบริโภคอาหารและน้ำให้เหมาะสมตามหลักโภชนาบัญญัติ 9 ประการของผู้สูงอายุ เพื่อเสริมความรู้ในการเลือกอาหารครบ 5 หมู่ ลดหวาน มัน เค็ม เพิ่มการบริโภคผักผลไม้ และดื่มน้ำสะอาดให้เพียงพอ พร้อมสาธิตการจัดเมนูสุขภาพและการอ่านฉลากโภชนาการ เพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้องและปลอดภัย

กิจกรรมที่ 5 แอโรบิกม่วน ๆ

กิจกรรมทางกายเพื่อส่งเสริมการเคลื่อนไหวและการออกกำลังกายอย่างเหมาะสมในวัยผู้สูงอายุ โดยสาธิตท่าแอโรบิกพื้นฐานที่ปลอดภัย เข้าใจง่าย และสามารถปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน พร้อมให้ความรู้เกี่ยวกับประโยชน์ของการออกกำลังกายต่อสุขภาพกายและใจ เพื่อเสริมสร้างความแข็งแรงของกล้ามเนื้อ ระบบไหลเวียนโลหิต และสร้างความสนุกสนานเพลิดเพลินร่วมกันในชุมชน

กิจกรรมที่ 6 ผู้สูงวัย ใส่ใจสุขภาพช่องปาก

กิจกรรมฝึกทักษะในการดูแลตนเอง เรื่องการดูแลสุขภาพช่องปากในผู้สูงอายุและสาธิตวิธีการดูแลสุขภาพในช่องปาก โดยมุ่งเน้นให้ผู้เข้าร่วมเรียนรู้วิธีการแปรงฟันอย่างถูกวิธี การทำความสะอาดฟันปลอม และการดูแลเหงือกให้แข็งแรง พร้อมทั้งให้ความรู้เกี่ยวกับการตรวจสุขภาพช่องปากเบื้องต้น เพื่อป้องกันปัญหาเหงือกอักเสบ ฟันโยก และส่งเสริมสุขภาวะช่องปากที่ดีอย่างยั่งยืนในผู้สูงอายุ

ส่วนที่ 2 เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสอบถามพฤติกรรมที่พึงประสงค์ในผู้สูงอายุ ได้ประยุกต์ใช้เครื่องมือของกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข และผู้วิจัยได้สร้างขึ้นมาเองจากการทบทวนวรรณกรรม โดยแบ่งออกเป็น 8 ส่วน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป จำนวน 9 ข้อ เป็นการถามข้อมูลของผู้สูงอายุ ลักษณะข้อคำถามทั้งปลายเปิดและปลายปิด ประกอบด้วย เพศ อายุ น้ำหนัก ส่วนสูง โรคประจำตัว การศึกษา อาชีพ การตรวจสุขภาพประจำปี และการตรวจสุขภาพช่องปาก

ตอนที่ 2 ความรู้เกี่ยวกับการดูแลตนเองต่อพฤติกรรมสุขภาพที่พึงประสงค์ ในผู้สูงอายุที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง จำนวน 10 ข้อ โดยลักษณะแบบสอบถามให้เลือกตอบ 2 ตัวเลือก ถูก ผิด เป็นข้อคำถาม

ปลายปิดที่มีลักษณะที่เป็นทางบวกและทางลบ โดยเกณฑ์การแปลผลของคะแนนใช้การพิจารณาระดับคะแนนอิงเกณฑ์ โดยแบ่งระดับความรู้เป็น 3 ระดับ ดังนี้ (Bloom et al., 1956)

ความรู้ระดับสูง	คือ	ได้คะแนน ร้อยละ 80-100
ความรู้ระดับปานกลาง	คือ	ได้คะแนน ร้อยละ 60-79
ความรู้ระดับต่ำ	คือ	ได้คะแนน น้อยกว่าร้อยละ 60

ตอนที่ 3 ทักษะคิดเกี่ยวกับการดูแลตนเองต่อพฤติกรรมสุขภาพที่พึงประสงค์ ในผู้สูงอายุที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง จำนวน 10 ข้อ ซึ่งประกอบด้วยข้อคำถามที่มีลักษณะที่เป็นทางบวกและทางลบ มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) มี 5 ระดับ คือ เห็นด้วยอย่างยิ่ง เห็นด้วย ไม่แน่ใจ ไม่เห็นด้วย ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง ซึ่งการแปลผลของคะแนนใช้เกณฑ์ในการแปลความหมาย ซึ่งผู้วิจัยกำหนดแบ่งระดับทักษะคิด เป็น 3 ระดับ โดยมีความกว้างของชั้น ดังนี้ (วิเชียร เกตุสิงค์, 2540)

ทักษะคิดระดับสูง (3.68–5.00)	คือ	ได้คะแนน 36.68 – 50.00
ทักษะคิดระดับปานกลาง (2.34–3.67)	คือ	ได้คะแนน 23.34 – 36.67
ทักษะคิดระดับต่ำ (1.00–2.33)	คือ	ได้คะแนน 10.00 – 23.33

ตอนที่ 4 ความรุนแรงของโรคเกี่ยวกับการดูแลตนเองต่อพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ในผู้สูงอายุที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง จำนวน 10 ข้อ ซึ่งประกอบด้วยข้อคำถามที่มีลักษณะที่เป็นทางบวกและทางลบ มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) มี 5 ระดับ คือ เห็นด้วยอย่างยิ่ง เห็นด้วย ไม่แน่ใจ ไม่เห็นด้วย ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง ซึ่งการแปลผลของคะแนนใช้เกณฑ์ในการแปลความหมาย ซึ่งผู้วิจัยกำหนดแบ่งระดับความรุนแรง เป็น 3 ระดับ โดยมีความกว้างของชั้น ดังนี้

ความรุนแรงของโรกระดับสูง (3.68–5.00)	คือ	ได้คะแนน 36.68 – 50.00
ความรุนแรงของโรกระดับปานกลาง (2.34–3.67)	คือ	ได้คะแนน 23.34 – 36.67
ความรุนแรงของโรกระดับต่ำ (1.00–2.33)	คือ	ได้คะแนน 10.00 – 23.33

ตอนที่ 5 การรับรู้โอกาสเสี่ยงต่อการเป็นโรคเกี่ยวกับการดูแลตนเองต่อพฤติกรรมสุขภาพที่พึงประสงค์ ในผู้สูงอายุที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง จำนวน 10 ข้อ ประกอบด้วยข้อคำถามที่มีลักษณะที่เป็นทางบวกและทางลบ เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) มี 5 ระดับ คือ เห็นด้วยอย่างยิ่ง เห็นด้วย ไม่แน่ใจ ไม่เห็นด้วย ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง ซึ่งการแปลผลของคะแนนใช้เกณฑ์ในการแปลความหมาย ซึ่งผู้วิจัยกำหนดแบ่งระดับการรับรู้โอกาสเสี่ยงต่อการเป็นโรคเป็น 3 ระดับ โดยมีความกว้างของชั้น ดังนี้

การรับรู้โอกาสเสี่ยงต่อการเป็นโรกระดับสูง (3.68–5.00)	คือ	ได้คะแนน 36.68 – 50.00
การรับรู้โอกาสเสี่ยงต่อการเป็นโรกระดับปานกลาง (2.34–3.67)	คือ	ได้คะแนน 23.34 – 36.67
การรับรู้โอกาสเสี่ยงต่อการเป็นโรกระดับควรต่ำ (1.00–2.33)	คือ	ได้คะแนน 10.00 – 23.33

ตอนที่ 6 ความคาดหวังในประสิทธิผลของการตอบสนองเกี่ยวกับการดูแลตนเองต่อพฤติกรรมสุขภาพที่พึงประสงค์ในผู้สูงอายุที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง จำนวน 10 ข้อ ประกอบด้วยข้อคำถามที่มีลักษณะที่เป็นทางบวกและทางลบ เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) มี 5 ระดับ คือ เห็นด้วยอย่างยิ่ง

เห็นด้วย ไม่แน่ใจ ไม่เห็นด้วย ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง ซึ่งการแปลผลของคะแนนใช้เกณฑ์ในการแปลความหมาย ซึ่งผู้วิจัยกำหนดแบ่งระดับความคาดหวังในประสิทธิผลเป็น 3 ระดับ โดยมีความกว้างของชั้น ดังนี้

ความคาดหวังในประสิทธิผลระดับสูง (3.68–5.00) คือ ได้คะแนน 36.68 – 50.00

ความคาดหวังในประสิทธิผลระดับปานกลาง (2.34–3.67) คือ ได้คะแนน 23.34 – 36.67

ความคาดหวังในประสิทธิผลระดับต่ำ (1.00–2.33) คือ ได้คะแนน 10.00 – 23.33

ตอนที่ 7 ความคาดหวังในความสามารถของตนเองเกี่ยวกับการดูแลตนเองต่อพฤติกรรมสุขภาพที่พึงประสงค์ในผู้สูงอายุที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง จำนวน 10 ข้อ ประกอบด้วยข้อคำถามที่มีลักษณะที่เป็นทางบวกและทางลบ เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) มี 5 ระดับคือ ไม่ได้ปฏิบัติ ปฏิบัติครั้งคราว ปฏิบัติบางครั้ง ปฏิบัติบ่อยครั้ง ปฏิบัติเป็นประจำ ซึ่งการแปลผลคะแนน โดยใช้เกณฑ์ในการแปลความหมาย ซึ่งผู้วิจัยกำหนดแบ่งระดับความคาดหวังในความสามารถของตนเองเป็น 3 ระดับ โดยมีความกว้างของชั้น ดังนี้

ความคาดหวังในความสามารถระดับสูง (3.68–5.00) คือ ได้คะแนน 36.68 – 50.00

ความคาดหวังในความสามารถระดับปานกลาง (2.34–3.67) คือ ได้คะแนน 23.34 – 36.67

ความคาดหวังในความสามารถระดับต่ำ (1.00–2.33) คือ ได้คะแนน 10.00 – 23.33

ตอนที่ 8 พฤติกรรมสุขภาพที่พึงประสงค์ ในผู้สูงอายุที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง จำนวน 10 ข้อ ประกอบด้วยข้อคำถามที่มีลักษณะที่เป็นทางบวกและทางลบ เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) มี 5 ระดับคือ ไม่ได้ปฏิบัติ ปฏิบัติครั้งคราว ปฏิบัติบางครั้ง ปฏิบัติบ่อยครั้ง ปฏิบัติเป็นประจำ ซึ่งการแปลผลคะแนนใช้เกณฑ์ในการแปลความหมาย ซึ่งผู้วิจัยกำหนดแบ่งระดับพฤติกรรมดูแลสุขภาพเป็น 3 ระดับ โดยมีความกว้างของชั้น ดังนี้

พฤติกรรมดูแลสุขภาพในระดับดี (3.68–5.00) คือ ได้คะแนน 36.68 – 50.00

พฤติกรรมดูแลสุขภาพในระดับปานกลาง (2.34–3.67) คือ ได้คะแนน 23.34 – 36.67

พฤติกรรมดูแลสุขภาพในระดับไม่ดี (1.00–2.33) คือ ได้คะแนน 10.00 – 23.33

การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามที่สร้างขึ้น สำหรับการศึกษาวิจัยไปทำการทดสอบหาค่าความเที่ยงตรง (Validity) และความเชื่อมั่น (Reliability) ดังนี้

1. การตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ (Validity) ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน ตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) เพื่อพิจารณาความเหมาะสมของถ้อยคำ ความชัดเจน และความครอบคลุมของเนื้อหาให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย จากนั้นนำผลการประเมินมาวิเคราะห์หาค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย (Index of Item-Objective Congruence: IOC) ผลการตรวจสอบพบว่าข้อคำถามทั้งหมดมีค่า IOC อยู่ระหว่าง 0.67–1.00 ซึ่งอยู่ในเกณฑ์ที่ยอมรับได้ (ค่ามากกว่า 0.5) แสดงว่าแบบสอบถามมีความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาที่เหมาะสมและครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

2. การตรวจสอบความเชื่อมั่นของเครื่องมือ (Reliability) ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามที่ผ่านการปรับปรุงจากผู้เชี่ยวชาญไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่างจริง จำนวน 30 คน เพื่อหาค่าความเชื่อมั่น โดยทำการวิเคราะห์รายข้อ (Item Analysis) สำหรับแบบสอบถามด้านความรู้เกี่ยวกับการดูแลตนเองของผู้สูงอายุที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง ใช้วิธีคำนวณค่าความเชื่อมั่นแบบทดสอบ (Kuder-Richardson Formula 20: KR-20) ส่วนตัวแปรอื่นๆ ใช้วิธีหาค่าความเชื่อมั่นของครอนบาค (Cronbach's Alpha) ตามแนวทางของ Cronbach (1984, อ้างถึงใน กัลยา วาณิชยปัญญา, 2561) ผลการวิเคราะห์ค่าความเชื่อมั่นของเครื่องมือจำแนกตามรายด้าน พบว่า ความรู้ (KR-20 = 0.742) ทักษะ (α = 0.766) การรับรู้ความรุนแรง (α = 0.788) การรับรู้โอกาสเสี่ยง (α = 0.804) ความคาดหวังในประสิทธิภาพของการตอบสนอง (α = 0.877) ความคาดหวังในความสามารถของตนเอง (α = 0.803) และพฤติกรรมการดูแลตนเอง (α = 0.870) โดยมีค่าอยู่ในช่วง 0.742–0.877 ซึ่งอยู่ในระดับที่ยอมรับได้ (≥ 0.70) ผลการทดสอบพบว่า มีค่าความเชื่อมั่นรวมเท่ากับ 0.942 ซึ่งอยู่ในระดับสูง แสดงว่าเครื่องมือมีความเชื่อมั่นและมีความเหมาะสมที่จะนำไปใช้ในการวิจัยได้

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบการกระจายของข้อมูลเพื่อพิจารณาความเหมาะสมในการใช้สถิติ โดยใช้การทดสอบ Shapiro–Wilk test การตรวจสอบ พบว่า ข้อมูลมีการแจกแจงแบบปกติ ($p\text{-value} > 0.05$)

1) สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) การวิเคราะห์ข้อมูลส่วนบุคคล ประกอบด้วย ข้อมูลทั่วไป ความรู้ ทักษะ ความรุนแรงของโรค การรับรู้โอกาสเสี่ยงต่อการเป็นโรค ความคาดหวังในประสิทธิภาพของการตอบสนอง ความคาดหวังในความสามารถของตนเอง และพฤติกรรมเกี่ยวกับการดูแลตนเองของผู้สูงอายุ โดยใช้จำนวนร้อยละ ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)

2) สถิติเชิงอนุมาน (Inferential Statistics) การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติ Paired Samples t-test เพื่อเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของคะแนน ความรู้ ทักษะ ความรุนแรงของโรค การรับรู้โอกาสเสี่ยงต่อการเป็นโรค ความคาดหวังในประสิทธิภาพของการตอบสนอง ความคาดหวังในความสามารถของตนเองและพฤติกรรมเกี่ยวกับการดูแลตนเองของผู้สูงอายุ

จริยธรรมในการวิจัย การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยให้ความสำคัญต่อจริยธรรมและสิทธิขั้นพื้นฐานของผู้เข้าร่วม โดยได้รับการพิจารณาอนุมัติจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ เลขที่ 091/67 สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนครพนม ก่อนดำเนินการ ผู้วิจัยชี้แจงวัตถุประสงค์ วิธีการ ประโยชน์และความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้น พร้อมให้ผู้เข้าร่วมซักถามและลงนามยินยอมอย่างสมัครใจ ผู้เข้าร่วมมีสิทธิยกเลิกหรือถอนตัวได้ทุกเมื่อ การดำเนินงานวิจัยจะทำได้ด้วยความระมัดระวังเพื่อป้องกันความเสียหาย และข้อมูลที่เก็บจะถูกเก็บรักษาเป็นความลับ ห้ามใช้เพื่อการพาณิชย์หรือวัตถุประสงค์อื่นนอกเหนือจากงานวิจัย

ผลการศึกษา

ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งเป็นผู้สูงอายุที่มีโรคไม่ติดต่อเรื้อรังจำนวน 50 คน พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 32 คน ร้อยละ 64.0 และเพศชาย จำนวน 18 คน ร้อยละ 36.0 โดยกลุ่มตัวอย่างมีอายุระหว่าง 65-69 ปี จำนวน 32 คน ร้อยละ 64 และอายุระหว่าง 60-64 ปี จำนวน 18 คน ร้อยละ 36 ส่วนใหญ่ผู้สูงอายุมีโรคประจำตัวเป็นโรคเบาหวาน จำนวน 15 คน ร้อยละ 30.0 รองลงมาโรคความดันโลหิตสูง จำนวน 12 คน ร้อยละ 24.0 และโรคเบาหวานและความดันโลหิตสูง จำนวน 10 คน ร้อยละ 20.0 ตามลำดับ ระดับการศึกษาอยู่ในระดับประถมศึกษา จำนวน 38 คน ร้อยละ 76.0 รองลงมาชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน 9 คน ร้อยละ 18.0 และชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 3 คน ร้อยละ 6.0 ตามลำดับ ประกอบอาชีพเกษตรกร 29 คน ร้อยละ 58.0 รองลงมาประกอบธุรกิจส่วนตัว จำนวน 16 คน ร้อยละ 32.0 และไม่ได้ประกอบอาชีพ จำนวน 4 คน ร้อยละ 8.0 ตามลำดับ และภายในหนึ่งปีที่ผ่านมาส่วนใหญ่ผู้สูงอายุมีการตรวจสุขภาพประจำปี จำนวน 39 คน ร้อยละ 78.0 และไม่เคยตรวจสุขภาพประจำปี จำนวน 11 คน ร้อยละ 22.0 ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 จำนวน และร้อยละด้านคุณลักษณะของกลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (n = 50)

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	18	36.0
หญิง	32	64.0
อายุ		
อายุ 60 – 64 ปี	18	36.0
อายุ 65 – 69 ปี	32	64.0
$\bar{x} = 65.16$, S.D. = 2.46		
โรคประจำตัว		
โรคเบาหวาน	15	30.0
โรคเบาหวานและความดันโลหิตสูง	10	20.0
โรคเบาหวาน ความดันโลหิตสูงและโรคหัวใจและหลอดเลือด	2	4.0
โรคความดันโลหิตสูง	12	24.0
โรคความดันโลหิตสูงและโรคหัวใจและหลอดเลือด	5	10.0
โรคความดันโลหิตสูงและโรคไตวาย	3	6.0
โรคหัวใจและหลอดเลือด	3	6.0
ระดับการศึกษา		
ประถมศึกษา	38	76.0

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน (คน)	ร้อยละ
มัธยมศึกษาตอนต้น	3	6.0
มัธยมศึกษาตอนปลาย	9	18.0
อาชีพ		
ไม่ได้ประกอบอาชีพ	4	8.0
ธุรกิจส่วนตัว	16	32.0
เกษตรกร ทำสวน	29	58.0
รับจ้างทั่วไป	1	2.0
ตรวจสอบสุขภาพประจำปี		
เคย	39	78.0
ไม่เคย	11	22.0

การเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยก่อนและหลังดำเนินการผลของโปรแกรมสุขศึกษาตามทฤษฎีแรงจูงใจเพื่อป้องกันตนเองต่อพฤติกรรมสุขภาพของผู้สูงอายุที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง

ผลการศึกษาพบว่า ก่อนการดำเนินกิจกรรม ผู้สูงอายุที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรังส่วนใหญ่มีความรู้เกี่ยวกับการดูแลตนเองอยู่ในระดับปานกลาง ร้อยละ 44.0 รองลงมาอยู่ในระดับต่ำ ร้อยละ 40.0 และระดับสูง ร้อยละ 16.0 ภายหลังการดำเนินกิจกรรม พบว่าส่วนใหญ่มีความรู้ในระดับสูงเพิ่มขึ้น ร้อยละ 60.0 ด้านทัศนคติเกี่ยวกับการดูแลตนเอง พบว่า ก่อนการดำเนินกิจกรรม ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีทัศนคติอยู่ในระดับปานกลาง ร้อยละ 64.0 และระดับสูง ร้อยละ 36.0 ภายหลังการดำเนินกิจกรรม ส่วนใหญ่มีทัศนคติในระดับสูงเพิ่มขึ้น ร้อยละ 94.0 ด้านของทฤษฎีแรงจูงใจเพื่อป้องกันโรค ได้แก่

ความรุนแรงของโรคเกี่ยวกับการดูแลตนเอง พบว่า ก่อนการดำเนินกิจกรรม ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีการรับรู้ความรุนแรงของโรคอยู่ในระดับปานกลาง ร้อยละ 56.0 และระดับสูง ร้อยละ 44.0 ภายหลังการดำเนินกิจกรรม ส่วนใหญ่มีการรับรู้ในระดับสูงเพิ่มขึ้น ร้อยละ 82.0

การรับรู้โอกาสเสี่ยงต่อการเป็นโรค พบว่า ก่อนการดำเนินกิจกรรม ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีการรับรู้ในระดับปานกลาง ร้อยละ 64.0 และระดับสูง ร้อยละ 36.0 ภายหลังการดำเนินกิจกรรม ส่วนใหญ่มีการรับรู้ในระดับสูงเพิ่มขึ้น ร้อยละ 92.0

ความคาดหวังในประสิทธิผลของการตอบสนอง พบว่า ก่อนการดำเนินกิจกรรม ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีระดับปานกลาง ร้อยละ 62.0 และระดับสูง ร้อยละ 38.0 ภายหลังการดำเนินกิจกรรม ส่วนใหญ่เพิ่มเป็นระดับสูง ร้อยละ 96.0

ความคาดหวังในความสามารถของตนเองเกี่ยวกับการดูแลตนเอง พบว่า ก่อนการดำเนินกิจกรรม ผู้สูงอายุส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลาง ร้อยละ 60.0 และระดับสูง ร้อยละ 40.0 ภายหลังการดำเนินกิจกรรม ส่วนใหญ่มีระดับสูงเพิ่มขึ้น ร้อยละ 94.0

ด้านพฤติกรรมเกี่ยวกับการดูแลตนเองต่อพฤติกรรมสุขภาพที่ประสงค์ พบว่า ก่อนการดำเนินกิจกรรม ผู้สูงอายุส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลาง ร้อยละ 56.0 รองลงมาอยู่ในระดับสูง ร้อยละ 44.0 และระดับต่ำ ร้อยละ 4.0 ภายหลังการดำเนินกิจกรรมส่วนใหญ่มีพฤติกรรมอยู่ในระดับสูงเพิ่มขึ้น ร้อยละ 92.0 และไม่พบ ผู้ที่มีพฤติกรรมในระดับต่ำ ภายหลังการดำเนินโปรแกรมสุขศึกษาของผู้สูงอายุที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง มีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้น ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 จำนวน ร้อยละ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (n=50)

ตัวแปร	ก่อน		หลัง	
	จำนวน (คน)	ร้อยละ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ความรู้เกี่ยวกับการดูแลตนเองของผู้สูงอายุที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง				
ความรู้ระดับต่ำ	20	40.0	5	10.0
ความรู้ระดับปานกลาง	22	44.0	15	30.0
ความรู้ระดับสูง	8	16.0	30	60.0
$\bar{X}$, S.D.	5.96, 1.58		7.56, 1.39	
ทัศนคติเกี่ยวกับการดูแลตนเองของผู้สูงอายุที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง				
ทัศนคติดระดับต่ำ	0	0.0	0	0.0
ทัศนคติดระดับปานกลาง	32	64.0	3	6.0
ทัศนคติดระดับสูง	18	36.0	47	94.0
$\bar{X}$, S.D.	33.06, 2.82		40.42, 3.58	
แรงจูงใจเพื่อป้องกันโรค				
ความรุนแรงของโรคเกี่ยวกับการดูแลตนเองของผู้สูงอายุที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง				
ความรุนแรงของโรกระดับต่ำ	0	0.0	0	0.0
ความรุนแรงของโรกระดับปานกลาง	28	56.0	9	18.0
ความรุนแรงของโรกระดับสูง	22	44.0	41	82.0
$\bar{X}$, S.D.	32.98, 1.70		36.82, 4.30	
การรับรู้โอกาสเสี่ยงต่อการเป็นโรคเกี่ยวกับการดูแลตนเองของผู้สูงอายุ				
การรับรู้โอกาสเสี่ยงต่อการเป็นโรกระดับต่ำ	0	0.0	0	0.0
การรับรู้โอกาสเสี่ยงต่อการเป็นโรกระดับปานกลาง	32	64.0	4	8.0
การรับรู้โอกาสเสี่ยงต่อการเป็นโรกระดับสูง	18	36.0	46	92.0
$\bar{X}$, S.D.	32.64, 1.97		37.90, 3.30	

ตัวแปร	ก่อน		หลัง	
	จำนวน (คน)	ร้อยละ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ความคาดหวังในประสิทธิผลของการตอบสนองเกี่ยวกับการดูแลตนเองของผู้สูงอายุ				
ความคาดหวังในประสิทธิผลของการตอบสนองระดับต่ำ	0	0.0	0	0.0
ความคาดหวังในประสิทธิผลของการตอบสนองระดับปานกลาง	31	62.0	2	4.0
ความคาดหวังในประสิทธิผลของการตอบสนองระดับสูง	19	38.0	48	96.0
$\bar{x}$, S.D.	31.98, 4.30		39.58, 2.86	
ความคาดหวังในความสามารถของตนเองเกี่ยวกับการดูแลตนเองของผู้สูงอายุ				
ความคาดหวังในความสามารถตนเองระดับต่ำ	0	0.0	0	0.0
ความคาดหวังในความสามารถตนเองระดับปานกลาง	30	60.0	3	6.0
ความคาดหวังในความสามารถตนเองระดับสูง	20	40.0	47	94.0
$\bar{x}$, S.D.	33.90, 4.07		40.62, 3.51	
พฤติกรรมเกี่ยวกับการดูแลตนเองต่อพฤติกรรมสุขภาพที่ประสงค์				
พฤติกรรมระดับต่ำ	2	4.0	0	0.0
พฤติกรรมระดับปานกลาง	28	56.0	4	8.0
พฤติกรรมระดับสูง	22	44.0	46	92.0
$\bar{x}$, S.D.	32.90, 4.01		40.98, 5.09	

เมื่อเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยก่อนและหลังการดำเนินโปรแกรมสุขศึกษา พบว่า ภายหลังการดำเนินโปรแกรม กลุ่มตัวอย่างมีคะแนนเฉลี่ยความรู้เกี่ยวกับการดูแลตนเอง ทักษะคิดเกี่ยวกับการดูแลตนเอง ด้านแรงจูงใจเพื่อป้องกันโรค พบว่า การรับรู้ความรุนแรงของโรค การรับรู้โอกาสเสี่ยงต่อการเป็นโรค ความคาดหวังในประสิทธิผลของการตอบสนอง ความคาดหวังในความสามารถของตนเอง และพฤติกรรมการดูแลตนเองสูงกว่าก่อนทำการดำเนินกิจกรรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ($p < 0.001$) ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 การเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยก่อนและหลังการดำเนินโปรแกรมสุขศึกษา

ตัวแปร	N	$\bar{x}$	S.D.	Mean different	df	t	95%CI	p-value
ความรู้เกี่ยวกับการดูแลตนเองของผู้สูงอายุที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง								
ก่อนดำเนินการ	50	5.96	1.58				1.92	
				1.60	49.0	9.90	ถึง	<0.001
หลังดำเนินการ	50	7.56	1.39				1.28	
ทัศนคติเกี่ยวกับการดูแลตนเองของผู้สูงอายุที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง								
ก่อนดำเนินการ	50	33.06	2.82				8.58	
				7.36	49.0	12.12	ถึง	<0.001
หลังดำเนินการ	50	40.42	3.58				6.14	
แรงจูงใจเพื่อป้องกันโรค								
ความรุนแรงของโรคเกี่ยวกับการดูแลตนเองของผู้สูงอายุที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง								
ก่อนดำเนินการ	50	32.98	1.70				5.02	
				3.84	49.0	6.54	ถึง	<0.001
หลังดำเนินการ	50	36.82	4.30				2.66	
การรับรู้โอกาสเสี่ยงต่อการเป็นโรคเกี่ยวกับการดูแลตนเองของผู้สูงอายุ								
ก่อนดำเนินการ	50	32.64	1.94				4.26	
				5.26	49.0	10.53	ถึง	<0.001
หลังดำเนินการ	50	37.90	3.30				66.26	
ความคาดหวังในประสิทธิผลการตอบสนองเกี่ยวกับการดูแลตนเองของผู้สูงอายุ								
ก่อนดำเนินการ	50	31.98	4.30				8.96	
				7.60	49.0	11.22	ถึง	<0.001
หลังดำเนินการ	50	39.58	2.86				6.24	
ความคาดหวังในความสามารถของตนเองเกี่ยวกับการดูแลตนเองของผู้สูงอายุ								
ก่อนดำเนินการ	50	33.90	4.07				8.21	
				6.72	49.0	9.09	ถึง	<0.001
หลังดำเนินการ	50	40.62	3.51				5.23	

ตัวแปร	N	$\bar{x}$	S.D.	Mean different	df	t	95%CI	p-value
พฤติกรรมเกี่ยวกับการดูแลตนเองต่อพฤติกรรมสุขภาพที่ประสงค์								
ก่อนดำเนินการ	50	32.90	4.01	8.08	49.0	13.07	9.32 ถึง 6.84	<0.001
หลังดำเนินการ	50	40.98	5.09					

สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาพบว่า โปรแกรมสุขศึกษาในการดูแลตนเองที่ประยุกต์ใช้ทฤษฎีแรงจูงใจเพื่อป้องกันโรค มีผลทำให้คะแนนด้านความรู้ ทักษะ การรับรู้ความรุนแรงของโรค การรับรู้โอกาสเสี่ยง ความคาดหวังใน ประสิทธิภาพ ความสามารถในการดูแลตนเอง และพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้สูงอายุที่มีโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติเมื่อเปรียบเทียบกับก่อนและหลังการให้โปรแกรม ($p < 0.001$) โดยเฉพาะ พฤติกรรมเกี่ยวกับการดูแลตนเองมีการเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน (จากค่าเฉลี่ย 32.90 เป็น 40.98; $p < 0.001$) ผลการศึกษา พบว่า โปรแกรมสุขศึกษามีความครอบคลุมทั้งการให้ความรู้ การฝึกทักษะการปฏิบัติ และการติดตามผล สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการดูแลสุขภาพในผู้สูงอายุ เพื่อลดปัจจัยเสี่ยงต่อโรค ไม่ติดต่อเรื้อรังในชุมชนได้

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษาพบว่า ภายหลังการเข้าร่วมโปรแกรมสุขศึกษา ผู้สูงอายุโรคไม่ติดต่อเรื้อรังมีคะแนน ความรู้เกี่ยวกับการดูแลตนเองและพฤติกรรมสุขภาพที่พึงประสงค์เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากโปรแกรมสุขศึกษาที่พัฒนาขึ้นมีการประยุกต์ใช้กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม โดยเฉพาะ กิจกรรมที่ 1 “ลดเหล้า ลดบุหรี่ ต้าน NCDs” ซึ่งมุ่งส่งเสริมความรู้ ความตระหนัก และการรับรู้ความเสี่ยงจาก ปัจจัยเสี่ยงด้านพฤติกรรมสุขภาพ ผ่านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และการเรียนรู้จากสถานการณ์ที่ สอดคล้องกับบริบทของผู้สูงอายุ ส่งผลให้ผู้เข้าร่วมเกิดความเข้าใจเกี่ยวกับการป้องกันและควบคุมโรคไม่ติดต่อ เรื้อรังมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ การจัดกิจกรรมที่เน้นการสร้างแรงจูงใจในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพ ยังช่วยสนับสนุนให้ผู้สูงอายุสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ในการดูแลตนเองในชีวิตประจำวันได้อย่าง เหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาที่พบว่าคะแนนเฉลี่ยความรู้เพิ่มขึ้นจาก 5.96 เป็น 7.56 (เพิ่มขึ้น 1.60 คะแนน) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.001$) และสอดคล้องกับการศึกษาของอำนาจ เมืองแก้ว และคณะ (2563) ที่พบว่าการใช้กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมสามารถเพิ่มระดับความรู้และนำไปสู่ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพได้

ทัศนคติเกี่ยวกับการดูแลตนเองของผู้สูงอายุที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง พบว่า ภายหลังการเข้าร่วม โปรแกรม ผู้สูงอายุมีทัศนคติที่ดีขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ทั้งนี้เนื่องจากกิจกรรมที่ 2 “ตรวจกาย ตรวจใจ

เพื่อสุขภาพที่ดี” และกิจกรรมที่ 4 “กินพอ กินครบ และปลอดภัย” ได้ช่วยเสริมสร้างความตระหนักรู้ถึงความสำคัญของการดูแลสุขภาพตนเองอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการตรวจสุขภาพและการบริโภคอาหารตามหลักโภชนาบัญญัติ 9 ประการ ซึ่งมีทั้งการบรรยาย สาธิต และฝึกปฏิบัติ ทำให้ผู้สูงอายุไม่เพียงแต่รับรู้ข้อมูล แต่ยังเกิดความเชื่อมั่นและเห็นคุณค่าของการดูแลสุขภาพ ส่งผลให้ทัศนคติเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาที่พบว่าคะแนนเฉลี่ยทัศนคติเพิ่มขึ้นจาก 33.06 เป็น 40.42 (เพิ่มขึ้น 7.36 คะแนน) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.001$) และสอดคล้องกับการศึกษาของนุริมาน มะสาและ และคณะ (2567) ที่พบว่า การจัดโปรแกรมปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสามารถพัฒนาทัศนคติด้านสุขภาพได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การรับรู้ความรุนแรงของโรคเกี่ยวกับการดูแลตนเองของผู้สูงอายุที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง พบว่าคะแนนเฉลี่ยเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญภายหลังการดำเนินโปรแกรม ซึ่งได้จากกิจกรรมที่ 3 พักผ่อนอย่างไรให้เป็นกำไรชีวิต ที่เน้นให้ผู้สูงอายุเข้าใจผลกระทบของพฤติกรรมนอนที่ไม่เหมาะสมต่อสุขภาพ ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว การใช้สื่อและการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ช่วยให้ผู้เข้าร่วมสามารถเชื่อมโยงความรู้กับสภาพปัญหาของตนเอง ทำให้เกิดการตระหนักรู้ถึงความรุนแรงของโรคมามากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาที่พบว่าคะแนนเฉลี่ยการรับรู้ความรุนแรงเพิ่มขึ้นจาก 32.98 เป็น 36.82 (เพิ่มขึ้น 3.84 คะแนน) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p\text{-value} < 0.001$) และสอดคล้องกับการศึกษาของชื่นชม สมพล และคณะ (2560) ที่พบว่า การรับรู้ความรุนแรงของโรคเป็นปัจจัยสำคัญในการกระตุ้นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมสุขภาพ

การรับรู้โอกาสเสี่ยงต่อการเกิดโรค พบว่า คะแนนเฉลี่ยเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญภายหลังการดำเนินโปรแกรม ทั้งนี้เนื่องจากกิจกรรมที่ 4 กินพอ กินครบ และปลอดภัย ได้เน้นให้ผู้สูงอายุเข้าใจความเชื่อมโยงระหว่างพฤติกรรมบริโภคอาหารกับความเสี่ยงของโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง ผ่านการเรียนรู้เชิงปฏิบัติ เช่น การเลือกอาหาร การอ่านฉลากโภชนาการ และการจัดเมนูสุขภาพ ส่งผลให้ผู้สูงอายุสามารถประเมินความเสี่ยงของตนเองได้ดีขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาที่พบว่าคะแนนเฉลี่ยการรับรู้โอกาสเสี่ยงเพิ่มขึ้นจาก 32.64 เป็น 37.90 (เพิ่มขึ้น 5.26 คะแนน) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.001$) และสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีแรงจูงใจเพื่อป้องกันโรคที่อธิบายว่าการรับรู้ความเสี่ยงมีผลต่อการตัดสินใจปรับเปลี่ยนพฤติกรรม

ความคาดหวังในประสิทธิผลของการตอบสนอง พบว่า คะแนนเฉลี่ยเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญภายหลังการดำเนินโปรแกรม ซึ่งกิจกรรมที่ 5 แอโรบิกม่วนๆ เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้เรียนรู้และลงมือปฏิบัติจริงเกี่ยวกับการออกกำลังกายที่เหมาะสม ทำให้ผู้เข้าร่วมเห็นผลลัพธ์เชิงบวกของการออกกำลังกายทั้งต่อร่างกายและจิตใจ ส่งผลให้เกิดความเชื่อมั่นว่าการปฏิบัติตามพฤติกรรมสุขภาพที่เหมาะสมจะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ดี ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาที่พบว่าคะแนนเฉลี่ยเพิ่มขึ้นจาก 31.98 เป็น 39.58 (เพิ่มขึ้น 7.60 คะแนน) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.001$) และสอดคล้องกับการศึกษาของอนันต์ อีพติการ (2561) ที่พบว่า การส่งเสริมประสบการณ์ตรงช่วยเพิ่มความคาดหวังในผลลัพธ์ของพฤติกรรมสุขภาพ

ความคาดหวังในความสามารถตนเอง พบว่า ภายหลังการดำเนินโปรแกรมสุขภาพ ผู้สูงอายุมีความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเองเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะจากกิจกรรมที่ 6 ผู้สูงวัย ใส่ใจสุขภาพช่องปาก ซึ่งเน้นการฝึกทักษะการปฏิบัติจริง เช่น การแปรงฟันและการดูแลฟันปลอม ทำให้สามารถนำไปใช้ได้จริงใน

ชีวิตประจำวัน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษา พบว่า คะแนนเฉลี่ยเพิ่มขึ้นจาก 33.90 เป็น 40.62 (เพิ่มขึ้น 6.72 คะแนน) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.001$) และสอดคล้องกับการศึกษาของคณะผู้วิจัยในโครงการ การสร้างสรรค์งานวิจัยจากงานประจำ เพื่อพัฒนาระบบบริการสุขภาพของศูนย์บริการสาธารณสุข กลุ่มที่ 2 (2566) ที่ชี้ให้เห็นว่าการเสริมสร้างทักษะช่วยเพิ่มความสามารถในการดูแลตนเอง

พฤติกรรม的自我ดูแลตนเองต่อพฤติกรรมสุขภาพที่พึงประสงค์ พบว่า คะแนนเฉลี่ยเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ภายหลังการดำเนินโปรแกรมสุขศึกษา ซึ่งเป็นผลของการบูรณาการกิจกรรมทั้ง 6 กิจกรรมที่ครอบคลุมทั้ง ด้านความรู้ ทักษะ การรับรู้ความเสี่ยง และทักษะการปฏิบัติ โดยโปรแกรมสุขศึกษาได้ออกแบบให้ผู้สูงอายุ มีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องและได้ฝึกปฏิบัติจริง ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาที่พบว่าคะแนนเฉลี่ยพฤติกรรมเพิ่มขึ้น จาก 32.90 เป็น 40.98 (เพิ่มขึ้น 8.08 คะแนน) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p\text{-value} < 0.001$) และสอดคล้องกับ การศึกษาของคณะผู้วิจัยในโครงการการสร้างสรรค์งานวิจัยจากงานประจำ เพื่อพัฒนาระบบบริการสุขภาพของ ศูนย์บริการสาธารณสุข กลุ่มที่ 2 (2566) ที่พบว่าการส่งเสริมความรู้สุขภาพสามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

ควรนำโปรแกรมสุขศึกษานี้ไปประยุกต์ใช้ในกลุ่มผู้สูงอายุที่เป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรังในชุมชนอื่น โดยปรับให้สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ เพื่อส่งเสริมความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมสุขภาพที่เหมาะสม

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการติดตามผลระยะยาว เพื่อประเมินความคงอยู่ของพฤติกรรมสุขภาพและผลลัพธ์ ด้านสุขภาพ รวมทั้งศึกษาประสิทธิผลของโปรแกรมในกลุ่มประชากรและบริบทพื้นที่ที่แตกต่างกัน

กิตติกรรมประกาศแหล่งทุน

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองบริหารการวิจัยและบริการวิชาการ สำนักงานวิทยาเขต เฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสกลนคร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ผู้วิจัยขอขอบคุณมา ณ ที่นี้

เอกสารอ้างอิง

- กรมกิจการผู้สูงอายุ. (2566). *สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2565*. บริษัท อมรินทร์ คอร์เปอเรชั่นส์ จำกัด (มหาชน). https://www.dop.go.th/download/knowledge/th1696238995-2521_0.pdf
- กรมควบคุมโรค. (2566). *รายงานประจำปี 2566 กองโรคไม่ติดต่อ*. กองโรคไม่ติดต่อ กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข. <https://online.fliphtml5.com/bcbgj/yatm/#p=1>

- กลุ่มพัฒนาระบบส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุและเครือข่าย สำนักอนามัยผู้สูงอายุ กรมอนามัย. (2564). คู่มือการดำเนินงานตัวชี้วัด ร้อยละของประชากรสูงอายุที่มีพฤติกรรมสุขภาพที่พึงประสงค์ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2565. กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. <https://anyflip.com/itgte/rnvl>
- กัลยา วานิชย์บัญชา. (2561). สถิติสำหรับงานวิจัย (พิมพ์ครั้งที่ 12). หจก.สามลดา.
- คณะผู้วิจัยในโครงการการสร้างสรรค์งานวิจัยจากงานประจำ เพื่อพัฒนาระบบบริการสุขภาพของศูนย์บริการสาธารณสุข กลุ่มที่ 2. (2566). ผลของโปรแกรมส่งเสริมความรู้สุขภาพต่อพฤติกรรมสุขภาพของผู้สูงอายุที่เป็นโรคความดันโลหิตสูงในชมรมผู้สูงอายุ. สำนักอนามัย กรุงเทพมหานคร. https://webportal.bangkok.go.th/public/user_files_editor/422/R2R/กลุ่มที่%202%20ผลของโปรแกรมส่งเสริมความรู้.pdf
- ชื่นชม สมพล, ทศนีย์ รวีวรกุล และพัชรพร เกิดมงคล. (2560). ผลของโปรแกรมการป้องกันโรคหลอดเลือดสมองสำหรับผู้สูงอายุโรคความดันโลหิตสูง. วารสารพยาบาลสาธารณสุข, 31, 57–74. <https://he01.tci-thaijo.org/index.php/phn/article/view/100847>
- ธัญญรัตน์ ศุภการนรเศรษฐ์, กรรณิกา บุญบวร, ภาภรณ์ศิริ อินทรปฐม และโชติกา เพชรเลิศ. (2567). ผลของโปรแกรมส่งเสริมพฤติกรรมจัดการตนเองที่มีผลต่อระดับน้ำตาลในเลือดของผู้สูงอายุที่เป็นโรคเบาหวาน ตำบลท่าจี่ อำเภอมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช. วารสารสิ่งแวดล้อมศึกษาการแพทย์และสุขภาพ, 9(4), 485–492. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/hej/article/view/279772>
- นิพา ศรีช้าง และลลิตรา กำวี. (2564). รายงานการพยากรณ์การปลดตกล้มของผู้สูงอายุในประเทศไทย ปี พ.ศ. 2560–2564. สำนักโรคไม่ติดต่อ กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข. <https://ddc.moph.go.th/uploads/files/5576120250924101343.pdf>
- นุรีมาน มะสาและ, อรณิชา สอนรัตน์, ธนอมขวัญ เบื้องบน, รัชกร สุทธิธาดาจันทร์ และวิชชาดา สิมลา. (2567). ประสิทธิภาพของโปรแกรมการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในผู้สูงอายุที่เป็นโรคเบาหวานที่ควบคุมระดับน้ำตาลในเลือดไม่ได้ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง. วารสารวิจัยและนวัตกรรมทางสาธารณสุข, 2(1), 14–25. <https://doi.org/10.55164/jphri.v2i1.270616>
- รัตนารณณ์ เอี่ยมพรม. (2565). ประสิทธิภาพของโปรแกรมเสริมสร้างแรงจูงใจในการป้องกันโรคในผู้สูงอายุกลุ่มเสี่ยงโรคหลอดเลือดสมองในจังหวัดสุโขทัย [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยนเรศวร]. NU Intellectual Repository. <https://nuir.lib.nu.ac.th/dspace/handle/123456789/5560>
- วิเชียร เกตุสิงห์. (2540). สถิติวิเคราะห์สำหรับการวิจัย (พิมพ์ครั้งที่ 3). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วีรวัฒน์ ทางธรรม, คุณัสภรณ์ มัคคัปปหลานนท์, ผ่องพรรณ ภาโว และวาสนา พูลผล. (2566). ผลของโปรแกรมเสริมสร้างการป้องกันโรคที่ประยุกต์ใช้ทฤษฎีแรงจูงใจการป้องกันโรคต่อพฤติกรรมป้องกันโรคในประชาชนกลุ่มเสี่ยงโรคเบาหวาน: กรณีศึกษา. Journal of Roi Kaensam Academi, 8(7), 211–225. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/JRKSA/article/view/264094>

- สำนักโรคไม่ติดต่อ, กรมควบคุมโรค. (2565). รายงานประจำปี 2565: แนวโน้มพฤติกรรมเสี่ยงต่อโรคไม่ติดต่อเรื้อรังในประเทศไทย. กระทรวงสาธารณสุข. <https://online.fliphtml5.com/hvpvl/evzj/>
- อำนาจ เมืองแก้ว, อิศระพงศ์ เพลิดเพลิน, จิตรรัตน์ ปองทอง และเกษศิริรินทร์ พุทธวงศ์. (2563). การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเสี่ยงโรคไม่ติดต่อเรื้อรังด้านการบริโภคอาหารรสเค็ม โดยใช้ชุมชนเป็นฐานในพื้นที่ภาคเหนือตอนบน ปี พ.ศ. 2563. กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข. <https://he01.tci-thaijo.org/index.php/crmjournal/article/view/257767/177147>
- อนันต์ อภิตการ. (2561). ผลของโปรแกรมสุขศึกษาโดยการประยุกต์ทฤษฎีแรงจูงใจเพื่อป้องกันโรคในการส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จังหวัดสกลนคร. *วารสารโรงพยาบาลสกลนคร*, 21(1), 20–34.
- American Diabetes Association. (2023). Standards of care in diabetes—2023. *Diabetes Care*, 46(Suppl. 1), S1–S291.
- Bloom, B. S., Engelhart, M. D., Furst, E. J., Hill, W. H., & Krathwohl, D. R. (1956). *Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. Handbook I: Cognitive domain*. David McKay.
- Ellmers, T. J., Wilson, M. R., Norris, M., & Young, W. R. (2022). Protective or harmful: A qualitative exploration of older people's perceptions of worries about falling. *Age and Ageing*, 51(4), 1-10. <https://doi.org/10.1093/ageing/afac067>
- Milne, S., Sheeran, P., & Orbell, S. (2000). Prediction and intervention in health-related behavior: A meta-analytic review of protection motivation theory. *Journal of Applied Social Psychology*, 30(1), 106–143. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2000.tb02308.x>
- Rogers, R. W. (1975). A protection motivation theory of fear appeals and attitude change. *The Journal of Psychology*, 91(1), 93–114. <https://doi.org/10.1080/00223980.1975.9915803>
- Rogers, R. W. (1983). Cognitive and physiological processes in fear appeals and attitude change: A revised theory of protection motivation. In J. T. Cacioppo & R. E. Petty (Eds.), *Social psychophysiology: A sourcebook* (pp. 153–176). Guilford Press.
- Wang, Z., Wen, Y. F., Sun, Y. F., & Chen, Q. (2021). Empirical Studies of Classified Performance Evaluation System for Universities' Scientific Research Projects Using DEA-Malmquist. *Jinan Journal (Philosophy and Social Sciences)*, 43(6), 121-132. <https://jnxb.jnu.edu.cn/skb/CN/Y2021/V43/I6/121>

Wu, J., Chen, D., Li, C., & Wang, Y. (2024). Effect of community-based public health service on health-related quality of life among middle-aged and older adults with chronic diseases in China. *BMC Public Health*, 24(1), Article 2039.
<https://doi.org/10.1186/s12889-024-19556-w>

ความร่วมมือกับภาคีสาธารณะกับการพัฒนาเกษตรกรสู่ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์

Collaboration with Public Partnerships for the Development of Farmers into Organic Agricultural Entrepreneurs

อุทิศ ทาหอม และสุจิตรา ยางนอก
Utis Tahom and Sujitra Yangnok

สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
Department of Social Development, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Buriram Rajabhat University

E-mail¹ : arm.utit.tahom@gmail.com

Date Received : 28 October 2025

Date Revised : 10 August 2026

Date Accepted : 13 August 2026

Date Published online : 25 September 2026

บทคัดย่อ

ภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ความไม่มั่นคงทางอาหารและข้อจำกัดของระบบเกษตรที่พึ่งพาสารเคมี การพัฒนาเกษตรกรให้สามารถก้าวสู่การเป็น “ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์” จึงกลายเป็นแนวทางสำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิต สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจฐานราก และส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเพื่อสร้างความร่วมมือกับภาคีสาธารณะกับการพัฒนาเกษตรกรสู่ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ในจังหวัดบุรีรัมย์ ผ่านความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ มูลนิธิสิทธิรัตนอยู่วิทยา ศูนย์วิจัยและพัฒนากาเกษตรบุรีรัมย์ บริษัทศาลานา (วิสาหกิจเพื่อสังคม) และภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง รวมผู้ให้ข้อมูลจำนวน 120 คน

ผลการศึกษาพบว่า ความสำเร็จของการพัฒนาเกษตรกรสู่ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์มิได้เกิดจากการถ่ายทอดความรู้ทางการเกษตรเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการบูรณาการความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ และภาคประชาสังคมอย่างเป็นระบบ ภายใต้กรอบการดำเนินงาน “3 หลักการ 4 อุดมการณ์ 6 วิธีการ และ 8 ผลลัพธ์” ซึ่งมุ่งเน้นการผลิตได้ ขายเป็น และเน้นคุณภาพ ควบคู่กับการสร้างความสมดุลด้านสุขภาพ ระบบนิเวศ และการผลิตอาหารปลอดภัย เกษตรกรได้รับการพัฒนาทั้ง

¹ ผู้ประพันธ์บรรณกิจ (Corresponding author)

ด้านองค์ความรู้ ทักษะการจัดการฟาร์ม การใช้สารชีวภัณฑ์ การขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (Organic Thailand) การวางแผนธุรกิจ และการเชื่อมโยงตลาดเฉพาะ ส่งผลให้สามารถลดการพึ่งพาสารเคมี เพิ่มศักยภาพการผลิต และสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลผลิตทางการเกษตรได้อย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและการติดตามหนุนเสริมอย่างต่อเนื่องยังช่วยเสริมสร้างความเชื่อมั่น แรงบันดาลใจ และการเปลี่ยนแปลงวิธีคิดของเกษตรกรจาก “ผู้ผลิต” สู่ “ผู้ประกอบการ” ที่มีความรับผิดชอบ ต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าความร่วมมือกับภาคีสาธารณะเป็นกลไกสำคัญในการสร้าง ระบบนิเวศการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ที่เข้มแข็งและสามารถขยายผลเป็นต้นแบบการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก เพื่อรองรับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับพื้นที่และระดับประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ : ความร่วมมือ, ภาคีสาธารณะ, การพัฒนาเกษตรกร, ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์

Abstract

Against the backdrop of climate change, food insecurity, and the limitations of chemically intensive agricultural systems, transforming farmers into organic agricultural entrepreneurs has emerged as a critical pathway for improving livelihoods, strengthening grassroots economic resilience, and advancing sustainable development. This study aims to examine the collaborative process between public-sector partners and relevant stakeholders in fostering farmers' transition toward organic agricultural entrepreneurship. Employing a Participatory Action Research (PAR) approach, the study was conducted in Buriram Province through a collaborative partnership among Buriram Rajabhat University, the Suthirat Yoovidhya Foundation, the Buriram Agricultural Research and Development Center, Salana Company Limited (Social Enterprise), and other related network organizations. A total of 120 key informants participated in the study.

The findings indicate that the successful transformation of farmers into organic agricultural entrepreneurs cannot be attributed solely to the transfer of agricultural knowledge. Rather, it is the result of a systematic integration of cooperation among government agencies, private-sector organizations, academic institutions, and civil society actors. This collaborative framework was operationalized through the “3 Principles, 4 Ideologies, 6 Methods, and 8 Outcomes” model, which emphasizes productive capacity, market competency, and quality-oriented production, while simultaneously promoting human health, ecological balance, and safe food systems. Participating farmers were supported through comprehensive capacity-building activities, including farm management training,

the application of biological control agents, organic certification under the Organic Thailand standard, business planning, and niche market development. These interventions enabled farmers to reduce dependence on chemical inputs, enhance production efficiency, and generate greater value-added agricultural products. Furthermore, participatory learning processes combined with continuous mentoring and technical support strengthened farmers' confidence, motivation, and entrepreneurial mindset. This transformation extended beyond improvements in production practices, facilitating a shift in identity from "producers" to "entrepreneurs" who demonstrate social and environmental responsibility. The study highlights that collaboration with public-sector partners serves as a pivotal mechanism for establishing a robust organic agriculture development ecosystem. Such an ecosystem not only enhances the sustainability of local agricultural communities but also provides a scalable model for grassroots economic development that can effectively contribute to sustainable development goals at both local and national levels.

Keywords: Collaboration, Public Partnerships, Farmer Development, Organic Agricultural Entrepreneurship

บทนำ

กระแสการทำเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (Eco-friendly agriculture) ได้รับความสนใจอย่างมาก เนื่องจากการตอบสนองการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) โดยการเพาะปลูกพืชและการเลี้ยงสัตว์ต้องใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ เช่น ดิน แสง อากาศ อุณหภูมิ น้ำฝน ความชื้น เป็นต้น เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ การทำเกษตรที่ผ่านมามุ่งเน้นการใช้สารเคมีส่งผลให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพและมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อมและน้ำใต้ดิน ทุกภาคส่วนจึงมีความพยายามจะที่ใช้แนวทางการผลิตแบบฟาร์มที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพิ่มมากขึ้น เพื่อเป็นการป้องกันสารเคมี การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ โรคพืช ศัตรูพืช เป็นต้น (Mishra, 2013) ด้วยเหตุนี้การเกษตรจึงมีบทบาทสำคัญต่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals) รวมถึงเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกับความยากจน (SDG1) ความหิวโหย (SDG2) สุขภาพ (SDG3) ความเท่าเทียมทางเพศ (SDG5) การบริโภคอย่างรับผิดชอบและการผลิต (SDG12) และการดำเนินการด้านสภาพอากาศ (SDG13) (Vaughan et al., 2019)

แผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580) ให้ความสำคัญกับการสร้างมูลค่าทางการเกษตร 5 ด้าน ได้แก่ เกษตรอัตลักษณ์พื้นถิ่น เกษตรปลอดภัย เกษตรชีวภาพ เกษตรแปรรูป เกษตรอัจฉริยะ เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรปลอดภัยเป็นการสร้างความตระหนักแก่ผู้ผลิตและผู้บริโภคทั่วโลกในเรื่องความสำคัญของมาตรฐานระบบการจัดการความปลอดภัยของอาหาร จูงใจและวางกรอบให้เกษตรกรและ

ผู้ผลิตทำการผลิตสินค้าที่สอดคล้องกับมาตรฐาน และเข้าสู่ระบบมาตรฐานการจัดการคุณภาพทางการเกษตร ที่ได้รับการรับรองจากสถาบันที่มีความน่าเชื่อถือ พร้อมทั้งให้ความรู้เกษตรกรด้านกระบวนการผลิตตาม มาตรฐานสากลเพื่อมุ่งสู่การเลิกใช้สารเคมีในภาคเกษตร การเพิ่มพื้นที่และปริมาณการผลิตเกษตรอินทรีย์ใน ระยะต่อไป โดยส่งเสริมการถ่ายทอดองค์ความรู้แก่เกษตรกรในการทำเกษตรปลอดสาร และเปลี่ยนผ่านไปสู่ การทำเกษตรอินทรีย์ตลอดจนสนับสนุนกลไกทางการตลาดแก่เกษตรกรที่ต้องการทำการเกษตรอินทรีย์ การพัฒนาระบบการตรวจรับรองคุณภาพและมาตรฐานสินค้าเกษตรอินทรีย์ของไทย รวมถึงระบบตรวจสอบ ย้อนกลับ สำหรับการตรวจสอบที่มาของสินค้าในทุกขั้นตอนให้เป็นไปตามมาตรฐานอันเป็นที่ยอมรับของตลาด ทั้งในประเทศและต่างประเทศ (สำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ สำนักงานคณะกรรมการ พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561)

ต้องการให้ประเทศสามารถก้าวข้ามความท้าทายต่าง ๆ เพื่อให้ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” จึงได้นำหลักแนวคิด BCG มาประยุกต์ใช้กับการพัฒนาประเทศ คือ B : Bio economy (เศรษฐกิจชีวภาพ) มุ่งเน้นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพอย่างคุ้มค่า เพิ่มผลิตภาพและสร้างมูลค่าเพิ่ม C : Circular economy (เศรษฐกิจหมุนเวียน) มุ่งเน้นการหมุนเวียนใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด ลดการใช้ทรัพยากรที่มี จำกัดและการลดของเสีย นำกลับมาใช้ใหม่และ G : Green economy (เศรษฐกิจสีเขียว) มุ่งเน้นให้เกิดการพัฒนา ที่สมดุลทั้ง 3 ด้าน ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งหลักการ BCG จะเป็นตัวกระตุ้นในการส่งเสริม ภาคการเกษตรอย่างเป็นรูปธรรม เช่น การใช้พลังงานสะอาด การผลิตอาหารปลอดภัย การลด ละ เลิกการใช้ สารเคมีที่ทำลายสิ่งแวดล้อม เป็นต้น (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565)

ในระดับนโยบายปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนว่ารัฐให้ความสำคัญต่อการขับเคลื่อนการพัฒนา ภาคการเกษตรอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ความยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้จริงต่อเมื่อมีการบูรณาการความร่วมมือระหว่างภาคี ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ ภาคประชาสังคมและประชาชนในท้องถิ่นภายใต้กรอบของการจัดการ ภาครัฐาธารณะโดยแต่ละภาคส่วนต้องมีส่วนร่วมอย่างจริงจังตั้งแต่การวิเคราะห์ วางแผน ออกแบบแนวทาง และลงมือปฏิบัติ เพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ยั่งยืนและสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ (Löfller, 2003) การพัฒนา เกษตรกรในปัจจุบันจึงมิใช่เพียงการส่งเสริมด้านเทคนิคหรือผลผลิตเท่านั้น หากแต่ต้องเน้นการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ การสร้างเครือข่ายและการพัฒนาแนวคิดสู่การเป็นผู้ประกอบการทางสังคม อันถือเป็นความท้าทาย สำคัญของเกษตรกรยุคใหม่เกษตรอินทรีย์จึงได้ถูกหยิบยกให้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการแก้ไขปัญหา ด้านสิ่งแวดล้อม ภาครัฐจึงเริ่มให้ความสำคัญกับยกระดับเกษตรกรให้กลายเป็น “ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ (Organic Agricultural Entrepreneur)” หมายถึงบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีส่วนร่วมในการผลิต แปรรูปและ การตลาดสินค้าเกษตรตามหลักการอินทรีย์ โดยให้ความสำคัญกับระบบนิเวศ การทำตลาดที่ให้ความสำคัญกับ การรักษาสีงแวดล้อม ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์จึงเป็นตัวแทนของการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศน์ ทางอุตสาหกรรมเกษตรและอาหารโดยเน้นที่ความเป็นท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ เป็นการเชื่อมโยงระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมนั่นเอง (Hagedoorn et al., 2023)

จังหวัดบุรีรัมย์ ประชากรร้อยละ 89 ประกอบอาชีพเกษตร โดยมีพื้นที่การเกษตรประมาณ 4,528,833 ไร่ หรือ ร้อยละ 69.71 ของพื้นที่จังหวัด อาชีพที่สำคัญ คือ การทำนาเป็นอาชีพหลักของคนจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งต้องพึ่งพาน้ำฝนปีละครั้ง พืชไร่ ได้แก่ มันสำปะหลัง อ้อย ปอ และ งาดำ เป็นพืชที่ทำรายได้ให้กับจังหวัดบุรีรัมย์รองจากข้าว ที่สำคัญจังหวัดบุรีรัมย์ได้มีการส่งเสริมให้เกษตรกร โดยมีเป้าประสงค์ร่วมสร้างการเติบโตทางเศรษฐกิจโดยเน้นเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันด้านการเกษตรปลอดภัย โดยมีกลยุทธ์ดังนี้ 1. การส่งเสริมการจัดทำ Zoning การผลิตสินค้าเกษตร 2. การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านการเกษตร 3. ส่งเสริมและพัฒนาการผลิต การแปรรูป การตลาดสินค้าเกษตรปลอดภัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดบุรีรัมย์ได้จัดทำตัวชี้วัดความสำเร็จมุ่งเน้นการเพิ่มจำนวนเกษตรกรรุ่นใหม่และเกษตรกรปราดเปรื่อง (Smart Farmer) ให้ทำการเกษตรอินทรีย์และเกษตรปลอดภัยจำนวน 1,000 ราย และรับรองเครื่องหมายมาตรฐานการผลิตทางการเกษตรภายในปี พ.ศ. 2564 (สำนักงานจังหวัดบุรีรัมย์, 2565)

จากการสนทนาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับเกษตรกร เกษตรกรรุ่นใหม่ ตลอดจนผู้แทนจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคมและภาควิชาการ พบว่า สถานการณ์ปัจจุบันเผชิญกับความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศและปัญหาความมั่นคงทางอาหารซึ่งส่งผลกระทบต่อผลผลิตทางการเกษตร อย่างไรก็ตามปัจจุบันยังขาดกลไกการประสานความร่วมมืออย่างเป็นระบบจากทุกภาคส่วนในการเผชิญและรับมือกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น จึงมีความจำเป็นในการแสวงหาแนวทางเพื่อพัฒนาเกษตรกรให้ก้าวสู่บทบาทของ “ผู้ประกอบการอินทรีย์” อย่างจริงจัง ถือเป็นกลยุทธ์สำคัญในการพัฒนาโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศให้สามารถก้าวข้าม “กับดักรายได้ปานกลาง” ไปสู่การจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากที่เข้มแข็ง อันจะนำไปสู่การลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมในระยะยาวในสถานการณ์ดังกล่าวพบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ยังคงประสบกับปัญหาและอุปสรรคหลายประการ ดังนี้

1. การขาดองค์ความรู้ในการพัฒนาขีดความสามารถด้านการเกษตร พบว่า เกษตรกรจำนวนไม่น้อยยังขาดองค์ความรู้ที่ในการพัฒนาขีดความสามารถเพื่อก้าวเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในด้านการปรับปรุงคุณภาพดิน การตรวจวิเคราะห์ดินอย่างเป็นระบบ การจัดการและวางแผนปลูก การพัฒนาและใช้ประโยชน์จากสารชีวภัณฑ์

2. การขาดความรู้ด้านการสร้างมาตรฐานการผลิต พบว่า เกษตรกรจำนวนมากยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการผลิตพืชผลทางการเกษตรให้เป็นไปตามมาตรฐานที่ได้รับการรับรอง ไม่ว่าจะเป็นมาตรฐานเกษตรปลอดภัย (GAP) หรือมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (Organic Thailand) ตลอดจนขาดทักษะในการจัดระบบเกษตรเชิงพาณิชย์อย่างมีแบบแผน เช่น การวางแผนการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด การควบคุมคุณภาพในกระบวนการเพาะปลูกและการจัดการต้นทุนอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นต้น

3. การขาดหน่วยงานที่มีหลักสูตรพัฒนาเกษตรกรอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องในปัจจุบันหน่วยงานภาครัฐจะมีการจัดอบรมเพื่อพัฒนาเกษตรกรอยู่บ้าง แต่พบว่าหลักสูตรการฝึกอบรมส่วนใหญ่ยังขาดความต่อเนื่องไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการวิเคราะห์ความต้องการที่แท้จริงของเกษตรกร อีกทั้งยังขาดการบูรณาการระหว่าง

หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ส่งผลให้เกิดความซ้ำซ้อน ไม่สอดคล้องและไม่สามารถเชื่อมโยงองค์ความรู้ให้เป็นระบบได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งยังขาดระบบการติดตามและประเมินผลที่มีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในช่วงสำคัญของกระบวนการเพาะปลูก ได้แก่ ช่วงเริ่มต้น ระหว่างการเพาะปลูกและภายหลังการเก็บเกี่ยว ซึ่งเป็นระยะเวลาที่เกษตรกรต้องการการสนับสนุนด้านเทคนิคและคำปรึกษาจากผู้เชี่ยวชาญอย่างใกล้ชิด

จากข้อมูลที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นจึงทำให้เกิดบันทึกความเข้าใจ (Memorandum of Understanding : MOU) เป็นความร่วมมือระหว่างสาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์กับมูลนิธิสุทธิดิฉัน อยู่วิทยา บริษัทศาลานา (วิสาหกิจเพื่อสังคม) ศูนย์วิจัยและพัฒนากาชาตเกษตรบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นนำไปสู่การข้อตกลง (Memorandum of Agreement : MOA) การออกแบบหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการ เพื่อเพิ่มขีดความสามารถให้กับเกษตรกร ตลอดจนการติดตามหนุนเสริมเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ เพื่อคอยให้คำแนะนำปรึกษาอย่างใกล้ชิด ขณะเดียวกันสร้างความร่วมมือกับภาคีสาธารณะทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ ภาคประชาสังคม เพื่อวางแผนพัฒนากาชาตเกษตรให้กลายเป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ โดยส่งเสริมเกษตรกรให้มีความรู้ ทักษะสามารถพัฒนากาชาตปลอดภัยและเกษตรอินทรีย์ (Organic) ให้มีปริมาณเพิ่มขึ้น พร้อมทั้งส่งเสริม สนับสนุนให้เกษตรกรเกิดการสร้างงาน สร้างอาชีพ ซึ่งเป็นการวางรากฐานเศรษฐกิจชุมชน พร้อมทั้งรองรับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในปัจจุบันและอนาคตอีกด้วย

วัตถุประสงค์

เพื่อสร้างความร่วมมือกับภาคีสาธารณะกับการพัฒนากาชาตเกษตรสู่ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์

การทบทวนวรรณกรรม

สำหรับการทบทวนวรรณกรรมในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน แนวคิดทุนทางวัฒนธรรม และความร่วมมือกับภาคีเครือข่าย เนื่องจากกระแสการทำเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (Eco-friendly agriculture) ได้รับความสนใจอย่างมาก เนื่องจากการตอบสนองแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) โดยการเพาะปลูกพืชและการเลี้ยงสัตว์ต้องใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ เช่น ดิน แสง อากาศ อุณหภูมิ น้ำฝน และความชื้น เป็นต้น เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ การทำเกษตรที่ผ่านมามุ่งเน้นการใช้สารเคมี ส่งผลให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพและมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อมและน้ำใต้ดิน ทุกภาคส่วนจึงมีความพยายามจะที่ใช้แนวทางการผลิตแบบฟาร์มที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพิ่มมากขึ้น เพื่อเป็นการป้องกันสารเคมี การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ โรคพืช ศัตรูพืช เป็นต้น (Mishra, 2013) ด้วยเหตุนี้การเกษตรจึงมีบทบาทสำคัญในความพยายามการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals) รวมถึงเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกับความยากจน (SDG1) ความหิวโหย (SDG2) สุขภาพ (SDG3) ความเท่าเทียมทางเพศ (SDG5) การบริโภคอย่างรับผิดชอบและการผลิต (SDG12) และการดำเนินการด้านสภาพอากาศ (SDG13) (Vaughan et al., 2019) แผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580) ให้ความสำคัญกับการสร้างมูลค่าทางการเกษตร 5 ด้าน ได้แก่

1. เกษตรอัตลักษณ์พื้นถิ่น 2. เกษตรปลอดภัย 3. เกษตรชีวภาพ 4. เกษตรแปรรูป 5. เกษตรอัจฉริยะ เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรปลอดภัยเป็นสร้างความตระหนักแก่ผู้ผลิตและผู้บริโภคทั่วโลกในเรื่องความสำคัญ ของมาตรฐานระบบการจัดการความปลอดภัยของอาหาร จูงใจและวางกรอบให้เกษตรกรและผู้ผลิตทำ การผลิตสินค้าที่สอดคล้องกับมาตรฐาน และเข้าสู่ระบบมาตรฐานการจัดการคุณภาพทางการเกษตรที่ได้รับ การรับรองจากสถาบันที่มีความน่าเชื่อถือ พร้อมทั้งให้ความรู้เกษตรกรด้านกระบวนการผลิตตาม มาตรฐานสากลเพื่อมุ่งสู่การเลิกใช้สารเคมีในภาคเกษตร การเพิ่มพื้นที่และปริมาณการผลิตเกษตรอินทรีย์ ในระยะต่อไป (สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561)

สำหรับการตรวจมาตรฐานเกษตรอินทรีย์นั้นมีหลักการ 9 ประการ ได้แก่ 1) มีมาตรการป้องกันการ พังทลายของหน้าดิน เช่น ดินสไลด์ ดินกัดเซาะ ห้ามเผา 2) ต้องบันทึกกิจกรรมฟาร์มอย่างต่อเนื่อง มีเอกสาร ยืนยันตนเองและจากบุคคลที่สาม หน่วยงานรัฐ/บุคคลน่าเชื่อถือ/บทความในสิ่งตีพิมพ์ 3) ห้ามใช้ปุ๋ยเคมี ห้ามใช้ฮอร์โมนสังเคราะห์เร่งเจริญเติบโต ห้ามสารเคมีกำจัดแมลงและวัชพืช ห้ามใช้มูลไก่จากฟาร์มที่ขังไก่ในกรง ทำเป็นปุ๋ย 4) ห้ามใช้เมล็ดพันธุ์ จีเอ็มโอ (Genetically Modified Organic sms : GMOs) ห้ามนำเมล็ดพันธุ์ลูก สารกำจัดศัตรูพืช 5) แปลงเกษตรอินทรีย์ต้องแยกออกจากแปลงเคมีอย่างชัดเจน ถ้าแปลงข้างเคียงฉีดพ่นสารเคมี แปลงเกษตรอินทรีย์ต้องปลูกพืชเป็นแนวกันลมซึ่งสูงกว่าพืชเคมี พืชแนวกันลมไม่ถือว่าเป็นพืชเกษตรอินทรีย์ 6) หากมีการผลิตพืชขุนนาน พืชในแปลงเคมีต้องเป็นพืชคนละชนิดหรือคนละรุ่นกับแปลงเกษตรอินทรีย์ 7) การใช้เครื่องมือ อุปกรณ์ ถัง กระสอบ หรือภาชนะที่นำมาใส่ผลผลิตเกษตรอินทรีย์ต้องเป็นถุงใหม่ ห้ามใช้ ถังปุ๋ยเคมี ห้ามใช้เครื่องมือปะปนกัน เช่น นำถังฉีดสารเคมีไปใช้บรรจุสารสมุนไพรฉีดพ่นในแปลงเกษตรอินทรีย์ 8) การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังเก็บเกี่ยว ห้ามใช้สารเคมีฉีดพ่นในโรงเก็บผลผลิต และ 9) ระบบเอกสาร เกษตรกรต้องบันทึกข้อมูลแหล่งที่มาของปัจจัยการผลิตทุกชนิด (ชวีศรี สวัสดิสาร, 2564)

ดังนั้นการทำเกษตรอินทรีย์ไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรมทางเศรษฐกิจหรือทางสิ่งแวดล้อมเท่านั้นยังเป็ นการสร้างเชื่อมโยงระหว่างเกษตรกรกับตลาดเฉพาะ (Niche Market) ถือเป็นกลยุทธ์สำคัญใน การยกระดับผลผลิตเกษตรอินทรีย์ให้มีมูลค่าและสามารถแข่งขันได้อย่างมั่นคงในระบบเศรษฐกิจปัจจุบัน โดยเฉพาะการสร้างเครือข่ายลูกค้าประจำที่รับซื้อผลผลิตโดยตรงจากแปลงเกษตรอินทรีย์จะทำให้เกษตรกร มีรายได้ประจำ (Biswas & Micallef, 2019) เกษตรอินทรีย์ยังสามารถวิเคราะห์ผ่านกรอบแนวคิดทุนทาง วัฒนธรรม (Cultural Capital) ของ Pierre Bourdieu ซึ่งชี้ให้เห็นว่า การดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคม จำเป็นต้องอาศัยทุนในรูปแบบที่ไม่ใช่ตัวเงิน เช่น ความรู้ ทักษะ ภาษา ทักษะและการศึกษาที่สั่งสมผ่าน ประสบการณ์ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน และสถาบันต่าง ๆ (Guillory, 2023) ทุนทางวัฒนธรรมสามารถ แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทหลัก ได้แก่ 1. ทุนฝังตัว (Embodied Cultural Capital) หมายถึง ความรู้ ความ เข้าใจและทักษะที่อยู่ภายในตัวบุคคล เช่น ความชำนาญด้านการเกษตร ความเข้าใจระบบนิเวศ การปรับตัว กับฤดูกาล และความสามารถในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุล 2. ทุนวัตถุ (Objectified Cultural Capital) ได้แก่ ทรัพยากรที่มีลักษณะเป็นวัตถุที่สะท้อนความรู้ เช่น เครื่องมือทางการเกษตร หนังสือ คู่มือ

อุปกรณ์การผลิตอินทรีย์ ซึ่งเป็นสิ่งของที่มีนัยทางวัฒนธรรมและการศึกษา 3. พูนเชิงสถาบัน (Institutionalized Cultural Capital) เป็นทุนที่ได้รับการรับรองจากองค์กรหรือสถาบัน เช่น ใบรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (Organic Thailand) ประกาศนียบัตรจากการฝึกอบรม หรือการได้รับคัดเลือกเป็นเกษตรกรต้นแบบซึ่งสะท้อนสถานะทางสังคมและสร้างความน่าเชื่อถือในสายตาของหน่วยงานรัฐและผู้บริโภค

วิธีการศึกษา

สำหรับการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) โดยเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาเกษตรกรผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจ การวางแผนแปลง การจัดการศัตรูพืช การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยวผลผลิต การตลาด เป็นต้น พร้อมทั้งองค์ความรู้เกี่ยวกับการเป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ ปัญหาอุปสรรค การสนับสนุนจากภาครัฐและภาคเอกชนเพื่อข้อมูลวิเคราะห์ วางแผนและพัฒนาเกษตรกร มีรายละเอียด ดังนี้

1. แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary source) การรวบรวมข้อมูลจากแหล่งทุติยภูมิของการวิจัยนี้ ใช้วิธีการศึกษาเอกสาร (Documents) ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ งานวิจัย บทความวิชาการ หนังสือ ตำราทั้งไทยและต่างประเทศ เพื่อวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาการวิจัยและแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาเกษตรกร การทำเกษตรอินทรีย์ การเป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น

2. แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary source) ประกอบด้วยข้อมูลเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจ การวางแผนแปลง การจัดการศัตรูพืช การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยวผลผลิต การตลาด เป็นต้น พร้อมทั้งองค์ความรู้เกี่ยวกับการเป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ ปัญหาอุปสรรคการขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์โดยเก็บข้อมูล ดังนี้

2.1 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview technique) โดยใช้แนวสัมภาษณ์ (Interview guide) เก็บข้อมูลเกี่ยวกับความรู้การทำเกษตรอินทรีย์ การขอรับรองมาตรฐาน การใช้สารชีวภัณฑ์ การจัดการระบบแปลงเพาะปลูก การดูแลรักษา การตลาด รวมถึงปัญหาอุปสรรคของการทำเกษตรอินทรีย์

2.2 การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview) โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview schedule) เพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาการทำเกษตรอินทรีย์ การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน พื้นที่การจำหน่ายผลผลิตอินทรีย์ การเข้าถึงตลาดอินทรีย์ เป็นต้น

2.3 การสนทนากลุ่ม (Focused group) เกี่ยวกับปัญหาการพัฒนาเกษตรกร ความรู้ความเข้าใจเกษตรอินทรีย์ การขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ การให้คำปรึกษาเกษตรกรอย่างต่อเนื่อง การส่งเสริมการตลาดอินทรีย์ การพัฒนาเกษตรกรผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น เพื่อนำไปสู่การออกแบบกิจกรรมและการพัฒนาเกษตรกรแบบมีส่วนร่วม

2.4 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation) โดยใช้แบบตรวจรายการ (Checklist) เพื่อศึกษาพฤติกรรมและทัศนคติ รวมทั้งปฏิสัมพันธ์ระหว่างการทำเกษตรอินทรีย์ โดยแบ่งลักษณะของปฏิสัมพันธ์ออกเป็น 3 ทิศทาง คือ 1. ปฏิสัมพันธ์เชิงบวก (Positive direction) ต่อการทำเกษตร

อินทรีย์ การไม่ใช้สารเคมีทุกขั้นตอน แรงบันดาลใจในการทำเกษตรอินทรีย์ 2. ปฏิสัมพันธ์เชิงลบ (Negative Direction) ครอบครัวยุคใหม่ไม่สนับสนุน การมองไม่เห็นความสำคัญของเกษตรอินทรีย์ และ 3. ปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกลาง (Neutral Direction) แนวคิดต้องการเปลี่ยนแปลงจากเคมีไปสู่อินทรีย์ การเข้าถึงตลาดเฉพาะการสร้างเกษตรมูลค่าสูง เป็นต้น

สำหรับวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) คณะผู้วิจัยแบ่งวิธีดำเนินการออกเป็น 4 ระยะ ได้แก่ ระยะเตรียมการ ระยะเก็บรวบรวมข้อมูล ระยะปฏิบัติการ และระยะสรุปผลการศึกษา ดังต่อไปนี้

1. ระยะเตรียมการ การประสานความร่วมมือร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับความรู้การทำเกษตรอินทรีย์ การขอรับรองมาตรฐาน การใช้สารชีวภัณฑ์ การจัดระบบแปลงเพาะปลูก การดูแลรักษา การตลาด รวมถึงปัญหาอุปสรรคของการทำเกษตรอินทรีย์ เพื่อนำไปสู่การวางแผนการทำงานร่วมกันกับภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ ภาคประชาสังคม

2. ระยะเก็บรวบรวมข้อมูล คณะผู้วิจัยเก็บข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาการทำเกษตรอินทรีย์ ความรู้ความเข้าใจ การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน พื้นที่การจำหน่ายผลผลิตอินทรีย์ การเข้าถึงตลาดอินทรีย์ การขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ การให้คำปรึกษาเกษตรกรอย่างต่อเนื่อง การส่งเสริมการตลาดอินทรีย์ การพัฒนาเกษตรสู่ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น เพื่อนำไปสู่การออกแบบกิจกรรมและการพัฒนาเกษตรกรแบบมีส่วนร่วม

3. ระยะปฏิบัติการ เกษตรกรที่เป็นอาสาสมัครดำเนินเข้าฝึกอบรมการทำเกษตรอินทรีย์ การจัดการศัตรูพืชและโรคพืช การใช้สารชีวภัณฑ์ การปรับปรุงสภาพดิน การขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ การเข้าสู่ตลาดอินทรีย์ เพื่อให้เกษตรกรได้เกิดการเรียนรู้และปฏิบัติการด้วยตนเอง

4. ระยะสรุปผลการศึกษา จัดเวทีสรุปผลการดำเนินงานร่วมกับภาคีเครือข่ายเกี่ยวกับการพัฒนาเกษตรกรสู่ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ การผลักดันสู่นโยบายระดับจังหวัด การผลักดันให้กลายเป็นศูนย์เรียนรู้เกษตรอินทรีย์จังหวัดบุรีรัมย์สำหรับนักเรียน นักศึกษาและบุคคลที่สนใจการทำเกษตรอินทรีย์

กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้คณะผู้วิจัยใช้พื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์เป็นพื้นที่ศึกษา โดยใช้วิธีการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากกลุ่มบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการพัฒนาเกษตรอินทรีย์อย่างต่อเนื่องและมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนผ่านสู่การเป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ทั้งในระดับปฏิบัติการและระดับเชิงนโยบาย รวมจำนวนทั้งสิ้น 120 คน ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็น 6 กลุ่มเป้าหมายหลัก ดังนี้

1. เกษตรกรอาสาสมัครเข้าร่วมโครงการ จำนวน 30 คน ได้แก่ เกษตรกรที่มีความมุ่งมั่นในการทำเกษตรอินทรีย์และแสดงเจตจำนงในการเข้าร่วมโครงการอย่างสมัครใจ โดยมีความสนใจศึกษาการเตรียมดิน การผลิตปุ๋ยหมักและน้ำหมักชีวภาพ การผลิตสารชีวภัณฑ์ การจัดการแปลงเพาะปลูก การตลาดอินทรีย์และการขอรับรอง

มาตรฐานเกษตรอินทรีย์จากกรมวิชาการเกษตร รวมถึงมีเป้าหมายในการพัฒนาตนเองสู่การเป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์

2. ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ จำนวน 20 คน ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่จากศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรบุรีรัมย์ สำนักงานเกษตรจังหวัดบุรีรัมย์ สำนักงานพาณิชย์จังหวัดบุรีรัมย์ สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์ และโรงพยาบาลสตึก ซึ่งทำหน้าที่เป็นภาคีเครือข่ายสนับสนุนการดำเนินโครงการทั้งด้านการให้ความรู้ การฝึกอบรม การตรวจรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ตลอดจนการสนับสนุนช่องทางตลาดเฉพาะและการส่งเสริมบทบาทชุมชนให้เป็นศูนย์เรียนรู้ด้านเกษตรอินทรีย์

3. ตัวแทนผู้ประกอบการภาคเอกชนและผู้บริโภค จำนวน 40 คน ประกอบด้วยตัวแทนจากโรงแรม ร้านอาหาร ห้างสรรพสินค้าโรบินสันจังหวัดบุรีรัมย์ ชมรมผู้สูงอายุและกลุ่มผู้ดูแลสุขภาพซึ่งให้ความสนใจในการรับซื้อผลผลิตเกษตรอินทรีย์จากเกษตรกร รวมถึงมีบทบาทในการสนับสนุนช่องทางการจัดจำหน่ายและส่งเสริมการบริโภคสินค้าทางเลือกที่ปลอดภัย

4. ตัวแทนจากสถาบันการศึกษา จำนวน 10 คน ได้แก่ คณาจารย์จากสาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ซึ่งมีบทบาทในการสนับสนุนองค์ความรู้เชิงวิชาการ การประสานงาน สนับสนุนงบประมาณและวัสดุอุปกรณ์ ตลอดจนการส่งเสริมพื้นที่แปลงเกษตรอินทรีย์ให้เป็นพื้นที่ปฏิบัติการทางสังคม (Social Lab) สำหรับนักศึกษา

5. ตัวแทนภาคประชาสังคม จำนวน 10 คน ได้แก่ เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิสุทธิดัน อยู่วิทยา และบริษัทศาลานา จำกัด (วิสาหกิจเพื่อสังคม) ซึ่งมีบทบาทในการสนับสนุนทุนและทรัพยากรที่จำเป็นในการปรับปรุงแปลงเกษตรให้ได้มาตรฐาน ตลอดจนร่วมออกแบบกลไกสนับสนุนการเป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ในระดับชุมชน

6. นักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิที่ปรึกษาโครงการ จำนวน 10 คน กลุ่มนี้ประกอบด้วยนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิจากสถาบันการศึกษา หน่วยงานด้านการเกษตร และองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการให้คำปรึกษา แนะนำเชิงวิชาการรวมถึงสนับสนุนการวางแผนงานดำเนินงานในทุกขั้นตอนของโครงการ ตลอดจนช่วยอำนวยความสะดวกในการประสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่าย เพื่อส่งเสริมการพัฒนาเกษตรกรให้สามารถเปลี่ยนผ่านสู่การเป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

ผลการศึกษา

การสร้างความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายนับเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาเกษตรกร เนื่องจากประหยัดงบประมาณและเวลา บูรณาการองค์ความรู้จากหลากหลายสาขา ตลอดจนเสริมสร้างประสิทธิภาพในการดำเนินงานให้เกิดผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม งานวิจัยฉบับนี้จึงมุ่งเน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วมกับภาคีเครือข่ายระหว่างสถาบันและองค์กรที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่น ประกอบด้วย สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ มูลนิธิสุทธิดัน อยู่วิทยา บริษัทศาลานา จำกัด (วิสาหกิจเพื่อสังคม) และศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรบุรีรัมย์

โดยมีเป้าหมายร่วมกันในการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรให้สามารถยกระดับตนเองสู่การเป็น “ผู้ประกอบการ เกษตรอินทรีย์” ที่มีศักยภาพและยั่งยืนในระยะยาว ทั้งนี้เพื่อขจัดจุดอ่อน เสริมสร้างจุดแข็งและเพิ่มโอกาสในการพัฒนาเกษตรกรให้มีรายได้ที่มั่นคงอย่างยั่งยืน ตลอดจนสามารถตอบสนองต่อทิศทางการพัฒนาประเทศตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) การดำเนินงานจึงต้องอาศัยการบูรณาการทรัพยากร ความรู้และศักยภาพจากทุกภาคส่วนอย่างเป็นระบบ พร้อมทั้งส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพและเท่าทันโลกยุคใหม่ (Amey & Eddy, 2023) สำหรับการพัฒนาเกษตรกรสู่การเป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ การดำเนินงานอยู่ภายใต้กรอบแนวทาง “หลักการ 3 อุดมการณ์ 4 วิธีการ 6 และผลลัพธ์ 8” มีรายละเอียดได้ดังนี้

1. หลักการ “ผลิตได้ ขายเป็น เน้นคุณภาพ” ในยุคที่การแข่งขันทางการตลาดของพืชผลทางการเกษตรมีความสำคัญเกษตรกรจำเป็นต้องพัฒนาตนเองให้มีความพร้อมด้านการผลิตที่คำนึงถึงทั้งคุณภาพและมาตรฐาน เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้บริโภคและเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงตลาดที่หลากหลายมากขึ้น หลักการ “ผลิตได้ ขายเป็น เน้นคุณภาพ” จึงเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาเกษตรกรยุคใหม่ นอกจากจะผลิตสินค้าที่มีคุณภาพตามมาตรฐานได้แล้ว ยังต้องมีทักษะด้านการตลาด เช่น การทำความเข้าใจความต้องการของผู้บริโภค การวางกลยุทธ์สร้างความแตกต่างของผลิตภัณฑ์ การจัดช่องทางการจำหน่ายที่มีประสิทธิภาพและการสร้างภาพลักษณ์ของสินค้าที่น่าสนใจ เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของตลาดและสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าเกษตรอย่างยั่งยืน

1.1 ผลิตได้ การส่งเสริมให้เกษตรกรสู่การเป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์จำเป็นต้องเริ่มจากการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบเกษตรอินทรีย์อย่างครบถ้วนในทุกขั้นตอนของกระบวนการผลิต เช่น การวางแผนการเพาะปลูก การจัดการดิน (Soil Management) การควบคุมศัตรูพืชและโรคพืชโดยไม่ใช้สารเคมี (Pest and Disease Management) การดูแลพืชผล (Crop Management) ตลอดจนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน (Sustainable Resource Management) เนื่องจากเกษตรอินทรีย์เป็นระบบการเกษตรที่ต้องอาศัยความละเอียดรอบคอบและการเอาใจใส่ทุกขั้นตอน จึงไม่จำเป็นต้องเริ่มต้นจากพื้นที่เพาะปลูกขนาดใหญ่แต่สามารถเริ่มจากแปลงขนาดเล็กที่สามารถควบคุมคุณภาพได้ดี แล้วค่อย ๆ ขยายพื้นที่อย่างเป็นระบบ เพื่อให้สามารถบริหารจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพและรักษามาตรฐานการผลิตที่ดีตลอดกระบวนการ การดำเนินงานภายใต้ความร่วมมือจากภาคีเครือข่ายถือเป็นกลไกสำคัญช่วยให้สามารถบูรณาการทรัพยากรทั้งในด้านบุคลากร งบประมาณและกระบวนการทำงานจากหลายภาคส่วนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความร่วมมือดังกล่าวยังส่งเสริมให้การขับเคลื่อนงานพัฒนาเป็นไปอย่างเป็นระบบ ลดความซ้ำซ้อนและเพิ่มโอกาสในการบรรลุเป้าหมายอย่างยั่งยืน (Kettl, 2015) ซึ่งศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรบุรีรัมย์ในฐานะหน่วยงานที่มีองค์ความรู้เฉพาะด้านการจัดการศัตรูพืชโดยใช้สารชีวภัณฑ์ ตลอดจนมีบทบาทในการตรวจสอบและรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (Organic Thailand) ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่เกษตรกรกลุ่มเป้าหมายเพื่อส่งเสริมให้สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการแปลงเกษตรอินทรีย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพนอกจากนี้ หน่วยงานยังมีบทบาทสำคัญในการติดตาม สนับสนุน และให้คำปรึกษาอย่างต่อเนื่องแก่เกษตรกรในทุกระยะของการเพาะปลูก

หากเกษตรกรต้องเผชิญกับปัญหาอุปสรรคทางเทคนิคหรือเผชิญกับศัตรูพืชส่งผลให้ผลผลิตเสียหายจะลงพื้นที่ติดตามช่วยเหลือทันที เพื่อไม่ให้เกษตรกรเกิดความเชื่อมั่นว่าการทำเกษตรอินทรีย์สามารถทำได้จริง

จากการให้ข้อมูลของเกษตรกรเข้าร่วมโครงการฯ ได้กล่าวว่า “เราได้ยินมานานานพอสมควรเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ แต่พอปลูกไปก็เผชิญกับปัญหาผลผลิตไม่ดี เจอแมลงกัดกินผลผลิต จึงทำให้หลายคนไม่เชื่อมั่นว่าการทำเกษตรอินทรีย์ทำไม่ได้จริง ไม่ใช่สารเคมีไม่มีทางได้กิน หลายคนลองทำเกษตรอินทรีย์แต่สุดท้ายก็ล้มเหลว เพราะไม่ได้ผลผลิตก็กลับไปปลูกเคมีเช่นเดิม”

การทำเกษตรอินทรีย์นับเป็นความท้าทายที่สำคัญต่อการปรับตัวของเกษตรกร โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงวิถีคิดและพฤติกรรมจากระบบเกษตรเคมีไปสู่ระบบเกษตรอินทรีย์ โดยหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีในทุกขั้นตอนของกระบวนการผลิต เกษตรกรจึงจำเป็นต้องมีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสม โดยเฉพาะ “ดิน” ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของการทำเกษตรอินทรีย์ ก่อนการเพาะปลูก เกษตรกรต้องมีการวัดและตรวจสอบคุณภาพของดิน เพื่อประเมินความพร้อมด้านธาตุอาหาร จากนั้นจึงดำเนินการฟื้นฟูและบำรุงดินผ่านกระบวนการต่าง ๆ เช่น การผลิตและใช้ปุ๋ยหมัก การปลูกพืชหมุนเวียน การปลูกพืชคลุมดิน ตลอดจนการอนุรักษ์ระบบนิเวศในแปลงเพาะปลูก (Palaniappan & Annadurai, 2018) นอกจากนี้ต้องคำนึงถึงการใช้พลังงานทางเลือก การลดของเสียภายในครัวเรือน และการนำวัสดุเหลือใช้กลับมาใช้ประโยชน์ในเชิงนิเวศ เพื่อเสริมสร้างความยั่งยืนให้กับระบบเกษตรอินทรีย์ในระยะยาว ในอีกด้านหนึ่งเกษตรกรยังต้องเรียนรู้และพัฒนาทักษะด้านการจัดการศัตรูพืชและโรคพืช (Pest and Disease Management) โดยอาศัยวิถีธรรมชาติและการใช้สารชีวภัณฑ์ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนจากกรมวิชาการเกษตร เพื่อให้สามารถควบคุมและจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นในแปลงเพาะปลูกได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและความสมดุลของระบบนิเวศ

1.2 ขายเป็น การที่จะพัฒนาเกษตรกรสู่ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์จำเป็นต้องมีความสามารถในการวางกลยุทธ์ทางการตลาด (Marketing Strategy) อย่างเป็นระบบและเข้าสู่ตลาดเฉพาะเนื่องจากกระบวนการผลิตในระบบเกษตรอินทรีย์นั้นไม่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ไม่ใช้ปุ๋ยเคมี ไม่ตัดต่อพันธุกรรม (GMOs) ตลอดจนการหลีกเลี่ยงการใช้ยาปฏิชีวนะและฮอร์โมนเร่งการเจริญเติบโตในสัตว์ ดังนั้นความเข้าใจในการสื่อสารคุณค่าของสินค้าเกษตรอินทรีย์ต่อผู้บริโภคจึงเป็นหัวใจสำคัญในการเข้าถึงตลาดและสร้างความเชื่อมั่น ในการวิจัยครั้งนี้ได้เชิญบริษัทศาลานา จำกัด (วิสาหกิจเพื่อสังคม) ซึ่งเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคมที่มีความเชี่ยวชาญด้านการตลาดและการสื่อสารเชิงสร้างสรรค์เข้ามามีบทบาทในการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่เกษตรกร โดยเฉพาะในด้านการสื่อสารการตลาดผ่านสื่อดิจิทัล เช่น การขายสินค้าเกษตรอินทรีย์ผ่านช่องทางออนไลน์ การจัดทำคลิปวิดีโอสั้นเผยแพร่ผ่านแพลตฟอร์มยูทูบ การจัดทำเพจเฟซบุ๊ก (Facebook Page) เพื่อใช้เป็นสื่อประชาสัมพันธ์และการโฆษณาแบบเจาะจงกลุ่มเป้าหมาย (Targeted Advertising) เพื่อให้สามารถเข้าถึงผู้บริโภคที่ใส่ใจสุขภาพและมีความต้องการบริโภคผักอินทรีย์ นอกจากนี้คณะผู้วิจัยยังได้ประสานความร่วมมือกับห้างสรรพสินค้าในพื้นที่ โรงแรม และร้านอาหารในจังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อเปิดช่องทางการตลาดที่หลากหลายให้แก่เกษตรกรกลุ่มเป้าหมายอันเป็นการเสริมสร้างความมั่นใจว่า หากมีผลผลิต

จำนวนมากจะสามารถจัดจำหน่ายได้อย่างต่อเนื่องและครอบคลุมกลุ่มผู้บริโภคที่หลากหลายซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการยกระดับเกษตรกรสู่การเป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์

1.3 เน้นคุณภาพ เกษตรกรจำเป็นต้องให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อการควบคุมคุณภาพของสินค้าเกษตรตลอดกระบวนการผลิต เพื่อให้สามารถสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้บริโภคและเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงตลาดที่มีศักยภาพ โดยเฉพาะตลาดระดับสูงซึ่งให้ความสำคัญกับคุณภาพ (Nandwani & Nwosisi, 2016) ความปลอดภัยและความยั่งยืน หนึ่งในองค์ประกอบสำคัญคือ การได้รับใบรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (Organic Thailand) จากกรมวิชาการเกษตรซึ่งเป็นเครื่องยืนยันถึงกระบวนการผลิตที่ปราศจากการใช้สารเคมี สอดคล้องกับหลักเกณฑ์ด้านความปลอดภัยต่อผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม คณะผู้วิจัยได้ชี้แจงอย่างชัดเจนต่อผู้เข้าร่วมโครงการฯ ตั้งแต่ระยะเริ่มต้นเพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันในทิศทางเดียวกันว่า “เกษตรกรทุกคนจะต้องดำเนินการผลิตตามแนวทางเกษตรอินทรีย์อย่างเคร่งครัด” หากผู้เข้าร่วมรายใดไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงที่ได้ร่วมกันกำหนดไว้จะพิจารณาให้ออกจากโครงการและจะไม่ได้รับการสนับสนุนปัจจัยการผลิตจากโครงการใด ๆ อีกต่อไป ข้อตกลงร่วมดังกล่าวมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความชัดเจน และเสริมสร้างความพร้อมให้แก่เกษตรกรในการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบมาตรฐานเกษตรอินทรีย์อย่างจริงจังทั้งในด้านความรู้ ความเข้าใจ และความมุ่งมั่นต่อเป้าหมายการทำเกษตรอินทรีย์

2. อุดมการณ์ 4 คือ ความมุ่งหมายหรือหลักการอันเป็นรากฐานทางความคิดและความเชื่อที่บุคคลหรือกลุ่มยึดถือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตหรือกระทำการต่าง ๆ อุดมการณ์จึงมิใช่เพียงเพ้อฝัน หากแต่เป็นกรอบความคิดที่มีพลังขับเคลื่อนพฤติกรรมและท่าทีของบุคคลไปสู่การลงมือปฏิบัติอย่างมีจุดยืนในการพัฒนาเกษตรกรให้เป็น “ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์” อุดมการณ์ 4 ข้อ ได้แก่ 1) ความสมดุลด้านสุขภาพของผู้ผลิตและผู้บริโภค 2) ความสมดุลของระบบนิเวศ 3) การผลิตอาหารที่สะอาด ปลอดภัย และ 4) การร่วมมือกับภาคีเครือข่าย ทั้งหมดถือเป็นรากฐานทางความคิดที่หล่อหลอมจุดยืนและมุมมองของเกษตรกรต่อบทบาทของตนในฐานะผู้ผลิตอาหารที่มีคุณค่าต่อสังคม มีรายละเอียดดังนี้

2.1 มุ่งเน้นความสมดุลด้านสุขภาพทั้งสุขภาพของผู้ผลิต (เกษตรกร) และผู้บริโภค คณะผู้วิจัยได้มุ่งเน้นให้เกษตรกรตระหนักถึงความสำคัญของการผลิตอาหารที่สะอาดและปลอดภัย โดยชี้ให้เห็นถึงคุณค่าทางสุขภาพของผู้บริโภคควบคู่ไปกับการผลิตที่ไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ ทั้งในด้านการอนุรักษ์ดิน แหล่งน้ำ อากาศ และความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของระบบเกษตรอินทรีย์ที่ยั่งยืน เพื่อเสริมสร้างแรงบันดาลใจและเปิดมุมมองที่เป็นรูปธรรม คณะผู้วิจัยได้เชิญเกษตรกรต้นแบบคือ คุณสาริสา นามสิน (ก๊ิบ) เจ้าของ A Little Farmer Organic Farm จังหวัดนครปฐม ซึ่งเป็นเกษตรกรรุ่นใหม่ที่ประสบความสำเร็จในการทำเกษตรอินทรีย์ เข้ามาแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับเกษตรกรในพื้นที่เพื่อให้เห็นวิธีการวางแผนจัดการฟาร์มได้อย่างเป็นระบบ มีความสามารถในการเชื่อมโยงตลาดในพื้นที่ภาคกลาง และขยายเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้ประสบความสำเร็จทำให้เกษตรกรในพื้นที่สามารถเข้าใจมุมมอง วิธีคิด ตลอดจนแนวทางในการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์จริงได้อย่างชัดเจน ซึ่งถือเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ส่งผลเชิงบวกต่อการปรับตัวและการพัฒนาตนเองของเกษตรกรอีกด้วย

จากการให้ข้อมูลของผู้เข้าร่วมโครงการฯ ได้กล่าวว่า “โครงการนี้ทำงานจริงจังมา ติดตามช่วยเหลือเกษตรกรในทุกด้านทั้งให้ความรู้ ไม่เข้าใจพาไปดู ทำไม่ได้ พาลงมือทำ เพิ่งเคยเห็นโครงการที่เกาะติดเกษตรกรอย่างจริงจังก็คือโครงการนี้ การที่ได้แลกเปลี่ยนกับผู้รู้ทำให้เห็นความคิด วิธีการแก้ปัญหา และได้เชื่อมต่อการตลาดอินทรีย์อีกด้วย”

ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงวิธีคิดและพฤติกรรมของเกษตรกรในการเปลี่ยนผ่านสู่ระบบเกษตรอินทรีย์ มีอาจเกิดขึ้นได้โดยลำพัง หากแต่ต้องอาศัยการมี “เพื่อนคู่คิด” หรือ “มิตรร่วมทาง” ที่พร้อมจะเดินเคียงข้างเกษตรกรตั้งแต่จุดเริ่มต้นของกระบวนการ การมีบุคคลหรือหน่วยงานที่สามารถให้คำปรึกษา แนะนำ และร่วมวิเคราะห์ปัญหาในทุกขั้นตอนของการทำเกษตรอินทรีย์จะช่วยเสริมสร้างความมั่นใจให้แก่เกษตรกรทั้งในด้านความรู้ ความเข้าใจและกำลังใจในการปรับตัวและที่สำคัญยังสามารถช่วยคลี่คลายปัญหาที่เกษตรกรไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยตนเอง อันเป็นกลไกสำคัญในการเสริมสร้างการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนในระยะยาว

2.2 ส่งเสริมความสมดุลของระบบนิเวศ การทำเกษตรอินทรีย์ต้องคำนึงถึงความสมดุลของระบบนิเวศในองค์รวม ได้แก่ ดิน น้ำ ป่าไม้ และอากาศ โดยส่งเสริมให้เกิดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่าไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อมและเอื้อต่อการฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพ (Etingoff, 2017) คณะผู้วิจัยได้ประสานความร่วมมือกับศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรบุรีรัมย์ในการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่อง “การเพาะเลี้ยงแมลงทางหนึบและแตนเบียน” เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการควบคุมศัตรูพืชโดยใช้ศัตรูธรรมชาติ ซึ่งเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับระบบเกษตรอินทรีย์ และไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม การใช้แมลงทางหนึบและแตนเบียนในการควบคุมศัตรูพืช นับเป็นการสร้างดุลยภาพในระบบนิเวศการเกษตร ช่วยลดการพึ่งพาสารเคมีและส่งเสริมให้แปลงเกษตรอินทรีย์มีความยั่งยืนทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และสุขภาพของผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน

จากการให้ข้อมูลของเกษตรกรกลุ่มเป้าหมายได้กล่าวว่า “แม่ได้แมลงทางหนึบที่ไปฝึกอบรมมา แม่ก็ปล่อยลงแปลง ปรากฏว่าไม่มีหนอนที่มากัดกินผักกล้าเลยที่สำคัญแมลงทางหนึบที่ปล่อยลงแปลงเขาไปขยายพันธุ์เองโดยไม่ต้องเลี้ยง ไปหลบซ่อนตามใบไม้ตามต้นไม้ เมื่อมีหนอนก็จะขึ้นมากินหนอนเอง มันสุดยอดมากนี่คือการสร้างความสมดุลจากธรรมชาติ”

ภาพที่ 1 เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ ฝึกปฏิบัติการเลี้ยงแมลงหางหนีบ

จากข้อมูลข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าการให้เกษตรกรได้มีความรู้เกี่ยวกับการเพาะเลี้ยงแมลงหางหนีบและแตนเบียนนับเป็นวิธีการส่งเสริมให้เกษตรกรตระหนักถึงคุณค่าของการใช้กลไกธรรมชาติเพื่อจัดการกับปัญหาทางธรรมชาติด้วยตนเอง โดยไม่ต้องพึ่งพาสารเคมีหรือวิธีการที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม วิธีการนี้สอดคล้องกับหลักการของเกษตรอินทรีย์ ซึ่งเป็นระบบการผลิตที่มีรากฐานมาจากภูมิปัญญาดั้งเดิม ไม่เน้นการปรุงแต่งหรือเร่งรัดผลิตจากธรรมชาติ แต่ยึดหลักความหลากหลายทางชีวภาพและความเกื้อกูลระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ของระบบนิเวศ เช่น ดิน น้ำ พืช สัตว์ และจุลินทรีย์ โดยเกษตรกรสามารถนำสิ่งที่มียุบรวมมาทำให้เกิดประโยชน์ได้เพียงแค่เข้าใจหลักการของเกษตรอินทรีย์อย่างจริงจัง

2.3 สร้างอาหารที่สะอาดและปลอดภัยตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ เพื่อให้เกษตรกรตระหนักถึงความสำคัญของการควบคุมคุณภาพในทุกขั้นตอนของกระบวนการผลิตอาหาร คณะผู้วิจัยได้มุ่งเน้นให้เกษตรกรเห็นคุณค่ากระบวนการผลิตตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ เริ่มตั้งแต่การเตรียมแปลง การคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ การจัดการดิน การเพาะปลูก การเก็บเกี่ยว การแปรรูป การขนส่ง ตลอดจนการจัดจำหน่ายถึงมือผู้บริโภค ทั้งนี้สินค้าที่จะส่งให้กับผู้บริโภคที่รับประทานผักอินทรีย์ได้นั้นต้องได้รับมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (Organic Thailand) เท่านั้น เพื่อให้บริโภคเกิดความเชื่อมั่นต่อสินค้า โดยคณะผู้วิจัยได้เชิญผู้จัดการฝ่ายจัดซื้อวัตถุดิบอินทรีย์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือจากห้างสรรพสินค้าโรบินสัน มาถ่ายทอดความรู้แก่เกษตรกรเกี่ยวกับแนวโน้มการบริโภคอาหารเพื่อสุขภาพ เกณฑ์การรับซื้อสินค้าเกษตรอินทรีย์ รวมถึงโครงสร้างราคาตลาดและกระบวนการตรวจสอบคุณภาพที่เข้มงวดในทุกขั้นตอน การที่เกษตรกรได้รับข้อมูลจากภาคธุรกิจค้าปลีกโดยตรงทำให้เกษตรกรเข้าใจความต้องการของตลาดได้อย่างชัดเจนและสามารถปรับกระบวนการผลิตให้สอดคล้องกับมาตรฐานและพฤติกรรมผู้บริโภคได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.4 สร้างความร่วมมือกับภาคีเครือข่าย เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาทางการเกษตรอย่างบูรณาการและยั่งยืน การส่งเสริมความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายจากหลากหลายภาคส่วนไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และภาควิชาการถือเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาทางการเกษตร

อย่างเป็นระบบและยั่งยืน ความร่วมมือดังกล่าวไม่เพียงแต่ช่วยสร้างการรับรู้เกี่ยวกับสินค้าเกษตรอินทรีย์มากขึ้น ยังเอื้อให้เกษตรกรสามารถขยายช่องทางการตลาดได้อย่างเป็นรูปธรรม คณะผู้วิจัยได้พาเกษตรกรกลุ่มเป้าหมาย ไปพบหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน เช่น สำนักงานพาณิชย์จังหวัดบุรีรัมย์ สำนักงานพัฒนาชุมชน จังหวัดบุรีรัมย์ โรงพยาบาลสตึก ห้างสรรพสินค้าพิกิจ ซูเปอร์เซ็นต์ ห้างโรบินสัน เป็นต้น เพื่อให้หน่วยงาน ดังกล่าวได้รับรู้รวมถึงการติดต่อให้ไปขายสินค้าในพื้นที่ห้าง หรืองานนิทรรศการ หรือจำหน่ายสินค้าอินทรีย์ของ จังหวัดบุรีรัมย์ ดังนั้นการมีภาคีเครือข่ายที่เข้มแข็งทำให้เกษตรกรมีโอกาสเข้าถึงแหล่งข้อมูล ทรัพยากรและโอกาส ทางธุรกิจที่หลากหลายมากยิ่งขึ้นนำไปสู่การเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตร การสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับ ครัวเรือนและการวางรากฐานสู่เศรษฐกิจฐานรากที่ยั่งยืนในอนาคต

3. วิธีการ 6 คณะผู้วิจัยได้กำหนดกรอบการดำเนินงานเป็นขั้นตอนกระบวนการพัฒนาเกษตรกร ตาม “หลักบันได 3 ขั้น พัฒนาคน 3 ปี” โดยมีเป้าหมายหลักในการเสริมสร้างศักยภาพเกษตรกรให้สามารถ เปลี่ยนผ่านสู่การเป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ที่มีความมั่นคง ยั่งยืนและเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ทั้งนี้ แผนดำเนินงานในแต่ละปีมีจุดเน้นที่แตกต่างกัน ดังนี้

ปีที่ 1 วางรากฐานด้วยการเรียนรู้แบบครบวงจรเป็นระยะของการให้ความรู้และพัฒนา ศักยภาพเกษตรกร โดยจัดกิจกรรมอบรมและฝึกปฏิบัติอย่างครบวงจรตั้งแต่การเตรียมดิน การผลิตปุ๋ยหมัก และน้ำหมักชีวภาพ การผลิตสารชีวภัณฑ์สำหรับควบคุมศัตรูพืช การจัดการแปลงเพาะปลูกและการเตรียม ความพร้อมเพื่อเข้าสู่กระบวนการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์จากกรมวิชาการเกษตร

ปีที่ 2 สนับสนุนทรัพยากรเพื่อยกระดับคุณภาพแปลงเกษตรอินทรีย์มุ่งเน้นการสนับสนุน ด้านวัสดุอุปกรณ์และงบประมาณแก่เกษตรกรที่ผ่านการตรวจรับรองมาตรฐานแล้วในรายบุคคล โดยทุนสนับสนุน นี้ใช้สำหรับการปรับปรุงแปลงเกษตร เช่น การสร้างโรงเรือน ระบบน้ำและการจัดการแปลงให้มีประสิทธิภาพ สูงขึ้น เพื่อให้สามารถผลิตได้อย่างต่อเนื่องและมีคุณภาพตามมาตรฐาน

ปีที่ 3 ผลักดันสู่การเป็นผู้ประกอบการและแหล่งเรียนรู้ในชุมชนในระยะสุดท้ายของแผนงาน เน้นการส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถยกระดับบทบาทตนเองจากผู้ผลิตไปสู่การเป็นผู้ประกอบการเกษตร อินทรีย์อย่างเต็มรูปแบบ โดยสนับสนุนด้านการตลาด การจัดการธุรกิจเกษตร การเชื่อมโยงเครือข่ายผู้บริโภค และการสร้างมูลค่าเพิ่มให้ผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์ ทั้งนี้เกษตรกรต้นแบบในโครงการยังได้รับการส่งเสริมให้ เป็น “แหล่งเรียนรู้” สำหรับถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้แก่บุคคลหรือชุมชนที่สนใจ

หลักบันได 3 ขั้น พัฒนาคน 3 ปีเป็นกรอบคิดที่มุ่งสร้างการเปลี่ยนแปลงพัฒนาเกษตรกรอย่างเป็น ระบบโดยเริ่มต้นจากการคัดเลือกผู้เข้าร่วมโครงการฯ ผ่านกระบวนการที่เรียกว่า “ตะแกรงร่อน” อันเป็น การคัดกรองเชิงคุณภาพที่ไม่ได้พิจารณาเพียงเอกสาร คำสัมภาษณ์ หรือพฤติกรรมภายนอกของเกษตรกร เท่านั้น หากแต่เน้นการมองลึกถึง “หัวใจ” ของเกษตรกร ผู้วิจัยเชื่อมั่นว่า “ใจ” คือปัจจัยสำคัญสูงสุดของ การทำเกษตรอินทรีย์ ดังคำพุทธพจน์ที่ว่า “มโนปุพพังคมา อัมมา มโนเสฏฐา มโนเมยา” ซึ่งแปลว่า “ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ” เป็นหลักธรรมที่สะท้อนว่าการพัฒนาอย่างแท้จริงเริ่มต้นจากภายใน

คณะผู้วิจัยจึงให้ความสำคัญกับการคัดเลือกเกษตรกรที่มีจิตใจมุ่งมั่นจริงจังพร้อมเรียนรู้และเปิดใจรับการเปลี่ยนแปลงซึ่งกระบวนการพัฒนาเกษตรกรในโครงการฯ ได้รับการออกแบบเป็น 6 วิธีการ ดังนี้

วิธีการแรก ให้ความรู้เกษตรกรอินทรีย์ การให้ความรู้เกี่ยวกับเกษตรกรอินทรีย์แก่เกษตรกรไม่ได้เป็นเพียงการสอดแทรกเทคนิคการทำเกษตรเท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเกษตรกร เกษตรอินทรีย์ให้ความสำคัญกับความสมดุลทางนิเวศ การผลิตที่ปราศจากสารเคมีและความรับผิดชอบต่อสังคม และสิ่งแวดล้อมจำเป็นต้องมีองค์ความรู้ วิธีการทำเข้าใจอย่างละเอียด รวมทั้งแนวปฏิบัติที่ชัดเจน ทั้งนี้ มีการกำหนดเงื่อนไขว่า “เกษตรกรจะต้องผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรกรอินทรีย์ (Organic Thailand) จากกรมวิชาการเกษตรจึงจะมีสิทธิยื่นขอรับทุนสนับสนุนการปรับปรุงแปลงเกษตรภายใต้โครงการฯ ซึ่งมีวงเงินสนับสนุนรายละระหว่าง 40,000–50,000 บาท โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรพัฒนาระบบการผลิตให้สอดคล้องกับมาตรฐานที่ยอมรับในระดับประเทศและเพื่อสร้างแรงจูงใจให้เกิดความมุ่งมั่นในการพัฒนาตนเองเข้าสู่ระบบเกษตรกรอินทรีย์อย่างยั่งยืน”

คณะผู้วิจัยได้ประสานความร่วมมือกับศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรบุรีรัมย์ซึ่งมีบทบาทในฐานะหน่วยงานผู้ตรวจและรับรองมาตรฐานเกษตรกรอินทรีย์ (Organic Thailand) ให้เข้ามาให้ความรู้และสร้างความเข้าใจแก่เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถนำองค์ความรู้ไปปรับปรุงและพัฒนาแปลงเกษตรของตนให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ของมาตรฐานเกษตรกรอินทรีย์ เนื่องจากกระบวนการตรวจสอบรับรองมาตรฐานเกษตรกรอินทรีย์มีข้อกำหนดที่เข้มงวดและต้องผ่านการตรวจสอบในทุกขั้นตอนอย่างเป็นระบบ

จากการให้ข้อมูลของเกษตรกรกลุ่มเป้าหมายได้กล่าวว่า “ก่อนเข้าร่วมโครงการเข้าใจว่าเพียงว่าเกษตรกรอินทรีย์คือไม่ใช้สารเคมี ไม่ใช้ปุ๋ยเคมีเท่านั้น แต่ไม่เคยรู้มาก่อนว่ามีขั้นตอนการตรวจมาตรฐานมากมาย เช่น การไม่ใช้สารปนเปื้อนทุกชนิด การบันทึกข้อมูลอย่างละเอียดภายในแปลง การทำแนวกันชนที่สูง การเก็บเกี่ยวที่สะอาด ที่สำคัญคือไม่ให้ปลูกมะระกอด้วย เนื่องจากเป็นพืชที่มีการติดต่อพันธุกรรม โครงการนี้ทำให้ผู้เข้าร่วมได้เข้าใจหลักเกณฑ์การตรวจมาตรฐานเกษตรกรอินทรีย์อย่างชัดเจนมาก”

จากข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าการให้ความรู้ที่ถูกต้องและชัดเจนนับเป็นปัจจัยสำคัญต่อการตัดสินใจของเกษตรกรในการเปลี่ยนผ่านสู่ระบบเกษตรกรอินทรีย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อองค์ความรู้นั้นมาจากหน่วยงานหรือผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่มีความน่าเชื่อถือและเข้าใจ ซึ่งช่วยให้เกษตรกรสามารถเรียนรู้ เข้าใจ และนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมการมีส่วนร่วมของหน่วยงานที่มีความเชี่ยวชาญในการถ่ายทอดความรู้ จึงถือเป็นกลไกสำคัญที่ส่งเสริมให้เกษตรกรพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง และสามารถปรับเปลี่ยนแนวทางการผลิตไปสู่ระบบเกษตรกรอินทรีย์ได้อย่างยั่งยืน

วิธีการที่สอง วางแผนเพาะปลูกและการจัดการศัตรูพืชชีวภาพ การวางแผนเพาะปลูกเป็นปัจจัยสำคัญในการจัดการแปลงเกษตรกรอินทรีย์ให้มีประสิทธิภาพ โดยเกษตรกรต้องเรียนรู้การกำหนดฤดูกาลปลูกที่เหมาะสม การหมุนเวียนพืช การคัดเลือกพันธุ์พืชที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ตลอดจนการใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและยั่งยืนเพื่อให้เกิดผลผลิตที่มีคุณภาพและสอดคล้องกับความต้องการของตลาดภายใต้การดำเนินโครงการฯ คณะผู้วิจัยได้ประสานความร่วมมือและทำความเข้าใจกับภาคีเครือข่าย โดยเฉพาะ

ศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรเข้ามาให้ความรู้กับเกษตรกรอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งฝึกอบรมการจัดการศัตรูและโรคแมลงด้วยสารชีวภัณฑ์เป็นอีกองค์ประกอบที่มีความสำคัญโดยเน้นการใช้ศัตรูธรรมชาติ เช่น แมลงหางหนีบ แตนเบียน หรือเชื้อจุลินทรีย์ที่เป็นประโยชน์ในการควบคุมศัตรูพืชอย่างสมดุล เช่น เห็ดเรืองแสงสิรินธรที่มีผลต่อการตายของตัวอ่อนระยะที่ 2 (J2) ของไส้เดือนฝอยรากปมซึ่งเป็นระยะสำคัญที่ทำให้พืชเป็นโรครากปมคือ สารออริซิน เอ (aurisin A) ซึ่งสารนี้มีผลต่อระบบประสาทของไส้เดือนฝอยทำให้ไส้เดือนฝอยไม่สามารถเคลื่อนที่และตายในที่สุด (กลุ่มวิชาการ สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 4 กรมวิชาการเกษตร, 2563) เป็นการใช้อองค์ความรู้จากธรรมชาติที่ผ่านการวิจัยและทดลองทางวิชาการให้เกษตรกรนำมาประยุกต์ใช้ในแปลงอินทรีย์แทนการใช้สารเคมี ทั้งนี้เพื่อลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม รักษาความหลากหลายทางชีวภาพและสร้างระบบนิเวศทางการเกษตรที่ยั่งยืน

วิธีการที่สาม ส่งเสริมการได้รับรองมาตรฐาน การผลักดันให้เกษตรกรสามารถเข้าสู่กระบวนการตรวจรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ได้นั้นถือเป็นการดำเนินงานที่มีความท้าทายอย่างยิ่ง เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่มีพื้นฐานความรู้และพฤติกรรมการผลิตที่คุ้นเคยกับการใช้สารเคมีในการเพาะปลูกมาอย่างต่อเนื่อง การเปลี่ยนแปลงวิถีคิดและการปฏิบัติจึงต้องอาศัยกลยุทธ์ที่รอบคอบและสอดคล้องกับเกษตรกรแต่ละบุคคล โดยคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการตามกลยุทธ์สำคัญ 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ลงพื้นที่ตรวจสอบร่วมกับเกษตรกร เพื่อทำความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับข้อกำหนด แนวทางและหลักเกณฑ์ของระบบการผลิตที่สามารถนำไปสู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์

ขั้นตอนที่ 2 เชิญผู้ตรวจมาตรฐานมาให้ความรู้โดยตรงแก่เกษตรกร เปิดโอกาสให้เกษตรกรได้ซักถาม ทำความเข้าใจอย่างละเอียดภายใต้เงื่อนไข กระบวนการและแนวปฏิบัติที่จำเป็นต้องดำเนินการก่อนเข้าสู่ระบบการรับรอง

ขั้นตอนที่ 3 เข้าพบผู้ตรวจเพื่อรับทราบข้อมูลรายบุคคลของเกษตรกร เพื่อนำข้อมูลไปวิเคราะห์และร่วมกันหาแนวทางแก้ไขปัญหาเฉพาะรายอย่างเหมาะสม เพื่อให้เกษตรกรแต่ละรายสามารถปรับตัวเข้าสู่มาตรฐานได้ตามศักยภาพและเงื่อนไขของตน

ขั้นตอนที่ 4 ติดตามพื้นที่อย่างต่อเนื่องและใกล้ชิด โดยคณะผู้วิจัยลงพื้นที่เพื่อติดตามให้คำปรึกษาและให้กำลังใจเกษตรกรในทุกระยะของกระบวนการ พร้อมทั้งประสานงานและสร้างความเข้าใจร่วมกับผู้ตรวจมาตรฐานจากศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตร เพื่อให้เกิดความสอดคล้องประสานกันอย่างมีประสิทธิภาพ

ขั้นตอนที่ 5 ให้รางวัลกับเกษตรกร เมื่อเกษตรกรสามารถดำเนินการปรับปรุงและแก้ไขกระบวนการผลิตจนผ่านการตรวจรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์จากศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรได้สำเร็จ คณะผู้วิจัยและภาคีเครือข่ายได้จัดให้มี “ระบบการให้รางวัลเชิงสร้างสรรค์” โดยเกษตรกรแต่ละรายจะได้เซ็นสัญญาสนับสนุนการปรับปรุงแปลงเกษตรอินทรีย์จากมูลนิธิสุทธิตัน อยู่วิทยา รายละเอียด 40,000-50,000 บาท ทุนดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ในการจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น เช่น การสร้างโรงเรือน การจัดระบบน้ำและการปรับสภาพแปลงปลูกให้มีความพร้อมต่อการผลิตในระบบเกษตรอินทรีย์ โดยมีการแบ่งจ่าย

งบประมาณออกเป็น 2 งวด ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับการดำเนินงานและการติดตามผลอย่างต่อเนื่อง คณะผู้วิจัยและเจ้าหน้าที่จากมูลนิธิสุทธิตร์ตัน อยู่วิทยาได้ลงพื้นที่เพื่อติดตามการดำเนินงานของเกษตรกรอย่างใกล้ชิด เพื่อประเมินความก้าวหน้า การใช้จ่ายงบประมาณและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการสนับสนุน ทั้งนี้เพื่อย้ำหลักการ “การสนับสนุนบนพื้นฐานของความรับผิดชอบร่วม” ระหว่างผู้ให้ทุนและผู้รับทุน ขณะเดียวกัน มูลนิธิสุทธิตร์ตัน อยู่วิทยา ยังได้ดำเนินการสนับสนุนแผงโซลาร์เซลล์ให้แก่เกษตรกรรายละ 8-10 แผง เพื่อใช้เป็นแหล่งพลังงานทางเลือกในการเพาะปลูก การสนับสนุนดังกล่าวมีเป้าหมายสำคัญในการลดต้นทุนค่าใช้จ่ายด้านพลังงานที่เป็นภาระของเกษตรกรโดยเฉพาะค่าไฟฟ้าจากการใช้เครื่องสูบน้ำหรือระบบรดน้ำภายในโรงเรือน ทั้งนี้ยังช่วยให้การผลิตเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมตามหลักการของเกษตรอินทรีย์ที่ยั่งยืน (Sustainable Organic Agriculture) การติดตั้งแผงโซลาร์เซลล์จึงไม่เพียงตอบโจทย์ด้านพลังงานทางเทคนิคเท่านั้นแต่ยังเป็นการส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถจัดการทรัพยากรของตนเอง มีต้นทุนการผลิตที่ลดลงและสามารถขยายขีดความสามารถในการพัฒนาแปลงเกษตรของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพในระยะยาว

กลยุทธ์ที่ได้กล่าวมาข้างต้นเป็นกระบวนการที่คณะผู้วิจัยออกแบบมาเพื่อให้เกษตรกรรู้สึกว่าได้เดินลำพัง แต่มีผู้ที่พร้อมจะอยู่เคียงข้าง คอยให้กำลังใจและผลักดันอย่างต่อเนื่อง ตลอดเส้นทางของการเปลี่ยนผ่านสู่ระบบเกษตรอินทรีย์ความใกล้ชิดและความร่วมมือที่เกิดขึ้นมีส่วนทำให้ลดความกลัวหรือความไม่มั่นใจของเกษตรกรต่อการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตจากเคมีสู่อินทรีย์ได้อย่างเป็นรูปธรรม วิธีการดังกล่าวไม่เพียงแต่สร้างแรงจูงใจจากภายนอก แต่ยังปลูกพลังภายในของเกษตรกรให้ลุกขึ้นมาขับเคลื่อนตนเองในฐานะ “ผู้ผลิตอาหารที่มีคุณค่า” และเป็นกำลังสำคัญการวางรากฐานความมั่นคงทางอาหารในอนาคต

วิธีการที่สี่ เชื่อมโยงสู่ตลาดเฉพาะ สร้างระบบตลาดอินทรีย์ที่มั่นคง สำหรับวิธีการพัฒนาเกษตรกรให้เข้าถึงตลาดเฉพาะนั้น คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการเชิงรุกโดยเชิญผู้ประกอบการในจังหวัดบุรีรัมย์ที่มีศักยภาพด้านการบริโภคสินค้าเกษตรอินทรีย์เข้ามามีบทบาทในกระบวนการพัฒนา เช่น ประธานชมรมโรงแรมและร้านอาหาร ห้างสรรพสินค้า ผู้แทนชมรมผู้ดูแลสุขภาพ และหอการค้าจังหวัด เพื่อร่วมพบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่ เวทีดังกล่าวเปิดโอกาสให้เกิดการเจรจาและรับฟังความต้องการจากทั้งสองฝ่าย ส่งเสริมให้ผู้ประกอบการสามารถเข้าใจการผลิตของเกษตรกร ขณะเดียวกัน ทำให้เกษตรกรเกิดความเชื่อมั่นว่า ผลผลิตของตนมีตลาดรองรับอย่างชัดเจน ลดความกังวลเกี่ยวกับการขายสินค้าและสามารถวางแผนการผลิตได้อย่างมั่นใจ ความร่วมมือนี้ถือเป็นการวางรากฐานของระบบตลาดแบบมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่น ซึ่งไม่เพียงแต่สร้างมูลค่าให้กับผลผลิตอินทรีย์ แต่ยังส่งเสริมความยั่งยืนของห่วงโซ่คุณค่า (Value Chain) ตั้งแต่ผู้ผลิตถึงผู้บริโภคอย่างเป็นระบบ

วิธีการที่ห้า พัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้เป็นอีกหนึ่งวิธีการที่สำคัญในการยกระดับศักยภาพของเกษตรกรคือ การส่งเสริมให้เกษตรกรกลุ่มเป้าหมายที่ประสบความสำเร็จในการทำเกษตรอินทรีย์ได้พัฒนาไปสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ในชุมชน โดยมีบทบาทเป็นวิทยากร ครูภาคสนาม หรือผู้นำทางความรู้ในการถ่ายทอดประสบการณ์ตรงให้แก่เกษตรกร นักศึกษา บุคคลทั่วไปตลอดจนชุมชนที่มีความสนใจ การส่งเสริม

บทบาทดังกล่าวไม่เพียงสร้างโอกาสให้เกษตรกรได้ถ่ายทอดองค์ความรู้และการปฏิบัติที่เหมาะสมยังเสริมสร้างความภาคภูมิใจในอาชีพ สร้างแรงบันดาลใจให้กับผู้เรียนรู้รุ่นใหม่และขยายเครือข่ายเกษตรกรอินทรีย์ในระดับฐานรากได้อย่างยั่งยืน การพัฒนาเกษตรกรให้เป็น “แหล่งเรียนรู้มีชีวิต” จึงถือเป็นการต่อยอดองค์ความรู้สู่การเปลี่ยนแปลงอย่างมีระบบทั้งในระดับชุมชนและระดับนโยบายด้านการเกษตรอีกด้วย โดยคณะผู้วิจัยได้เชิญผู้ที่มีประสบการณ์มาให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดเตรียมข้อมูล การรวบรวมข้อมูล การนำเสนอและถ่ายทอดให้กับบุคคลที่สนใจ เพื่อให้เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ ทุกคนได้มีความพร้อมที่จะเป็นแหล่งเรียนรู้เกษตรกรอินทรีย์ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

จากการให้ข้อมูลของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ ได้กล่าวว่า “หลังจากได้เข้าร่วมโครงการนี้รู้สึกมีความมั่นใจมากขึ้น แม้ที่ผ่านมาก็พอมีความรู้อยู่บ้าง แต่พอได้เข้าร่วมโครงการถือว่ามีความรู้มากขึ้น และเข้าใจว่าตนเองจะได้ไปถ่ายทอดความรู้ให้คนอื่นอย่างไรบ้าง มีลำดับขั้นตอน ผมได้นำความรู้ที่ได้ในโครงการไปอบรมให้กับคนที่สนใจในตำบลของตนเอง”

วิธีการที่หก สร้างงาน สร้างอาชีพเพื่อให้เกษตรกรมีรายได้มั่นคง การพัฒนาเกษตรกรอินทรีย์มิใช่เพียงการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตจากระบบเคมีเป็นระบบธรรมชาติเท่านั้น หากแต่เป็นการสร้างงานและสร้างอาชีพเสริมที่มั่นคงให้แก่เกษตรกรและครอบครัวอย่างเป็นระบบ โดยโครงการฯ มุ่งเน้นการผลักดันให้เกษตรกรมีรายได้เฉพาะจากผลผลิตอินทรีย์และสามารถเข้าถึงตลาดที่หลากหลายทั้งตลาดเฉพาะกลุ่ม (Niche Market) และตลาดสุขภาพที่มีศักยภาพสูง คณะผู้วิจัยให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับการส่งเสริมให้เกษตรกรได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (Organic Thailand) จากกรมวิชาการเกษตรซึ่งถือเป็น “ใบเบิกทาง” สำคัญในการเข้าถึงตลาดคุณภาพและเป็นเครื่องยืนยันความปลอดภัยของผลผลิตต่อผู้บริโภคโดยตรง นอกจากนี้ผลผลิตอินทรีย์ที่ได้รับการรับรองมาตรฐานยังสามารถจำหน่ายได้ในราคาที่สูงกว่าผลผลิตจากระบบเกษตรเคมีซึ่งช่วยยกระดับรายได้ของเกษตรกรและเป็นหลักประกันทางเศรษฐกิจในระยะยาวจะนำไปสู่ความมั่นคงทั้งในด้านอาชีพ คุณภาพชีวิตและการพึ่งพาตนเองได้ในอนาคต

จากการให้ข้อมูลของเกษตรกรเข้าร่วมโครงการฯ ได้กล่าวว่า “สิ่งที่หลายโครงการของหน่วยงานต่าง ๆ ที่ส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกแบบอินทรีย์มักไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากพอส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกได้แล้วมีปัญหาการเข้าถึงช่องทางตลาดเฉพาะ อีกอย่างเวลาไปขายบอกตนเองว่าทำแบบอินทรีย์ แต่เมื่อผู้บริโภคถามว่าใบรับรองมาตรฐานอินทรีย์กลับไม่มีให้สุดท้ายผู้บริโภคก็ไม่เชื่อมั่น เขาก็ไม่ซื้ออีก แต่โครงการนี้ตรงกันข้าม พัฒนาความรู้เกษตรอินทรีย์ ส่งเสริมให้ได้มาตรฐาน ตัดขาดหรือเจอปัญหาหาทางแก้ไข จนทุกคนที่เข้าร่วมได้รับมาตรฐานเกษตรอินทรีย์มีลูกค้าประจำ จนผลิตไม่เพียงกับความต้องการของลูกค้า”

ดังนั้นวิธีการ 6 เป็นการสะท้อนให้เห็นว่าคณะผู้วิจัยไม่ได้ปฏิบัติหน้าที่เพียงในฐานะนักวิจัยเท่านั้นแต่ทำหน้าที่เป็น “เพื่อนคู่คิด มิตรร่วมทาง และไม่ค้ำยั้นให้เกษตรกร” อยู่เคียงข้างในวันที่เหนื่อยล้า วันที่สิ้นหวังหรือวันที่ถูกตั้งคำถามจากผู้ไม่เห็นด้วย โดยไม่ปล่อยมือจากเกษตรกรจนในที่สุดเกษตรกรสามารถ “ยืนหยัดและเดินต่อด้วยตนเองอย่างภาคภูมิใจ” ภายใต้เส้นทางแห่งการเปลี่ยนผ่านสู่ความยั่งยืน

4. ผลลัพธ์ 8 ภายใต้การทำความร่วมมือกับภาคีสาธารณะในการพัฒนาเกษตรกรผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ในระยะเวลา 3 ปี ถือได้ว่าเห็นวิธีการและขั้นตอนสำหรับการพัฒนาเกษตรกรให้ประสบความสำเร็จ โดยคณะผู้วิจัยได้สังเคราะห์องค์ความรู้จากผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น เรียกว่า “ผลลัพธ์ 8” ซึ่งมีความหมายในทางความเชื่อและทางศาสนา เลข 8 ตามคติความเชื่อไทยถือเป็นเลขมงคล สื่อถึงความสำเร็จ ความมั่นคงและความต่อเนื่องไม่มีที่สิ้นสุดสะท้อนการพัฒนาต้องมีความต่อเนื่องเพื่อให้เกิดความยั่งยืน ในขณะเดียวกัน เลข 8 ยังมีความหมายในตามหลักพระพุทธศาสนาตรงกับ “อริยมรรค 8 หรือ มรรค 8” หรือหนทางสายกลางที่นำไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์ แนวคิดนี้ถูกนำมาเปรียบเทียบกับการพัฒนาเกษตรกรให้ “หลุดพ้น” จากระบบเกษตรเคมี ซึ่งเป็นส่งผลกระทบต่อสุขภาพของตนเองและสิ่งแวดล้อมก้าวเข้าสู่การทำเกษตรอินทรีย์ที่เกื้อกูลต่อระบบนิเวศ การเลือกใช้เลข 8 จึงเป็นทั้งสัญลักษณ์ของความสำเร็จและของการพัฒนาเกษตรกรผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ จากผลดำเนินงานวิจัยจึงได้สังเคราะห์องค์ความรู้เรียกว่า “ผลลัพธ์ 8” ดังนี้

4.1 เกษตรกรเข้าใจหลักการของเกษตรอินทรีย์อย่างชัดเจน หลังจากที่ได้เกษตรกรได้เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งในรูปแบบการอบรมภาคทฤษฎีและการลงมือปฏิบัติจริงภายในแปลงเกษตรของตน ประกอบกับการได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (Organic Thailand) จากกรมวิชาการเกษตรส่งผลให้เกษตรกรทุกคนที่เข้าร่วมโครงการฯ มีความเข้าใจในหลักการ แนวคิดและกระบวนการผลิตตามระบบเกษตรอินทรีย์ได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้เกษตรกรยังสามารถจำแนกความแตกต่างระหว่าง “เกษตรปลอดภัย” (GAP) ซึ่งอนุญาตให้ใช้สารเคมีบางประเภทภายใต้การควบคุมกับ “เกษตรอินทรีย์ (Organic)” ซึ่งมุ่งเน้นการหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีทุกชนิดและยึดหลักการผลิตที่เกื้อกูลต่อสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศและสุขภาพของผู้บริโภคได้อย่างชัดเจน ความเข้าใจในเชิงเปรียบเทียบนี้ถือเป็นรากฐานสำคัญที่จะทำให้เกษตรกรสามารถเลือกแนวทางการผลิตที่เหมาะสมกับตนเอง ตลอดจนสามารถสื่อสารคุณค่าของผลผลิตอินทรีย์ให้แก่ผู้บริโภคได้อย่างมั่นใจและมีประสิทธิภาพ

จากการให้ข้อมูลของเกษตรกรเข้าร่วมโครงการฯ ได้กล่าวว่า “แต่ก่อนไม่สามารถจำแนกได้ว่า ผักปลอดภัย หรือ GAP กับ ผักอินทรีย์ เข้าใจว่าเป็นเดียวกันจนกระทั่งได้เข้าร่วมโครงการฯ จึงทำให้เข้าใจอย่างชัดเจนว่าทั้งสองมีความแตกต่างกันอย่างมาก โดยเฉพาะอินทรีย์ถือเป็นมาตรฐานสูงสุดของประเทศ” ความแตกต่างระหว่างเกษตรอินทรีย์ กับ เกษตรปลอดภัย (GAP) มีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างเกษตรอินทรีย์กับเกษตรปลอดภัย

ประเด็นเปรียบเทียบ	เกษตรอินทรีย์ (Organic)	เกษตรปลอดภัย (GAP)
การใช้สารเคมี	ไม่ใช้เลย ห้ามใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลงทุกชนิด	ยังใช้สารเคมีอยู่ แต่ต้องใช้อย่างถูกต้องวิธีและไม่เกินปริมาณที่กำหนด
ดูแลดิน น้ำ สิ่งแวดล้อม	ให้ความสำคัญกับดิน น้ำ สิ่งแวดล้อมครบถ้วนทุกอย่าง ปลูกแบบรักษาระบบนิเวศ	ดูแลบางส่วนเนื่องจากมีการใช้สารเคมีอยู่ เน้นแค่ให้ปลอดภัยจากสารตกค้าง

ประเด็นเปรียบเทียบ	เกษตรอินทรีย์ (Organic)	เกษตรปลอดภัย (GAP)
ปลอดภัยกับผู้กิน	ปลอดภัยสูงสุด ไม่มีสารตกค้าง	ปลอดภัยระดับหนึ่ง ถ้าใช้สารเคมี ถูกวิธีตามมาตรฐาน
มีหน่วยงานรับรอง	Organic Thailand โดยกรม วิชาการเกษตรมีการตรวจอย่าง เข้มข้นและรับรองมาตรฐาน	GAP โดยกรมวิชาการเกษตร หรือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้การ รับรอง
มีผลต่อสุขภาพผู้ปลูก	ปลอดภัย เพราะไม่ใช้สารเคมีทุก ชนิด	ยังมีความเสี่ยง เพราะยังต้องใช้ สารเคมีบางอย่าง

4.2 สามารถจัดการดินและน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ เกษตรกรกลุ่มเป้าหมายทุกคนสามารถพัฒนาทักษะและองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรดินและน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยสามารถปรับปรุงคุณภาพดินให้มีธาตุอาหารเพียงพอต่อความต้องการของพืชผ่านการใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยพืชสด การปลูกพืชหมุนเวียนและการฟื้นฟูดินอย่างเหมาะสม ขณะเดียวกันเกษตรกรยังสามารถวางแผนและบริหารจัดการน้ำได้อย่างเป็นระบบทั้งในด้านการจัดสรร การเก็บกักและการใช้น้ำอย่างประหยัดและเหมาะสมกับฤดูกาล ทั้งการจัดการดินและน้ำถือเป็นปัจจัยพื้นฐานที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเพาะปลูกในระบบเกษตรอินทรีย์ ซึ่งต้องอาศัยความเข้าใจในระบบนิเวศและการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันภายใต้โครงการฯ ทำให้เกษตรกรได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ แนวทางปฏิบัติและปัญหาเฉพาะพื้นที่ซึ่งกันและกันนำไปสู่การปรับใช้ความรู้ให้เข้ากับแปลงเกษตรของตนเอง

จากการให้ข้อมูลของผู้เข้าร่วมโครงการฯ ได้กล่าวว่า “โครงการนี้ทำให้เกษตรกรได้เกิดการเรียนรู้ภายในกลุ่ม ใครรู้มากก็ถ่ายทอดให้กัน พอได้ฟังก็นำไปใช้ ที่สำคัญในโครงการมีการจัดเยี่ยมชมแปลงเกษตรของแต่ละคน ทำให้ได้เห็น ได้สอบถามจนเข้าใจสุดท้ายก็นำไปใช้ในแปลงตนเอง”

4.3. วางแผนการปลูกพืชหมุนเวียนได้อย่างเหมาะสม การวางแผนการปลูกพืชหมุนเวียนอาศัยหลักการเลือกชนิดพืชที่สอดคล้องกับฤดูกาล ลักษณะของดินความต้องการของตลาด และระบบนิเวศภายในแปลง ทั้งนี้การปลูกพืชหมุนเวียนถือเป็นองค์ประกอบสำคัญในระบบเกษตรอินทรีย์ เนื่องจากสามารถลดการสะสมของศัตรูพืชและโรค เพิ่มความหลากหลายของธาตุอาหารในดิน ลดความเสี่ยงในการผลิตและส่งเสริมความสมดุลของระบบนิเวศทางการเกษตร เกษตรกรกลุ่มเป้าหมายได้นำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้โดยการปลูกพืชตระกูลถั่วหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าวเพื่อช่วยฟื้นฟูธาตุไนโตรเจนในดินซึ่งเป็นการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของดินตามวิถีธรรมชาติ ลดการพึ่งพาปุ๋ยเคมีและเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับหลักการของเกษตรอินทรีย์อย่างแท้จริง

4.4 ควบคุมศัตรูพืชตามธรรมชาติโดยไม่ใช้เคมี จากการที่เกษตรกรได้เข้าร่วมโครงการฯ ทั้งในด้านการเรียนรู้เชิงทฤษฎีและการฝึกปฏิบัติจริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผ่านหลักสูตรฝึกอบรมเรื่อง “การจัดการศัตรูพืชและโรคพืชด้วยสารชีวภัณฑ์” ซึ่งจัดโดยศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตร ภายใต้ระยะเวลา

อบรม 2 วัน ประกอบกับการได้รับการติดตามและให้คำแนะนำเชิงลึกในระดับรายบุคคล ส่งผลให้เกษตรกรสามารถนำองค์ความรู้ดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งยังสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ต่อ ให้แก่บุคคลอื่นในชุมชน เพื่อขยายผลสู่การพัฒนาาร่วมกันอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ เกษตรกรยังมีความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเลือกใช้สารชีวภัณฑ์ โดยตระหนักถึงข้อกำหนดด้านกฎหมายที่กำหนดให้ต้องใช้เฉพาะสารชีวภัณฑ์ที่ผ่านการขึ้นทะเบียนจากกรมวิชาการเกษตรเท่านั้น หากมิได้ขึ้นทะเบียน ย่อมไม่สามารถนำมาใช้ภายในแปลงเกษตรได้ ซึ่งถือเป็นแนวปฏิบัติสำคัญในการรักษามาตรฐานความปลอดภัยของเกษตรกรอินทรีย์

จากการให้ข้อมูลของเจ้าหน้าที่ศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรบุรีรัมย์ ได้กล่าวว่า “การลงพื้นที่ตรวจสอบแปลงกลุ่มนี้เท่าที่เคยตรวจมาทั้งหมดมีความชัดเจนมา ไม่ละเมิดกฎกติกา เห็นพัฒนาการเปลี่ยนแปลงชัดเจนตั้งแต่ยังไม่ผ่านมาตรฐาน จนทุกวันนี้ผ่านมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ทุกแปลง ในฐานะผู้ตรวจก็คุยกันอย่างไร ถือเป็นรูปแบบที่ชัดเจนมาก ที่ผ่านมามีโครงการอื่นเอาคนที่ผ่านมาแล้วอบรมแต่โครงการนี้แตกต่างมากคือ พัฒนาจากศูนย์ หรือ เริ่มต้นจากเกษตรกรไม่รู้ ไม่เข้าใจ ทำแปลงไม่เป็น จนเกิดเป็นโรงเรียน เข้าใจการทำอินทรีย์ และที่สำคัญตรวจผ่านทุกแปลง นี่ถือเป็นกลไกสำคัญ คือ มีมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ติดตามช่วยเหลือตลอด”

4.5 ได้รับการรับรองมาตรฐานการผลิตเกษตรอินทรีย์ ผลลัพธ์จากการบูรณาการภาคีและการขับเคลื่อนอย่างมีเงื่อนไขในการให้ทุนแก่เกษตรกรถือหนึ่งในกลไกสำคัญที่ส่งเสริมให้เกษตรกรพัฒนาแปลงของตนจนได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์จากกรมวิชาการเกษตร คือ การที่คณะผู้วิจัยได้กำหนดเงื่อนไขเชิงจูงใจในการสนับสนุนงบประมาณไว้ว่า “เกษตรกรต้องผ่านการตรวจรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์เสียก่อน” เงื่อนไขนี้ได้ส่งผลให้เกษตรกรเกิดความมุ่งมั่นอย่างต่อเนื่องในการปรับปรุงแปลงของตนตามหลักเกณฑ์เกษตรอินทรีย์อย่างเคร่งครัดและมีเป้าหมายที่ชัดเจน การดำเนินงานอาศัยการบูรณาการความร่วมมือจากหลายภาคส่วน โดยมีคณะผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานหลัก ทำหน้าที่กระตุ้น ส่งเสริม และสร้างพื้นที่การเรียนรู้ให้แก่เกษตรกรในระดับปฏิบัติการ โดยมีมูลนิธิสุทธิตร์น อยู่วิทยา ทำหน้าที่สนับสนุนงบประมาณสำหรับการปรับปรุงแปลงให้แก่เกษตรกรที่สามารถผ่านการรับรองมาตรฐาน ในด้านวิชาการและการประเมินมาตรฐานศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรบุรีรัมย์ รับผิดชอบในการถ่ายทอดความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ การตรวจแปลงและการรับรองมาตรฐานตามระเบียบของกรมวิชาการเกษตร ขณะที่ในด้านตลาดและการรับซื้อผลผลิต บริษัทศาลานา จำกัด ในฐานะวิสาหกิจเพื่อสังคมเป็นผู้รับซื้อผลผลิตข้าวอินทรีย์ (เฉพาะข้าวอินทรีย์) จากเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการทั้งหมดเป็นการสร้างความมั่นคงทางการตลาดให้กับผู้ผลิตรายย่อยจากการทำงานอย่างเป็นระบบภายใต้กรอบความร่วมมือดังกล่าวนำไปสู่ความสำเร็จที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ การได้รับรองมาตรฐาน ข้าวอินทรีย์จำนวน 74 ไร่ และผักอินทรีย์จำนวน 14 ไร่ สะท้อนถึงพัฒนาการของเกษตรกรจากผู้ผลิตรายย่อยสู่การเป็น “ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์” ที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจและสามารถยืนหยัดในระบบตลาดได้ด้วยตนเอง จะเห็นได้ว่ามหาวิทยาลัยในฐานะหน่วยงานกลางได้ทำหน้าที่เป็น “เจ้าภาพหลัก” ในการประสานและเชื่อมโยงภาคีเครือข่ายโดยนำภารกิจของแต่ละองค์กรมาบูรณาการร่วมกันอย่างมีระบบทั้งในด้านวิชาการทุนสนับสนุนและตลาดเพื่อ “เสริมจุดแข็ง จัดการจุดอ่อน และเปิดโอกาส”

ให้แก่เกษตรกรในการพัฒนาตนเองอย่างยั่งยืนและสามารถต่อยอดไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนได้ในระยะยาว

4.6 ทำการตลาดอย่างสร้างสรรค์เข้าถึงผู้บริโภคโดยตรง การส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถจัดการตลาดด้วยตนเองถือเป็นองค์ประกอบสำคัญในการพัฒนาเกษตรกรโดยเฉพาะเกษตรกรอินทรีย์ที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภคที่สะอาดและปลอดภัย ทั้งนี้เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการทุกคนได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (Organic Thailand) จากกรมวิชาการเกษตรซึ่งเป็นเครื่องหมายรับรองคุณภาพผลผลิตทางการเกษตรส่งผลให้ผู้บริโภคเกิดความเชื่อมั่นในการเลือกซื้อผักอินทรีย์อย่างต่อเนื่อง เกษตรกรที่ผ่านการรับรองมาตรฐานสามารถบริหารจัดการตลาดของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพผ่านช่องทางตลาด 4 ระดับ ดังนี้

4.6.1 ตลาดออนไลน์ เกษตรกรได้นำเทคโนโลยีสารสนเทศมาประยุกต์ใช้ในการจำหน่ายผลผลิต โดยอาศัยช่องทางเฟซบุ๊กส่วนตัว รวมถึงกลุ่มไลน์ที่มีสมาชิกเป็นคนที่อยู่ในอำเภอหรือจังหวัดเดียวกัน การสื่อสารผ่านช่องทางดังกล่าวไม่เพียงช่วยสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภคเท่านั้น แต่เปิดโอกาสให้เกิดการสั่งซื้อผักอินทรีย์รวมถึงการขยายฐานลูกค้าที่สนใจผักอินทรีย์อีกด้วย

จากการให้ข้อมูลของลูกค้า ได้กล่าวว่า “คำสั่งซื้อผักอินทรีย์ประจำเพราะที่ผ่านไม่ซื้อผักทั่วไป แต่ก็ไปซื้อจากชาวบ้าน แต่พอเห็นเขาโพสต์ขึ้นเฟซบุ๊กว่าได้รับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์จากกรมวิชาการเกษตร สั่งประจำเลย มีผลผลิตเท่าไรจะให้เราทางเกษตรกรมาส่งให้ถึงบ้าน หรือไม่ก็ไปรับที่แปลงเกษตรกรเอง เราได้เห็นด้วยว่าปลูกอย่างไร”

4.6.2 ตลาดโรงพยาบาลและกลุ่มเฉพาะ ผลผลิตอินทรีย์นำไปจำหน่าย ณ โรงพยาบาลสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ซึ่งเป็นพื้นที่เป้าหมายภายใต้การสนับสนุนของโรงพยาบาล โดยมีการติดต่อกับเกษตรกรที่ผ่านมาตรฐานให้เข้าร่วมจำหน่ายให้กับบุคลากรทางสาธารณสุข ได้แก่ แพทย์ พยาบาล เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ซึ่งตระหนักในคุณค่าของอาหารปลอดภัยและมีการสั่งจองล่วงหน้าอย่างสม่ำเสมอ เนื่องจากจากจำนวนเกษตรกรที่ผ่านมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในพื้นที่ยังมีไม่มากนักจึงได้รับความสนใจเป็นอย่างมาก

4.6.3 ตลาดงานแสดงสินค้าจากภาครัฐและเอกชน เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการและผ่านการรับรองมาตรฐานได้รับการเชิญชวนให้นำผลผลิตไปจัดจำหน่ายตามงานแสดงสินค้าในระดับจังหวัด เช่น ห้างสรรพสินค้าทวิกิจ ซูเปอร์เซ็นเตอร์ ตลาดสามเกลอ สำนักงานพาณิชย์จังหวัดบุรีรัมย์ ถนนคนเดินจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นต้น โดยหน่วยงานเจ้าภาพจะจัดสรรพื้นที่จำหน่ายให้โดยไม่คิดค่าใช้จ่าย พร้อมทั้งประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อของหน่วยงาน เพื่อให้ประชาชนทั่วไปได้รับรู้และเข้าถึงสินค้าคุณภาพจากแหล่งผลิตโดยตรง

4.6.5 ตลาดห้างสรรพสินค้าระดับภูมิภาค ในระดับตลาดที่มีศักยภาพสูง เกษตรกรได้มีโอกาสเชื่อมโยงกับห้างสรรพสินค้าโรบินสัน จังหวัดบุรีรัมย์ซึ่งเจ้าหน้าที่จัดหาวัตถุดิบประจำภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้เข้าร่วมรับฟังการนำเสนอของโครงการและเห็นถึงความพร้อมของกลุ่มเกษตรกร

จึงได้ติดต่อประสานให้จัดส่งผลผลิตเข้าสู่ระบบจัดจำหน่ายของห้างโดยตรง อย่างไรก็ตามจากความต้องการของตลาดที่มีปริมาณสั่งซื้อสูง เกษตรกรยังไม่สามารถผลิตได้อย่างเพียงพอต่อความต้องการจึงอยู่ในระหว่างการวางแผนการผลิตให้มีความต่อเนื่องและยั่งยืนยิ่งขึ้นในอนาคต

จากการที่คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการประสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายในด้านการตลาดส่งผลให้เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการสามารถเข้าถึงช่องทางตลาดเฉพาะที่ให้ความสำคัญกับสินค้าเกษตรอินทรีย์และอาหารปลอดภัยได้อย่างมีประสิทธิภาพควบคู่ไปกันนั้นได้มีการจัดกิจกรรมฝึกอบรมทักษะการขายสินค้าออนไลน์ให้แก่เกษตรกร เพื่อให้สามารถบริหารจัดการช่องทางจำหน่ายได้ด้วยตนเองผ่านระบบที่ช่วยให้หลายฝ่ายสามารถติดต่อสื่อสารแบบดิจิทัล (Platform) เช่น เฟซบุ๊ก ไลน์ หรือแอปพลิเคชันการค้าท้องถิ่นซึ่งช่วยให้เกษตรกรมีโอกาสเข้าถึงผู้บริโภคโดยตรงผลลัพธ์ที่สำคัญของกระบวนการดังกล่าวคือ การลดการพึ่งพาพ่อค้าคนกลางซึ่งมีอำนาจต่อรองด้านราคาสูง และลดปัญหาการกดราคาผลผลิตเกษตรอินทรีย์ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญของเกษตรกรรายย่อยในระบบตลาด ทั้งนี้เกษตรกรในโครงการทุกรายสามารถสร้างรายได้ที่เป็นธรรมมากขึ้นและมีความมั่นคงในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมอินทรีย์ในระยะยาว

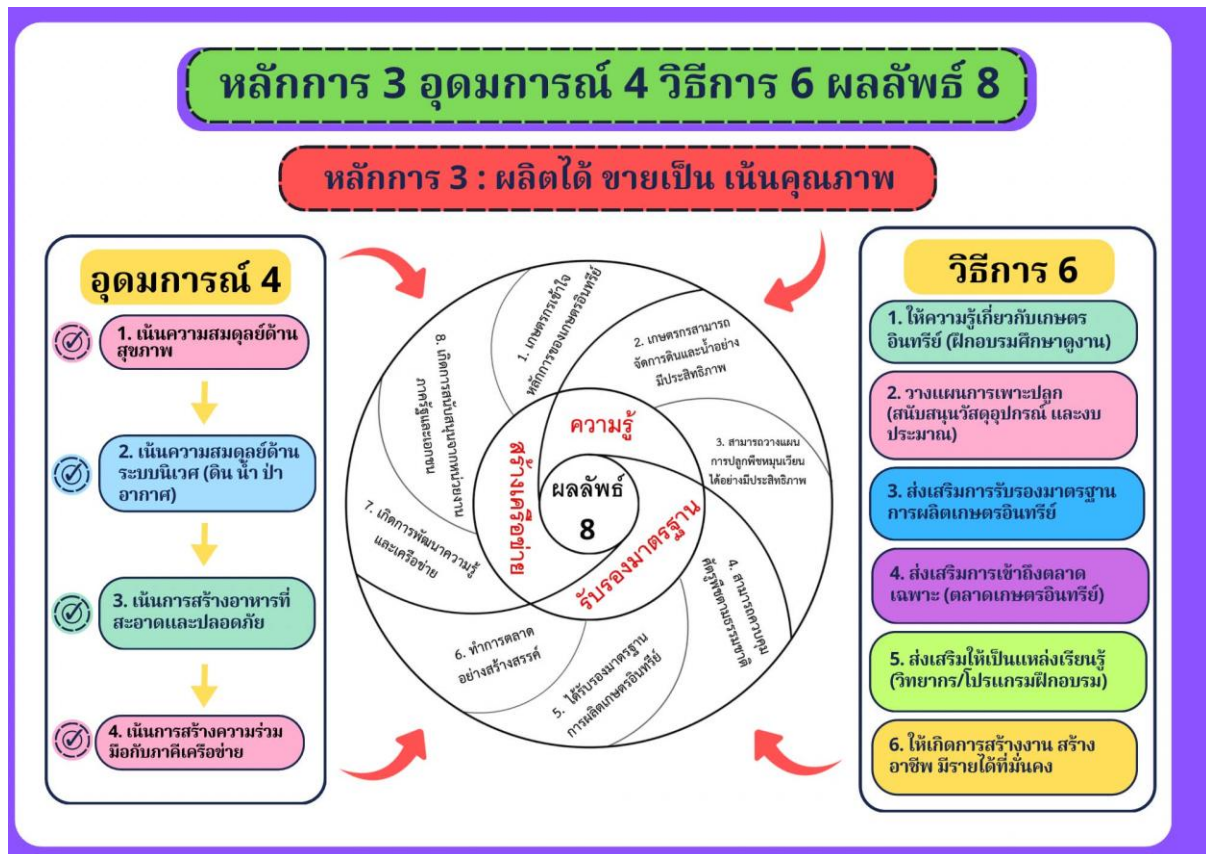
4.7 พัฒนาเครือข่ายและความรู้ร่วมกับเกษตรกรรุ่นใหม่ กระบวนการพัฒนาเกษตรกรภายใต้โครงการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ได้ก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การเกิด “เครือข่ายเกษตรกร” ที่มีบทบาทไม่เพียงแต่ในฐานะผู้ผลิตแต่ยังเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับสังคม โดยเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการทุกคนได้กลายเป็น “ศูนย์เรียนรู้เกษตรอินทรีย์” ประจำตำบลหรือชุมชนของตน เปิดพื้นที่ให้แก่บุคคลทั่วไปที่สนใจศึกษาการทำเกษตรอินทรีย์อย่างจริงจังได้เข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ นอกจากนี้ได้ถ่ายทอดความรู้แก่ประชาชนทั่วไปแล้ว ศูนย์เรียนรู้ของเกษตรกรยังทำหน้าที่เสมือน พื้นที่ปฏิบัติการทางสังคม (Social Lab) สำหรับนักเรียน นักศึกษาและคณะผู้วิจัยจากหลากหลายสถาบันที่ต้องการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงในพื้นที่ซึ่งเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้แบบลงมือปฏิบัติ (Experiential Learning) ที่มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการศึกษาในยุคปัจจุบัน พร้อมกันนี้ เกษตรกรยังได้รับเชิญให้เป็นวิทยากรในการฝึกอบรมแก่หน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่ส่งเสริมอาชีพให้กับประชาชน โดยเฉพาะในโครงการพัฒนาอาชีพเสริมและการส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากที่เกษตรกรสามารถปรับบทบาทจาก “ผู้เรียนรู้” มาเป็น “ผู้ถ่ายทอดความรู้” สะท้อนให้เห็นถึงพลังของการพัฒนาเกษตรกรแบบมีส่วนร่วมได้สร้างคน สร้างการเปลี่ยนแปลงจากฐานรากอย่างเป็นรูปธรรม

4.8 ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชนอย่างต่อเนื่อง การพัฒนาเกษตรกรอย่างเป็นรูปธรรมภายใต้โครงการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ได้ส่งผลให้หน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนเห็นถึงศักยภาพและความตั้งใจของกลุ่มเกษตรกรจึงได้เข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านวัสดุอุปกรณ์ความรู้ทางเทคนิคและพื้นที่ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะการสนับสนุนองค์ประกอบสำคัญ เช่น ความรู้ด้านการบรรจุภัณฑ์และการเพิ่มมูลค่าสินค้า พื้นที่จัดจำหน่ายสินค้าทางการเกษตรในตลาดเฉพาะสถานที่จัดอบรมเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่เกษตรกรในวงกว้าง การสนับสนุนดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นเท่านั้นแต่เป็นผลต่อเนื่องจากการที่โครงการได้วางรากฐานพัฒนาเกษตรกรอย่างเป็นระบบตั้งแต่ระยะเริ่มต้น

จนสามารถยกระดับศักยภาพให้เกษตรกรมีความรู้ ความสามารถ และทักษะในการบริหารจัดการแปลงเกษตรอินทรีย์ของตนเอง

จากกระบวนการดำเนินโครงการที่เชื่อมโยงองค์ความรู้ การพัฒนาเชิงระบบ และความร่วมมือจากทุกภาคส่วนอย่างเป็นรูปธรรมจึงสามารถสรุปการพัฒนาเกษตรกรสู่การเป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ไว้ในรูปแบบของโมเดล 3 4 6 8 ประกอบด้วย 3 หลักการ คือ ผลิตได้ ขายเป็น เน้นคุณภาพ อุดมการณ์ 4 คือ สมดุลสุขภาพ สมดุลระบบนิเวศ สร้างอาหารปลอดภัย และความร่วมมือกับภาคี วิธีการ 6 ตั้งแต่การให้ความรู้ การวางแผนผลิต การรับรองมาตรฐาน การตลาดเฉพาะ ไปจนถึงการพัฒนาศักยภาพและระบบการเรียนรู้ และสร้างงาน สร้างอาชีพ ผลลัพธ์ 8 เช่น เข้าใจหลักการของเกษตรอินทรีย์ จัดการดินและน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ วางแผนปลูกพืชหมุนเวียนได้เหมาะสม ควบคุมศัตรูพืชด้วยวิธีธรรมชาติ ได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ทำการตลาดอย่างสร้างสรรค์ สร้างเครือข่ายเกษตรกรและแลกเปลี่ยนความรู้ และได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน

รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรนี้ไม่ได้เป็นเพียงกรอบแนวคิดเชิงเทคนิคเท่านั้น หากเป็นกระบวนการเปลี่ยนผ่าน (Transition) ที่ลงลึกถึงระดับโครงสร้างและจิตสำนึกของเกษตรกรอย่างแท้จริง การวิจัยครั้งนี้จึงไม่ใช่เพียงการดำเนินงานให้เสร็จสิ้นตามกรอบขั้นตอนวิจัย แต่เป็นการเปลี่ยนวิถีชีวิตของเกษตรกรให้เปลี่ยนวิธีคิด การกระทำ และมองความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและตลาดด้วย เพราะ “เกษตรอินทรีย์” ไม่ใช่เพียง “ทางเลือก” แต่คือ “ทางรอด” ที่ยั่งยืนในเชิงสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม สารสำคัญของงานวิจัยนี้จึงอยู่ที่การ “สร้างคน” ที่มีความรู้ ความเข้าใจและจิตสำนึกในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต พร้อมทั้ง “จัดวางระบบ” ที่เอื้อต่อการผลิต การตลาดและความร่วมมือและที่สำคัญคือ “สร้างจิตใจที่มั่นคง” ซึ่งเป็นรากฐานของความยั่งยืนอย่างแท้จริงในเกษตรกรในยุคอนาคตนั่นเอง ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรสู่ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์

อภิปรายผล

การทำงานแบบสหภาพ (Collaborative Approach) ถือเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาเกษตรกรให้ประสบความสำเร็จ โดยการนำเกษตรอินทรีย์แม้ว่าที่ผ่านมาจะมีความร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ แต่ยังคงขาดความบูรณาการทรัพยากร ได้แก่ “คน ความรู้ งบประมาณและระบบปฏิบัติการ” ให้เกิดประโยชน์สูงสุดการวิจัยครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาเกษตรกรให้เกิดความยั่งยืนจำเป็นต้องมี “เจ้าภาพหลัก” หรือหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบในการบริหารจัดการและทำหน้าที่ประสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายจากหลากหลายภาคส่วนทั้งในระดับภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และภาควิชาการเพื่อให้เกิดพลังเสริมระหว่างกันอย่างแท้จริง จากกระบวนการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research) ได้ค้นพบการพัฒนาเกษตรกรสู่ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ 5 ประการดังนี้

ประการแรก การมีหน่วยงานเจ้าภาพหลักที่มีบทบาทชัดเจนในการประสานงาน การที่มีคณะผู้วิจัยทำหน้าที่ประสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายหลายฝ่ายเป็นกลไกกลางในการรวบรวมและเชื่อมโยงทรัพยากรที่หลากหลาย ได้แก่ องค์ความรู้ ทักษะ เทคโนโลยี แรงสนับสนุนทางการเงิน ตลอดจนเครือข่ายการตลาด ให้สามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีเอกภาพและเป็นระบบความร่วมมือที่เกิดขึ้นไม่ได้เป็นเพียง

การทำงานร่วมแบบต่างฝ่ายต่างทำ (Coordination) แต่คือการบูรณาการ (Integration) (Leinhardt, 1977) ร่วมกันซึ่งแต่ละหน่วยงานมีบทบาทหน้าที่ของตนเกี่ยวกับเสริมศักยภาพทำงานซึ่งกันและกัน เช่น ศูนย์วิจัย และพัฒนาการเกษตรบุรีรัมย์ทำหน้าที่ให้ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ การจัดการศัตรูพืชและโรคพืช ตลอดจน กระบวนการตรวจประเมินแปลงเพื่อขอรับรองมาตรฐาน บริษัทศาลานา จำกัด ทำหน้าที่เป็นวิสาหกิจเพื่อ สังคมที่รับซื้อผลผลิตข้าวอินทรีย์จากเกษตรกรที่ผ่านการรับรองมาตรฐาน และมูลนิธิสุทธิตร์น อยู่วิทยา สนับสนุนงบประมาณสำหรับการปรับปรุงแปลงเกษตรอินทรีย์และส่งเสริมศักยภาพเกษตรกรในระยะเริ่มต้น ความร่วมมือของทั้งหมด คือ ภาควิชาการ ภาครัฐ ภาคสังคม และภาคธุรกิจทำให้สามารถสร้างวงจร การพัฒนาที่ครบถ้วน ตั้งแต่การผลิตที่มีคุณภาพ การตรวจรับรองมาตรฐาน การสนับสนุนเชิงโครงสร้าง ไปจนถึงการจัดหาตลาดรับซื้ออย่างยั่งยืน

ประการที่สอง การออกแบบกิจกรรมที่มีส่วนร่วมจากทุกภาคตั้งแต่ระดับนโยบายจนถึงระดับปฏิบัติ กระบวนการพัฒนาเกษตรกรมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้นทั้งในด้านทรัพยากรการผลิต สภาพแวดล้อมทาง เศรษฐกิจที่ผันผวน ความเปลี่ยนแปลงของนโยบายภาครัฐ ตลอดจนข้อจำกัดด้านเทคโนโลยีและตลาดที่มี พลวัตสูง การจัดการปัญหาไม่อาจพึ่งพาเพียงองค์กรหรือหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งเพียงลำพังได้ จำเป็นต้อง อาศัย ความร่วมมือแบบบูรณาการ (Integrated Collaboration) ระหว่างภาคที่มีความเชี่ยวชาญหลากหลาย ด้านการออกแบบกระบวนการพัฒนาเกษตรกรจึงควรอยู่บนฐานของ “การทำงานร่วมกันตั้งแต่ต้นทาง” ได้แก่ การวิเคราะห์ปัญหาร่วม (Collaborative Problem Analysis) (Piessens et al., 2012) การวางแผนแบบมี ส่วนร่วม (participatory planning) และการออกแบบกิจกรรมที่ตอบสนองต่อศักยภาพเฉพาะของพื้นที่และ กลุ่มเป้าหมาย นอกจากนี้การพัฒนาเกษตรกรในยุคปัจจุบันยังต้องอาศัย องค์ความรู้เฉพาะด้าน เช่น ระบบ การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ การจัดการศัตรูพืชแบบชีวภาพ การตลาดเฉพาะด้าน (Niche Market) และการบริหารจัดการเชิงธุรกิจ เพื่อเสริมสร้างศักยภาพให้เกษตรกรก้าวข้ามจากระบบผลิตแบบเดิมสู่ระบบ เศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge-Based Agriculture) ดังนั้นความสำเร็จของการพัฒนาเกษตรกรให้เกิดผล ลัพท์ที่ยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัย ความร่วมมือเชิงยุทธศาสตร์และความรู้ข้ามสาขา โดยมีเป้าหมายร่วมในการสร้าง เกษตรกรที่สามารถปรับตัวได้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงและมีศักยภาพในการขับเคลื่อนตนเองในระบบเศรษฐกิจ สมัยใหม่อย่างมั่นคง

ประการที่สาม การใช้พื้นที่จริงเป็นฐานเรียนรู้ (Learning by Doing) การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ สำหรับการพัฒนาเกษตรกรไม่ใช่เพียงการถ่ายทอดความรู้ในกิจกรรมฝึกอบรมเชิงทฤษฎีเท่านั้น แต่ต้องสร้าง กระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับ “การปฏิบัติจริงในพื้นที่” ของเกษตรกรด้วย คณะผู้วิจัยได้ออกแบบ การพัฒนาเกษตรกรจากการเรียนรู้เชิงปฏิบัติของเกษตรกรอินทรีย์ โดยเริ่มตั้งแต่การวางแผนแปลงเพาะปลูกให้ เหมาะสมกับพื้นที่ การคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยวผลผลิตด้วยวิธีที่ปลอดภัย และ การบริหารจัดการผลผลิตเพื่อเข้าสู่ตลาด เป็นต้น สิ่งสำคัญเกษตรกรต้องปฏิบัติการหลักเกณฑ์และเงื่อนไขของ การตรวจรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์จากกรมวิชาการเกษตรเท่านั้น การดำเนินการอย่างเคร่งครัดจะช่วย ให้ผู้บริโภคเกิดความเชื่อมั่นในการเลือกซื้อผักอินทรีย์อีกด้วย

ดังนั้นทฤษฎีการเรียนรู้เชิงการเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning Theory) มีความเชื่อว่าการเรียนรู้ที่แท้จริงมิใช่เพียงการรับรู้ข้อมูลใหม่แต่คือการเปลี่ยนแปลงกรอบความคิดหรือ “กรอบอ้างอิง (Frame of Reference)” อันเป็นระบบของทัศนคติ ความเชื่อ ประสบการณ์เดิมและค่านิยมที่บุคคลใช้ตีความโลกและตัดสินพฤติกรรมของตนเอง กระบวนการเรียนรู้เชิงการเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นได้เมื่อบุคคลมีโอกาสไตร่ตรองเชิงวิพากษ์ (Critical Reflection) ต่อตัวแบบความคิดเดิมของตนเองและเปิดรับมุมมองใหม่ที่ท้าทายต่อกรอบความเชื่อเดิม กระบวนการนี้ช่วยให้เกิดมุมมองที่กว้าง รอบด้านและครอบคลุมมากยิ่งขึ้น (Taylor & Cranton, 2012) เมื่อประยุกต์ใช้กับการพัฒนาเกษตรกรพบว่า การเปลี่ยนผ่านจากระบบเกษตรเคมีสู่ระบบเกษตรอินทรีย์ นั้นไม่ใช่เพียงการเปลี่ยนวิธีการผลิตหรือเทคโนโลยีทางการเกษตรเท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงเชิงลึกทางความคิด ทัศนคติ และค่านิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากความเชื่อเดิมที่มุ่งเน้น “ผลผลิตในเชิงปริมาณ” ไปสู่เป้าหมายใหม่ที่ให้ความสำคัญกับ ความปลอดภัยของผู้บริโภค การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และสุขภาพของผู้ผลิตเอง การเรียนรู้ในลักษณะนี้จึงต้องอาศัย เวลา พื้นที่และกระบวนการ ที่เอื้อให้เกษตรกรสามารถศึกษา อบรม ทดลองและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้อื่น จนเกิดการปรับเปลี่ยนความคิดด้วยตนเอง ไม่ใช่เพียงการ “รับความรู้” หากแต่เป็นการ “เปลี่ยนวิธีคิด” อย่างมีสำนึกซึ่งถือเป็นหัวใจของการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนในระดับบุคคลและระดับชุมชน

ประการที่สี่ การสนับสนุนอย่างต่อเนื่องในด้านองค์ความรู้ วัสดุอุปกรณ์และตลาด การพัฒนาเกษตรกรให้เป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์นั้นไม่ใช่สิ่งที่สามารถบรรลุได้ในระยะเวลาสั้นแต่ต้องอาศัยการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบทั้งในด้านองค์ความรู้ วัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นและช่องทางตลาดที่มั่นคง กระบวนการสนับสนุนนี้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการจัดอบรมหรือแจกจ่ายทรัพยากรเบื้องต้น แต่รวมถึงการให้คำปรึกษาอย่างใกล้ชิดในทุกขั้นตอนของการพัฒนาตั้งแต่การวางแผนการผลิต การจัดการแปลง การรักษามาตรฐาน การเข้าสู่ตลาดเฉพาะ ตลอดจนการปรับตัวต่อสถานการณ์และอุปสรรคต่าง ๆ คณะผู้วิจัยในฐานะ “พี่เลี้ยง” หรือ “โค้ช” มีบทบาทสำคัญในการชี้แนะแนวทาง บ่มเพาะแนวคิดและเสริมสร้างกำลังใจให้กับเกษตรกรอย่างต่อเนื่อง หากเกษตรกรเผชิญกับปัญหาต้องประสานให้ผู้เชี่ยวชาญจากหน่วยงานที่เข้ามาทำงานร่วมกันให้คำแนะนำทางวิชาการและแก้ไขปัญหาร่วมกับเกษตรกร กระบวนการดังกล่าวช่วยสร้างความเชื่อมั่น (Confidence) และความต่อเนื่องในการพัฒนา (Continuity Of Support) ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกษตรกรสามารถเปลี่ยนผ่านจากระบบการผลิตแบบเคมีไปสู่การเป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ในระยะยาวได้อีกด้วย

สำหรับเกษตรกรที่เปลี่ยนผ่านจากระบบเกษตรเคมีมาสู่การเป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์การสะสมทุนทางวัฒนธรรมรูปแบบใหม่นี้จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ทั้งในด้านความรู้เฉพาะด้านเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ ทักษะการบริหารจัดการ การตลาด และการสื่อสารกับผู้บริโภค การมีใบรับรองที่ได้รับการยอมรับจากภาครัฐและเครือข่ายตลาดการมีทุนทางวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ ช่วยให้เกษตรกรสามารถเข้าถึงเครือข่ายทางเศรษฐกิจ สังคมและการเรียนรู้ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงสามารถต่อรองในระบบตลาด บนฐานของ

คุณค่า ความเชี่ยวชาญและมาตรฐานที่ได้รับการรับรองซึ่งล้วนแล้วแต่ส่งผลต่อการเพิ่มอำนาจต่อรองในระดับชุมชนและในเวทีเศรษฐกิจสมัยใหม่ได้อีกด้วย

ประการสุดท้าย การบูรณาการพันธกิจของมหาวิทยาลัย ภาครัฐและภาคเอกชนเพื่อยกระดับศักยภาพชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ในฐานะสถาบันอุดมศึกษาที่มีพันธกิจเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นได้แสดงบทบาทเชิงรุกในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาโดยเน้นการ “บูรณาการพันธกิจร่วมกับภาคีเครือข่าย” ประกอบด้วยหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคมและชุมชนท้องถิ่น เพื่อยกระดับศักยภาพของเกษตรกรให้สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน การส่งเสริมให้คณาจารย์ทำหน้าที่เป็น “ผู้ประสานการพัฒนา” ระหว่างองค์ความรู้เชิงวิชาการกับภาคปฏิบัติในชุมชนถือเป็นพันธกิจหลักของมหาวิทยาลัยเพื่อท้องถิ่น ทั้งนี้การทำงานร่วมกับภาคีเครือข่ายไม่ได้เป็นเพียงความร่วมมือเชิงเทคนิคเท่านั้นแต่เป็นกระบวนการบูรณาการจุดแข็ง (Synergizing Strengths) ของแต่ละภาคส่วนเพื่อเติมเต็มช่องว่างและจัดการข้อจำกัดของแต่ละองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ (Gilchrist, 2019) ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากความร่วมมือคือการเปิดโอกาสใหม่สำหรับการพัฒนา เช่น การสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ การเข้าถึงทรัพยากรและการเชื่อมโยงตลาดเฉพาะด้าน ทั้งหมดนี้เป็นการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมบนฐานของทุนทางสังคมและภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นรากฐานของสังคมไทยนั่นเอง

สรุปผลการศึกษา

การพัฒนาเกษตรกรต้องอาศัย “ความร่วมมือแบบบูรณาการและต่อเนื่อง” โดยดำเนินงานตามกรอบ “หลักการ 3 อุดมการณ์ 4 วิธีการ 6 ผลลัพธ์ 8” หลักการเน้น ผลิตได้ ขายเป็นและเน้นคุณภาพส่วนอุดมการณ์มุ่งสู่ความสมดุลของสุขภาพ ระบบนิเวศ อาหารปลอดภัยและการทำงานร่วมกับภาคีเครือข่ายกระบวนการดำเนินงาน 6 วิธีการ ได้แก่ การให้ความรู้ การวางแผนเพาะปลูกและการจัดการชีวภัณฑ์ การส่งเสริมมาตรฐาน การเชื่อมโยงตลาด การพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ และการสร้างงานสร้างอาชีพ ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นคือเกษตรกรมีองค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์มากขึ้น ได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (Organic Thailand) มีรายได้มั่นคงและสามารถขยายผลสู่การเป็นผู้ประกอบการทางสังคม (Social Entrepreneur) การพัฒนาเกษตรกรสู่ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ประสบความสำเร็จจากการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน การสนับสนุนทางวิชาการและตลาดที่ต่อเนื่องซึ่งก่อให้เกิดการยกระดับคุณภาพชีวิตของเกษตรกร เศรษฐกิจฐานรากและการพัฒนาอย่างยั่งยืนของจังหวัดบุรีรัมย์

เอกสารอ้างอิง

กลุ่มวิชาการ สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 4 กรมวิชาการเกษตร. (2563). *การผลิตและการใช้เห็ด*
เรืองแสงลิรินรัคมิในการควบคุมโรคพืชในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง. สำนักวิจัยและ
พัฒนาการเกษตรเขตที่ 4 กรมวิชาการเกษตร.

- ชวิศร์ สวัสดิสาร. (2564). *คู่มือเกษตรอินทรีย์ (สำหรับเกษตรกร) ฐานนโยบาย เข้าใจมาตรฐานได้รับรองพืชอินทรีย์*. สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 7 กรมวิชาการเกษตร.
<https://www.scribd.com/document/724567502/คู่มือเกษตรอินทรีย์-สำหรับเกษตรกร>
- สำนักงานจังหวัดบุรีรัมย์. (2565). *แผนพัฒนาจังหวัด 5 ปี พ.ศ. 2566-2570 จังหวัดบุรีรัมย์*. กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด สำนักงานจังหวัดบุรีรัมย์.
<https://www.buriram.go.th/downloads/plan/plan-p-66-70.pdf>
- สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2561). *แผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี พ.ศ. 2561–2580*. สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 พ.ศ. 2566 – 2570*. สำนักนายกรัฐมนตรี.
- Amey, M. J., & Eddy, P. L. (2023). *Creating strategic partnerships: A guide for educational institutions and their partners*. Taylor & Francis.
- Biswas, D., & Micallef, S. A. (Eds.). (2019). *Safety and practice for organic food*. Academic Press.
- Etingoff, K. (Ed.). (2017). *Sustainable development of organic agriculture: historical perspectives*. CRC Press.
- Gilchrist, A. (2019). *The well-connected community: A networking approach to community development* (2nd ed.). Policy Press.
- Guillory, J. (2023). *Cultural capital: The problem of literary canon formation*. University of Chicago Press.
- Hagedoorn, J., Haugh, H., Robson, P., & Sugar, K. (2023). Social innovation, goal orientation, and openness: Insights from social enterprise hybrids. *Small Business Economics*, 60(1), 173-198. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11187-022-00643-4>
- Kettl, D. F. (2015). *The transformation of governance: Public administration for the twenty-first century* (2nd ed.). Johns Hopkins University Press.
- Leinhardt, S. (Ed.). (1977). *Social networks: A developing paradigm*. Academic Press.
- Löffler, E. (2003). Governance and government: Networking with external stakeholders. In T. Bovaird & E. Löffler (Eds.), *Public management and governance* (pp. 163–174). Routledge.
- Mishra, M. (2013). Role of eco-friendly agricultural practices in Indian agriculture development. *International Journal of Agriculture and Food Science Technology*, 4(2), 11-15.

- Nandwani, D., & Nwosisi, S. (2016). Global trends in organic agriculture. In D. Nandwani (Ed.), *Organic farming for sustainable agriculture* (Sustainable Development and Biodiversity, Vol. 9, pp. 3–21). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-26803-3_1
- Palaniappan, S. P., & Annadurai, K. (2018). *Organic farming theory & practice*. Scientific Publishers.
- Piessens, R., de Doncker-Kapenga, E., Überhuber, C. W., & Kahaner, D. K. (2012). *QUADPACK: A subroutine package for automatic integration* (Vol. 1). Springer Science & Business Media.
- Taylor, E. W., & Cranton, P. (2012). *The handbook of transformative learning: Theory, research, and practice*. John Wiley & Sons.
- Vaughan, C., Hansen, J., Roudier, P., Watkiss, P., & Carr, E. (2019). Evaluating agricultural weather and climate services in Africa: Evidence, methods, and a learning agenda. *WIREs Climate Change*, 10(3), Article e586. <https://doi.org/10.1002/wcc.586>

การทบทวนบทบาทนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ในการนำนโยบายไปปฏิบัติ เพื่อการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติ¹

Reviewing Human Resource Management Roles in Policy Implementation to Protect Migrant Worker Rights and Welfare

คชตริย์ เจริญสุข และบุญอนันต์ พินัยทรัพย์

Khotchatrai Charoensuk and Boon-Anan Phinaitrup

คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

Graduate School of Public Administration, National Institute of Development Administration

E-mail² : khotchatrai.cha@nida.ac.th

Date Received : 15 October 2025

Date Revised : 27 April 2026

Date Accepted : 27 April 2026

Date Published online : 25 September 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอการทบทวนเชิงวิพากษ์เกี่ยวกับบทบาทของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ในการนำนโยบายด้านสิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติไปสู่การปฏิบัติ โดยมุ่งเน้นแรงงานข้ามชาติในอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานเข้มข้นและมีความเปราะบางสูง โดยเฉพาะอุตสาหกรรมอาหารทะเลและเกษตรแปรรูป ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความซับซ้อนของประเด็นแรงงานที่เชื่อมโยงมิติด้านกฎหมาย สิทธิมนุษยชน และการจัดการองค์การ บทความนี้ใช้แนวทางการทบทวนวรรณกรรมแบบบูรณาการ (Integrative Literature Review) โดยคัดเลือกวรรณกรรมตามเกณฑ์ด้านความเกี่ยวข้อง ความทันสมัย และความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงคุณภาพ จากการสังเคราะห์วรรณกรรมพบว่า แรงงานข้ามชาติเป็นกำลังสำคัญในระบบเศรษฐกิจไทยที่ยังคงเผชิญความเปราะบางและความเสี่ยงต่อการถูกละเมิดสิทธิ การวิเคราะห์สะท้อนให้เห็นช่องว่างระหว่างหลักการเชิงนโยบายกับการบังคับใช้จริงในสถานประกอบการ ซึ่งไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยกลไกรัฐเพียงลำพัง หากแต่ต้องอาศัยบทบาทเชิงกลยุทธ์ของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ บทบาท

¹ บทความฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง “บทบาทนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ที่มีผลต่อหลักการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติ : การนำนโยบายไปปฏิบัติในอุตสาหกรรมแปรรูปอาหาร จังหวัดสมุทรสาคร” (This article is part of the thesis titled “The Role of Human Resource Management in Protecting Migrant Workers Rights and Welfare : Policy Implementation in the Food Processing Industry of Samut Sakhon Province”)

² ผู้ประพันธ์บรรณกิจ (Corresponding author)

เหล่านี้ครอบคลุมตั้งแต่การเป็นหุ้นส่วนเชิงกลยุทธ์ ผู้นำการเปลี่ยนแปลง ผู้พัฒนาทุนมนุษย์ ไปจนถึงการเป็น
ผู้ครองใจบุคลากรและที่ปรึกษาเชิงระบบ บทความนี้มุ่งนำเสนอว่า นักบริหารทรัพยากรมนุษย์มีศักยภาพ
ในการแปลงมาตรฐานสากลและพันธกรณีระหว่างประเทศ เช่น อนุสัญญา ILO และพิธีสารด้านแรงงาน
ให้กลายเป็นมาตรการที่ตรวจสอบได้จริง อาทิ สัญญาจ้างหลายภาษา ระบบ e-Payment และกลไกร้องเรียน
อิสระ นอกจากนี้ นักบริหารทรัพยากรมนุษย์ยังมีบทบาทสำคัญในการเสริมพลังแรงงานและสร้างความไว้วางใจ
เพื่อให้แรงงานเข้าถึงสิทธิและการเยียวยาได้อย่างแท้จริง โดยนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ต้องยกระดับบทบาทจาก
การจัดการเชิงเทคนิคสู่กลไกเชิงกลยุทธ์ที่ผสมผสานหลักสิทธิมนุษยชนและธรรมาภิบาลแรงงาน

คำสำคัญ : นักบริหารทรัพยากรมนุษย์, การจัดการเชิงกลยุทธ์, การคุ้มครองแรงงานต่างด้าว, สิทธิมนุษยชน,
ช่องว่างระหว่างหลักการกับการปฏิบัติ

Abstract

This article critically reviews human resource management (HRM) roles in implementing policies to protect migrant worker rights and welfare. It focuses on migrant workers in labor-intensive and highly vulnerable industries, particularly the seafood and agro-processing sectors, reflecting the complexity of labor issues intersecting with law, human rights, and organizational management. Migrant workers are essential for Thailand's economy, yet remain vulnerable to exploitation and the denial of basic rights. Results indicate a persistent gap between policy principles and workplace practices, which cannot be bridged solely by state mechanisms, but requires strategic HRM. Roles include being a strategic partner, change agent, human capital developer, employee champion, and systemic advisor. An integrative literature review was employed by selecting the literature based on relevance, recency, and source credibility, and analyzing the data through qualitative content analysis. The review suggests HRM's potential to adapt international standards and commitments such as International Labour Organization (ILO) conventions and labor protocols into verifiable measures, including multilingual contracts, e-payment systems, and independent grievance mechanisms. HRM also empowers workers and fosters trust, enabling access to rights and remedies. The article argues that HRM should be elevated from technical administration to strategic mechanisms integrating human rights principles and labor governance, driving organizational and supply chain sustainability.

Keywords: Human Resource Management, Strategic Management, Migrant Labor Protection, Human Rights, Principle-Practice Gap

บทนำ

ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงระดับโลกที่ส่งผลต่อโครงสร้างแรงงาน รัฐและภาคธุรกิจต่างต้องปรับทิศทางการบริหารทรัพยากรมนุษย์ให้รองรับกับความหลากหลายของแรงงาน สภาพการณ์เช่นนี้ทำให้แรงงานข้ามชาติกลายเป็นแรงงานสำคัญในเศรษฐกิจหลายภาคส่วน ภายใต้สถานการณ์ที่แรงงานไทยลดลงจากปัญหาโครงสร้างประชากร ประกอบกับกระบวนการผลิตที่ต้องใช้แรงงานอย่างเข้มข้น แรงงานข้ามชาติจึงไม่เพียงเป็นแรงงานทดแทน หากแต่ยังเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่าต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและการดำรงอยู่ของระบบการผลิตในภาคอุตสาหกรรมของประเทศไทย

ตลอดสามทศวรรษที่ผ่านมา ปรากฏการณ์การย้ายถิ่นระหว่างประเทศได้ขยายตัวอย่างต่อเนื่อง โดยจำนวนผู้อพยพย้ายถิ่นทั่วโลกเพิ่มขึ้นเกือบสองเท่าจาก 153 ล้านคนในปี 2533 (ค.ศ. 1990) เป็น 304 ล้านคนในปี 2567 (ค.ศ. 2024) (United Nations, 2025, pp. 1-7) ประเทศไทยยังคงเป็นหนึ่งในประเทศปลายทางสำคัญของแรงงานข้ามชาติในภูมิภาคเอเชีย โดยถูกจัดให้อยู่ในอันดับที่ 6 ของภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (United Nations, 2018, p. 5) ในฐานะประเทศปลายทางหลักของแรงงานข้ามชาติ โดยเฉพาะแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ เมียนมา ลาว กัมพูชา และเวียดนาม ปัจจุบันมีแรงงานข้ามชาติที่ได้รับอนุญาตทำงานคงเหลือ จำนวน 4,091,651 คน (สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว, 2568, น. 4) แรงงานข้ามชาติเหล่านี้มีบทบาทอย่างเด่นชัดในภาคอุตสาหกรรมที่ต้องการแรงงานจำนวนมาก ซึ่งล้วนเป็นภาคส่วนที่แรงงานไทยมักหลีกเลี่ยง เนื่องจากงานที่จัดอยู่ในกลุ่มที่มีลักษณะ 3D Jobs ได้แก่ งานสกปรก (Dirty) งานอันตราย (Dangerous) และงานที่หนักหรือยากลำบาก (Demanding) (ILO, 2023b, p. 9) ปรากฏการณ์นี้จึงไม่เพียงสะท้อนการเปลี่ยนแปลงของตลาดแรงงานภายในประเทศ หากยังชี้ให้เห็นถึงพลวัตของการพึ่งพิงแรงงานข้ามชาติในฐานะกำลังหลักของระบบเศรษฐกิจไทย

งานวิจัยเชิงประจักษ์ชี้ให้เห็นว่าแรงงานข้ามชาติส่วนใหญ่อยู่ในสถานะที่เปราะบางมีความเสี่ยงในการถูกละเมิดสิทธิ ถูกเลือกปฏิบัติ และมักเข้าไม่ถึงระบบสวัสดิการที่มีมาตรฐาน ไม่ว่าจะเป็นประกันสุขภาพ ความปลอดภัยในการทำงาน หรือโอกาสในการเข้าร่วมองค์การแรงงาน (อรรถสุตา เลิศกุลวัฒน์ และฐิติมา พุฒิทานนท์, 2566; แพรวพรรณ ศิริเลิศ, 2566; ทรงชัย ทองปาน, 2567, น. 197-202; ILO, 2023a, p. 42) สถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงช่องว่างเชิงนโยบายระหว่างหลักการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงาน และการนำไปปฏิบัติจริงในระดับองค์การ ช่องว่างนี้ไม่อาจอุดได้ด้วยกลไกรัฐหรือข้อบังคับทางกฎหมายเพียงลำพัง หากแต่จำเป็นต้องมีกลไกระดับองค์การที่สามารถออกแบบและบริหารจัดการนโยบายแรงงานอย่างรอบด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Managers: HRMs) ซึ่งเป็นบุคลากรในสายงานทรัพยากรมนุษย์ขององค์กร ไม่ว่าจะเป็นระดับผู้ปฏิบัติงาน ผู้จัดการ หรือผู้บริหารฝ่ายทรัพยากรมนุษย์ ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการกำหนด ขับเคลื่อน และกำกับกับการปฏิบัติด้านการจ้างงาน สิทธิแรงงาน และสวัสดิการภายในสถานประกอบการ โดยทำหน้าที่เป็นจุดเชื่อมระหว่างนโยบายระดับบนกับแรงงานในระดับปฏิบัติงาน (เปรมใจ วังศิริไพศาล และคณะ, 2564; Dessler, 2020, p. 2)

บทบาทของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์จึงกลายเป็นกลไกเชิงกลยุทธ์ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการขับเคลื่อนหลักการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติไปปฏิบัติเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงานอย่างยั่งยืน การทบทวนวรรณกรรมครั้งนี้ตั้งอยู่บนฐานความตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงของบริบทแรงงานในระดับมหภาค ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการยกระดับบทบาทของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ให้เป็
นกลไกสำคัญในการนำนโยบายด้านสิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติไปสู่การปฏิบัติจริง แม้จะมีงานศึกษา
ที่กล่าวถึงความเปราะบางของแรงงานข้ามชาติและความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิสวัสดิการ (อรรถสุดา
เลิศกุลวัฒน์ และจิตติมา พุฒิทานนท์, 2566; IOM, 2024, p. 16) หากแต่การบูรณาการเชิงทฤษฎีระหว่าง
แนวคิดการจัดการทรัพยากรมนุษย์กับหลักสิทธิมนุษยชนในเชิงปฏิบัติยังคงอยู่ในระดับจำกัด งานทบทวน
วรรณกรรมนี้จึงมีเป้าประสงค์เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ข้ามศาสตร์ในบทบาทเชิงกลยุทธ์ของการบริหาร
ทรัพยากรมนุษย์ที่เอื้อต่อการคุ้มครองแรงงานข้ามชาติในระบบเศรษฐกิจ (Jamali et al., 2015, p. 125)
เพื่อนำไปสู่ข้อเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้ที่เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทยในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม การศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับบทบาทนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ในการนำนโยบายดังกล่าว
ไปปฏิบัติยังคงมีลักษณะจำกัดอยู่ในขอบเขตของการบริหารทั่วไป มากกว่าที่จะทำหน้าที่เป็นผู้ส่งเสริมสิทธิ
มนุษยชนในสถานประกอบการ (Piwowar-Sulej et al., 2022, p. 615; Rani, 2021, p. 82) แม้จะมีการศึกษา
เกี่ยวกับแรงงานข้ามชาติมากขึ้น แต่การศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทนักบริหารทรัพยากรมนุษย์
กับความสำเร็จในการปฏิบัติตามนโยบายยังไม่เพียงพอ ขาดการวิเคราะห์เชิงระบบเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อ
ประสิทธิภาพของการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการของแรงงานข้ามชาติ รวมถึงปัญหาและอุปสรรคที่นักบริหาร
ทรัพยากรมนุษย์ต้องเผชิญภายใต้ข้อจำกัดด้านทรัพยากร กฎระเบียบที่ซับซ้อน และช่องว่างทางวัฒนธรรมและ
ภาษาที่เป็นความท้าทายสำหรับนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ (IOM, 2022, pp. 5-6; Hooper, 2023,
pp. 15-16; Martin, 2023, pp. 32-33) งานวิจัยเหล่านี้ยืนยันว่าการบริหารทรัพยากรมนุษย์ที่มีความรับผิดชอบ
ต่อสังคม (Responsible Human Resource Management) มีศักยภาพในการสร้างองค์กรที่มีความยั่งยืน
ทางสังคม (Socially Sustainable Organizations) ผ่านการให้ความสำคัญต่อศักดิ์ศรี ความเป็นธรรม และ
การเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของแรงงานทุกกลุ่ม

จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่า ที่ผ่านมาการศึกษาในประเด็นบทบาทนักบริหารทรัพยากรมนุษย์
มิได้ศึกษาถึงการบูรณาการองค์ความรู้ด้านบริหารทรัพยากรมนุษย์เข้ากับหลักการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการ
แรงงานข้ามชาติ และกระบวนการนำนโยบายแรงงานไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นระบบ การวิเคราะห์บทบาทของ
นักบริหารทรัพยากรมนุษย์ในองค์การภาคเอกชน เพื่อป้องกันการละเมิดสิทธิแรงงานและสนับสนุนการปฏิบัติ
ที่เป็นธรรมสำหรับแรงงานข้ามชาติ ซึ่งความท้าทายดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความจำเป็นต่อศึกษาทบทวน
บทบาทของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ในการนำนโยบายไปปฏิบัติ เพื่อการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการของ
แรงงานข้ามชาติ บทความนี้จึงมุ่งศึกษาทบทวนบทบาทของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ในฐานะกลไกสำคัญที่
ขับเคลื่อนหลักการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการของแรงงานข้ามชาติไปสู่การปฏิบัติจริง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับบทบาทของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ในการนำนโยบายคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงานไปปฏิบัติในกลุ่มแรงงานข้ามชาติ
2. เพื่อพัฒนารอบแนวคิดเชิงบูรณาการที่อธิบายความสัมพันธ์ของบทบาทของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์กับหลักการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติ

วิธีการทบทวนวรรณกรรม

เนื่องจากประเด็นสิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติมีลักษณะซับซ้อนและเกี่ยวพันกับหลายมิติ ทั้งกฎหมายแรงงาน สิทธิมนุษยชน นโยบายสาธารณะ และการบริหารทรัพยากรมนุษย์ งานวิจัยเชิงประจักษ์เพียงอย่างเดียวไม่สามารถอธิบายความเชื่อมโยงเหล่านี้ได้อย่างครอบคลุม จึงจำเป็นต้องใช้การทบทวนเชิงวิพากษ์เพื่อรวบรวม สังเคราะห์ และวิเคราะห์องค์ความรู้ที่มีอยู่ ดังนั้น การทบทวนนี้มุ่งสะท้อนพัฒนาการและแนวโน้มบทบาทของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ที่ขยายจากการจัดการเชิงเทคนิคสู่บทบาทเชิงกลยุทธ์ พร้อมทั้งเชื่อมโยงกับมิติสิทธิมนุษยชนแรงงานข้ามชาติ ซึ่งยังขาดการศึกษาเชิงระบบในประเทศไทย ผลลัพธ์ของการทบทวนจะนำไปสู่การสร้างกรอบแนวคิดเชิงบูรณาการ อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารทรัพยากรมนุษย์กับการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงาน ตลอดจนสะท้อนให้เห็นข้อจำกัดและช่องว่างของงานที่มีอยู่ เพื่อสนับสนุนการพัฒนางานวิจัยเชิงประจักษ์และนโยบายแรงงานในอนาคต

โดยบทความชิ้นนี้ใช้แนวทางการทบทวนวรรณกรรมแบบบูรณาการ (Integrative Literature Review) เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ข้ามศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ในการนำนโยบายด้านสิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติไปสู่การปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ โดยสืบค้นข้อมูลจากฐานข้อมูลวิชาการทั้งในและต่างประเทศ เช่น Scopus, Web of Science, Google Scholar, SpringerLink, TCI เป็นต้น รวมถึงรายงานจากองค์การสากล ได้แก่ International Labour Organization (ILO) และ International Organization for Migration (IOM) โดยเกณฑ์การคัดเลือกวรรณกรรม ได้แก่ 1) ความเกี่ยวข้องกับประเด็นหลัก ได้แก่ นักบริหารทรัพยากรมนุษย์ สิทธิมนุษยชนแรงงาน และการนำนโยบายไปใช้ 2) ความทันสมัยของเนื้อหา โดยพิจารณาจากงานวิจัยระหว่างปี พ.ศ. 2564–2568 และ 3) ความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูล โดยเลือกเฉพาะงานวิชาการที่ผ่านการกลั่นกรอง (Peer-Reviewed) และรายงานจากแหล่งที่เชื่อถือได้ สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหาเชิงคุณภาพ (Qualitative Content Analysis) เพื่อจำแนกแนวคิดหลัก รูปแบบบทบาทนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ และปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำเนินนโยบาย ทั้งนี้ วรรณกรรมที่ศึกษาได้รับการจัดระเบียบตามกรอบวิเคราะห์สามมิติ ได้แก่ บทบาทนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ หลักสิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติ และกระบวนการนำนโยบายไปปฏิบัติ เพื่อให้ได้ข้อค้นพบที่สามารถนำไปเสนอเชิงยุทธศาสตร์ได้อย่างรอบด้านและสอดคล้องกับบริบทจริง

หลักจริยธรรมการวิจัย

โครงการวิจัยนี้ผ่านการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ หมายเลขรับรองที่ COA 2025/0139 Protocol ID No. ECNIDA 2025/0152 ตามแนวทางหลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ที่เป็นมาตรฐานสากล ได้แก่ ประกาศเฮลซิงกิ (Declaration of Helsinki) แนวทางการปฏิบัติการวิจัยทางคลินิกที่ดี (Good Clinical Practice: GCP) และรายงานเบลมอนต์ (Belmont Report)

การทบทวนวรรณกรรม : บทบาทนักบริหารทรัพยากรมนุษย์กับหลักการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการในการนำนโยบายไปปฏิบัติเพื่อคุ้มครองแรงงานข้ามชาติ

ห้วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และแรงงานที่ทวีความสลับซับซ้อนและพลิกผันอย่างต่อเนื่อง การบริหารทรัพยากรมนุษย์โดยเฉพาะในมิติที่เกี่ยวกับแรงงานข้ามชาติจึงมีอาจยึดเพียงแนวทางเชิงปฏิบัติที่ตื้นเขิน หากต้องอาศัยฐานความรู้ที่ยังรากลึกทางวิชาการเพื่อรองรับบทบาทใหม่ของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ในฐานะกลไกขับเคลื่อนสิทธิมนุษยชนและความยั่งยืนขององค์กร การทบทวนวรรณกรรมในส่วนนี้จึงมุ่งศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ หลักการคุ้มครองสิทธิแรงงานข้ามชาติ และกระบวนการนำนโยบายไปปฏิบัติ ส่วนท้ายสุดของหัวข้อนี้ได้สังเคราะห์บทบาทนักบริหารทรัพยากรมนุษย์กับการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติในการนำนโยบายไปปฏิบัติ

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทนักบริหารทรัพยากรมนุษย์

ระยะแรกก่อนที่แนวคิดการบริหารทรัพยากรมนุษย์เชิงกลยุทธ์จะได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง บทบาทนักบริหารทรัพยากรมนุษย์มักสะท้อนภาพของส่วนงานที่มีอิทธิพลค่อนข้างต่ำในองค์กร ทำหน้าที่หลักในการจัดการดำเนินงานธุรการและมีขอบข่ายของบทบาทค่อนข้างจำกัด เมื่อเปรียบเทียบกับฝ่ายงานด้านอื่น ๆ อีกทั้งยังมีแนวโน้มยึดติดกับอำนาจหน้าที่เดิมและปกป้องพื้นที่ทางวิชาชีพของตนเอง จนไม่สามารถปรับตัวเข้าสู่บทบาทเชิงยุทธศาสตร์ได้อย่างเต็มที่ (Marchington et al., 2021, pp. 164-168) ทว่า ภายใต้พลวัตของศตวรรษที่ 21 ต่างแวดล้อมไปด้วยการเปลี่ยนแปลงอย่างพลิกโฉม (Transformation) ทั้งในทางเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และสังคม บทบาทของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ได้พัฒนาอย่างต่อเนื่อง จากการเป็นผู้ปฏิบัติงานด้านเอกสารและกิจวัตรประจำวัน ไปสู่การเป็นผู้นำการขับเคลื่อนองค์กรในเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ (จตุรงค์ นภธร, 2562, น. 4-5, 11) ส่งผลให้การบริหารทรัพยากรมนุษย์มิได้จำกัดอยู่เพียงการสรรหา การคัดเลือก หรือการบริหารค่าตอบแทนเท่านั้น หากแต่ได้กลายเป็นหนึ่งในกลไกสำคัญที่หล่อหลอมความสำเร็จและความยั่งยืนขององค์กร

Ulrich (1997) และ Ulrich and Brockbank (2005) พยายามอธิบายการเปลี่ยนผ่านของบทบาทนักบริหารทรัพยากรมนุษย์จากหน่วยงานที่เคยถูกมองว่าไม่มีประสิทธิภาพ ขาดความสามารถ และสร้างภาระต้นทุนแก่องค์กร นำไปสู่การอภิวินิจฉัยพัฒนาเป็นกลไกเชิงกลยุทธ์ที่มีส่วนสำคัญต่อการสร้างคุณค่าและขับเคลื่อน

องค์การ (Marchington et al., 2021, p. 164) Ulrich and Brockbank (2005, pp. 199–219) ได้พัฒนาเป็นกรอบแนวคิดที่จำแนกบทบาทของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ออกเป็น 6 บทบาท ดังนี้

1) **บทบาทการเป็นหุ้นส่วนเชิงกลยุทธ์ (Strategic Partner)** มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการขับเคลื่อนกลยุทธ์องค์การให้บรรลุผลสำเร็จในมิติต่าง ๆ ทั้งด้านการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง การตอบสนองความต้องการของลูกค้า และการเพิ่มประสิทธิภาพทางการเงิน (จิรประภา อัครบวร, 2565, น. 15-18; Ulrich, 1997, pp. 24-25) นักบริหารทรัพยากรมนุษย์ต้องมีความสามารถในการแปลงยุทธศาสตร์เป็นแนวปฏิบัติ ตลอดจนวิเคราะห์องค์การอย่างเป็นระบบ (นิสตากร เวชยานนท์, 2559, น. 189) พร้อมทั้งเข้าใจบริบททั้งภายในและภายนอก โดยเน้นการสร้างสมดุลระหว่างผลประโยชน์ของบุคลากรและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (สุนิสา ช่อแก้ว, 2568, น. 35-40)

2) **บทบาทการเป็นผู้เชี่ยวชาญในระบบการบริหารทรัพยากรมนุษย์ (Administrative Expert)** มุ่งเน้นการจัดการโครงสร้างพื้นฐานและกระบวนการบริหารทรัพยากรมนุษย์ให้มีประสิทธิภาพ เช่น การสรรหา การพัฒนา และการประเมินผลบุคลากร (Ulrich, 1997, pp. 24-25) โดยเน้นการลดต้นทุนและเพิ่มผลผลิตผ่านการออกแบบกระบวนการใหม่และการพัฒนาระบบบริการร่วม (Shared Services) รวมถึงการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ (จิรประภา อัครบวร, 2565, น.15-18; สุนิสา ช่อแก้ว, 2568, น. 35-40) ทั้งนี้ นักบริหารทรัพยากรมนุษย์ต้องดำเนินการภายใต้กระบวนการที่เป็นระบบ ชัดเจน และเป็นมาตรฐาน (นิสตากร เวชยานนท์, 2559, น. 189) เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและสอดคล้องกับเป้าหมายเชิงกลยุทธ์ขององค์การ

3) **บทบาทการเป็นผู้ครองใจบุคลากร (Employee Champion)** มุ่งเน้นการสนับสนุนและตอบสนองต่อความต้องการของบุคลากรในชีวิตประจำวัน เพื่อส่งเสริมความผูกพันและประสิทธิภาพในการทำงาน (Ulrich, 1997, pp. 24-25) นักบริหารทรัพยากรมนุษย์ต้องเข้าใจปัญหาและความต้องการของบุคลากรอย่างลึกซึ้ง พร้อมสร้างสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมความสุขในการทำงาน (จิรประภา อัครบวร, 2565, น. 15-18) การดำเนินการดังกล่าวช่วยลดความขัดแย้ง สร้างแรงจูงใจ และผลักดันให้องค์การบรรลุเป้าหมายอย่างยั่งยืน (นิสตากร เวชยานนท์, 2559, น. 189)

4) **บทบาทการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Agent)** คือ การผลักดันให้องค์การปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงอย่างมีประสิทธิภาพ โดยทำหน้าที่เป็นทั้ง “ผู้พิทักษ์วัฒนธรรม” และ “ตัวเร่งปฏิกิริยา” ในการออกแบบกระบวนการเปลี่ยนแปลง ลดวงจรเวลาการดำเนินงาน และสร้างค่านิยมใหม่ที่สอดคล้องกับเป้าหมายขององค์การ (จิรประภา อัครบวร, 2565, น. 15-18; Ulrich, 1997, pp. 24-25) บริหารทรัพยากรมนุษย์ต้องสร้างสมดุลระหว่างประเพณีกับนวัตกรรม มีวิสัยทัศน์ในการกำหนดกลยุทธ์ พัฒนาแผนปฏิบัติการ และเสริมพลังให้บุคลากรมีทัศนคติเชิงบวกต่อการเปลี่ยนแปลง (พิรอร เหล่าดำรงกุล, 2558, น. 71-72) พร้อมทั้งสร้างความยืดหยุ่นและความสามารถในการปรับตัวขององค์การในระยะยาว (นิสตากร เวชยานนท์, 2559, น. 189)

5) **บทบาทการเป็นผู้พัฒนาทุนมนุษย์ (Human Capital Developer)** มุ่งเน้นการเพิ่มศักยภาพและทักษะบุคลากรผ่านการฝึกอบรม เพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพและความยั่งยืนขององค์การ (นิสสาร พงศ์ปิยะไพบูลย์, 2566, น. 1-2; วีระชาติ กิเลนทอง, 2566) โดยเน้นการวางกลยุทธ์สอดคล้องกับเป้าหมายขององค์การและส่งเสริมวัฒนธรรมการพัฒนายอย่างต่อเนื่อง (สุนิสา ช่อแก้ว, 2568, น. 35-40; Banu et al., 2025,

pp. 333-337) การบริหารทรัพยากรมนุษย์ในยุค HR 5.0 เน้นการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยใช้เทคโนโลยีและ AI เป็นเครื่องมือสำคัญ (จิรประภา อัครบวร, 2565, น.15-18; จุฑามาศ แก้วพิจิตร, 2564) รวมถึงการเรียนรู้ในมิติจากมนุษย์สู่มนุษย์ สู่เครื่องจักร และกลับสู่มนุษย์ เพื่อสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืนและตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในยุคดิจิทัล

6) บทบาทการเป็นที่ปรึกษาในฐานะเป็นผู้นำหน่วยงานการบริหารทรัพยากรมนุษย์ (HR Leader) มีบทบาทเป็นที่ปรึกษาเชิงกลยุทธ์ที่สำคัญในการขับเคลื่อนองค์กร โดยทำงานร่วมกับผู้บริหารระดับสูงเพื่อพัฒนา นโยบาย นักบริหารทรัพยากรมนุษย์ที่สอดคล้องกับเป้าหมายองค์กรและบริหารจัดการบุคลากรให้มีความเหมาะสม (Rameshbabu, 2018, pp. 58-59; Gutterman, 2023, p. 12; Firman et al., 2023, pp. 301-302) นักบริหารทรัพยากรมนุษย์ยังส่งเสริมวัฒนธรรมการมีส่วนร่วมและความผูกพันของพนักงาน (Bansal, 2021, pp. 808-809; Fernandez, 2024) ในยุคดิจิทัลนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ต้องใช้ข้อมูลและเทคโนโลยีช่วยบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพ ผ่านกระบวนการคิดเชิงระบบ (จิรประภา อัครบวร, 2565, น. 15-18; Ulrich, 1997, pp. 24-25) ซึ่งช่วยให้องค์กรปรับตัวและเพิ่มขีดความสามารถในโลกธุรกิจที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็ว

แนวคิดเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติ

การคุ้มครองแรงงานตามกฎหมายเป็นการกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำที่นายจ้างต้องปฏิบัติตามต่อลูกจ้าง เพื่อรับประกันสิทธิประโยชน์พื้นฐานและสภาพการทำงานที่เป็นธรรมและปลอดภัย ขณะที่สิทธิแรงงานครอบคลุม ค่าจ้างที่เป็นธรรม การรวมกลุ่ม และการประกันสังคม ส่วนสวัสดิการแรงงานมุ่งเน้นการส่งเสริมคุณภาพชีวิตและความมั่นคงของลูกจ้างและครอบครัวผ่านการจัดการของกรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน (กรมประชาสัมพันธ์, 2567; พิมพ์นารา อินตะประเสริฐ, 2565) การคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติจึงเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องให้ความสนใจ โดยองค์การแรงงานระหว่างประเทศ ILO (2022a, p. 9) กำหนดหลักการพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการ ดังนี้

1) เสรีภาพในการสมาคมและสิทธิในการเจรจาต่อรองร่วมกัน เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่สำคัญสำหรับแรงงานข้ามชาติในการรวมกลุ่มและจัดตั้งสหภาพแรงงาน เพื่อส่งเสริมการเจรจาต่อรองเกี่ยวกับสภาพการทำงาน และค่าจ้างอย่างเป็นธรรม (ILO, 2022a, p. 9; 2023a, p. 2) อนุสัญญา ILO ฉบับที่ 87 และ 98 ได้รับรองสิทธิของแรงงานทุกคนโดยไม่แบ่งแยกสถานะการย้ายถิ่น และคุ้มครองแรงงานจากการเลือกปฏิบัติในการเข้าร่วมสหภาพ (ILO, 2023a, p. 2) กระบวนการเจรจาต่อรองร่วมช่วยสร้างสมดุลอำนาจระหว่างนายจ้างและลูกจ้าง ส่งเสริมความมั่นคงและความสัมพันธ์ทางแรงงานที่ยั่งยืน (Ahmad, 2023, p. 319) อย่างไรก็ตาม การดำเนินการในแต่ละประเทศยังเผชิญความท้าทาย โดยเฉพาะในบริบทแรงงานดิจิทัลและประเทศกำลังพัฒนา (Baadzhy, 2024, pp. 881-882; Sodhi, 2024, p. 4) การขยายสิทธิแรงงานไปยังกลุ่มแรงงานที่ไม่มั่นคงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อความคุ้มครองที่ครอบคลุมและยั่งยืน (Stylogiannis, 2023, pp. 136-138)

2) ส่งเสริมและพัฒนาสิทธิเด็กด้วยการสนับสนุนการเรียนรู้และความปลอดภัย การใช้แรงงานเด็กถือเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนที่ร้ายแรง โดยกฎหมายระหว่างประเทศ เช่น อนุสัญญา ILO ฉบับที่ 138 และ

182 ได้กำหนดกรอบแนวทางห้ามเด็กทำงานในสภาพแวดล้อมอันตรายและเน้นการจัดรูปแบบแรงงานเด็กที่เลวร้ายที่สุด อาทิ การใช้แรงงานบังคับ การค้าประเวณี และการใช้เด็กในกิจกรรมผิดกฎหมาย (ILO, 2020b; 2022a, p. 9) แม้ว่าจะมีความก้าวหน้าในการลดจำนวนแรงงานเด็ก แต่ยังมีเด็กหลายล้านคนต้องเผชิญกับแรงงานในสภาพอันตรายโดยมีปัจจัยพื้นฐาน เช่น ความยากจนและทัศนคติสังคมเป็นตัวกระตุ้น (Cordova-Beltran et al., 2024, p. 495; Dhanishka, 2024, p. 508) ความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคประชาสังคม และองค์กรระหว่างประเทศจึงเป็นสิ่งจำเป็นในการแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน (Yuvashree & Subavarshini, 2024, p. 2) ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวต่อต้านแรงงานเด็กตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 ยังสะท้อนความขัดแย้งระหว่างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการคุ้มครองสิทธิเด็ก (Ruoss, 2024, pp. 25-42) โดยการให้สัตยาบันอนุสัญญา ILO ฉบับที่ 182 ถือเป็นพันธสัญญาสำคัญระดับโลกในการสร้างโลกที่ปลอดภัยและมีโอกาสสำหรับเด็กทุกคน (ILO, 2020b)

3) การสนับสนุนการใช้แรงงานด้วยความสมัครใจ การใช้แรงงานบังคับเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน ซึ่งแรงงานต้องมีเสรีภาพในการปฏิเสธงานและเลือกออกจากงานโดยสมัครใจ (สำนักงานแรงงานระหว่างประเทศ, 2563, น. 18; ILO, 2022a, p. 9) องค์ประกอบหลักของแรงงานบังคับคือ การข่มขู่หรือลงโทษลูกจ้าง และการขาดความสมัครใจในการปฏิบัติงาน ซึ่งแรงงานข้ามชาติมักตกอยู่ในสถานะเสี่ยงต่อการถูกบีบบังคับโดยเฉพาะในภาคอุตสาหกรรมที่ไม่เป็นทางการ (สำนักงานแรงงานระหว่างประเทศ, 2551, น. 24) ILO ได้พัฒนาอนุสัญญาฉบับที่ 29 และ 105 รวมถึงพิธีสารปี 2014 เพื่อกำหนดมาตรฐานสากลในการจัดแรงงานบังคับ (Larion, 2017, p. 10) อย่างไรก็ตาม การบังคับใช้ในระดับประเทศเผชิญข้อจำกัดด้านโครงสร้างเศรษฐกิจและระบบกฎหมาย (Cynthia & Bukoye, 2015, pp. 23-25; Sulaymanov & Rasulov, 2021, p. 4578) โดยเฉพาะในห่วงโซ่อุปทานโลกซึ่งได้รับแรงจูงใจจากต้นทุนต่ำ (Brown et al., 2024, pp. 596-597) การสร้างความเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนจึงต้องอาศัยการบูรณาการระหว่างกลไกภายในประเทศและความร่วมมือจากองค์กรระหว่างประเทศ

4) ความเท่าเทียมกันในการปฏิบัติงาน หลักความเท่าเทียมในการปฏิบัติงานเน้นการไม่เลือกปฏิบัติต่อแรงงานบนฐานของเชื้อชาติ เพศ หรือสถานะทางสังคม อันเป็นหลักการสำคัญของอนุสัญญา ILO (สำนักงานแรงงานระหว่างประเทศ, 2551, น. 26; 2563 น. 24; ILO, 2022a, p. 9) โดยการกำหนดค่าตอบแทนต้องยึดหลักวัตถุประสงค์ของงาน ไม่ใช่ลักษณะเฉพาะของผู้ปฏิบัติงาน แนวทางกฎหมายระหว่างประเทศ เช่น Title VII ของสหรัฐฯ และ Employment Equity Act ของแอฟริกาใต้ แม้จะส่งเสริมความเสมอภาคแต่ยังถูกวิจารณ์เรื่องประสิทธิภาพ (Lieberwitz, 2023, pp. 1-2; Rheede, 2024, pp. 188-190) ขณะที่ศาลสิทธิมนุษยชนยุโรปมีบทบาทในการบังคับใช้กฎหมายความเท่าเทียม (Sokolov et al., 2023, pp. 1306-1307) อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีเชื้อชาติวิพากษ์เสนอว่ากฎหมายปัจจุบันอาจไม่เพียงพอในการจัดการความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้าง จำเป็นต้องมีแนวทางแบบองค์รวมเพื่อลดการเลือกปฏิบัติอย่างยั่งยืน (Rheede, 2024 pp. 188-190)

5) สภาพการปฏิบัติงานที่ปลอดภัยถูกสุขลักษณะ การสร้างสภาพการทำงานที่ปลอดภัยและถูกสุขลักษณะถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของแรงงานทุกคน โดยเฉพาะแรงงานข้ามชาติซึ่งมักปฏิบัติงาน

ในสภาพแวดล้อมที่เสี่ยงและไม่ได้มาตรฐาน การส่งเสริมความปลอดภัยและอาชีวอนามัยควรครอบคลุมทั้งด้านกายภาพ จิตใจ และสุขภาวะของแรงงาน ผ่านการดำเนินมาตรการเชิงระบบตามกรอบอนุสัญญา ILO ฉบับที่ 155 และ 187 (ILO, 2022a, p. 9) โดยเน้นการมีส่วนร่วมของทั้งนายจ้างและลูกจ้าง (สำนักงานแรงงานระหว่างประเทศ, 2563, น. 29) แรงงานข้ามชาติควรได้รับการคุ้มครองและบริการเฉพาะที่สอดคล้องกับบริบทของตน (สำนักงานแรงงานระหว่างประเทศ, 2551, น. 35) ทั้งนี้ การยกระดับมาตรฐานด้านอาชีวอนามัยไม่เพียงช่วยลดอุบัติเหตุ แต่ยังเสริมสร้างศักยภาพการผลิตและความมั่นคงในชีวิตแรงงานอย่างยั่งยืน

แนวคิดเกี่ยวกับการนำนโยบายไปปฏิบัติ

การนำนโยบายไปปฏิบัติเป็นกระบวนการที่สะท้อนถึงศักยภาพขององค์การในการแปรเป้าหมายเชิงนโยบายให้กลายเป็นผลลัพธ์ที่จับต้องได้ ผ่านการจัดสรรทรัพยากรและกลไกการบริหารอย่างเหมาะสม (Van Meter & Van Horn, 1975, pp. 450–451; Pressman & Wildavsky, 1984; Williams, 1971) โดยมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงานในระดับปฏิบัติการ (วรเดช จันทรศร, 2565, น. 25-26) ทั้งนี้ ความสำเร็จขึ้นอยู่กับปัจจัยเชิงโครงสร้างและเชิงพฤติกรรม เช่น สมรรถนะขององค์การ วิสัยทัศน์ วัฒนธรรม ภายใน การทำงานเป็นทีม และภาวะผู้นำของผู้บริหาร (สมบัติ อารังธัญวงศ์, 2560, น. 460) ตลอดจนความพร้อมด้านทรัพยากร บุคลากร การสนับสนุนทางการบริหาร และประสิทธิภาพของกระบวนการดำเนินงาน ขณะที่ข้อจำกัดด้านกฎระเบียบ การจัดการ ภาษา และการรับรู้ของผู้เกี่ยวข้อง อาจเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติ นโยบายให้บรรลุผลสัมฤทธิ์ได้ (ศษตรีย์ เจริญสุข และชารินทร์ เกษร, 2568, น. 141-142)

การนำนโยบายไปปฏิบัติเป็นการขับเคลื่อนนโยบายไปปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพต้องอาศัยขั้นตอนที่ชัดเจนและเป็นระบบ โดย Baker (1994) ได้นำเสนอแนวทางในการขับเคลื่อนนโยบายสู่การปฏิบัติอย่างเป็นระบบ โดยแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ ขั้นตอนแรก คือ การจัดทำแผนปฏิบัติการ ซึ่งเน้นการวางแผนอย่างเป็นรูปธรรม โดยมีการกำหนดกลยุทธ์ วิธีการ และกรอบเวลาในการดำเนินงาน เพื่อให้สามารถประเมินและปรับปรุงได้อย่างต่อเนื่อง ขั้นตอนที่สอง คือ การจัดเตรียมหน่วยงานที่จะนำนโยบายไปปฏิบัติ ซึ่งเกี่ยวข้องกับ การกำหนดโครงสร้าง อำนาจหน้าที่ และการเตรียมความพร้อมของบุคลากรในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างความชัดเจนและความรับผิดชอบร่วมกัน ขั้นตอนที่สาม คือ การจัดองค์การและการบริหาร โดยเน้นการสร้างระบบบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพและยืดหยุ่น เพื่อให้สามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงและเอื้อให้เกิดการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง และขั้นตอนสุดท้าย คือ การจัดสรรงบประมาณและการวางแผน ซึ่งครอบคลุมถึงการจัดหาและบริหารทรัพยากรอย่างเหมาะสม ตลอดจนการวางแผนการใช้จ่ายให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของนโยบาย ขณะเดียวกัน Hill and Hupe (2014, p. 41) เห็นว่าการนำนโยบายเปรียบเสมือนกระบวนการบริหารที่ต้องเน้นการกำหนดเป้าหมาย การใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสม การกระตุ้นแรงจูงใจ และการพัฒนาศักยภาพบุคลากร ส่วน วรเดช จันทรศร (2565, น. 32) ได้เสนอการแบ่งกระบวนการออกเป็นระดับมหภาคและจุลภาค โดยเน้นการแปลงนโยบาย การสร้างการยอมรับ การระดมพลัง และความต่อเนื่องของการดำเนินงาน ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยสำคัญในการนำนโยบายสาธารณะไปสู่การปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพ

เพื่อสังเคราะห์ข้อค้นพบจากการทบทวนวรรณกรรมให้เห็นความสัมพันธ์อย่างเป็นระบบ ผู้เขียนจึงพัฒนาตารางที่ 1 ขึ้นเพื่อเชื่อมโยงบทบาทของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ หลักการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติ และกลไกการนำนโยบายไปปฏิบัติในระดับสถานประกอบการ โดยมุ่งแสดงให้เห็นว่า บทบาทของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์แต่ละด้านสามารถแปลงหลักการเชิงนโยบายไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมได้อย่างไรอย่างเป็นระบบ

ตารางที่ 1 กรอบสังเคราะห์บทบาทนักบริหารทรัพยากรมนุษย์กับการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติในการนำนโยบายไปปฏิบัติ

บทบาทนักบริหาร ทรัพยากรมนุษย์	หลักการคุ้มครองสิทธิ และสวัสดิการแรงงาน	กลไกการนำนโยบายไปปฏิบัติ ในสถานประกอบการ	ข้อสังเคราะห์เชิงแนวคิด
1) บทบาทการเป็น หุ้นส่วนเชิงกลยุทธ์	เสรีภาพในการสมาคมและสิทธิ ในการเจรจาต่อรองร่วมกัน (ข้อ 1) ความเท่าเทียมในการ ปฏิบัติงาน (ข้อ 4) และสภาพ การปฏิบัติงานที่ปลอดภัยถูก สุขลักษณะ (ข้อ 5)	เชื่อมโยงหลักการคุ้มครองสิทธิแรงงานเข้ากับวิสัยทัศน์ นโยบาย และแผนปฏิบัติการขององค์กร แปลงข้อกำหนด ทางกฎหมายและมาตรฐานสากลให้เป็นเป้าหมายร่วมของ ฝ่ายบริหารและฝ่ายทรัพยากรมนุษย์ ตลอดจนประสาน ความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐ ผู้ตรวจประเมิน ผู้ซื้อ และภาค ประชาสังคม	นักบริหารทรัพยากรมนุษย์ทำหน้าที่เชื่อมโยงเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ของ องค์กรเข้ากับกฎหมายแรงงาน มาตรฐานแรงงานระหว่างประเทศ สิทธิมนุษยชน และหลักธรรมาภิบาลในห่วงโซ่อุปทาน จึงเป็นบทบาท สำคัญในการลดช่องว่างระหว่างเป้าหมายทางธุรกิจกับการคุ้มครอง สิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติ
2) บทบาทการเป็น ผู้เชี่ยวชาญในระบบ การบริหารทรัพยากร มนุษย์	การสนับสนุนการใช้แรงงานด้วย ความสมัครใจ (ข้อ 3) ความเท่า เทียมในการปฏิบัติงาน (ข้อ 4) และสภาพการปฏิบัติงานที่ ปลอดภัยถูกสุขลักษณะ (ข้อ 5)	พัฒนานโยบาย ระเบียบปฏิบัติ คู่มือ และระบบงานให้เป็น มาตรฐานเดียวกันภายในองค์กร ได้แก่ สัญญาจ้างหลาย ภาษา ระบบค่าจ้างและเวลาทำงาน กลไกร้องเรียน การ คุ้มครองเอกสารส่วนบุคคล ระบบฐานข้อมูลแรงงาน และ การตรวจติดตามภายใน เพื่อให้การคุ้มครองสิทธิและ สวัสดิการเป็นระบบ ตรวจสอบได้ และต่อเนื่อง	นักบริหารทรัพยากรมนุษย์มีบทบาทสำคัญในการแปลงหลักการ คุ้มครองสิทธิแรงงานที่มีลักษณะเชิงนามธรรมให้กลายเป็นระบบ ระเบียบ และมาตรการที่ตรวจสอบได้จริงในระดับสถานประกอบการ เช่น สัญญาจ้าง กระบวนการจ่ายค่าจ้าง กลไกร้องเรียน และระบบ ติดตามข้อมูล จึงทำให้การคุ้มครองสิทธิแรงงานเกิดผลในทางปฏิบัติ อย่างเป็นรูปธรรม
3) บทบาทการเป็นผู้ ครองใจบุคลากร	เสรีภาพในการสมาคมและสิทธิ ในการเจรจาต่อรองร่วมกัน (ข้อ 1) และความเท่าเทียมในการ ปฏิบัติงาน (ข้อ 4)	สร้างการรับรู้และการยอมรับนโยบายในระดับแรงงานผ่าน การสื่อสารที่เข้าถึงได้ การใช้ล่ามหรือผู้ประสานงานด้าน ภาษา การจัดช่องทางรับฟังและร้องเรียนที่ปลอดภัย การ คุ้มครองผู้ร้องเรียน และการติดตามการเยียวยาอย่างเป็น ธรรม เพื่อให้แรงงานข้ามชาติสามารถใช้สิทธิและสะท้อน ปัญหาได้โดยไม่หวาดกลัวต่อผลกระทบด้านการจ้างงาน	การคุ้มครองสิทธิแรงงานมิได้เกิดจากกฎระเบียบเพียงลำพัง หากยัง ต้องอาศัยความไว้วางใจ การสื่อสารที่แรงงานเข้าถึงได้ และพื้นที่ ปลอดภัยในการสะท้อนปัญหา ดังนั้น นักบริหารทรัพยากรมนุษย์ใน บทบาทการเป็นผู้ครองใจบุคลากรจึงมีความสำคัญต่อการสร้างเงื่อนไข ที่เอื้อให้แรงงานข้ามชาติสามารถเข้าถึงสิทธิ การร้องเรียน และการ เยียวยาที่ต้องสามารถเข้าถึงได้จริง

บทบาทนักบริหาร ทรัพยากรมนุษย์	หลักการคุ้มครองสิทธิ และสวัสดิการแรงงาน	กลไกการนำนโยบายไปปฏิบัติ ในสถานประกอบการ	ข้อสังเคราะห์เชิงแนวคิด
4) บทบาทการเป็น ผู้นำการเปลี่ยนแปลง	การสนับสนุนการใช้แรงงานด้วย ความสมัครใจ (ข้อ 3) ความเท่า เทียมในการปฏิบัติงาน (ข้อ 4) และสภาพการปฏิบัติงานที่ ปลอดภัยถูกสุขลักษณะ (ข้อ 5)	ขับเคลื่อนการเปลี่ยนผ่านจากข้อกำหนดเชิงนโยบายไปสู่การ เปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมและวัฒนธรรมองค์กร โดย กำหนดแผนการเปลี่ยนแปลง จัดอบรมผู้บริหารและหัวหน้า งาน ปรับระบบกำกับดูแลแรงงานในสายการผลิตและผู้ รับจ้างช่วง ติดตามผลและทบทวนการดำเนินงานอย่าง ต่อเนื่อง เพื่อให้หลักการกลายเป็นส่วนหนึ่งของการทำงาน	นักบริหารทรัพยากรมนุษย์มิได้เป็นเพียงผู้ปฏิบัติตามข้อกำหนด หากแต่เป็นผู้ขับเคลื่อนการเปลี่ยนผ่านจากหลักการและข้อกำหนดเชิง นโยบายไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างในองค์กรและห่วงโซ่ อุปทาน จึงทำให้การคุ้มครองสิทธิแรงงานข้ามชาติมิใช่เพียงการปฏิบัติ ตามกฎหมาย หากแต่เป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงเชิงระบบอย่างยั่งยืน
5) บทบาทการเป็น ผู้พัฒนาทุนมนุษย์	ส่งเสริมและพัฒนาสิทธิเด็กด้วย การสนับสนุนการเรียนรู้และ ความปลอดภัย (ข้อ 2) ความเท่า เทียมในการปฏิบัติงาน (ข้อ 4) และสภาพการปฏิบัติงานที่ ปลอดภัยถูกสุขลักษณะ (ข้อ 5)	พัฒนาศักยภาพแรงงานอย่างเป็นระบบผ่านการปฐมนิเทศ ด้านสิทธิแรงงานและความปลอดภัยในภาษาที่แรงงานเข้าใจ การฝึกอบรมทักษะอาชีพ ภาษา การรู้เท่าทันทางการเงิน การเข้าถึงประกันสังคมและบริการสุขภาพ ตลอดจนการ เตรียมความพร้อมของบุตรหลานแรงงานในมิติการเรียนรู้ และการคุ้มครองจากการใช้แรงงานเด็ก	การคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติมิได้จำกัดอยู่เพียงการ ป้องกันการละเมิดสิทธิ แต่ยังครอบคลุมถึงการเสริมพลัง การพัฒนา ศักยภาพ และการขยายโอกาสของแรงงานด้วย ดังนั้น นักบริหาร ทรัพยากรมนุษย์ในบทบาทการเป็นผู้พัฒนาทุนมนุษย์จึงทำหน้าที่เชื่อม การคุ้มครองสิทธิเข้ากับการพัฒนาทักษะ ภาษา ความปลอดภัย และ ศักยภาพในการดำรงชีวิตอย่างมั่นคง ซึ่งช่วยลดความเปราะบางเชิง โครงสร้างของแรงงานข้ามชาติ
6) บทบาทการเป็นที่ ปรึกษาในฐานะเป็น ผู้นำหน่วยงานการ บริหารทรัพยากร มนุษย์	ครอบคลุมทุกหลักการ (ข้อ 1, ข้อ 2, ข้อ 3, ข้อ 4 และ ข้อ 5)	พัฒนาศักยภาพแรงงานอย่างเป็นระบบผ่านการปฐมนิเทศ ด้านสิทธิแรงงานและความปลอดภัยในภาษาที่แรงงานเข้าใจ การฝึกอบรมทักษะอาชีพ ภาษา การรู้เท่าทันทางการเงิน การเข้าถึงประกันสังคมและบริการสุขภาพ ตลอดจนการ เตรียมความพร้อมของบุตรหลานแรงงานในมิติการเรียนรู้ และการคุ้มครองจากการใช้แรงงานเด็ก	นักบริหารทรัพยากรมนุษย์มิได้เป็นเพียงผู้ดำเนินงานด้านบุคคล แต่ยังมี สถานะเป็นผู้นำเชิงสถาบันในการกำกับสิทธิแรงงานภายในองค์กร โดยอาศัยข้อมูล หลักฐานเชิงประจักษ์ และข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อ เชื่อมการตัดสินใจของผู้บริหารเข้ากับการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการ แรงงานข้ามชาติ อันนำไปสู่การยกระดับบทบาทของ HRM จากหน่วย ปฏิบัติการไปสู่กลไกกำกับดูแลเชิงนโยบายภายในองค์กร

บทบาทของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ในการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการของแรงงานข้ามชาติ

การนำหลักการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติไปสู่การปฏิบัติในงานบริหารทรัพยากรมนุษย์ การบริหารจัดการแรงงานข้ามชาติมีอาจยึดถือแนวคิดแบบดั้งเดิมที่มองแรงงานข้ามชาติเพียงในฐานะแรงงานต้นทุนต่ำ หากแต่จำเป็นต้องวางอยู่บนฐานคิดเรื่อง “สิทธิมนุษยชน” (Human Rights-Based Approach) ซึ่งเน้นการเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของแรงงานข้ามชาติ ข้อกำหนดขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ ต่างเน้นย้ำว่าการปฏิบัติต่อแรงงานข้ามชาติควรตั้งอยู่บนหลักการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติ การนำหลักการดังกล่าวมาปรับใช้ในงานบริหารทรัพยากรมนุษย์ นับเป็นความท้าทายของทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เนื่องจากต้องเปลี่ยนผ่านจากระบบที่เน้นประสิทธิภาพเชิงต้นทุน ไปสู่ระบบที่ให้ความสำคัญกับความยุติธรรม ความโปร่งใส และการคุ้มครองสิทธิอย่างยั่งยืน นักบริหารทรัพยากรมนุษย์จึงเป็น “ผู้กำหนดนโยบายขั้นปลาย” (Ultimate Policymaking) ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดหลักการให้แปรเปลี่ยนเป็นกลยุทธ์ นโยบาย และแนวปฏิบัติในระดับองค์กรและระดับปฏิบัติการ (Lipsky, 2010, pp. 16-18) พร้อมทั้งสนับสนุนให้แรงงานสามารถเข้าถึงบริการของสำนักงานจัดหางานซึ่งเป็นหน่วยงานหลักด้านแรงงานของรัฐได้อย่างเหมาะสมกับข้อจำกัดของผู้รับบริการแต่ละกลุ่มสัญชาติ (ชารินทร์ เกษร และคชตริย เจริญสุข, 2569, น. 17-19) หน้าที่ดังกล่าวจำเป็นต้องตั้งอยู่บนความสามารถในการออกแบบระบบการบริหารที่ส่งเสริมสิทธิแรงงาน การกำกับดูแล และการประกันสวัสดิการอย่างไม่เลือกปฏิบัติในทุกมิติของการจ้างงาน

ปัจจุบันแรงงานข้ามชาติได้กลายเป็นกำลังสำคัญที่หล่อเลี้ยงโครงสร้างเศรษฐกิจและขับเคลื่อนพลวัตของตลาดแรงงานไทย ส่งผลให้การบริหารทรัพยากรมนุษย์มีอาจดำรงอยู่ในกรอบแนวคิดแบบดั้งเดิมที่เน้นเพียงภารกิจเชิงเทคนิคหรือการจัดการภายในองค์กรเท่านั้น หากแต่ต้องยกระดับสู่บทบาทเชิงกลยุทธ์ที่สามารถออกแบบระบบแรงงานให้สอดคล้องกับหลักการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการ ดังนั้น ในส่วนนี้จึงมุ่งศึกษาความสัมพันธ์ของบทบาทนักบริหารทรัพยากรมนุษย์กับหลักการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการของแรงงานข้ามชาติ โดยเน้นการทำความเข้าใจผ่านมิติของบทบาทนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ ทั้งในฐานะผู้กำหนดนโยบายขั้นปลาย ผู้กำกับดูแล และผู้เชื่อมโยงนโยบายด้านแรงงานสู่การขับเคลื่อนหลักการไปสู่การปฏิบัติ

1) บทบาทนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ในฐานะหุ้นส่วนเชิงกลยุทธ์กับการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติ การเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามพรมแดนได้กลายเป็นโครงสร้างสำคัญของเศรษฐกิจโลก ส่งผลให้การคุ้มครองสิทธิแรงงานและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติเป็นประเด็นที่ต้องได้รับการจัดการอย่างเป็นระบบ ความร่วมมือเชิงกลยุทธ์ระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรภาคประชาสังคมจึงมีบทบาทสำคัญในการสร้างมาตรการที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน ความร่วมมือดังกล่าวไม่เพียงช่วยลดความเหลื่อมล้ำและป้องกันการเอารัดเอาเปรียบ แต่ยังช่วยเพิ่มโอกาสการเข้าถึงบริการทางสังคมและการคุ้มครองทางกฎหมายที่จำเป็น (ILO, 2020b) นักบริหารทรัพยากรมนุษย์ในฐานะหุ้นส่วนเชิงกลยุทธ์ (Strategic Partner) จึงมีหน้าที่

เชื่อมกลยุทธ์ธุรกิจกับระบบบุคลากร การกำกับทางกฎหมายแรงงาน สิทธิมนุษยชน สร้างขีดความสามารถองค์กร และขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลง (Ulrich, 1997, pp. 24-25)

จากความเหลื่อมล้ำเชิงอำนาจที่ฝังรากลึกอยู่ในกลุ่มแรงงานข้ามชาติ ซึ่งมักตกอยู่ในสถานะที่เปราะบางและขาดอำนาจต่อรองในกระบวนการจ้างงาน รวมถึงความเปราะบางของแรงงานข้ามชาติปรากฏอย่างเด่นชัดโดยเฉพาะในกลุ่มแรงงานที่ไม่มีเอกสารรับรองสถานะ ซึ่งต้องเผชิญกับความเสี่ยงในการถูกเอารัดเอาเปรียบ ทั้งในรูปของการบังคับใช้แรงงานเกินกำลัง การละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐาน และการเข้าถึงบริการด้านสวัสดิการอย่างไม่เท่าเทียม ไม่ว่าจะเป็นสิทธิในค่าจ้างที่เป็นธรรม สวัสดิการด้านสุขภาพ หรือวันหยุดตามกฎหมาย (Mohamed, 2020, p. 8) สถานการณ์ดังกล่าวล้วนสะท้อนให้เห็นถึงภารกิจสำคัญของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ในการยืนหยัดบนหลักจริยธรรมแห่งการบริหารงานบุคคล (Ethical Human Resource Management) และส่งเสริมแนวปฏิบัติด้านการสรรหาและดูแลแรงงานที่สอดคล้องกับหลักนิติธรรม (Rule of Law) อาทิ การใช้สัญญาจ้างที่โปร่งใส การจ่ายค่าจ้างตรงเวลา และการจัดให้มีช่องทางร้องเรียนอย่างมีประสิทธิภาพ (Pandey & Risal, 2022, pp. 19–20; Policarpio, 2024, pp. 244–246)

บทบาทของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ในฐานะหุ้นส่วนเชิงกลยุทธ์จึงโดดเด่นในฐานะกลไกที่ต้องแปลงมาตรฐานสากล เช่น พิธีสารแรงงานบังคับ พ.ศ. 2014 (P029) อนุสัญญางานประมง (C188) เป็นต้นสู่การปฏิบัติจริงในองค์กร ผ่านมาตรการที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ การจัดทำสัญญาจ้างหลายภาษา การลงทะเบียนประกันสังคม และการจัดตั้งกลไกรับเรื่องร้องเรียนที่เข้าถึงได้ (ILO, 2020a, p. 31) ขณะเดียวกันนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ยังต้องขับเคลื่อนการสรรหาอย่างมีจริยธรรมภายใต้หลักนายจ้างเป็นผู้รับภาระค่าใช้จ่าย (Employer Pays) เพื่อป้องกันการก่อกวนผู้ถูกพ้นจากค่าธรรมเนียมจัดหางาน (Monterey Bay Aquarium Seafood Watch, 2022, pp. 4-7) และส่งเสริมการจ่ายค่าจ้างผ่านระบบออนไลน์ e-Payment ซึ่งช่วยเพิ่มความโปร่งใสและลดการละเมิด แม้ยังคงมีความเสี่ยงจากการควบคุมบัญชีโดยนายจ้าง (Lindgren et al., 2019, p. 25; USDOL, 2024, p. 21) อย่างไรก็ตาม ช่องว่างการบังคับใช้และความเหลื่อมล้ำด้านการเข้าถึงสิทธิยังเป็นข้อท้าทายสำคัญ ดังนั้น นักบริหารทรัพยากรมนุษย์จึงควรทำงานเชิงบูรณาการกับทุกภาคส่วนเพื่อยกระดับธรรมาภิบาลแรงงานและส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจ

2) บทบาทของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ในฐานะผู้เชี่ยวชาญกับการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติ ในยุคโลกาภิวัตน์ที่การเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติกลายเป็นปรากฏการณ์ปกติในระบบเศรษฐกิจโลก แรงงานข้ามชาติไม่เพียงเป็นฟันเฟืองสำคัญของสายพานการผลิต หากแต่เป็นตัวแปรหลักที่ส่งอิทธิพลต่อพลวัตของตลาดแรงงานและนโยบายสาธารณะอย่างลึกซึ้ง การบริหารจัดการแรงงานกลุ่มนี้จึงไม่อาจอาศัยเพียงมาตรการทั่วไปหรือการบังคับใช้กฎหมายอย่างแข็งทื่อเท่านั้น หากต้องการสร้างระบบแรงงานที่เป็นธรรมจำเป็นต้องอาศัยบทบาทของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ในฐานะผู้เชี่ยวชาญ (Expert Role) ผู้มีความรู้ความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับบริบททางกฎหมาย มาตรฐานสิทธิมนุษยชน และแนวปฏิบัติสากลในการจ้างงานอย่างมีจริยธรรม

ในฐานะผู้เชี่ยวชาญนักบริหารทรัพยากรมนุษย์มีบทบาทสำคัญในการออกแบบงานด้านบริหารทรัพยากรมนุษย์ที่ทำให้มาตรฐานสากลกลายเป็นกระบวนการที่ตรวจสอบได้ตลอดห่วงโซ่อุปทาน โดยเฉพาะ

การแปลงพันธกรณีที่ไทยให้สัตยาบันต่อพิธีสารว่าด้วยแรงงานบังคับ (P029) และอนุสัญญางานประมง (C188) ให้เป็นขั้นตอนการปฏิบัติงานที่เป็นมาตรฐานขององค์กร (Standard Operating Procedure: SOP) ทั้งในเรื่อง สัญญาจ้างหลายภาษา การไม่ยึดเอกสาร ระเบียบชั่วโมงทำงานหรือพัก ความปลอดภัย และช่องทางร้องเรียน ที่เข้าถึงได้ (ILO, 2019) จากข้อมูลขององค์กรแรงงานระหว่างประเทศ ระบุไว้ว่า ภาคประมงอาหารทะเลไทยมี พัฒนาการด้านสภาพการทำงานควบคู่กับการคงอยู่ของความเสียงแรงงานบังคับ สะท้อนความจำเป็นของ การสัมภาษณ์ลูกจ้างเป็นการส่วนตัว การกระหายอดค่าจ้างกับบัญชี และการติดตามผลเยียวยาแบบฐานข้อมูล (ILO, 2020a, p. 19) ปรับเปลี่ยนเป็นการจ่ายค่าตอบแทนผ่านระบบธนาคารที่มีหลักฐานถือเป็นการเพิ่ม ความโปร่งใสให้ระบบการจ่ายค่าตอบแทนสามารถตรวจสอบได้ (Lindgren, et al., 2019, p. 34) กำหนด มาตรฐานการสรรหาที่เป็นธรรม ไม่ให้แรงงานต้องรับภาระค่าธรรมเนียมใด ๆ พร้อมทั้งตรวจสอบบริษัท จัดหาแรงงานทั้งต้นทางและปลายทาง เนื่องจากแรงงานข้ามชาติยังคงมีความเสี่ยงด้านแรงงานบังคับและการทำ สัญญาจ้างที่ไม่ครอบคลุม (USDOL, 2024, p. 31)

นอกจากนี้ การเสริมพลังเสียงของแรงงานยังเป็นอีกบทบาทสำคัญ โดยสามารถใช้กลไกการรับ เรื่องร้องเรียนผ่านศูนย์ช่วยเหลืออิสระหรือเครือข่ายภาคประชาสังคม ตัวอย่างเช่น กรณีความร่วมมือระหว่าง บริษัทผู้ประกอบการอาหารทะเลกับสถาบันอิสระในการเปิดสายด่วนแรงงาน ซึ่งทำให้สามารถแก้ปัญหาเชิง ระบบและติดตามการเยียวยาได้จริง (Nestle, 2020, pp. 1-3) สุดท้าย การทำงานเชิงระบบควรเชื่อมโยงกับ มาตรฐานระดับอุตสาหกรรม ตัวอย่างเช่น แนวปฏิบัติแรงงานที่ดีในอุตสาหกรรมอาหารทะเล ซึ่งองค์การแรงงาน ระหว่างประเทศได้เสนอเป็นแนวทางในการกำหนดตัวชี้วัดร่วมสำหรับการติดตามและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง

3) บทบาทของการเป็นผู้นครองใจบุคลากรกับการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติ
บทบาทการครองใจบุคลากรของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง การสร้างความไว้วางใจ ความเคารพ และความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมระหว่างผู้บริหารกับแรงงาน ซึ่งเป็นฐานให้การคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการเกิดผล จริง โดยเฉพาะในกลุ่มแรงงานข้ามชาติที่เผชิญความเสี่ยงเชิงโครงสร้าง การสื่อสารด้วยภาษาที่แรงงานเข้าใจ การรับฟังเชิงลึกอย่างปลอดภัย และการยืนยันศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Policarpio, 2024, pp. 246-249) ช่วยให้แรงงานกล้าแจ้งเหตุละเมิดและเข้าถึงการเยียวยาเร็วขึ้น หลักฐานเชิงประจักษ์ในอุตสาหกรรมประมง และอาหารทะเลไทยชี้ว่ามีความก้าวหน้าด้านสัญญา ค่าจ้าง และการเข้าถึงสิทธิ แต่ยังคงพบองค์ประกอบของ แรงงานบังคับและช่องว่างการบังคับใช้ ซึ่งต้องอาศัยความไว้วางใจและการมีส่วนร่วมของแรงงานเป็นเงื่อนไข สำคัญในการปิดช่องโหว่ดังกล่าว (ILO, 2020a, pp. 31-36; USDOL, 2024, p. 36)

การครองใจบุคลากรสามารถแปลงหลักการพื้นฐานในการสนับสนุนแรงงานข้ามชาติ ได้แก่ ผู้นำ เพื่อนร่วมงานข้ามชาติ ล่ามประจำสายงาน ช่องทางร้องเรียนอิสระที่ไม่กระทบความมั่นคงงาน และการสื่อสาร สิทธิอย่างต่อเนื่อง กรณีการดำเนินงานร่วมกับสถาบันอิสระในห่วงโซ่อุปทานอาหารทะเลที่เปิดสายด่วน ให้แรงงานเข้าถึงและเชื่อมการแก้ไขเชิงระบบ สะท้อนว่าการรับฟังเสียงแรงงานข้ามชาติช่วยยกระดับ การคุ้มครองได้จริง (Nestle, 2020, pp. 1-3) แนวปฏิบัติด้านแรงงานที่ดีในอุตสาหกรรมอาหารทะเล ให้ความสำคัญกับคณะกรรมการสวัสดิการคนงานในฐานะกลไกหลักในการรับฟังและสะท้อนปัญหาของ

แรงงาน ขณะเดียวกันก็ส่งเสริมให้สถานประกอบการพัฒนาช่องทางการร้องเรียนภายในอื่น ๆ ควบคู่กันไป เช่น กล้องรับข้อเสนอแนะ การรายงานต่อหัวหน้างาน หรือการร้องเรียนโดยตรงต่อฝ่ายทรัพยากรมนุษย์ ตลอดจนสนับสนุนและส่งเสริมให้แรงงานข้ามชาติเข้าถึงกลไกการร้องเรียนภายนอกที่เป็นธรรม อาทิ ศูนย์ร่วมบริการช่วยเหลือแรงงานต่างด้าว องค์การภาคประชาสังคม และสำนักงานแรงงานจังหวัด (ILO, 2022b, p. 21; ILO, 2020c, pp. 2-3) การมีศูนย์ช่วยเหลือแรงงานข้ามชาติที่ทำงานเชื่อมโยงระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพาแรงงานเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม และการเยียวยาได้อย่างเป็นรูปธรรม (Tasee & Prasomsup, 2022, pp. 17–19) นอกจากนี้ การมีระบบการจ่ายค่าจ้างผ่านบัญชีธนาคารช่วยเพิ่มความโปร่งใสในการจ่ายค่าจ้าง แต่หากขาดมาตรการตรวจสอบการถือครองบัตรเอทีเอ็มและการเสริมสร้างความรู้เท่าทันทางการเงินก็อาจยังเปิดช่องให้เกิดการควบคุมบัตรแทนแรงงานได้ (Lindgren et al., 2019, p. 25)

4) บทบาทของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลงกับหลักการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติ คือ การยกระดับนโยบายคุ้มครองแรงงานข้ามชาติให้กลายเป็นระบบที่ชัดเจนผ่านวิสัยทัศน์เชิงสิทธิ ความกล้าหาญเชิงสถาบัน และความสามารถในการประสานพหุภาคี ทั้งในระดับสถานประกอบการ ห่วงโซ่อุปทาน และระบบคุ้มครองทางสังคมของรัฐ ตัวอย่างเช่น การพกพาสิทธิประโยชน์ระหว่างประเทศต้นทางและปลายทาง เพื่อให้การคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการเชื่อมโยงกับเสถียรภาพเศรษฐกิจและความมั่นคงของทั้งสองประเทศ ข้อมูลจากองค์การแรงงานระหว่างประเทศได้เสนอแนวทางขยายความคุ้มครองทางสังคมแก่แรงงานข้ามชาติและครอบครัว รวมถึงการออกแบบความเชื่อมโยงสิทธิประโยชน์ข้ามแดน ซึ่งเป็นฐานข้อมูลให้ฝ่ายบริหารทรัพยากรมนุษย์กำหนดแผนงานและตัวชี้วัดผลเชิงระบบได้จริง (ILO, 2021, p. 168)

ในระดับสถานประกอบการ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องแปลงแบบแผนเป็นมาตรฐานการคุ้มครองแรงงานข้ามชาติที่ตรวจสอบได้ เช่น การขึ้นทะเบียนสิทธิประกันสังคม การจัดทำสัญญาจ้างที่เข้าใจได้ การจ่ายค่าจ้างผ่านบัญชีควบคุมมาตรการลดความเสี่ยงการควบคุมบัตร การติดตามข้อร้องเรียนจนปิดผลลัพธ์ เป็นต้น (Lindgren, et al., 2019, pp. 29-37) รวมถึงการสร้างเสริมกลไกตรวจสอบจากภายในและการเยียวยาที่เข้าถึงได้ (ILO, 2020a, pp. 31-36; USDOL, 2024, p. 21)

ตัวอย่างเชิงปฏิบัติ ได้แก่ การเชื่อมศูนย์ร้องเรียนหรือสายด่วนแรงงานกับระบบจัดซื้อของผู้ประกอบการในห่วงโซ่อุตสาหกรรมอาหารทะเล ซึ่งขยายการเข้าถึงข้อมูลสิทธิ การรับเรื่อง และการเยียวยาให้ครอบคลุมคู่ค้าขั้นต้นอย่างเป็นรูปธรรม (Nestle, 2020, pp. 1-3) ผลรวมของมาตรการดังกล่าวสะท้อนบทบาทผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่ยึดสิทธิแรงงานเป็นแกนหลัก พร้อมขับเคลื่อนความมั่นคงขององค์การและสังคมไปพร้อมกันในยุคสมัยที่สังคมและเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและซับซ้อน

5) บทบาทของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ในฐานะผู้พัฒนาทุนมนุษย์กับหลักการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติ สำหรับแรงงานข้ามชาติ นักบริหารทรัพยากรมนุษย์มีความหมายเกินกว่าการฝึกอบรมทั่วไป เพราะคือการออกแบบระบบเพิ่มศักยภาพแรงงานข้ามชาติให้สอดคล้องกับสิทธิและสวัสดิการที่พึงมี พร้อมยกระดับผลผลิตและความปลอดภัยในการทำงานไปพร้อมกัน (ILO, 2020a,

pp. 19-25) ในระดับนโยบายภูมิภาค แนวทางการรับรองสมรรถนะและการเทียบโอนทักษะของแรงงานข้ามชาติถูกพัฒนาอย่างเป็นระบบในเอเชีย โดยรายงานขององค์การแรงงานระหว่างประเทศเสนอให้ใช้ “การรับรองสมรรถนะจากประสบการณ์เดิม” เป็นช่องทางยกระดับคุณวุฒิของแรงงานนอกระบบการศึกษา ซึ่งช่วยลดการต่ำกว่าความสามารถของแรงงานและเพิ่มโอกาสสายได้ (ILO, 2020b) รายงานของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่าด้วย “การพหุพาสีทธิประกันสังคมข้ามพรมแดน” เสนอกรอบเชื่อมต่อกับสิทธิประโยชน์เมื่อย้ายงานหรือย้ายประเทศ จะช่วยลดความเปราะบางและจูงใจการลงทุนพัฒนาทักษะในระยะยาว (The ASEAN Secretariat, 2021, pp. 27-28)

เชิงปฏิบัติสำหรับตัวอย่างในอุตสาหกรรมอาหารทะเลไทยพบว่า หลังการยกระดับมาตรการอัตราค่าจ้างและการรับรู้สัญญาจ้างดีขึ้นควบคู่กับการเสริม “เสียงแรงงาน” แต่ยังคงมีความเสี่ยงบางประการ จึงจำเป็นต้องพัฒนาทักษะอย่างต่อเนื่องและกำกับระบบค่าจ้างผ่านบัญชีด้วยมาตรการป้องกันการควบคุมบัตรแทนแรงงาน (ILO, 2020b; Lindgren, et al., 2019, pp. 29-37) ขณะเดียวกัน หลักฐานระดับชาติชี้ว่าแรงงานข้ามชาติมีส่วนเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจอย่างมีนัยสำคัญ การลงทุนพัฒนาทุนมนุษย์จึงสอดคล้องกับทั้งมิติสิทธิและศักยภาพการเติบโต (OECD, 2017, p. 131)

6) บทบาทการเป็นที่ปรึกษาในฐานะผู้นำหน่วยงานการบริหารทรัพยากรมนุษย์กับหลักการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติ มีความสำคัญต่อการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติ เพราะต้องเชื่อมโยงมาตรฐานสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศเข้ากับนโยบายองค์กรและแนวปฏิบัติหน้าด่านอย่างเป็นระบบ ผู้นำดังกล่าวควรเสนอแนะให้สถานประกอบการยึดตามพันธกรณีที่ประเทศไทยให้สัตยาบัน (เช่น พิธีสารว่าด้วยแรงงานบังคับ พ.ศ. 2557 และอนุสัญญางานประมง) แล้วแปลเป็นระเบียบปฏิบัติที่ตรวจสอบได้ เช่น สัญญาจ้างหลายภาษา การไม่ยึดเอกสารประจำตัว ช่องทางร้องเรียนที่ปลอดภัย และกรอบการติดตามผลด้วยตัวชี้วัดร่วมในห่วงโซ่อุปทาน (ILO, 2022a, p. 9) จากข้อมูลพบว่า สภาพการทำงานในภาคประมงและอาหารทะเลของไทยดีขึ้นเมื่อเทียบกับปี 2560 แต่ยังพบองค์ประกอบของแรงงานบังคับและช่องว่างการบังคับใช้ ผู้นำฝ่ายทรัพยากรมนุษย์จึงต้องให้คำปรึกษาเพื่อยกระดับการตรวจสอบภายใน การสัมภาษณ์ลูกจ้างเป็นการส่วนตัว และการเยียวยาที่เข้าถึงได้ (ILO, 2020b; USDOL, 2024, pp. 28-31)

สำหรับด้านกระบวนการ ที่ปรึกษาควรชี้นำมาตรการลดความเสี่ยงเชิงระบบ เช่น ระบบจ่ายค่าจ้างผ่านบัญชีควบคู่การตรวจการถือบัตรและการรู้เท่าทันทางการเงิน เนื่องจากแม้ระบบดังกล่าวเพิ่มความโปร่งใส แต่ยังพบความเสี่ยงการควบคุมบัตรโดยบุคคลอื่น (Lindgren, et al., 2019, pp. 29-37) พร้อมกันนั้นควรใช้กรอบแนวปฏิบัติแรงงานที่ดีในอุตสาหกรรมอาหารทะเลเพื่อกำหนดตัวชี้วัดร่วม การติดตามข้อบกพร่องซ้ำซาก และการมีส่วนร่วมของคู่ค้าหลายระดับ (ILO, 2022a, p. 9) ตัวอย่างเชิงปฏิบัติ ได้แก่ การจัดให้มีศูนย์หรือสายด่วนรับเรื่องร้องเรียนที่เชื่อมกับระบบจัดซื้อและกระบวนการเยียวยา ทำให้ข้อมูลจากแรงงานแปรเป็นการปรับปรุงเชิงโครงสร้างของผู้ขายและผู้รับช่วงได้จริง

บทวิเคราะห์และอภิปราย

การวิเคราะห์ผลการทบทวนวรรณกรรมครั้งนี้สะท้อนอย่างชัดเจนว่า บทบาทของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ ได้พัฒนาจากการจัดการเชิงเทคนิคไปสู่การมีส่วนร่วมเชิงกลยุทธ์ในการคุ้มครองสิทธิแรงงานข้ามชาติ โดยมีความสำคัญต่อการเชื่อมโยงนโยบายแรงงานระดับมหภาคเข้ากับการปฏิบัติจริงในสถานประกอบการ การดำเนินการดังกล่าวไม่เพียงช่วยอุดช่องว่างระหว่างกฎหมายและการปฏิบัติ แต่ยังเป็นปัจจัยกำหนดคุณภาพชีวิตแรงงานและความยั่งยืนของระบบเศรษฐกิจในภาพรวม

นักบริหารทรัพยากรมนุษย์ทำหน้าที่เป็น “ผู้กำหนดนโยบายขั้นปลาย” (Ultimate Policymaking) ที่สามารถถ่ายทอดพันธกรณีระหว่างประเทศ เช่น อนุสัญญาแรงงานบังคับ (P029) และอนุสัญญางานประมง (C188) ของ ILO สู่กลไกที่จับต้องได้ เช่น การทำสัญญาจ้างหลายภาษา การจ่ายค่าจ้างผ่านบัญชี e-Payment และการจัดตั้งกลไกร้องเรียนที่ปลอดภัยและเข้าถึงได้ (ILO, 2020b; Lindgren, et al., 2019, pp. 29-37; USDOL, 2024, p. 21) สิ่งนี้สะท้อนบทบาทเชิงกลยุทธ์ในการแปลงมาตรฐานสากลเป็นแนวปฏิบัติในระดับองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ

งานวิจัยและรายงานขององค์การแรงงานระหว่างประเทศชี้ให้เห็นว่าแรงงานข้ามชาติยังคงเผชิญความเสี่ยงจากแรงงานบังคับ การเลือกปฏิบัติ และการเข้าถึงสิทธิพื้นฐาน ตัวอย่างเช่น ประกันสังคมและสุขภาพ (อรรถสุตา เลิศกุลวัฒน์ และฐิติมา พุฒินันท์, 2566) นักบริหารทรัพยากรมนุษย์จึงมีภารกิจสำคัญในการเสริมพลังแรงงาน (Empowerment) ผ่านการสื่อสารสิทธิที่เข้าใจง่าย การสร้างความไว้วางใจ และการจัดให้มีล่ามหรือผู้นำเพื่อนแรงงาน เพื่อให้แรงงานกล้ารายงานการละเมิดและเข้าถึงการเยียวยาได้จริง (ILO, 2022b, p. 21; Nestle, 2020, pp. 1-3; Tasee & Prasomsup, 2022, pp. 17-19)

จากการทบทวนวรรณกรรมสะท้อนให้เห็นว่า บทบาทของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ (HRM) ในการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติ มิได้จำกัดเพียงการจัดการเชิงเทคนิค หากแต่ต้องยกระดับสู่บทบาทเชิงกลยุทธ์ที่ผสมผสานหลักสิทธิมนุษยชนเข้ากับการบริหารจัดการแรงงาน ซึ่งเป็นกำลังสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจไทย โดยเฉพาะในอุตสาหกรรมอาหารทะเลและเกษตรแปรรูป (สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว, 2568) ประการแรก นักบริหารทรัพยากรมนุษย์ทำหน้าที่ผู้กำหนดนโยบายขั้นปลายถ่ายทอดพันธกรณีสากล เช่น P029 และ C188 สู่แนวปฏิบัติที่ตรวจสอบได้ ได้แก่ สัญญาจ้างหลายภาษา การขึ้นทะเบียนประกันสังคม และระบบ e-Payment ที่เพิ่มความโปร่งใส (Lindgren, et al., 2019, pp. 29-37) และประการที่สอง นักบริหารทรัพยากรมนุษย์มีบทบาทลดความเปราะบางของแรงงานที่มักเผชิญการเอารัดเอาเปรียบ ผ่านการสรรหาที่เป็นธรรมและการจัดกลไกร้องเรียนอิสระร่วมกับภาคประชาสังคม (Monterey Bay Aquarium Seafood Watch, 2022, pp. 4-7; Nestle, 2020, pp. 1-3; Tasee & Prasomsup, 2022, pp. 17-19) ในเชิงยุทธศาสตร์ นักบริหารทรัพยากรมนุษย์ต้องทำหน้าที่ทั้งหุ้นส่วนเชิงกลยุทธ์และผู้นำการเปลี่ยนแปลง เชื่อมโยงกลยุทธ์ธุรกิจกับการคุ้มครองแรงงาน และขับเคลื่อนมาตรการยกระดับมาตรฐานแรงงานที่ดี (GLP) และการตรวจสอบห่วงโซ่อุปทาน (Ulrich, 1997, pp. 24-25)

ขณะเดียวกันนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ยังเป็นผู้ครองใจบุคลากร ผ่านการสร้างควมไว้วางใจ การสื่อสารที่เข้าถึงได้ และการสนับสนุนล่ามหรือผู้นำเพื่อนร่วมงาน เพื่อเสริมพลังเสียงของแรงงาน (ILO, 2020a; USDOL, 2024, p. 36) นอกจากนี้ นักบริหารทรัพยากรมนุษย์ยังต้องพัฒนาทุนมนุษย์ควบคู่ไปกับการคุ้มครองสิทธิ เช่น การรับรองสมรรถนะจากประสบการณ์เดิม (RPL) และการพกพาสิทธิประโยชน์ทางสังคมข้ามพรมแดน ซึ่งช่วยลดความเปราะบางทางเศรษฐกิจและเสริมศักยภาพแรงงาน (ASEAN, 2021; OECD, 2017) อย่างไรก็ตาม ความท้าทายยังคงอยู่ที่ช่องว่างกฎหมาย วัฒนธรรม และโครงสร้างห่วงโซ่อุปทาน (Hooper, 2023, pp. 15-16; Martin, 2023, pp. 32-33)

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ภายใต้พลวัตของระบบเศรษฐกิจโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว แรงงานข้ามชาติได้กลายเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในภาคอุตสาหกรรมที่ต้องพึ่งพาแรงงานอย่างเข้มข้น อย่างไรก็ตาม แรงงานกลุ่มนี้ยังคงเผชิญกับสภาพความเปราะบางทางสังคมและเศรษฐกิจ และตกอยู่ในความเสี่ยงที่จะถูกละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐาน สิทธิด้านแรงงาน การเข้าถึงสวัสดิการด้านสุขภาพ หรือแม้กระทั่งคุณภาพชีวิตที่พึงมีพึงได้ในฐานะมนุษย์ที่มีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน ดังนั้น จึงเป็นอีกหนึ่งบทบาทของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ในการแปลงหลักการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติให้เป็นผลลัพธ์เชิงระบบ ภายใต้บริบทที่แรงงานข้ามชาติมีบทบาทต่อโครงสร้างเศรษฐกิจและทดแทนกำลังแรงงานไทยที่ลดลง งานทบทวนวรรณกรรมแบบบูรณาการแสดงให้เห็นว่า ช่องว่างระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติยังคงเด่นชัดจากความซับซ้อนของกฎระเบียบ ข้อจำกัดด้านทรัพยากร และกำแพงของภาษาและวัฒนธรรม จึงจำเป็นต้องยกระดับนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ให้ทำหน้าที่มากกว่างานธุรการไปสู่กลไกเชิงกลยุทธ์ที่ยึดฐานคิดสิทธิมนุษยชนขององค์การและตลอดทั้งห่วงโซ่อุปทาน

จากการประมวลผลเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ทั้ง 6 บทบาท ตามกรอบของ Ulrich and Brockbank ซึ่งแต่ละบทบาทมีความสอดคล้องกับภารกิจเชิงสิทธิมนุษยชนในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่การออกแบบนโยบาย การกำกับดูแลเชิงระบบ ไปจนถึงการสื่อสารและเสริมสร้างศักยภาพแรงงาน ดังนี้

1) บทบาทการเป็นหุ้นส่วนเชิงกลยุทธ์ เชื่อมกลยุทธ์ธุรกิจกับกฎหมายแรงงาน มาตรฐานสิทธิมนุษยชน และธรรมาภิบาลในห่วงโซ่อุปทาน สร้างความร่วมมือระหว่างรัฐ เอกชน และภาคประชาสังคม เพื่อลดความเหลื่อมล้ำและเพิ่มการเข้าถึงสิทธิ

2) บทบาทการเป็นผู้เชี่ยวชาญในระบบการบริหารทรัพยากรมนุษย์ แปรผันกรณีระหว่างประเทศที่ประเทศไทยให้สัตยาบันให้เป็นระเบียบปฏิบัติ มาตรฐานกระบวนการ และคู่มือที่ใช้ได้จริง เช่น สัญญาจ้างหลายภาษา การไม่ยึดเอกสาร การกำหนดเวลาทำงานและการพักผ่อนที่เหมาะสม มาตรฐานความปลอดภัย ช่องทางร้องเรียนที่เข้าถึงได้ และการตรวจติดตามเชิงข้อมูล

3) บทบาทการเป็นผู้ครองใจบุคลากร วางรากฐานความไว้วางใจ ความเคารพ และความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมผ่านการสื่อสารที่แรงงานเข้าใจ การรับฟังอย่างปลอดภัย และกลไกที่ไม่กระทบความมั่นคงในการจ้าง

งาน อาทิ ผู้นำเพื่อนร่วมงานข้ามชาติ ล่ามประจำสายงาน และสายด่วนอิสระ ซึ่งช่วยให้แรงงานกล้ารายงานปัญหาและเข้าถึงการเยียวยา

4) บทบาทการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง ขับเคลื่อนการยกระดับจากแนวนโยบายสู่ระบบปฏิบัติที่ตรวจสอบได้ ทั้งในระดับสถานประกอบการ ระดับเครือข่ายผู้รับจ้างช่วง และระดับนโยบายสาธารณะ ตัวอย่างเช่น การเชื่อมโยงสิทธิประโยชน์ข้ามพรมแดน เพื่อให้การคุ้มครองแรงงานส่งเสริมเสถียรภาพเศรษฐกิจและความมั่นคงทางสังคม

5) บทบาทการเป็นผู้พัฒนาทุนมนุษย์ ลงทุนกับการเสริมสมรรถนะอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่ปฐมนิเทศด้านสิทธิและความปลอดภัยในภาษาของแรงงาน การยกระดับทักษะเฉพาะอาชีพ การรับรองสมรรถนะจากประสบการณ์เดิม การรู้เท่าทันทางการเงินควบคู่ระบบค่าจ้างผ่านบัญชี และการเข้าถึงประกันสังคมและบริการสุขภาพ ซึ่งช่วยลดความเปราะบาง เพิ่มประสิทธิภาพ และยกระดับโอกาสรายได้

6) บทบาทการเป็นที่ปรึกษาในฐานะผู้นำหน่วยงานการบริหารทรัพยากรมนุษย์ ทำหน้าที่เตือนความเสี่ยงเชิงระบบ แปลงหลักฐานเชิงประจักษ์เป็นข้อเสนอเชิงนโยบายและงบประมาณ กำหนดเงื่อนไขด้านแรงงานในกระบวนการจัดซื้อ และเชื่อมการตรวจติดตามกับการตัดสินใจของผู้บริหารและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

อย่างไรก็ตาม ความท้าทายในการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติยังคงมีอยู่มาก ไม่ว่าจะเป็นข้อจำกัดด้านทรัพยากร การเปลี่ยนแปลงของกฎหมายที่ไม่หยุดนิ่ง และความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่อาจเป็นอุปสรรคในการสื่อสารและสร้างความไว้วางใจ การตอบสนองต่อความท้าทายเหล่านี้ต้องอาศัยระบบนิเวศเชิงนโยบายที่บูรณาการภาคีหลายฝ่าย โดยมีนักบริหารทรัพยากรมนุษย์เป็นแกนกลางในการประสานและกำกับดูแล บทความนี้จึงได้เสนอข้อสรุปเชิงหลักการว่า การคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติในระดับองค์การจะเกิดผลอย่างยั่งยืนได้ก็ต่อเมื่อองค์การสามารถเสริมสร้างบทบาทนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ให้ดำเนินการในลักษณะผสมผสานระหว่างภารกิจด้านบริหารจัดการและภารกิจด้านมนุษยธรรม องค์การที่นักบริหารทรัพยากรมนุษย์ทำหน้าที่ทั้งในฐานะผู้นำ ผู้สร้างระบบ ผู้เสริมพลัง และผู้เปลี่ยนแปลง ย่อมมีศักยภาพสูงในการลดช่องว่างระหว่าง “หลักการ” กับ “การปฏิบัติ” และสามารถก้าวไปสู่การเป็นองค์การที่มีความยุติธรรม เป็นมิตรกับแรงงาน และเติบโตอย่างยั่งยืนภายใต้หลักสิทธิมนุษยชนสากล

เมื่อพิจารณาแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคต อันเป็นบริบทที่มีความผันผวนและเป็นห้วงยามแห่งความพลิกผัน บทบาทของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์จึงมิได้มีลักษณะหยุดนิ่ง หากแต่จำเป็นต้องได้รับการทบทวนและปรับเปลี่ยนอย่างต่อเนื่องให้สอดคล้องกับบริบทที่แปรเปลี่ยนไป โดยบทบาทที่ควรดำรงอยู่ในฐานะแกนหลัก ได้แก่ การเป็นหุ้นส่วนเชิงกลยุทธ์ การเป็นผู้ครองใจบุคลากร และการเป็นผู้พัฒนาทุนมนุษย์ เนื่องจากเป็นบทบาทที่สะท้อนภารกิจพื้นฐานในการเชื่อมโยงการคุ้มครองสิทธิแรงงานเข้ากับการสร้างความไว้วางใจ การสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ และการพัฒนาศักยภาพของแรงงานอย่างต่อเนื่อง ขณะที่บทบาทการเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านระบบการบริหารทรัพยากรมนุษย์ การเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง และการเป็นที่ปรึกษาในฐานะผู้นำหน่วยงานทรัพยากรมนุษย์ มีแนวโน้มต้องปรับตัวเพิ่มมากขึ้น เพื่อรองรับ

การเปลี่ยนแปลงของกฎหมาย กติกาสากล เทคโนโลยี ตลอดจนข้อกำหนดใหม่ด้านความรับผิดชอบต่อห่วงโซ่อุปทาน

ทั้งนี้ ในบริบทที่ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต้นทางและรัฐปลายทางของแรงงานข้ามชาติอาจเผชิญภาวะตึงเครียดหรือความขัดแย้งทางการเมือง ซึ่งเคยเกิดขึ้นมาแล้วทั้งในอดีต ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน และอาจเกิดขึ้นได้อีกในอนาคต ภายใต้พลวัตของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นักบริหารทรัพยากรมนุษย์ยังต้องยืนหยัดปฏิบัติหน้าที่บนฐานของความเป็นกลาง ความเสมอภาค และหลักการไม่เลือกปฏิบัติ เพื่อรักษามาตรฐานการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงานให้ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง และไม่ปล่อยให้อารมณ์ทางการเมืองภายนอกบิดเบือนการบริหารจัดการและคุ้มครองแรงงานข้ามชาติในระดับสถานประกอบการ นับนี้มิได้หมายความว่าบทบาทเดิมจะลดทอนความสำคัญลง หากแต่สะท้อนว่าแก่นสารของบทบาทยังคงเดิม ขณะที่วิธีการ กลไก และเครื่องมือในการดำเนินงานจำเป็นต้องมีความยืดหยุ่นและเท่าทันต่อบริบทที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง

การคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติในประเทศไทยไม่ควรถูกมองเป็นเพียงภารกิจของสถานประกอบการหรือการบังคับใช้กฎหมายรายกรณีเท่านั้น หากแต่ควรถูกผลักดันให้เป็นวาระทางนโยบายที่เชื่อมโยงการบริหารแรงงาน การคุ้มครองสิทธิ มาตรฐานการจ้างงาน การเข้าถึงสวัสดิการ และการกำกับดูแลห่วงโซ่อุปทานเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ โดยมีกระทรวงแรงงานเป็นหน่วยงานหลักในการบูรณาการนโยบายร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับส่วนกลาง ทั้งนี้ ภายใต้โครงสร้างปัจจุบัน กระทรวงแรงงานมีหน่วยงานหลักที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับแรงงานข้ามชาติ ได้แก่ กรมการจัดหางาน กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน สำนักงานประกันสังคม และสำนักงานปลัดกระทรวงแรงงาน ขณะที่การบริหารจัดการแรงงานข้ามชาติยังเกี่ยวพันกับกลไกตามกฎหมายว่าด้วยการบริหารจัดการการทำงานของคนต่างด้าวและการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานภาครัฐเข้าด้วยกันในระดับกรมและกระทรวงด้วย ผู้เขียนจึงมีข้อเสนอเชิงนโยบายและเชิงการบริหารต่อหน่วยงานภาครัฐส่วนกลาง ดังต่อไปนี้

ประการแรก กระทรวงแรงงาน (กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน) ควรผลักดันนโยบายกำกับดูแลมาตรฐานแรงงานในสถานประกอบการที่จ้างแรงงานข้ามชาติให้มีความชัดเจนและตรวจสอบได้มากขึ้น โดยเฉพาะในประเด็นสัญญาจ้างหลายภาษา การอธิบายสิทธิขั้นพื้นฐานก่อนเริ่มงาน ระบบการร้องทุกข์ที่ปลอดภัยและไม่ก่อให้เกิดการตอบโต้ การคุ้มครองค่าจ้างและเวลาทำงาน ตลอดจนสภาพการจ้างที่สอดคล้องกับหลักความปลอดภัยและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เนื่องจากภารกิจของหน่วยงานนี้ครอบคลุมการคุ้มครองแรงงาน สวัสดิการแรงงาน ความปลอดภัยในการทำงาน และมาตรฐานแรงงาน

ประการที่สอง กรมการจัดหางาน ควรพัฒนานโยบายการบริหารแรงงานข้ามชาติให้เชื่อมโยงมากกว่าการขึ้นทะเบียน หรือออกใบอนุญาตทำงาน แต่ต้องเชื่อมข้อมูลการจ้างงาน การเปลี่ยนนายจ้าง สถานะทางกฎหมาย และข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการคุ้มครองสิทธิแรงงานในระยะยาว กรมการจัดหางานมีอำนาจหน้าที่ด้านกฎหมายการทำงานของคนต่างด้าวและการพัฒนาระบบบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวโดยตรงอยู่แล้ว ดังนั้น หน่วยงานควรผลักดันฐานข้อมูลกลางที่ลดความซ้ำซ้อนของเอกสารและลดภาระการพิสูจน์สิทธิของ

แรงงานข้ามชาติ รวมถึงออกแบบระบบดิจิทัลที่เชื่อมโยงข้อมูลระหว่างการอนุญาตทำงาน การคุ้มครองแรงงาน และการเข้าถึงประกันสังคม เพื่อไม่ให้แรงงานตกหล่นจากระบบเพียงเพราะข้อจำกัดด้านเอกสารทางธุรการ

ประการที่สาม สำนักงานประกันสังคม ควรดำเนินนโยบายเชิงรุกเพื่อขยายการเข้าถึงสิทธิประกันสังคมและกองทุนเงินทดแทนของแรงงานข้ามชาติ โดยเฉพาะการสื่อสารสิทธิในภาษาที่แรงงานเข้าใจ การจัดระบบลงทะเบียนและติดตามสิทธิที่สะดวกขึ้น และการประสานกับนายจ้างเพื่อให้การส่งเงินสมทบเป็นไปอย่างต่อเนื่อง แม้แรงงานจะเคลื่อนย้ายระหว่างนายจ้างหรือระหว่างพื้นที่ ทว่า การเข้าถึงสิทธิประกันสังคมและการเยียวยาจากอุบัติเหตุหรือการเจ็บป่วยจากการทำงานเป็นฐานสำคัญของการคุ้มครองสวัสดิการแรงงานอย่างเป็นรูปธรรม การทำให้สิทธิเหล่านี้เข้าถึงง่ายและไม่ซับซ้อน ย่อมเป็นกลไกสำคัญในการเสริมสร้างหลักประกันและความมั่นคงให้แก่แรงงานข้ามชาติ

ประการสุดท้าย สำนักงานปลัดกระทรวงแรงงาน ควรทำหน้าที่เป็นหน่วยบูรณาการนโยบายระดับส่วนกลางให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการเชื่อมประเด็นแรงงานข้ามชาติเข้ากับการป้องกันการค้ามนุษย์ ด้านแรงงาน การกำกับดูแลระดับพื้นที่ และความร่วมมือระหว่างประเทศ ปัจจุบันสำนักงานปลัดกระทรวงแรงงานมีบทบาทเกี่ยวข้องกับการประสานความร่วมมือระหว่างประเทศและมีสำนักงานเลขานุการศูนย์บัญชาการป้องกันการค้ามนุษย์ด้านแรงงานรองรับอยู่แล้ว จึงควรใช้กลไกนี้ในการพัฒนานโยบายกำกับดูแลเชิงบูรณาการที่เชื่อมการคุ้มครองแรงงานเข้ากับการเฝ้าระวังความเสี่ยงด้านสิทธิมนุษยชนในอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานเข้มข้น เช่น อาหารแปรรูป แปรรูปเกษตร ก่อสร้าง และบริการ

สำหรับแนวทางและมาตรการเพื่อส่งเสริมสิทธิมนุษยชนควบคู่กับการพัฒนาองค์การในบริบทของแรงงานข้ามชาติที่ภายใต้บริบทของเศรษฐกิจโลกยุคใหม่ สถานประกอบการไม่สามารถดำเนินธุรกิจอย่างยั่งยืนได้หากละเลยต่อหลักการสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะในมิติแรงงานข้ามชาติซึ่งเป็นกลุ่มแรงงานที่มีบทบาทสำคัญต่อห่วงโซ่การผลิต แต่กลับเผชิญกับข้อจำกัดด้านสิทธิและความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้าง บทความนี้ได้เสนอแนวทางและมาตรการเชิงประจักษ์ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในสถานประกอบการ เพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายสำคัญสองประการ คือ ประการแรก การส่งเสริมสิทธิมนุษยชนของแรงงานข้ามชาติ และประการที่สอง การพัฒนาองค์การอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน โดยเป็นแนวทางในลักษณะ “ระบบองค์รวม” (Holistic Approach) ที่เชื่อมโยงทั้งด้านนโยบาย ภาวะผู้นำ ระบบการจัดการ และวัฒนธรรมองค์การ โดยสามารถจำแนกออกเป็น 5 ด้านหลัก ดังนี้

1. สถานประกอบการควรกำหนดนโยบายแรงงานที่มีการอ้างอิงโดยตรงถึงหลักการขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ (ILO) โดยเฉพาะอนุสัญญาที่เกี่ยวข้องกับเสรีภาพในการสมาคม การไม่เลือกปฏิบัติ ความปลอดภัยในการทำงาน และการห้ามแรงงานบังคับ นโยบายดังกล่าวควรมีลักษณะเป็น “นโยบายสิทธิมนุษยชนเชิงรุก” ที่ไม่ได้ตั้งอยู่บนกรอบของกฎหมายขั้นต่ำเท่านั้น แต่ต้องมีเจตจำนงทางจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม เช่น การระบุอย่างชัดเจนว่าบริษัทไม่สนับสนุนการจ้างแรงงานเด็ก ไม่ยอมรับการเรียกเก็บค่าจ้างล่วงหน้า และไม่เลือกปฏิบัติบนฐานของสัญชาติ เพศ หรือศาสนา

2. นักบริหารทรัพยากรมนุษย์ควรได้รับการพัฒนาให้เป็นผู้ที่สามารถตีความหลักสิทธิมนุษยชนในบริบทแรงงานข้ามชาติและนำไปปรับใช้กับระบบบริหารงานบุคคลภายในองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ นักบริหารทรัพยากรมนุษย์ ควรได้รับการฝึกอบรมในประเด็นต่าง ๆ เช่น กฎหมายแรงงานระหว่างประเทศ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการสื่อสารข้ามวัฒนธรรม การออกแบบสวัสดิการที่ไม่เลือกปฏิบัติ การจัดตั้งกลไกรับเรื่องร้องเรียนที่ปลอดภัย เป็นต้น การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในลักษณะนี้จะช่วยให้บุคลากรด้านการบริหารสามารถปฏิบัติหน้าที่ในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลง และผู้ครองใจแรงงานข้ามชาติได้อย่างแท้จริง

3. องค์กรควรจัดตั้งระบบแรงงานสัมพันธ์ที่เปิดโอกาสให้แรงงานข้ามชาติเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ทั้งในกระบวนการกำหนดนโยบายด้านแรงงาน การจัดกิจกรรมสวัสดิการ และการตรวจสอบการละเมิดสิทธิ โดยควรมีมาตรการรองรับ เช่น การจัดตั้งคณะกรรมการแรงงานข้ามชาติภายในองค์กร การจัดให้มีล่ามหรือเจ้าหน้าที่สื่อสารข้ามภาษา การประชุมร่วมระหว่างแรงงานและฝ่ายบริหารในประเด็นสิทธิสวัสดิการ เป็นต้น แนวทางนี้จะช่วยเสริมสร้างทุนทางสังคมภายในองค์กร ลดความขัดแย้งเชิงโครงสร้าง และส่งเสริมความเป็นเจ้าของร่วมของแรงงานข้ามชาติ

4. องค์กรควรออกแบบระบบสวัสดิการให้ตอบสนองต่อความต้องการจำเพาะของแรงงานข้ามชาติ ไม่ว่าจะเป็นการเข้าถึงระบบประกันสุขภาพและความปลอดภัยในสถานที่ทำงาน การเข้าถึงสิทธิลาหยุด การศึกษา และการดูแลครอบครัว การจัดสวัสดิการรูปแบบพิเศษ เช่น คลินิกเคลื่อนที่ หรือที่พักอาศัยที่มีมาตรฐาน ระบบเหล่านี้ควรอิงตามหลักการกระจายอย่างเป็นธรรม (Distributive Justice) และควรมีเครื่องมือวัดความพึงพอใจของแรงงานเพื่อใช้ปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง

5. องค์กรควรจัดให้มีระบบติดตามและประเมินผลอย่างเป็นระบบในมิติสิทธิมนุษยชนของแรงงาน โดยใช้เครื่องมือ ตัวอย่างเช่น ดัชนีสิทธิมนุษยชนแรงงาน ระบบแจ้งเบาะแสและร้องเรียนโดยไม่เปิดเผยตัวตน การประเมินความเสี่ยงด้านสิทธิมนุษยชนในห่วงโซ่อุปทาน การดำเนินการตรวจสอบอย่างสม่ำเสมอจะช่วยให้องค์กรสามารถปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ได้ทันสถานการณ์และลดความเสี่ยงทางจริยธรรมและกฎหมาย

แนวทางและมาตรการที่เสนอข้างต้นล้วนมีเป้าหมายเพื่อสร้างความสมดุลระหว่าง “การส่งเสริมสิทธิมนุษยชนของแรงงานข้ามชาติ” กับ “การพัฒนาองค์กรอย่างยั่งยืน” การประยุกต์ใช้แนวทางเหล่านี้มิได้เพียงแค่เพิ่มความสามารถในการแข่งขันขององค์กร แต่ยังสร้างภาพลักษณ์ขององค์กรที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมและยึดมั่นในหลักธรรมาภิบาล (Good Governance) ภายใต้เศรษฐกิจโลกที่ตื่นตัวต่อความเป็นธรรมและสิทธิมนุษยชนมากยิ่งขึ้น การที่สถานประกอบการสามารถออกแบบนโยบาย แผนงาน และกลไกที่สอดคล้องกับหลักการเหล่านี้ ย่อมทำให้องค์กรสามารถดำรงอยู่ในตลาดโลกได้อย่างมั่นคง เป็นที่ยอมรับ และมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนสังคมโลกสู่ความเสมอภาคให้เกิดขึ้นได้อย่างยั่งยืน

ข้อจำกัดและข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

บทความนี้เป็นการทบทวนวรรณกรรมแบบบูรณาการที่มุ่งสังเคราะห์องค์ความรู้จากเอกสาร งานวิจัย และรายงานที่เกี่ยวข้อง โดยมีได้เก็บข้อมูลภาคสนามโดยตรงจากนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ แรงงานข้ามชาติ นายจ้าง หรือเจ้าหน้าที่ภาครัฐ จึงยังไม่สามารถสะท้อนพลวัตเชิงประสบการณ์และข้อจำกัดในการปฏิบัติจริงของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องแต่ละกลุ่มได้อย่างรอบด้าน อีกทั้งข้อค้นพบยังขึ้นอยู่กับขอบเขตของวรรณกรรมที่สามารถสืบค้นและเข้าถึงได้ในเวลาที่กำหนด ซึ่งอาจทำให้เอกสารบางส่วน ยังไม่ถูกรวบรวมไว้ในการวิเคราะห์อย่างสมบูรณ์ นอกจากนี้ ในระหว่างการสังเคราะห์วรรณกรรมได้เกิดการเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคมและการเมืองอย่างฉับพลัน อาทิ ความขัดแย้งชายแดนระหว่างไทย-กัมพูชา สถานการณ์ความไม่สงบในตะวันออกกลางที่ส่งผลกระทบต่องานโซ่อุปทาน ซึ่งอาจส่งผลให้การนำหลักการคุ้มครองแรงงานข้ามชาติไปปฏิบัติจริงเผชิญข้อจำกัดมากขึ้น และทำให้ช่องว่างระหว่างหลักการเชิงนโยบายกับการปฏิบัติในทางปฏิบัติต่างกว้างออกจากกัน

ดังนั้น ผู้เขียนจึงมีข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในอนาคต ได้แก่ (1) ควรมีการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อเก็บข้อมูลเชิงลึกกับนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ในสถานประกอบการที่ใช้แรงงานข้ามชาติจำนวนมาก เพื่อศึกษาว่าบทบาทเชิงกลยุทธ์ของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์มีลักษณะการปฏิบัติอย่างไร มีข้อจำกัดใด และต้องเผชิญกับแรงกดดันเชิงนโยบายหรือผู้บริหารองค์กรในรูปแบบใดบ้าง ตลอดจนทำความเข้าใจว่าในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลัน นักบริหารทรัพยากรมนุษย์ต้องปรับบทบาทและดำเนินการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแรงงานข้ามชาติอย่างไร (2) ควรมีการวิจัยเชิงปริมาณเพื่อทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของนักบริหารทรัพยากรมนุษย์กับผลลัพธ์ด้านการคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการ เช่น การเข้าถึงประกันสังคม อัตราการร้องเรียน ความพึงพอใจของแรงงาน ความไว้วางใจต่อองค์กร และการคงอยู่ในงาน (3) ควรมีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างอุตสาหกรรม เช่น อาหารทะเล เกษตรแปรรูป และก่อสร้าง หรือขนาดของสถานประกอบการที่มีความแตกต่างกัน เพื่อวิเคราะห์ว่ากลไกการคุ้มครองสิทธิแรงงานข้ามชาติแตกต่างกันอย่างไรตามลักษณะการผลิตความเสี่ยงของแต่ละอุตสาหกรรม และขนาดขององค์กร และ (4) ควรมีการศึกษาวิจัยในระดับนโยบายที่มุ่งวิเคราะห์กลไกการประสานงานระหว่างหน่วยงานภาครัฐส่วนกลาง ได้แก่ กระทรวงแรงงาน กระทรวงมหาดไทย และกระทรวงสาธารณสุข ตลอดจนศึกษาพลวัตความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานระดับกรมภายใต้กระทรวงแรงงาน เพื่อพัฒนาแบบจำลองการกำกับดูแลแรงงานข้ามชาติเข้าไว้ด้วยกันอย่างเป็นเอกภาพ

เอกสารอ้างอิง

- กรมประชาสัมพันธ์. (19 มกราคม 2567). *สวัสดิการแรงงาน คืออะไร? มีอะไรบ้าง?*
<https://www.prd.go.th/th/content/category/detail/id/31/iid/251763>
- คชตรีย์ เจริญสุข และชารินทร์ เกษร. (2568). การประเมินผลนโยบายเปิดรับแรงงานข้ามชาติของรัฐบาล
เศรษฐา ทวีสิน : ตัวแบบ กระบวนการ และการนำนโยบายไปปฏิบัติในจังหวัดสมุทรสาคร.
วารสารสังคมวิจัยและพัฒนา, 7(3), 126–148.
- จตุรงค์ นภาธร. (2562). *การบริหารทรัพยากรมนุษย์ : หลักการ ทฤษฎี และแนวปฏิบัติ*. สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จิรประภา อัครบวร. (2565). *HR 5.0: งานทรัพยากรมนุษย์ในยุค 5.0 Digital HR System*. กรณการพิมพ์.
- จุฑามาศ แก้วพิจิตร. (2564). การเรียนรู้และพัฒนาเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงสู่ดิจิทัล (Learning and
development for digital transformation). ใน *HR in the Digital era งานทรัพยากรมนุษย์
ในยุคดิจิทัล*. โซเบอร์พริ้นท์กรุ๊ป.
- ชารินทร์ เกษร และคชตรีย์ เจริญสุข. (2569). การเป็นองค์การสมรรถนะสูงที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการ
ให้บริการของสำนักงานจัดหางานจังหวัดสมุทรสาคร. *วารสารสังคมวิจัยและพัฒนา*, 8(1), 1–22.
<https://he02.tci-thaijo.org/index.php/JMARD/article/view/278021>
- ทรงชัย ทองปาน. (2567). *องค์ความรู้ว่าด้วยแรงงานข้ามชาติในประเทศไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 2). โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นิธินา พงศ์ปิยะไพบูลย์. (2566). *การลงทุนที่คุ้มค่าที่สุด: การพัฒนาทุนมนุษย์*. ธนาคารแห่งประเทศไทย.
- นิสดารก์ เวชยานนท์. (2559). *การบริหารทุนมนุษย์เชิงกลยุทธ์เพื่อเพิ่มมูลค่า* (พิมพ์ครั้งที่ 2). เดอะ กราฟิ โก ซิสเต็มส์.
- เปรมใจ วงศ์ศิริไพศาล, เพียว เมียะ ฑู, สุเทพ เบญภาคีสกุล และวรัญญา จิตผ่อง. (2564). *กรอบความ
รับผิดชอบร่วมกันในการสรรหาแรงงานอย่างมีจริยธรรม การจ้างงานที่มีคุณค่า และการพัฒนาทักษะ
สำหรับแรงงานข้ามชาติในประเทศไทย*. ศูนย์วิจัยการย้ายถิ่นแห่งเอเชีย สถาบันเอเชียศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิมพ์นารา อินตะประเสริฐ. (22 สิงหาคม 2565). *SDG Vocab Labour Rights – สิทธิแรงงาน*.
<https://www.sdgmove.com/2021/07/03/sdg-101-vocab-26-labour-rights/>
- พิรอร เหล่าดำรงกุล. (2558). *บทบาทนักบริหารทรัพยากรมนุษย์ที่มีผลต่อการเตรียมความพร้อมบุคลากร
ในองค์การภาครัฐและภาคเอกชนในประชาคมอาเซียน* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ไม่ได้
ตีพิมพ์]. คณะรัฐประศาสนศาสตร์, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- แพรวพรรณ ศิริเลิศ. (28 กันยายน 2566). *สำรวจกระแสการเคลื่อนย้ายของแรงงานข้ามชาติ – เมื่อไทยอาจ
เผชิญปัญหา ‘ขาดแคลนแรงงาน’*. SDG Move. <https://www.sdgmove.com/2023/09/21/sdg-updates-survey-migrant-workers-in-thailand/>

- วรเดช จันทรศร. (2565). *ทฤษฎีการนำนโยบายสาธารณะไปปฏิบัติ* (พิมพ์ครั้งที่ 8). พริกหวานกราฟฟิค.
- วีระชาติ กิเลนทอง. (22 พฤศจิกายน 2566). *การพัฒนาทุนมนุษย์ในมุมมองของนักเศรษฐศาสตร์*. PIER.
<https://www.pier.or.th/abridged/2023/19/>
- สมบัติ อารังธัญวงศ์. (2560). *นโยบายสาธารณะ แนวความคิด การวิเคราะห์และกระบวนการ* (พิมพ์ครั้งที่ 29). เสมอธรรม.
- สำนักงานแรงงานระหว่างประเทศ. (2551). *มาตรฐานแรงงานระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิแรงงานข้ามชาติ*. องค์การแรงงานระหว่างประเทศ.
- สำนักงานแรงงานระหว่างประเทศ. (2563). *แนวทางปฏิบัติการใช้แรงงานที่ดีในอุตสาหกรรมอาหารทะเลของไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 2). องค์การแรงงานระหว่างประเทศ.
- สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว. (2568). *สถิติแรงงานต่างด้าวคงเหลือทั่วราชอาณาจักร ประจำเดือนเมษายน 2568*. สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว.
- สุนิสา ช่อแก้ว. (2568). *การบริหารทรัพยากรมนุษย์ แนวคิด กระบวนการ เครื่องมือ และกรณีศึกษา* (พิมพ์ครั้งที่ 3). สยามปริทัศน์.
- อรรถสุดา เลิศกุลวัฒน์ และฐิติมา พุฒิทานนท์. (2566). *การเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติและปัญหาสุขภาพในประเทศไทย*. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ คณะเศรษฐศาสตร์ ภาควิชาเศรษฐศาสตร์.
- Ahmad, I. (2023). Compliance of pakistan with ILO standards on freedom of association. *Yearbook of Labor Law*, 13, 319–328. <https://doi.org/10.21638/spbu32.2023.122>
- Baadzhy, N. A. (2024). Trade unions in the age of digital technologies: New challenges for the freedom of association. *Analitichno-Porivnalne Pravoiznavstvo*, 6, 878–882.
<https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.147>
- Baker, R. (1994). *Comparative public management: putting U.S. public policy and implementation in context*. Bloomsbury.
- Bansal, K. (2021). The role of human resource management in developing the human capital for global excellence-an empirical study. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 12(5), 804-809. <https://doi.org/10.17762/turcomat.v12i5.1487>
- Banu, S. R., Thulasi, V., Biswas, R., Rai, S. K., Rana, P., & Sasikala, P. (2025). Role of human resource management in improvement of employee performance. In D. Jelonek, N. Kumar, M. Chahar, R. Kinkladze, & L. Knop (Eds.), *Recent trends in engineering and science for resource optimization and sustainable development* (pp. 333–337). CRC Press.
- Brown, J. A., Hughes, A., Bhutta, M. F., Trautrim, A., & Trueba, M. L. (2024). Synergistic state governance of labour standards in global value chains: Forced labour in the Malaysia–

- Nepal–UK medical gloves supply chain. *Competition & Change*, 28(5), 581–603.
<https://doi.org/10.1177/10245294241272190>
- Cordova-Beltran, L. D., Davila-Chuquilla, F. G., Moran-Velasco, M. O., & Teran-Vaca, C. A. (2024). Prevention and eradication of child labor as public policy. *Verdad y Derecho: Revista Arbitrada de Ciencias Jurídicas y Sociales*, 3(Especial 3 UNIANDES), 490–497.
<https://doi.org/10.62574/fd464366>
- Cynthia, L. S. N., & Bukoye, T. O. (2015). A perspective on the ILO convention on the elimination of forced or compulsory labour: The cases of Nigeria and Cameroon. *European Scientific Journal*, 11(10), 15-28.
<https://eujournal.org/index.php/esj/article/view/6422>
- Dessler, G. (2020). *Human resource management* (16th ed.). Pearson Education.
- Dhanishka, M. V. (2024). A study on child rights with reference to child labour prohibition act. *International Journal of Advanced Research in Science, Communication and Technology*, 4(2), 501–510. <https://doi.org/10.48175/IJARSCT-18857>
- Fernandez, S. (2024). *human resource management*. Createcom Technologies.
- Firman, F. A., Paramarta, V., Budiman, R. F., Salewe, Y., & Karlis, K. (2023). Fungsi SDM sebagai pemain strategik manajemen modal insani dan manajemen talenta. *Journal of Creative Student Research*, 1(3), 289–303.
<https://doi.org/10.55606/jcsrpolitama.v1i3.1775>
- Guterman, A. S. (2023). Human resources management. *Social Science Research Network*, 1-30.
https://www.researchgate.net/publication/373328848_Human_Resources_Management
- Hill, M. J., & Hupe, P. L. (2014). *Implementing public policy: An introduction to the study of operational governance* (3rd ed.). SAGE.
- Hooper, K. (2023). *Consolidating gains lessons and priorities for promoting fair and ethical recruitment*. Migration Policy Institute.
- ILO. (2019). *Thailand ratifies work in fishing convention*.
<https://www.ilo.org/resource/news/thailand-ratifies-work-fishing-convention>
- ILO. (2020a). *Endline research findings on fishers and seafood workers in thailand*. International Labour Organization. <https://www.ilo.org/publications/endline-research-findings-fishers-and-seafood-workers-thailand>

- ILO. (2020b). *The ILO child labor convention has been universal ratified*.
<https://www.ilo.org/resource/news/ilo-child-labour-convention-achieves-universal-ratification?lang=th>
- ILO. (2020c). *Ensuring migrant workers access to justice: An assessment of Thailand's Migrant Workers Assistance Centers*. <https://www.ilo.org/publications/ensuring-migrant-workers-access-justice-assessment-thailand%E2%80%99s-migrant>
- ILO. (2021). *Extending social protection to migrant workers, refugees and their families : Guide for policymakers and practitioners*. <https://www.ilo.org/publications/extending-social-protection-migrant-workers-refugees-and-their-families>
- ILO. (2022a). *ILO 1998 declaration on fundamental principles and rights at work and its follow-up*. <https://www.ilo.org/resource/conference-paper/ilo-1998-declaration-fundamental-principles-and-rights-work-and-its-follow>
- ILO. (2022b). *Turning principles into pathways: The future of the Seafood Good Labour Practices programme*. <https://www.ilo.org/publications/turning-principles-pathways-future-seafood-good-labour-practices-programme>
- ILO. (2023a). *Migrant workers' rights to freedom of association and collective bargaining*. <https://www.ilo.org/publications/migrant-workers%E2%80%99-rights-freedom-association-and-collective-bargaining>
- ILO. (2023b). *Safe and healthy working environments for all : Realizing the fundamental right to a safe and healthy working environment worldwide*.
<https://www.ilo.org/publications/safe-and-healthy-working-environments-all-realizing-fundamental-right-safe>
- IOM. (2022). *IOM Thailand 2022 annual report*.
https://thailand.iom.int/sites/g/files/tmzbd1371/files/documents/2023-05/05.11_annual-report-2022.pdf
- IOM. (2024). *Thailand migration report 2024*. <https://thailand.un.org/en/285915-thailand-migration-report-2024>
- Jamali, D., Dirani, A., & Harwood, I. A. (2015). Exploring human resource management roles in corporate social responsibility: The CSR–HRM co-creation model. *Business Ethics: A European Review*, 24(2), 125–143. <https://doi.org/10.1111/beer.12085>

- Larion, A. P. (2017). Regulation of international labour organization on forced labour. *European Journal of Law and Public Administration*, 4(1), 5–11.
<https://doi.org/10.18662/eljpa/01>
- Lieberwitz, R. L. (2023). Employment discrimination law in the United States: Strengths and weaknesses. In J. Carby-Hall, Z. Góral, & A. Tyc (Eds.), *International workplace discrimination law* (pp. 236–260). Routledge.
- Lindgren, D., Zaratti, G., & Thanesvorakul, K. (2019). *Evaluation of the electronic payment system in the Thai fishing industry*. Rapid Asia.
- Lipsky, M. (2010). *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public services*. Russel Sage Foundation.
- Marchington, M., Wilkinson, A., Donnelly, R., & Kynighou, A. (2021). *Human resource management at work: The definitive guide* (7th ed.). Chartered Institute of Personnel and Development.
- Martin, P. (2023). *Rapid assessment of labor mobility policy implementation arrangements in Vanuatu*. World Bank.
- Van Meter, D. S., & Van Horn, C. E. (1975). The policy implementation process: A conceptual framework. *Administration & Society*, 6, 445-488.
<https://doi.org/10.1177/009539977500600404>
- Mohamed, A. A. A., Ahmad, M. H., Jan, M. N. I., & Ramalingam, C. L. (2020). Protection against exploitation of migrant workers. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 23(Special Issue 1), 1–10. <https://www.abacademies.org/articles/protection-against-exploitation-of-migrant-workers-9712.html>
- Monterey Bay Aquarium Seafood Watch. (2022). *Tropical tuna social risk profile Thailand*. Monterey Bay Aquarium Foundation.
- Nestle. (2020). *Responsible sourcing of seafood at nestle 2020 Thailand action plan progress*.
- OECD. (2017). *How immigrants contribute to Thailand's economy*.
- Pandey, D. L., & Risal, N. (2022). Strategic partnership: A better route to human resource management. *PYC Nepal Journal of Management*, 15(1), 17-27.
<https://doi.org/10.3126/pycnjm.v15i1.56362>
- Piowar-Sulej, K., Cierniak-Emerych, A., & Mazur-Wierzbicka, E. (2022). Socially responsible human resource management towards migrant workers with the focus on the

- employees' interests. *Scientific Papers of Silesian University of Technology: Organization and Management Series*, 162, 599–621. <https://doi.org/10.29119/1641-3466.2022.162.33>
- Policarpio, J. E. A. (2024). *Human resource management*. Toronto Academic Press.
- Pressman, J. L. & Wildavsky, A. (1984). *Implementation* (3rd ed). University of California Press.
- Rameshbabu, H. (2018). The pro-active role of hr managers - an analytical study. *ARC Journals*, 6(3), 54-62. <https://arcjournals.org/international-journal-of-managerial-studies-and-research/volume-6-issue-3/7>
- Rani, P. (2021). Migrant workers' rights from a human rights perspective. *Asian Review*, 34(2), 63–85. <https://doi.org/10.58837/CHULA.ARV.34.2.4>
- Rheede, J. V. D. (2024). Eliminating racial discrimination of employees: An assessment of the employment equity act 55 of 1998, as amended. *Law, Democracy & Development*, 28, 174–195. <https://doi.org/10.17159/2077-4907/2024/ldd.v28.8>
- Ruoss, M. (2024). The prohibition of child labour in factories revisited: Towards a social history of decommodification in the early nineteenth century. *International Review of Social History*, 69(1), 25–45. <https://doi.org/10.1017/S0020859024000269>
- Sodhi, J. S. (2024). Situation of freedom of association & collective bargaining in factories in India & BD. *International Journal of Scientific Research in Engineering and Management*, 8(9), 1–4. <https://doi.org/10.55041/IJSREM37618>
- Sokolov, V., Sevriukov, D. G., Rudyak, V. O., Dmytro, M., & Tarakan, Y. I. (2023). Combating discrimination in the field of employment: Analysis of ECtHR practices. *WORK: A Journal of Prevention, Assessment & Rehabilitation*, 75(4), 1301–1308. <https://doi.org/10.3233/wor-220279>
- Stylogiannis, C. (2023). Freedom of association and collective bargaining in the platform economy: A human rights-based approach and an over increasing mobilization of workers. *International Labour Review*, 162(1), 123–145. <https://doi.org/10.1111/ilr.12340>
- Sulaymanov, O., & Rasulov, J. (2021). Abolition of forced labour: Case of uzbekistan. *Psychology and Education*, 58(1), 4564–4580. <https://doi.org/10.17762/pae.v58i1.1563>
- Tasee, P., & Prasomsup, R. (2022). *Drawing from Experience: Response Center Practices in the Thai Fishery Industry*. Winrock International. <https://winrock.org/wp-content/uploads/2022/09/Thailand-CTIP-Response-Centers-Practices.pdf>

- The ASEAN Secretariat. (2021). *Study Report on the Portability of Social Security Rights between ASEAN Member States*. <https://asean.org/book/study-report-on-the-portability-of-social-security-rights-between-asean-member-states/>
- Ulrich, D. (1997). *Human resource champions*. Harvard Business School Press.
- Ulrich, D., & Brockbank, W. (2005). *The HR Value Proposition*. Harvard Business School Publishing.
- United Nations. (2018). *Toward Safe, Orderly and Regular Migration in Asia-Pacific Region Challengers and Opportunities*. United Nations.
- United Nations. (2025). *International migrant stock 2024: Key facts and figures*. United Nations.
- USDOL. (2024). *Supply Chain Study on Forced Labor in the Fishing Industry in Thailand*. United States Department of Labor.
- Williams, W. (1971). *Social Policy Research and Analysis: The Experience in The Federal Social Agencies*. American Elsevier Publishing.
- Yuvashree, K., & Subavarshini, J. (2024). Eliminating Worst Forms of Child Labour: An Examination of ILO Convention 182 and Recommendations 125 & 190. *International Journal for Multidisciplinary Research*, 6(6), 1-11.
<https://doi.org/10.36948/ijfmr.2024.v06i06.33253>

แนวทางการป้องกันการคัดลอกผลงานทางวิชาการเพื่อการขอวิทยฐานะ
ของข้าราชการพลเรือนสามัญสังกัดกระทรวงสาธารณสุข ประเทศไทย
Guidelines for Preventing Academic Plagiarism in Applications for
Professional Positions among Civil Servants under the Ministry of
Public Health, Thailand

เรืองสิทธิ์ เนตรนวลไย

Ruangsit Netnuanyai

นักวิเคราะห์นโยบายและแผน ศูนย์วิจัยและพัฒนาโรงพยาบาลวชิระภูเก็ต

Policy and Planning Analyst at the Research and Development Center,

Vachira Phuket Hospital

E-mail¹: netnuanyai@gmail.com

Date Received : 18 November 2025

Date Revised : 10 August 2026

Date Accepted : 18 August 2026

Date Published online : 25 September 2026

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มุ่งวิเคราะห์และเสนอแนะกลยุทธ์ในการลดปัญหาการคัดลอกทางวิชาการในการพัฒนาผลงานวิชาการเพื่อความก้าวหน้าในวิชาชีพของข้าราชการพลเรือนสามัญในกระทรวงสาธารณสุข ประเทศไทย งานวิจัยนี้ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสารและการสังเคราะห์ความรู้จากวรรณกรรมทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง ควบคู่ไปกับความเชี่ยวชาญทางวิชาชีพของผู้เขียนในด้านการพัฒนาและการประเมินผลทางวิชาการ ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า การคัดลอก ซึ่งรวมถึงการคัดลอกโดยตรง การเรียบเรียงใหม่ที่ไม่ถูกต้อง การอ้างอิงไม่ครบถ้วน หรือการคัดลอกผลงานของตนเอง ยังคงเป็นปัญหาสำคัญที่บั่นทอนความซื่อสัตย์ทางวิชาการและความน่าเชื่อถือในวิชาชีพ จึงจำเป็นต้องมีแนวทางที่ละเอียดรอบคอบและประสานงานกันเพื่อแก้ไขปัญหาอย่างเหมาะสม แนวทางที่เสนอเน้นย้ำถึงสามมิติที่เชื่อมโยงกัน ได้แก่ (1) การริเริ่มด้านการศึกษาเพื่อสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับการคัดลอกและส่งเสริมการอ้างอิงที่เหมาะสม (2) นโยบายของสถาบันที่กำหนดข้อบังคับ กลไกการบังคับใช้ และมาตรฐานทางจริยธรรมอย่างชัดเจน และ (3) การใช้เครื่องมือทางเทคโนโลยีเพื่ออำนวยความสะดวกในการตรวจจับและป้องกันการคัดลอก งานวิจัยนี้เน้นย้ำถึงความสำคัญของ

¹ ผู้ประพันธ์บรรณกิจ (Corresponding author)

การปลูกฝังวัฒนธรรมความซื่อสัตย์ทางวิชาการและการส่งเสริมเทคนิคการเขียนเชิงสร้างสรรค์ เช่น การคิดอย่างมีวิจารณญาณ การเรียบเรียงใหม่ที่ถูกต้อง และการอ้างอิงที่แม่นยำ โครงการริเริ่มแบบบูรณาการเหล่านี้มีเป้าหมายเพื่อยกระดับคุณภาพ ความโปร่งใส และความน่าเชื่อถือของงานวิชาการ พร้อมทั้งส่งเสริมการพัฒนาวิชาชีพอย่างยั่งยืนในภาคส่วนสาธารณะ

คำสำคัญ : การคัดลอกผลงานทางวิชาการ, ความซื่อสัตย์ทางวิชาการ, หลักปฏิบัติในการอ้างอิง, นโยบายของสถาบัน, ข้าราชการ

Abstract

This study aims to analyze and recommend strategies for mitigating academic plagiarism in the development of scholarly works for professional progression among civil servants within the Ministry of Public Health, Thailand. The research utilizes documentary analysis and knowledge synthesis from pertinent academic literature, alongside the author's professional expertise in academic development and evaluation. The results demonstrate that plagiarism, encompassing direct copying, incorrect paraphrasing, insufficient citation, or self-plagiarism, continues to pose a substantial challenge that compromises academic integrity and professional credibility. A thorough and coordinated approach is necessary to properly address this issue. The proposed guidelines underscore three interconnected dimensions: (1) educational initiatives to raise awareness of plagiarism and encourage appropriate citation practices; (2) institutional policies that delineate explicit regulations, enforcement mechanisms, and ethical standards; and (3) the utilization of technological tools to facilitate plagiarism detection and prevention. The study underscores the significance of cultivating a culture of academic integrity and promoting original writing techniques, such as critical thinking, proper paraphrasing, and precise citing. These integrated initiatives aim to enhance the quality, transparency, and credibility of academic work while fostering sustainable professional development in the public sector.

Keywords: Plagiarism, Academic integrity, Citation practices, Institutional policy, Civil servants

บทนำ

การคัดลอกผลงานยังคงเป็นหนึ่งในความท้าทายที่สำคัญที่สุดต่อความซื่อสัตย์ทางวิชาการในระดับอุดมศึกษาและระบบความรู้ทางวิชาชีพ บันทวนความน่าเชื่อถือของงานวิชาการ บิดเบือนการประเมินผลทางวิชาการ และลดทอนความเชื่อมั่นในการเลื่อนตำแหน่งตามความสามารถ ในวรรณกรรม

การคัดลอกผลงานไม่ได้ถูกกล่าวถึงเพียงแค่การคัดลอกข้อความเท่านั้น แต่ยังเป็นปัญหาที่กว้างขึ้นซึ่งเกี่ยวข้องกับการใช้แหล่งข้อมูลที่ไม่เหมาะสม การเรียบเรียงใหม่ที่ไม่ดี การอ้างอิงที่ไม่เพียงพอ และล่าสุดคือการประหลาดใจที่เกิดขึ้นได้ในสภาพแวดล้อมดิจิทัลและออนไลน์ (Park, 2003; Jiang et al., 2013; Foltýnek et al., 2020) เมื่อการเข้าถึงข้อมูลดิจิทัลขยายตัว ความเสี่ยงในการใช้ในทางที่ผิดก็เพิ่มขึ้นเช่นกัน ทำให้การป้องกันการคัดลอกผลงานกลายเป็นเรื่องของทั้งจริยธรรมและการกำกับดูแลของสถาบันมากกว่าที่จะเป็นเพียงปัญหาของการประหลาดใจของส่วนบุคคล

ผลที่ตามมาของการคัดลอกผลงานนั้นขยายวงกว้างออกไปนอกเหนือจากตัวผู้เขียนแต่ละคน ในระดับสถาบัน การคัดลอกผลงานทางวิชาการบั่นทอนความยุติธรรมของระบบการประเมิน และลดทอนความเชื่อมั่นในมาตรฐานทางวิชาการและวิชาชีพ ในระดับระบบโดยรวม การคัดลอกผลงานทางวิชาการสามารถกัดกร่อนความชอบธรรมของกระบวนการเลื่อนตำแหน่งและการรับรองคุณวุฒิที่อาศัยผลงานทางวิชาการเป็นหลักฐาน แสดงถึงความสามารถและความสำเร็จ งานวิจัยล่าสุดยังแสดงให้เห็นว่า การคัดลอกผลงานทางวิชาการในปัจจุบันมีความเกี่ยวข้องกับรูปแบบใหม่ของการทุจริตทางวิชาการ รวมถึงการจ้างเหมาเขียนงานวิจัย การใช้เครื่องมือทางเทคโนโลยีอย่างไม่เหมาะสม และรูปแบบการปกปิดแหล่งที่มาที่ซับซ้อนมากขึ้น ซึ่งทั้งหมดนี้ต้องการกลยุทธ์การป้องกันที่ครอบคลุมมากกว่าที่ซอฟต์แวร์ตรวจจับการคัดลอกผลงานทางวิชาการเพียงอย่างเดียวจะสามารถให้ได้ (Bretag et al., 2019; Foltýnek et al., 2020; Cerdà-Navarro et al., 2022)

ในประเทศไทย ปัญหาการคัดลอกผลงานทางวิชาการได้รับความสนใจเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในบริบทที่ผลงานทางวิชาการถูกใช้เป็นองค์ประกอบสำคัญในการประเมินความก้าวหน้าทางวิชาชีพ ในภาคส่วนสาธารณะ ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การคัดลอกผลงานมิได้ส่งผลกระทบเฉพาะต่อผู้เขียนรายบุคคลเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อความน่าเชื่อถือของระบบวิชาการและมาตรฐานขององค์ความรู้โดยรวม (เวคิน นพนิตย์, 2555) นอกจากนี้ งานศึกษาของนักวิชาการไทยยังชี้ให้เห็นว่า พฤติกรรมการคัดลอกมักมีความสัมพันธ์กับข้อจำกัดด้านทักษะการเขียนเชิงวิชาการ ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนเกี่ยวกับการอ้างอิง และแรงกดดันในการผลิตผลงานภายใต้เงื่อนไขของระบบการประเมิน (ทิวณา ศิริพรหม และสมฤดี คงพุ่ม, 2560) ในบริบทของการใช้ผลงานทางวิชาการเพื่อการเลื่อนตำแหน่งหรือวิทยฐานะ โดยเฉพาะในหน่วยงานภาครัฐ เช่น กระทรวงสาธารณสุข การคัดลอกจึงไม่ควรถูกพิจารณาเพียงในมิติของความผิดทางจริยธรรมของบุคคลเท่านั้น แต่ควรถูกวิเคราะห์ในฐานะปัญหาเชิงโครงสร้างที่เกี่ยวข้องกับนโยบาย การกำกับดูแล และระบบสนับสนุนทางวิชาการขององค์กร (จิราภา วิทยากริษฐ์, 2555) กล่าวคือ การขาดแนวทางที่ชัดเจน การสนับสนุนด้านการพัฒนาทักษะ และการกำกับติดตามอย่างเป็นระบบ อาจเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการเกิดพฤติกรรมดังกล่าว ด้วยเหตุนี้ แนวทางการป้องกันการคัดลอกจึงควรดำเนินการอย่างบูรณาการ ทั้งในด้านการให้ความรู้เกี่ยวกับจริยธรรมทางวิชาการ การส่งเสริมทักษะการเขียนและการอ้างอิง การกำหนดนโยบายและมาตรฐานที่ชัดเจน รวมถึงการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ยึดมั่นในความซื่อสัตย์ทางวิชาการ ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอของนักวิชาการไทยที่เน้นว่าการแก้ไขปัญหาจำเป็นต้องอาศัยทั้งมาตรการเชิงการศึกษาและเชิงระบบควบคู่กัน เพื่อให้เกิดผลอย่างยั่งยืน (เวคิน นพนิตย์, 2555)

แม้ว่าวรรณกรรมนานาชาติจะศึกษาเรื่องการคัดลอกอย่างกว้างขวาง แต่ส่วนใหญ่เน้นไปที่นักศึกษา ระดับอุดมศึกษา ความประพฤติมิชอบในห้องเรียน การตรวจจับการคัดลอก หรือกรอบการทำงาน ด้านความซื่อสัตย์ทางวิชาการโดยทั่วไป งานวิจัยที่มีอยู่ได้ให้ข้อมูลเชิงลึกที่สำคัญเกี่ยวกับสาเหตุของการคัดลอก ข้อจำกัดของมาตรการลงโทษ และความจำเป็นในการใช้แนวทางด้านการศึกษาและนโยบาย (Jiang et al., 2013; Comas-Forgas & Sureda-Negre, 2010) อย่างไรก็ตาม ยังมีงานวิจัยจำนวนจำกัดที่นำเสนอโครงสร้างที่เป็นระบบซึ่งออกแบบมาโดยเฉพาะสำหรับการป้องกันการคัดลอกในบริบทของการพัฒนา ความก้าวหน้าในวิชาชีพของบุคลากรภาครัฐในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ยังมีการอภิปรายไม่เพียงพอ เกี่ยวกับวิธีการประสานมาตรการต่อต้านการคัดลอกในระดับนโยบาย องค์กร และบุคคล ในบริบทที่การเขียนเชิงวิชาการมีความเชื่อมโยงโดยตรงกับการตัดสินใจเรื่องความก้าวหน้าในวิชาชีพ

บทความนี้จึงมุ่งแก้ไขช่องว่างดังกล่าวโดยเสนอโครงสร้างแบบบูรณาการเพื่อป้องกันการคัดลอก ในงานวิชาการที่ส่งเสริมความก้าวหน้าในวิชาชีพของข้าราชการภายใต้กระทรวงสาธารณสุขของประเทศไทย โดยอาศัยการวิเคราะห์เอกสารและการสังเคราะห์วรรณกรรมทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง บทความนี้ชี้ให้เห็นว่า การป้องกันการคัดลอกที่มีประสิทธิภาพต้องดำเนินการพร้อมกันในระดับที่เกี่ยวข้องกัน ได้แก่ ระดับนโยบาย ผ่านกฎระเบียบที่ชัดเจน ระบบการตรวจสอบ และมาตรฐานทางจริยธรรม ระดับสถาบัน ผ่านการกำกับดูแล การฝึกอบรม ขั้นตอนการคัดกรอง และสภาพแวดล้อมทางวิชาการที่สนับสนุน และระดับบุคคล ผ่านการเขียนอย่างมีความรับผิดชอบ การวิเคราะห์แหล่งข้อมูลอย่างมีวิจารณญาณ การอ้างอิงที่ถูกต้อง และความมุ่งมั่นอย่างต่อเนื่องต่อความซื่อสัตย์ทางวิชาการ ด้วยการพัฒนาโครงสร้างสามระดับนี้ บทความนี้ จึงมุ่งหวังที่จะนำเสนอแนวทางที่เหมาะสมกับบริบทและนำไปใช้ได้จริงมากขึ้น เพื่อเสริมสร้างคุณภาพ ความโปร่งใส และความน่าเชื่อถือของงานวิชาการในภาคราชการของไทย

ดังนั้นบทความนี้จึงเป็นการนำเสนอแนวทางการป้องกันการคัดลอกผลงานทางวิชาการเพื่อการขอ วิทยฐานะของข้าราชการพลเรือนสามัญ สังกัดกระทรวงสาธารณสุข โดยเน้นการบูรณาการมาตรการทั้ง ในระดับนโยบาย ระดับหน่วยงาน และระดับบุคคล อันเป็นการเชื่อมโยงมิติด้านกฎระเบียบ เทคโนโลยี และ จริยธรรมทางวิชาการเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ เพื่อยกระดับมาตรฐานความโปร่งใสและความน่าเชื่อถือของ ผลงานทางวิชาการ ทั้งนี้ บทความมีส่วนช่วยเติมเต็มช่องว่างองค์ความรู้ด้านการป้องกันการคัดลอกผลงาน ทางวิชาการในบริบทของระบบราชการไทย และสามารถนำไปประยุกต์ใช้เชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติได้ อย่างเป็นรูปธรรม

ประเภทของการลอกเลียนผลงานทางวิชาการ

การลอกเลียนผลงานทางวิชาการ (academic plagiarism) เป็นการนำถ้อยคำ แนวคิด ข้อมูล หรือ ผลงานทางปัญญาของผู้อื่นมาใช้โดยมิได้แสดงแหล่งที่มาอย่างเหมาะสม จนอาจทำให้ผู้อ่านเข้าใจว่าผลงาน ดังกล่าวเป็นผลงานหรือความคิดของผู้เขียนเอง การลอกเลียนผลงานมิได้จำกัดเฉพาะการคัดลอกข้อความแบบ คำต่อคำ แต่ยังครอบคลุมการเรียบเรียงข้อความใหม่โดยไม่อ้างอิง การนำผลงานเดิมของตนเองมาใช้ซ้ำโดย

ไม่เปิดเผย ตลอดจนการใช้หรือระบุแหล่งข้อมูลอย่างไม่เหมาะสม (Neville, 2010; Park, 2003; Pecorari, 2013; Roig, 2015) ทั้งนี้ การจำแนกประเภทของการลอกเลียนผลงานอาจแตกต่างกันตามเกณฑ์และบริบทของแต่ละแหล่งวิชาการ และไม่มีระบบจำแนกเพียงระบบเดียวที่ถือเป็นมาตรฐานสากลทั้งหมด (Foltýnek et al., 2020) เพื่อประโยชน์ในการอธิบายและการป้องกันในบริบทของการจัดทำผลงานทางวิชาการ บทความนี้จึงสังเคราะห์ลักษณะที่พบบ่อยออกเป็น 7 ประเภท ดังต่อไปนี้

1. การลอกเลียนโดยตรง (Direct Plagiarism)

การลอกเลียนโดยตรง (direct plagiarism) หมายถึง การนำข้อความหรือถ้อยคำจากผลงานของผู้อื่นมาใช้แบบคำต่อคำหรือเกือบทั้งหมด โดยไม่ใส่เครื่องหมายัญประกาศในกรณีที่เป็นกรยกข้อความโดยตรง และไม่ระบุแหล่งที่มาอย่างถูกต้อง การกระทำดังกล่าวทำให้ผู้อ่านเข้าใจผิดว่าข้อความนั้นเป็นสิ่งที่ผู้เขียนสร้างขึ้นเอง จึงถือเป็นการละเมิดหลักความซื่อสัตย์ทางวิชาการอย่างชัดเจน (Neville, 2010; Park, 2003; Roig, 2015)

ลักษณะสำคัญของการลอกเลียนประเภทนี้คือการนำประโยค ย่อหน้า หรือส่วนหนึ่งของข้อความต้นฉบับมาใช้โดยไม่มีการแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าเป็นข้อความของผู้อื่น แม้จะนำมาใช้เพียงบางส่วน หากเป็นข้อความที่คัดมาโดยตรง ผู้เขียนต้องใช้เครื่องหมายัญประกาศหรือรูปแบบการยกข้อความตามหลักวิชาการ และระบุแหล่งอ้างอิงให้ครบถ้วน (Roig, 2015)

ตัวอย่างเช่น ผู้เขียนนำข้อความหลายประโยคจากบทความวิจัยของผู้อื่นมาใส่ในผลงานของตนเองแบบคำต่อคำโดยไม่ใส่เครื่องหมายัญประกาศและไม่ระบุแหล่งที่มา แม้จะมีได้นำบทความทั้งหมดมาใช้ ก็ถือเป็นการลอกเลียนโดยตรงและส่งผลกระทบต่อความน่าเชื่อถือของผลงานทางวิชาการ

2. การลอกเลียนผลงานทั้งชิ้น (Complete Plagiarism)

การลอกเลียนผลงานทั้งชิ้น (complete plagiarism) หมายถึง การนำผลงานของผู้อื่นทั้งหมดหรือส่วนสำคัญของผลงานมาแสดงว่าเป็นผลงานของตนเอง โดยผู้ใช้งานไม่ได้มีส่วนสร้างสรรค์สาระสำคัญของงานนั้น การกระทำในลักษณะดังกล่าวเป็นการบิดเบือนความเป็นเจ้าของผลงานและถือเป็นการละเมิดความซื่อสัตย์ทางวิชาการในระดับร้ายแรง (Neville, 2010; Park, 2003)

ตัวอย่างเช่น การนำรายงานวิจัย วิทยานิพนธ์ หรือบทความของบุคคลอื่นมาเปลี่ยนชื่อผู้เขียนแล้วส่งเป็นผลงานของตนเอง หรือการนำผลงานที่บุคคลอื่นจัดทำมาให้มาแสดงว่าเป็นผลงานที่ตนสร้างขึ้นเอง ในกรณีที่มีการว่าจ้างบุคคลอื่นจัดทำผลงานแทน การกระทำนั้นยังมีลักษณะเกี่ยวข้องกับการจ้างทำงานทางวิชาการแทนหรือการทุจริตโดยสัญญาจ้าง (contract cheating) ซึ่งเป็นปัญหาความซื่อสัตย์ทางวิชาการที่มีความสัมพันธ์กับการบิดเบือนความเป็นเจ้าของผลงาน (Bretag et al., 2019)

3. การลอกเลียนโดยการเรียบเรียงใหม่ (Paraphrasing Plagiarism)

การลอกเลียนโดยการเรียบเรียงใหม่ (paraphrasing plagiarism) หมายถึง การนำแนวคิด ข้อค้นพบ หรือเนื้อหาของผู้อื่นมาเขียนใหม่ด้วยถ้อยคำหรือโครงสร้างประโยคของตนเอง แต่ไม่ระบุแหล่งที่มาของแนวคิด หรือข้อมูลนั้น การเปลี่ยนคำศัพท์หรือปรับโครงสร้างประโยคมิได้ทำให้ผู้เขียนเป็นเจ้าของแนวคิดต้นฉบับ และการเรียบเรียงใหม่ที่ถูกต้องยังคงต้องมีการอ้างอิงแหล่งข้อมูล (Pecorari, 2013; Roig, 2015)

ลักษณะสำคัญของการลอกเลียนประเภทนี้คือ แม้ข้อความใหม่จะไม่เหมือนต้นฉบับแบบคำต่อคำ แต่สาระสำคัญ แนวคิด ลำดับเหตุผล หรือข้อค้นพบยังมาจากผลงานของบุคคลอื่น หากไม่แสดงแหล่งที่มา ผู้อ่านอาจเข้าใจผิดว่าแนวคิดดังกล่าวเป็นของผู้เขียนเอง (Park, 2003; Roig, 2015)

ตัวอย่างเช่น ผู้เขียนอ่านข้อค้นพบจากบทความวิจัยแล้วนำมาเขียนใหม่ด้วยภาษาของตนเอง แต่ไม่อ้างอิงผู้วิจัยหรือบทความต้นฉบับ แม้ถ้อยคำจะแตกต่างจากต้นฉบับ การกระทำดังกล่าวยังถือเป็นการใช้แนวคิดของผู้อื่นโดยไม่ให้การรับรองแหล่งที่มา

4. การลอกเลียนผลงานของตนเอง (Self-Plagiarism)

การลอกเลียนผลงานของตนเอง (self-plagiarism) หมายถึง การนำข้อความ ข้อมูล หรือส่วนสำคัญ จากผลงานของตนที่เคยเผยแพร่หรือใช้มาก่อนกลับมาใช้ในผลงานใหม่ โดยไม่แจ้งหรืออ้างอิงผลงานเดิม อย่างเหมาะสม จนอาจทำให้ผู้อ่านเข้าใจว่าส่วนดังกล่าวเป็นผลงานใหม่ที่ไม่เคยเผยแพร่มาก่อน (Roig, 2015)

การลอกเลียนผลงานของตนเองอาจปรากฏในรูปของการเผยแพร่ผลงานซ้ำ (duplicate or redundant publication) การนำข้อความจากงานเดิมกลับมาใช้โดยไม่เปิดเผย (text recycling) หรือการนำ ข้อมูลชุดเดียวกันไปเสนอเสมือนเป็นผลงานใหม่โดยไม่มีการชี้แจงความสัมพันธ์กับผลงานเดิม ทั้งนี้ การนำ ผลงานเดิมมาใช้บางส่วนมิได้เป็นความผิดโดยอัตโนมัติ หากมีเหตุผลทางวิชาการและมีการเปิดเผยหรืออ้างอิง อย่างเหมาะสมตามข้อกำหนดของวารสารหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (Roig, 2015)

ตัวอย่างเช่น ผู้เขียนนำบทความที่เคยตีพิมพ์แล้วมาปรับชื่อเรื่องและแก้ไขรายละเอียดเพียงเล็กน้อย ก่อนส่งตีพิมพ์ในวารสารอีกแห่ง โดยไม่แจ้งว่ามีผลงานเดิมที่มีเนื้อหาซ้ำกัน กรณีดังกล่าวอาจเข้าข่าย การเผยแพร่ซ้ำและนำไปสู่กระบวนการพิจารณาด้านจริยธรรมการตีพิมพ์ได้

5. การลอกเลียนแบบปะติดปะต่อ (Patchwork Plagiarism)

การลอกเลียนแบบปะติดปะต่อ (patchwork plagiarism) หมายถึง การนำถ้อยคำ วลี ประโยค หรือ แนวคิดจากแหล่งข้อมูลหลายแหล่งมาประกอบเข้าด้วยกัน แล้วปรับเปลี่ยนถ้อยคำบางส่วนหรือเพิ่มข้อความ เชื่อมโยงเพื่อให้ดูเหมือนเป็นงานเขียนใหม่ของผู้เขียนเอง โดยไม่มีการอ้างอิงแหล่งที่มาอย่างเพียงพอ ลักษณะ ดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับการใช้แหล่งข้อมูลแบบปะติดปะต่อหรือการเขียนแบบ *patchwriting* ซึ่งมักเกิดขึ้น เมื่อผู้เขียนพึ่งพาโครงสร้างและภาษาของต้นฉบับมากเกินไป (Pecorari, 2013)

การเปลี่ยนคำบางคำเป็นคำพ้อง การสลับลำดับข้อความ หรือการนำข้อความจากหลายแหล่งมาเชื่อมต่อกันไม่ได้ทำให้เนื้อหาดังกล่าวกลายเป็นผลงานต้นฉบับของผู้เขียน หากสาระและโครงสร้างยังพึ่งพาผลงานของบุคคลอื่น ผู้เขียนยังจำเป็นต้องอ้างอิงแหล่งข้อมูลอย่างชัดเจน (Neville, 2010; Pecorari, 2013)

ตัวอย่างเช่น ผู้เขียนนำข้อความจากบทความสามหรือสี่เรื่องมาปรับคำบางส่วน แล้วเชื่อมเข้าด้วยกันเป็นหนึ่งย่อหน้าโดยไม่มีการระบุว่าเป็นแนวคิดหรือข้อมูลแต่ละส่วนมาจากแหล่งใด แม้ข้อความโดยรวมจะดูแตกต่างจากต้นฉบับแต่ละเรื่อง ก็ยังมีปัญหาด้านการใช้แหล่งข้อมูลและการแสดงความเป็นเจ้าของทางปัญญา

6. การลอกเลียนจากการอ้างอิงไม่ถูกต้อง (Improper Citation)

การลอกเลียนจากการอ้างอิงไม่ถูกต้อง (improper citation) หมายถึง กรณีที่มีการนำข้อความ แนวคิด หรือข้อมูลของผู้อื่นมาใช้ แต่การระบุแหล่งที่มาไม่ครบถ้วน ไม่ถูกต้อง หรือไม่สัมพันธ์กับข้อมูลที่นำมาใช้ จนผู้อ่านไม่สามารถตรวจสอบที่มาที่แท้จริงของข้อความหรือแนวคิดได้ หลักการเขียนเชิงวิชาการกำหนดว่าทั้งการยกข้อความโดยตรง การสรุป และการเรียบเรียงใหม่จากแหล่งอื่นจำเป็นต้องระบุแหล่งที่มาอย่างถูกต้อง (Neville, 2010; Roig, 2015)

อย่างไรก็ตาม ควรแยกความแตกต่างระหว่าง “ข้อผิดพลาดในการจัดรูปแบบรายการอ้างอิง” กับ “การลอกเลียนผลงาน” กล่าวคือ ความผิดพลาดทางเทคนิคเล็กน้อยในการจัดรูปแบบ APA มิได้หมายความว่า เป็นการลอกเลียนโดยอัตโนมัติ แต่หากการอ้างอิงที่ผิดหรือไม่ครบถ้วนทำให้ไม่สามารถระบุเจ้าของข้อความ แนวคิด หรือข้อมูลที่แท้จริงได้ ย่อมเป็นปัญหาด้านความซื่อสัตย์ในการใช้แหล่งข้อมูล (Pecorari, 2013; Roig, 2015)

ตัวอย่างเช่น ผู้เขียนนำข้อค้นพบจากงานวิจัยของผู้วิจัยรายหนึ่งมาใช้ แต่ระบุอ้างอิงเป็นบทความอื่นเรื่องหนึ่ง หรือมีรายการในบรรณานุกรมแต่ไม่สามารถเชื่อมโยงกับข้อความและแนวคิดที่นำมาใช้จริงได้ ลักษณะดังกล่าวควรได้รับการตรวจสอบและแก้ไขให้ถูกต้อง

7. การลอกเลียนโดยไม่เจตนา (Unintentional Plagiarism)

การลอกเลียนโดยไม่เจตนา (unintentional plagiarism) หมายถึง การนำข้อความ แนวคิด หรือข้อมูลของผู้อื่นมาใช้โดยไม่มีการอ้างอิงที่เพียงพอ ซึ่งเกิดจากความไม่เข้าใจหลักการใช้แหล่งข้อมูล การจดบันทึกแหล่งข้อมูลไม่เป็นระบบ การเรียบเรียงใหม่ไม่ถูกวิธี หรือการละเลยการตรวจสอบการอ้างอิง มากกว่าจะเกิดจากความตั้งใจแอบอ้างผลงาน (Park, 2003; Pecorari, 2013)

แม้เจตนาจะเป็นองค์ประกอบสำคัญในการพิจารณาระดับความร้ายแรงหรือมาตรการตอบสนองต่อการกระทำ แต่ในด้านการเขียนทางวิชาการ ผู้เขียนยังคงมีหน้าที่ตรวจสอบให้แน่ใจว่าข้อความ แนวคิด และข้อมูลที่นำมาจากแหล่งอื่นได้รับการอ้างอิงอย่างเหมาะสม การขาดเจตนาจึงไม่ทำให้ความจำเป็นในการแก้ไขการอ้างอิงหมดไป (Neville, 2010; Park, 2003)

ตัวอย่างเช่น ผู้เขียนจดข้อความจากเอกสารต้นฉบับไว้ระหว่างการค้นคว้าแต่ไม่ได้บันทึกชื่อแหล่งข้อมูลไว้ เมื่อเขียนบทความจึงนำข้อความดังกล่าวมาใช้โดยเข้าใจผิดว่าเป็นข้อความที่ตนสรุปขึ้นเอง หรือ ผู้เขียนเรียบเรียงข้อความใหม่แต่ลืมใส่อ้างอิง กรณีดังกล่าวควรได้รับการแก้ไขก่อนนำผลงานไปเผยแพร่หรือใช้ประกอบการประเมินทางวิชาการ

แนวทางการป้องกันการคัดลอกผลงาน

การหลีกเลี่ยงการคัดลอกผลงานวิชาการของคนอื่นเพื่อมาทำเป็นผลงานเพิ่มวิทยฐานะของตนเอง เป็นงานที่ท้าทาย และใช้ความรู้ความสามารถของผู้เขียน ที่จะเข้าใจ วิเคราะห์ สังเคราะห์ความรู้และความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในเนื้อหาที่เขียน ผ่านกระบวนการหลายขั้นตอนที่ควบคุม และเข้มงวด ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ และที่สำคัญยังต้องใช้เวลา ประสิทธิภาพและความอดทนในการเขียนผลงานงานวิชาการ เพื่อเลื่อนวิทยฐานะ และให้เป็นต้นแบบ ตัวอย่างในศาสตร์สาขานั้น ๆ สามารถสื่อออกไปให้ผู้ศึกษาต่อ และผู้ที่สนใจในเรื่องที่เราเขียนนั้น รู้เรื่อง ผู้อ่านเข้าใจและมองเห็นภาพ และคิดตามได้อย่างเป็นฉาก ๆ ดังนั้นผลงานวิจัย งานวิชาการจึงเป็นงานที่ใช้ทั้งศาสตร์ และศิลป์ กลั่นกรองออกจากสมองของผู้เขียนที่จะให้เลื่อนวิทยฐานะ และสื่อสารกับผู้อ่าน การหลีกเลี่ยงการคัดลอกผลงานทางวิชาการ จึงเป็นสิ่งสำคัญเป็นอย่างมาก จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีแนวทางการป้องกัน

การป้องกันการคัดลอกผลงานทางวิชาการเป็นกลไกสำคัญในการรักษาความซื่อสัตย์ทางวิชาการ (academic integrity) และยกระดับความน่าเชื่อถือของผลงานที่ใช้ประกอบการประเมินความก้าวหน้าทางวิชาชีพ โดยเฉพาะในบริบทของการจัดทำผลงานเพื่อขอเลื่อนตำแหน่งหรือวิทยฐานะ ผู้เขียนจำเป็นต้องใช้ความรู้ ความเข้าใจ และทักษะในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และถ่ายทอดองค์ความรู้อย่างเป็นระบบ ไม่ใช่เพียงการรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ มาเรียบเรียงใหม่เท่านั้น ดังนั้น การป้องกันการคัดลอกจึงต้องอาศัยมาตรการเชิงบูรณาการที่ครอบคลุมทั้งด้านความรู้ ทักษะ นโยบาย เทคโนโลยี และวัฒนธรรมองค์กร

1. การให้ความรู้เกี่ยวกับการคัดลอก (Educating About Plagiarism)

การให้ความรู้ถือเป็นพื้นฐานสำคัญในการป้องกันการคัดลอก เนื่องจากช่วยให้ผู้เขียนเข้าใจอย่างถูกต้องว่าพฤติกรรมใดถือเป็นการคัดลอกผลงานทางวิชาการ และพฤติกรรมใดที่อาจเข้าข่ายการคัดลอกโดยไม่รู้ตัว สถาบันหรือหน่วยงานควรจัดให้มีการอบรม การประชุมเชิงปฏิบัติการ และการเรียนรู้ผ่านระบบออนไลน์ เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบของการคัดลอก เช่น การคัดลอกโดยตรง การเรียบเรียงใหม่โดยไม่อ้างอิง และการคัดลอกผลงานของตนเอง รวมทั้งปลูกฝังแนวคิดด้านความซื่อสัตย์ทางวิชาการให้เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ

2. การส่งเสริมแนวทางการอ้างอิงที่เหมาะสม (Promoting Proper Citation Practices)

การอ้างอิงที่ถูกต้องเป็นองค์ประกอบสำคัญของการเขียนเชิงวิชาการที่มีคุณภาพ เนื่องจากเป็นการแสดงความรับผิดชอบต่อแหล่งที่มาของข้อมูลและให้เครดิตแก่เจ้าของผลงานต้นฉบับ หน่วยงานควรจัดทำแนวปฏิบัติที่ชัดเจนเกี่ยวกับรูปแบบการอ้างอิง เช่น APA, MLA หรือ Chicago พร้อมทั้งสนับสนุนเครื่องมือช่วยจัดการบรรณานุกรม เช่น Zotero หรือ EndNote เพื่อให้ผู้เขียนสามารถจัดการข้อมูลอ้างอิงได้อย่างถูกต้องและเป็นระบบ การส่งเสริมทักษะด้านนี้จะช่วยลดการคัดลอกที่เกิดจากความไม่รู้และเพิ่มความน่าเชื่อถือของผลงาน

3. การนำนโยบายของสถาบันไปปฏิบัติ (Implementing Institutional Policies)

การมีนโยบายที่ชัดเจนเกี่ยวกับการป้องกันการคัดลอกผลงานทางวิชาการเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยกำกับพฤติกรรมของผู้เขียน นโยบายดังกล่าวควรระบุความหมายของการคัดลอก ประเภทของการกระทำที่เข้าข่ายความผิด ขั้นตอนการตรวจสอบ และบทลงโทษอย่างเหมาะสม นอกจากนี้ ควรมีการสื่อสารนโยบายอย่างทั่วถึงผ่านคู่มือ การอบรม และการให้คำปรึกษา เพื่อให้บุคลากรทุกระดับเข้าใจและปฏิบัติตามอย่างถูกต้อง การบังคับใช้นโยบายอย่างต่อเนื่องจะช่วยสร้างมาตรฐานเดียวกันและลดความคลุมเครือในการตีความ

4. การใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยี (Leveraging Technology)

การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการตรวจสอบและป้องกันการคัดลอกเป็นเครื่องมือสำคัญในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะโปรแกรมตรวจสอบความซ้ำซ้อนของเนื้อหา ซึ่งช่วยให้สามารถตรวจจับความคล้ายคลึงระหว่างผลงานกับแหล่งข้อมูลที่มีอยู่ได้ อย่างไรก็ตาม เทคโนโลยีควรถูกใช้เป็นเครื่องมือสนับสนุนมากกว่าการใช้เป็นเกณฑ์ตัดสินเพียงอย่างเดียว เนื่องจากยังต้องอาศัยการพิจารณาจากผู้เชี่ยวชาญเพื่อวิเคราะห์บริบทของเนื้อหา การใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสมและโปร่งใสจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการป้องกันการคัดลอก

5. การส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งความซื่อสัตย์สุจริต (Fostering a Culture of Integrity)

การสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ยึดมั่นในความซื่อสัตย์ทางวิชาการเป็นแนวทางที่สำคัญในระยะยาว เพราะช่วยลดแรงจูงใจในการคัดลอก บุคลากรในองค์กรควรได้รับการส่งเสริมให้เห็นคุณค่าของการสร้างสรรค์ผลงานด้วยตนเอง และตระหนักถึงความสำคัญของการคิดวิเคราะห์และการอ้างอิงอย่างถูกต้อง ผู้บริหารและผู้ทรงคุณวุฒิควรเป็นแบบอย่างที่ดีในการปฏิบัติตามหลักจริยธรรมทางวิชาการ เพื่อสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้และการพัฒนาอย่างยั่งยืน

6. การกำกับ ติดตาม และประเมินผล (Monitoring and Evaluation)

การป้องกันการคัดลอกควรมีระบบกำกับ ติดตาม และประเมินผลอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้มาตรการต่าง ๆ มีประสิทธิภาพและสามารถปรับปรุงได้ตามสถานการณ์ หน่วยงานอาจจัดตั้งคณะกรรมการตรวจสอบผลงาน

ระบบรับข้อร้องเรียน หรือกระบวนการประเมินคุณภาพผลงานอย่างสม่ำเสมอ การติดตามผลอย่างเป็นระบบ จะช่วยให้การดำเนินงานมีความโปร่งใส ตรวจสอบได้ และสามารถพัฒนาแนวทางป้องกันให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

7. ที่มาของแนวทางและการประยุกต์ใช้ (Source and Practical Application of the Framework)

แนวทางการป้องกันการคัดลอกที่นำเสนอในบทความนี้ได้มาจากการวิเคราะห์เอกสาร (documentary analysis) และการสังเคราะห์องค์ความรู้จากงานวิจัยและเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ร่วมกับการประยุกต์ใช้ประสบการณ์ของผู้เขียนในด้านการพัฒนาวิชาการและการประเมินผลงานในสังกัดกระทรวงสาธารณสุข กระบวนการดังกล่าวสะท้อนการบูรณาการองค์ความรู้เชิงทฤษฎี และเชิงปฏิบัติ (theoretical and practical integration) เพื่อให้ได้แนวทางที่มีทั้งความน่าเชื่อถือทางวิชาการและสามารถนำไปใช้ได้จริงในบริบทของระบบราชการไทย

แนวทางการป้องกันการลอกเลียนผลงานทางวิชาการที่นำเสนอในบทความนี้ พัฒนาศ้นจากการวิเคราะห์เอกสาร (documentary analysis) และการสังเคราะห์องค์ความรู้จากวรรณกรรม งานวิจัย และแนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยครอบคลุมประเด็นเกี่ยวกับความซื่อสัตย์ทางวิชาการ (academic integrity) รูปแบบของการลอกเลียนผลงาน (academic plagiarism) ปัจจัยเสี่ยง ตลอดจนมาตรการป้องกันในระดับบุคคลและระดับสถาบัน (Carroll, 2007; Comas-Forgas & Sureda-Negre, 2010; Foltýnek et al., 2020; Jiang et al., 2013; Park, 2003) นอกจากนี้ ผู้เขียนยังได้นำผลการสังเคราะห์ดังกล่าวมาประยุกต์ร่วมกับประสบการณ์ในการปฏิบัติงานด้านการพัฒนาวิชาการ การประเมินผลงาน และการพิจารณาผลงานเพื่อความก้าวหน้าในสายงานของบุคลากรสังกัดกระทรวงสาธารณสุข เพื่อให้ได้ข้อเสนอเชิงปฏิบัติที่สอดคล้องกับบริบทของระบบราชการไทย โดยคำนึงถึงทั้งหลักการด้านจริยธรรมทางวิชาการ มาตรฐานการอ้างอิง และการกำกับดูแลของหน่วยงานภาครัฐ (จิราภา วิทยากรักษ์, 2555; ทิวนภา ศิริพรหม และสมฤดี คงพุ่ม, 2560; เวคิน นพินิตย์, 2555; Pecorari, 2013; Roig, 2015)

แนวทางการเขียนเพื่อป้องกันการคัดลอกผลงานทางวิชาการ

การเขียนด้วยความซื่อสัตย์ต้องอาศัยเทคนิคที่รับประกันความคิดสร้างสรรค์ของงานและระบุแหล่งที่มาอย่างเหมาะสม เทคนิคเหล่านี้เน้นที่การพัฒนาทักษะการเขียนเชิงวิพากษ์ ความเข้าใจในวิธีการอ้างอิง และการสร้างนิสัยที่ส่งเสริมการศึกษาทางจริยธรรม แนวทางเพื่อป้องกันการคัดลอกผลงานทางวิชาการ ดังนี้

1. การให้ความรู้และสร้างความตระหนักรู้ด้านจริยธรรมทางวิชาการ มุ่งเน้นการให้ความรู้เกี่ยวกับความหมาย รูปแบบ และผลกระทบของการลอกเลียนผลงานทางวิชาการ รวมถึงการส่งเสริมความเข้าใจในหลักการอ้างอิงที่ถูกต้อง เพื่อเสริมสร้างพื้นฐานด้านความซื่อสัตย์ทางวิชาการให้แก่บุคลากร การทำความเข้าใจและการอธิบายความ (Understanding and Paraphrasing) เทคนิคการเขียนที่สำคัญอย่างหนึ่งเพื่อหลีกเลี่ยง

การคัดลอกคือความสามารถในการอธิบายความอย่างถูกต้อง การอธิบายความเกี่ยวข้องกับการเรียบเรียงความคิดของผู้อื่นด้วยคำพูดของตนเองโดยคงความหมายเดิมและอ้างอิงแหล่งที่มา การอธิบายความที่ไม่เหมาะสมซึ่งยังคงโครงสร้างหรือการใช้สำนวนเดิมไว้ ถือเป็นรูปแบบทั่วไปของการคัดลอกโดยไม่ได้ตั้งใจ (Neville, 2010) ผู้เขียนควรเน้นที่การอ่านและทำความเข้าใจเนื้อหาต้นฉบับอย่างละเอียดถี่ถ้วนก่อนที่จะพยายามเขียนใหม่ในลักษณะที่ไม่ซ้ำใคร การปฏิบัตินี้ไม่เพียงแต่ป้องกันการคัดลอกเท่านั้น แต่ยังช่วยปรับปรุงความเข้าใจของผู้เขียนในหัวข้อนั้น ๆ อีกด้วย

2. การส่งเสริมจริยธรรมและมาตรฐานทางวิชาการเน้นการปลูกฝังค่านิยมด้านความซื่อสัตย์สุจริต

การเคารพผลงานของผู้อื่น และการยึดมั่นในมาตรฐานทางวิชาการ ผ่านกิจกรรมส่งเสริม เช่น การอบรม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการสร้างต้นแบบที่ดีในองค์กร การใช้คำพูดอ้างอิงอย่างมีประสิทธิภาพ (Using Quotations Effectively) คำพูดอ้างอิงโดยตรงเป็นอีกวิธีหนึ่งในการนำแนวคิดภายนอกมาใช้โดยหลีกเลี่ยงการคัดลอก ควรใช้คำพูดอ้างอิงอย่างประหยัดและเฉพาะเมื่อถ้อยคำดั้งเดิมมีความสำคัญต่อการโต้แย้งหรือมีผลกระทบเป็นพิเศษ (Pecorari, 2013) ผู้เขียนต้องแน่ใจว่าข้อความที่อ้างอิงนั้นอยู่ในเครื่องหมายคำพูดและมาพร้อมกับการอ้างอิงที่เหมาะสม อย่างไรก็ตาม การพึ่งพาคำพูดอ้างอิงมากเกินไปอาจลดความคิดริเริ่มของงานได้ ดังนั้น แนวทางที่สมดุลซึ่งผสมผสานคำพูดอ้างอิงกับเนื้อหาที่สรุปความแล้วจึงมีความจำเป็น

3. การพัฒนาระบบและเครื่องมือในการตรวจสอบ มุ่งเน้นการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการตรวจสอบความซ้ำซ้อนของผลงาน

เช่น โปรแกรมตรวจสอบการลอกเลียน รวมถึงการพัฒนาฐานข้อมูลผลงานวิชาการ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการคัดกรองและป้องกันปัญหา การรักษาแนวทางการอ้างอิงที่เหมาะสม (Maintaining Proper Citation Practices) การอ้างอิงที่ถูกต้องเป็นสิ่งสำคัญพื้นฐานในการป้องกันการคัดลอก ผู้เขียนต้องทำความคุ้นเคยกับรูปแบบการอ้างอิงที่จำเป็นสำหรับสาขาวิชาของตน เช่น APA, MLA หรือ Chicago และปฏิบัติตามกฎสำหรับการอ้างอิงในเนื้อหาและรายการอ้างอิง การอ้างอิงที่ถูกต้องช่วยให้แน่ใจว่าแหล่งที่มาได้รับการให้เครดิตสำหรับการมีส่วนร่วมของพวกเขา และช่วยให้ผู้อ่านสามารถตรวจสอบข้อมูลได้ (Neville, 2010) เครื่องมือจัดการการอ้างอิง เช่น Zotero หรือ Mendeley สามารถลดความซับซ้อนของกระบวนการนี้ได้โดยจัดระเบียบการอ้างอิงและสร้างการอ้างอิงโดยอัตโนมัติ

4. การกำหนดนโยบายและมาตรการในระดับองค์กร ครอบคลุมการจัดทำแนวปฏิบัติ ระเบียบ และข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับการลอกเลียนผลงานทางวิชาการ รวมถึงการกำหนดบทลงโทษที่ชัดเจนเพื่อสร้างมาตรฐานและความเป็นธรรมในการกำกับดูแล

การร่างโครงสร้างและการวางแผนก่อนการเขียน (Outlining and Planning Before Writing) การร่างโครงสร้างและการวางแผนอย่างมีประสิทธิภาพเป็นเทคนิคที่สำคัญในการสร้างผลงานที่เป็นต้นฉบับ การจัดระเบียบความคิดและข้อโต้แย้งก่อนการเขียนจะช่วยให้คุณหลีกเลี่ยงการคัดลอกโดยตรงจากแหล่งที่มา การร่างโครงสร้างช่วยให้คุณเขียนสามารถบูรณาการ ผลการศึกษาเข้ากับการวิเคราะห์ของตนเองได้แทนที่จะทำซ้ำผลงานที่มีอยู่ (Carroll, 2007) การพัฒนามุมมองและข้อโต้แย้งของตนเองช่วยให้คุณมั่นใจได้ว่าผลงานชิ้นสุดท้ายจะสะท้อนถึงความคิดอิสระที่ยึดตามการวิจัย

5. การกำกับ ติดตาม และประเมินผล เน้นการจัดให้มีกลไกในการตรวจสอบและติดตาม เช่น คณะกรรมการพิจารณาผลงาน ระบบร้องเรียน และการประเมินผลอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างโปร่งใสและตรวจสอบได้ และพัฒนาเสียงส่วนบุคคล (Developing a Personal Voice)

กลยุทธ์ที่มีประสิทธิภาพที่สุดอย่างหนึ่งในการป้องกันการคัดลอกผลงานคือการสร้างเสียงในการเขียนที่เป็นเอกลักษณ์ ผู้เขียนควรพยายามนำเสนอข้อมูลเชิงลึกและการตีความของตนเองแทนที่จะพึ่งพาเฉพาะวรรณกรรมที่มีอยู่เท่านั้น แนวทางนี้ส่งเสริมความคิดริเริ่มและลดการพึ่งพาแหล่งข้อมูลภายนอก (Ellery, 2008) การมีส่วนร่วมอย่างมีวิจารณญาณกับเนื้อหาต้นฉบับและเชื่อมโยงกับความเข้าใจส่วนบุคคลหรือการโต้แย้งแสดงถึงความเป็นเจ้าของทรัพย์สินทางปัญญาของผลงาน

6. การนำไปใช้ประโยชน์และการสร้างวัฒนธรรมองค์กร มุ่งส่งเสริมการนำแนวทางไปประยุกต์ใช้ในหน่วยงานอย่างต่อเนื่อง พร้อมทั้งสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ให้ความสำคัญกับจริยธรรมทางวิชาการ โดยการยกย่องพฤติกรรมที่เหมาะสมและการสร้างบรรยากาศแห่งความโปร่งใส การตรวจสอบและแก้ไขเพื่อความเป็นต้นฉบับ (Reviewing and Editing for Originality) การตรวจสอบและแก้ไขเป็นขั้นตอนสำคัญในการรับรองว่างานเขียนชิ้นหนึ่งไม่มีการคัดลอก ผู้เขียนควรใช้ซอฟต์แวร์ป้องกันการคัดลอกเพื่อตรวจสอบการทับซ้อนโดยไม่ได้ตั้งใจกับงานที่มีอยู่ (Isenburg, 2019) การแก้ไขฉบับร่างช่วยให้ปรับปรุงเนื้อหาที่สรุปมา ตรวจสอบการอ้างอิง และให้แน่ใจว่ามีรูปแบบการเขียนที่สม่ำเสมอและเป็นต้นฉบับ การตรวจสอบเป็นประจำยังช่วยรักษาความสมบูรณ์ของกระบวนการเขียนอีกด้วย

บทสรุป

บทความนี้มุ่งให้หลักเกณฑ์ในการลดปัญหาการคัดลอกผลงานทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการเลื่อนตำแหน่งในบุคลากรภาครัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่สังกัดกระทรวงสาธารณสุข กลยุทธ์นี้ส่งเสริมให้การประเมินผลงานทางวิชาการเป็นเกณฑ์ในการประเมินความก้าวหน้าในวิชาชีพ การวิเคราะห์เอกสารและการสังเคราะห์ความรู้ชี้ให้เห็นว่า การคัดลอกผลงานทางวิชาการไม่ใช่เพียงปัญหาด้านพฤติกรรมเท่านั้น แต่ยังเกิดจากสาเหตุเชิงระบบ รวมถึงความเข้าใจผิดเกี่ยวกับการอ้างอิง ความกดดันในการผลิตผลงานทางวิชาการ และกลไกการกำกับดูแลที่ไม่เพียงพอ

บทความนี้ระบุว่า การป้องกันการคัดลอกผลงานทางวิชาการจำเป็นต้องใช้วิธีการที่หลากหลาย ในหลายระดับ เช่น ในระดับนโยบาย จำเป็นต้องมีมาตรฐานและแนวทางที่ชัดเจน ในระดับองค์กร เน้นการส่งเสริมการเรียนรู้ การกำกับดูแล และการใช้เครื่องมือสนับสนุนอย่างรอบคอบ และในระดับบุคคล จำเป็นต้องพัฒนาทักษะการเขียนเชิงวิชาการควบคู่ไปกับความมุ่งมั่นในจริยธรรมทางวิชาการ วิธีนี้เน้นย้ำถึงความสำคัญของการสร้างระบบที่ส่งเสริมความซื่อสัตย์สุจริตทางวิชาการ แทนที่จะพึ่งพาการตรวจสอบหรือการลงโทษเพียงอย่างเดียว

บทความนี้มีข้อจำกัดด้านระเบียบวิธีวิจัย เนื่องจากอาศัยการวิเคราะห์เอกสารและการสังเคราะห์ความรู้โดยปราศจากการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงประจักษ์จากการสุ่มตัวอย่างโดยตรง ดังนั้น หลักการที่เสนอแนะจึงเป็นกรอบทฤษฎีที่ต้องได้รับการทดสอบและปรับปรุงเพิ่มเติมภายในสภาพแวดล้อมขององค์กรที่เฉพาะเจาะจง การศึกษานี้มุ่งเน้นไปที่ระบบราชการของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งอาจมีข้อจำกัดในการนำไปใช้กับองค์กรหรือสถานการณ์ที่มีโครงสร้างและวัฒนธรรมที่แตกต่าง

หน่วยงานควรปรับแนวทางที่แนะนำให้เหมาะสมกับบริบทของตนเอง โดยเน้นการพัฒนาความรู้ความเข้าใจ และทักษะในหมู่บุคลากร ตลอดจนการสร้างกลไกการกำกับดูแลที่โปร่งใสและเป็นธรรม การศึกษาในอนาคตควรทำการวิจัยเชิงประจักษ์ควบคู่ไปด้วย โดยใช้แบบสำรวจ การสัมภาษณ์ หรือการทดสอบ นำร่องภายในองค์กร เพื่อประเมินประสิทธิภาพของมาตรการต่าง ๆ และกำหนดรูปแบบการป้องกันการคัดลอกที่เหมาะสมและยั่งยืนยิ่งขึ้น

โดยสรุปแล้ว การต่อต้านการคัดลอกทางวิชาการเพื่อความก้าวหน้า ไม่เพียงแต่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาพฤติกรรมส่วนบุคคลเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการสร้างสภาพแวดล้อมทางวิชาการที่ส่งเสริมความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ และความโปร่งใสในทุกระดับ ซึ่งจะช่วยยกระดับคุณภาพทางวิชาการและความน่าเชื่อถือของระบบการประเมินในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

- จิราภา วิทยาภิรักษ์. (2555). บทความปริทัศน์ การลอกเลียนงานวิชาการและวรรณกรรมโดยมิชอบ (Plagiarism). *วารสารครุศาสตร์อุตสาหกรรม*, 11(3), 1–4. <https://ph01.tci-thaijo.org/index.php/JIE/issue/view/17526/4348>
- ทิวณา ศิริพรหม และสมฤดี คงพุด. (2560). กลวิธีเพื่อหลีกเลี่ยงการคัดลอกงานเขียนทางวิชาการ: กรณีศึกษานักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ. *วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 14(2), 47–60. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jhnu/article/view/115805>
- เวคิน นพนิตย์. (2555). การทำผิดจริยธรรมในการเขียน และตีพิมพ์ผลงานวิชาการ. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา*, 7(2), 97–104. <https://doi.org/10.14456/jyru.2012.9>
- Bretag, T., Harper, R., Burton, M., Ellis, C., Newton, P., van Haeringen, K., Saddiqui, S., & Rozenberg, P. (2019). Contract cheating and assessment design: Exploring the relationship. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 44(5), 676–691. <https://doi.org/10.1080/02602938.2018.1527892>
- Carroll, J. (2007). *A handbook for deterring plagiarism in higher education* (2nd ed.). Oxford Centre for Staff and Learning Development.

- Cerdà-Navarro, A., Touza, C., Morey-López, M., & Curiel, E. (2022). Academic integrity policies against assessment fraud in postgraduate studies: An analysis of the situation in Spanish universities. *Heliyon*, 8(3), Article e09170.
<https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2022.e09170>
- Comas-Forgas, R., & Sureda-Negre, J. (2010). Academic plagiarism: Explanatory factors from students' perspective. *Journal of Academic Ethics*, 8(3), 217–232.
<https://doi.org/10.1007/s10805-010-9121-0>
- Ellery, K. (2008). Undergraduate plagiarism: A pedagogical perspective. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 33(5), 507–516.
<https://doi.org/10.1080/02602930701698918>
- Foltýnek, T., Meuschke, N., & Gipp, B. (2020). Academic plagiarism detection: A systematic literature review. *ACM Computing Surveys*, 52(6), 1–42. <https://doi.org/10.1145/3345317>
- Isenberg, M. (2019). Plagiarism detection software and its appropriate use. *Nurse Author & Editor*, 29(2). <https://doi.org/10.1111/j.1750-4910.2019.tb00034.x>
- Jiang, H., Emmerton, L., & McKaige, L. (2013). Academic integrity and plagiarism: A review of the influences and risk situations for health students. *Higher Education Research & Development*, 32(3), 369–380. <https://doi.org/10.1080/07294360.2012.687362>
- Neville, C. (2010). *The complete guide to referencing and avoiding plagiarism* (2nd ed.). Open University Press.
- Park, C. (2003). In other (people's) words: Plagiarism by university students—Literature and lessons. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 28(5), 471–488.
<https://doi.org/10.1080/02602930301677>
- Pecorari, D. (2013). *Teaching to avoid plagiarism: How to promote good source use*. Open University Press.
- Roig, M. (2015). *Avoiding plagiarism, self-plagiarism, and other questionable writing practices: A guide to ethical writing*. Office of Research Integrity. <https://ori.hhs.gov/avoiding-plagiarism-self-plagiarism-and-other-questionable-writing-practices-guide-ethical-writing>

สถาบันวิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
Thammasat University Research and Consultancy Institute

อาคารอเนกประสงค์ 1 ชั้น 7 เลขที่ 2 ถนนพระจันทร์
แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200
โทรศัพท์ 02 223 3757

<https://turac.tu.ac.th/>